BURT FRANKLIN: RESEARCH & SOURCE WORKS SERIES #154

PUBLICATIONS

OF THE

CAXTON SOCIETY

I

GALFREDI

MONUMETENSIS

HISTORIA BRITONUM

GALFREDI

MONUMETENSIS

HISTORIA BRITONUM

NUNC PRIMUM IN ANGLIA

NOVEM CODD MSSTIS COLLATIS

EDIDIT

J. A. GILES

BURT FRANKLIN: RESEARCH & SOURCE WORKS SERIES #154

BURT FRANKLIN
NEW YORK

Published By
BURT FRANKLIN
235 East 44th St.
New York, N.Y.

ORIGINALLY PUBLISHED AS A

PUBLICATION

OF THE

CAXTON SOCIETY

VOLUME I: 1844

Reprinted: 1967

Printed in U.S.A.

EPISTOLA DEDICATORIA.

REVERENDISSIMO Patri et Domino Henrico Ecclesiæ Sancti Asaphi Episcopo, Salutem et debitam ad omnia obedientiam! Sancti Asaphi sancta ecclesia, quam hodie sancta Paternitas tua felicissime gubernat, eo sibi suffragia nostra jure vindicat, quia in Britannia nulla fere antiquior ad nostra tempora pervenit: ita ut contra illos, qui a Sancto Augustino originem suam trahentes ecclesiam tuam subvertere volunt, ipsa de se veraciter prædicare possit: "Ante quam Sanctus Augustinus fieret, ego sum!" Sed non me defensore Sanctus Asaphus indiget: nam si nulli hominum curæ esset ejus causam protegere, Deus certe ecclesiam suam in illis partibus mutilam et mancam fieri nullo modo sineret. At nunc non de his agitur, sed de Episcopo jam septingentis annis defuncto, quem inter rectores suos ecclesia

Sancti Asaphi numerabat. Liber ejus, quem de Historia Britonum composuit, etsi pro fabuloso habendus sit, a civibus suis avide legebatur, nec ullus alius per tot annos tantam famam aut sibi aut scriptori suo arrogavit.

Hunc nunc primum inter nos in lucem editum suscipiat, quæso, in tutelam suam Paternitas tua, atque, si ipsius Galfredi verbis uti licet, "opusculo meo ita faveat, ut non ex Galfredi Monumetensis fonticulo censeatur exortum, sed sale Minervæ tuæ conditum." Bene valeat Paternitas tua. Dat. Lond. Kal. Aug. Anno Dominicæ incarnationis 1844, Indictione II.

INTRODUCTION.

GEOFFREY, surnamed of Monmouth, is celebrated in English Literature as the author, or at least the translator, of *Historia Britonum*, a work from which nearly all our great vernacular poets have drawn the materials for some of their noblest works of fiction and characters of romance. He lived in the early part of the twelfth century, and in the year 1152, was raised to the Bishopric of St. Asaph.

The first of his writings, in point of time, was a Latin translation of the Prophecies of Merlin, which he undertook at the request of Alexander Bishop of Lincoln. His next work was that on which his fame principally rests, the *Historia Britonum*, dedicated to Robert, Duke of Gloucester, who died in 1147. Into this second work he inserted the Latin translation above-mentioned, which now appears as the seventh book of *Historia Britonum*. A third composition has also been ascribed to Geoffrey, entitled *Vita Merlini*, in Latin hexameter verse: but the internal evidence which it affords, plainly proves that it is the work of a different author.

Of the *Historia Britonum* there are two previous editions; the latter of which, by Commelin, is contained in a volume, entitled *Rerum Britannicarum, id est Angliæ, Scotiæ, Vicinarumque Insularum ac Regionum: Scriptores vetustiores ac præcipui.* GALFREDI MONUMETENSIS, *cognomento Arturi de origine et gestis Regum Britanniæ, Libri* XII. PONTICI VIRUNNII, *Britannicæ Historiæ Libri* VI., *quibus G. Monumetensis Libros sex priores in Epitomen redegit.* GILDÆ SAPIENTIS *de Excidio et Conquestu Britanniæ Epistola.* BEDÆ ANGLOSAXONIS *Historiæ Ecclesiasticæ Gentis Anglorum Libri* V. *Continuatio ejusdem historiæ, incerto auctore,* [GULIELMO MALMESB.,] *Libris* III. *comprehensa, ac jam primum publicata.* GULIELMI NEUBRICENSIS *de Rebus Anglicis Libri* V. JOANNIS FROSSARDI *Historiarum Epitome, in qua de bellis inter Anglos et Gallos gestis præcipue agitur; Heidelbergi, fol.* 1587. This edition is much superior to the former, by Ascensius, published at Paris, in 4to. 1508, reprinted 1517, which abounds with abbreviations, that sometimes throw ambiguity over the meaning, and divides the work into seven books only.

The *Prophetia Merlini* is found in both the editions of *Historia Britonum,* and was also published separately, together with a learned commentary, by Alanus de Insulis. [8vo. Francofurti, 1608.]

Those who admire the poetical legends of Wales will feel an interest in these prophecies, which served so often to stir up the Welsh to war against the English; and by the false hopes with which they inspired Llewellyn, led that gallant and ill-fated prince to his own destruction.

The *Vita Merlini* was published with the Prophecies by the Roxburgh Club, ed. W. H. Black, 4to. London,

1830, and also by Michel and Wright, 8vo. Paris, 1837. As the last of these three works has been so recently published, in a size corresponding with the present volume, and further, as it is certainly not a genuine work of Geoffrey of Monmouth, we have not thought it desirable to repeat it in this edition; but the History of the Britons (including the Prophecy of Merlin) is too valuable a record to be suffered to remain any longer without being placed in a convenient form before the student of English History.

The series of our Chroniclers may, it is true, be considered as complete without the addition of this work. It is not for historical accuracy that the book before us is valuable; for the great mass of scholars have come to the decided conviction that it is full of fables. But it is the romantic character which pervades the narrative, together with its acknowledged antiquity, which make it desirable that the book should not sink into oblivion. Those who desire to possess it as a venerable relic of an early age, will now have an opportunity of gratifying their wish; whilst others, who despise it as valueless, in their researches after historic truth, may, nevertheless, find some little pleasure in the tales of imagination which it contains.

In the present edition, the text has been carefully revised, and in each particular case, that reading has been chosen which appeared to be the best; but alterations of the text, founded on conjecture and adopted in haste, have been sedulously abstained from. The manuscripts of this author are very numerous, and the work is consequently preserved to us more correct than is generally the case with such old writers. In the British Museum alone there are no less than thirty manuscripts,

of which seven are in the Cottonian Collection, eight in the Arundelian, seven in the King's Library, and eight in the Harleian. A large number of manuscripts have been either wholly or in part collated for this edition; and a list of them will be found at the end of the volume; but, except in two or three instances, where a whole sentence has been replaced, and in others where the corrections are so decided as to leave no doubt which reading ought to be preferred, the variations are so trifling that it has been deemed superfluous to notice them.

That nothing might be wanting, in these new editions of our ancient historians, we have added to this volume the abridgment of Geoffrey of Monmouth by Ponticus Virunnius Tarvisinus, who died 1520. Among the Arundel MSS., in the British Museum, are translations, by the same author, of Theophilus Protospatharius de Urinis and Philaretus de Pulsibus, which of course are of no value. Even his British History is of little importance, as it is generally a mere copy of Geoffrey of Monmouth, and frequently in almost the same words; but, in one or two instances, he has departed from this uniformity, and introduces a few observations of his own. It has, moreover, been thought desirable to retain him in this place, in order that the whole of the Heidelberg *Scriptores Rerum Britannicarum* might be reprinted, and nothing omitted which might render it necessary for the reader to purchase the old edition likewise. The work of Ponticus Virrunnius has been twice published separately, in small 8vo. Aug. Vin. 1534, and again per D. Povelum S. Theol. Profess. Londini, 1585. In the latter is found a Catalogus Regum less full than that given in this volume.

Henry of Huntingdon also made an abstract of Geoffrey of Monmouth, which he subjoined as an appendix to his History: and Alfred of Beverley, a later writer, in his abridgment of this work which still exists, and will hereafter be published by itself, has omitted Geoffrey's name, though he calls the author of the original Britannicus.

An English translation also was published by Aaron Thompson, of Queen's College, Oxford, [8vo. Lond. 1718.] and lately revised and reprinted by the Editor of this volume. [8vo. Lond. 1842.] A long preface is prefixed to that translation, wherein the author endeavoured to prove Geoffrey of Monmouth to be a more faithful historian than he is generally considered to be. His words are as follows:—"I am not unsensible that I expose myself to the censures of some persons, by publishing this translation of a book, which they think had better been suppressed and buried in oblivion, as being at present generally exploded for a groundless and fabulous story, such as our modern historians think not worthy relating, or at least mention with contempt. And though it is true, several men, and those of learning too, censure this book who have but little considered it, and whose studies no ways qualify them to judge of it; yet, I own this consideration has for a long time deterred me from publishing it: and I should not at last have been able to surmount this difficulty, without the importunity and encouragement of others, to whom I owe a singular regard. I had indeed before I entered upon the work perused the principal writers both for and against this history, the effect of which upon my own judgment, as to the swaying it to the one side more than the other, was but

very small; and I must confess, that I find the most learned antiquaries the most modest in their opinions concerning it, and that it seems to me to be a piece of great rashness, to judge peremptorily upon a matter, whereof at this great distance of time there are no competent witnesses on either side. At least I cannot but think it a sufficient apology for my publishing this book, to consider only, that though it seems to suffer under a general prejudice at present, yet it has not long done so; but that upon its first appearing in the world, it met with an universal approbation, and that too, from those who had better opportunities of examining the truth of it, as there were then more monuments extant, and the traditions more fresh and uncorrupted concerning the ancient British affairs, than any critics of the present age can pretend to; that it had no adversary before William of Newburgh about the end of the reign of Richard the First, whose virulent invective against it, we are told, proceeded from a revenge he thought he owed the Welsh for an affront they had given him; that his opposition was far from shaking the credit of it with our succeeding historians, who have, most of them, till the beginning of the last century, confirmed it with their testimonies, and copied after it, as often as they had occasion to treat of the same affairs: that its authority was alleged by King Edward the First and all the nobility of the kingdom, in a controversy of the greatest importance, before Boniface the Eighth; that even in this learned age, that is so industrious to detect any impostures, which through the credulity of former times had passed upon the world, the arguments against this history are not thought so convincing, but that several men of

equal reputation for learning and judgment with its adversaries, have written in favour of it; that very few have at last spoken decisively against it, or absolutely condemned it; and that it is still most frequently quoted by our most learned historians and antiquaries. All these considerations, I say, if they do not amount to an apology for the history itself, shew at least that it deserves to be better known than at present it is; which is sufficient to justify my undertaking the publishing of it."

It is unnecessary in the present day to prove that King Brute is a shadowy personage, who never existed but in the Regions of Romance: but as the reader may justly expect to find in this place some account of the controversy which has existed respecting this work, the following remarks will not be deemed inappropriate. There seems no good reason for supposing that Geoffrey of Monmouth intended to deceive the world respecting the history of which he professed to be the translator; and it may be readily conceived that he did no more than fulfil the task which he had undertaken, of rendering the book into Latin out of the original language. But those who, even as late as the beginning of the last century, supported the authenticity of the history, have grounded their opinions on such arguments as the following:—

1. That, upon its first appearance in the world, the book met with universal approbation, and that too from those who had better opportunities of examining the truth of it, as there were then more monuments extant, and the traditions were more fresh and uncorrupted, concerning the ancient British affairs, than any critics of the present age can pretend to.

2. That, except William of Newburgh, about the end of the reign of Richard I., it met with no opponents even down to the seventeenth century, but was, on the contrary, quoted by all, in particular by Edward I. in a controversy before Boniface the Eighth.

3. That we see in this history the traces of venerable antiquity.

4. That the story of Brute, and the descent of the Britons from the Trojans, was universally allowed by Giraldus Cambrensis and others, and was opposed for the first time by John of Wethamstede, [Nicholson's Eng. Hist. Lit. 2nd ed. P. 1, c. 5.] who lived in the 15th century: that Polydore Virgil's contempt for it proceeded from his wish to preserve unimpaired the glory of the Romans, and Buchanan's observations betray his ignorancc of the story.

5. That Leland, who lived under Henry the Eighth, Humphrey Lhwyd, Sir John Price, Dr. Caius, Dr. Powel, and others, have supported the story of Brute, etc.

Such arguments may have satisfied the credulous students of the seventeenth century, but the more enlightened criticism of the present day will no longer listen to them. It may not, however, be uninteresting to hear the account which Thompson, the English translator gives of this work, which in his own words, and with his additional remarks upon it, is as follows: —" The story, as collected from himself, Leland, Bale, and Pitts, is that Walter Mapes, *alias* Calenius, archdeacon of Oxford, who flourished in the reign of Henry I., and of whom Henry of Huntingdon, and other historians as well as Geoffrey himself make

honourable mention, being a man very curious in the study of antiquity, and a diligent searcher into ancient libraries, and especially after the works of ancient authors, happened while he was in Armorica to light upon a History of Britain, written in the British tongue, and carrying marks of great antiquity. And being overjoyed at it, as if he had found a vast treasure, he in a short time after came over to England; where enquiring for a proper person to translate this curious but hitherto unknown book, he very opportunely met with Geoffrey of Monmouth, a man profoundly versed in the history and antiquities of Britain, excellently skilled in the British tongue, and withal (considering the time,) an elegant writer both in verse and prose; and so recommended this task to him. Accordingly, Geoffrey, being incredibly delighted with this ancient book, undertook the translating of it into Latin, which he performed with great diligence, approving himself, according to Matthew Paris, a faithful translator. At first he divided it into four books, written in a plain simple style, and dedicated it to Robert, earl of Gloucester, a copy whereof is said* to be at Bennet College, in Cambridge, which was never yet published; but afterwards he made some alterations and divided it into eight books, to which he added the Book of Merlin's Prophecies, which he had also translated from British verse into Latin prose, prefixing to it a Preface, and a Letter to Alexander, Bishop of Lincoln. A great many fabulous and trifling stories are inserted in the History: but that was not his fault; his business as a translator was to

* See Pitts and Voss.

deliver them faithfully such as they were, and leave them to the judgment of the learned to be discussed.

"To prove the truth of this relation, and to answer at once all objections against Geoffrey's integrity, one needs no other argument than an assurance that the original manuscript which Geoffrey translated, of whose antiquity the curious are able to judge in a great measure by the character, or any ancient and authentic copy of it, is yet extant. And indeed, Archbishop Usher† mentions an old Welsh Chronicle in the Cottonian Library, that formerly was in the possession of that learned antiquary, Humphrey Lhwyd, which he says is thought to be that which Geoffrey translated. But if that be the original manuscript, it must be acknowledged that Geoffrey was not merely a translator, but made some additions of his own; since, as that most learned prelate informs us, the account that we have in this History of the British Flamens, and Archflamens, is nowhere to be found in it. But besides this, there are several copies of it in the Welsh tongue, mentioned by the late ingenious and learned Mr. Lhwyd in his 'Archæologia Britannica.' And I myself have met with a manuscript History of our British Affairs, written above a hundred years ago by Mr. John Lewis, and shortly to be published, wherein the author says, that he had the original of the British History in parchment written in the British tongue before Geoffrey's time, as he concludes from this circumstance, that in his book Geoffrey's Preface was wanting, and the Preface to his book was the second chapter of that published by Geoffrey. My

† Brit. Eccl. Prim. Cap. 5.

ignorance of the Welsh tongue renders me unqualified for making any search into these matters; and though the search should be attended with never so much satisfaction, to those who are able to judge of the antiquity of manuscripts, yet to the generality of readers, other arguments would perhaps be more convincing."

The passages which we have here quoted at length, will furnish the most ample information concerning the nature of the question, and it only remains to inform the reader what is my own opinion on this long-agitated literary controversy.

To those who have read the plain and simple statements of Julius Cæsar and the other Classic Historians who have described the early state of Britain, it will be morally certain that all such accounts of Cæsar's invasion as we find in Geoffrey of Monmouth are purely fabulous.

The uncertainty of every thing save the bare facts connected with the siege of Troy, is so great, that to connect its fortunes with those of a distant and at that time unheard-of island like Britain, can be admissible only in the pages of romance.

But in the latter part of the work which contains the history of Britain, during its conquests and civilization by the Romans, we may possibly find the germs of facts, unnoticed elsewhere.

This statement does not militate against the veracity of Geoffrey of Monmouth, who may readily be allowed to have translated the volume, as he professes to have done, out of the British language: but whether any ancient MSS. of this history still remain, is a point which has not yet been ascertained.

If no other arguments could be adduced to prove the utter incredibility of the earlier parts of this history, the following Chronological Table would furnish sufficient arguments to establish it, by the extraordinary anachronisms which it contains.

For instance, between the reigns of Brutus and Leil, is an interval of 156 years; yet Geoffrey makes the capture of the Ark contemporaneous with the reign of Brutus, and the building of Solomon's temple with that of Leil. Now the interval between these two events cannot by any possibility be extended beyond eighty years. It is, moreover, impossible to bring the chronology of the British kings themselves into harmony with the dates before Christ, as there is no mention made of the exact interval between the taking of Troy and Brutus's landing in Britain.

Geoffrey inscribes his work to Robert, Earl of Gloucester, son of Henry the Second.—(I. 1.)

GENEALOGICAL SUMMARY.

Latinus

= Æneas = Lavinia (——)

Ascanius

Sylvius Pandrasus = (Niece of Lavinia). I. 3.

Ignoge = 1. Brutus at the age of 15 kills his father. (I. 3.) Reigns 24 years.
At this time Eli governed Israel, and the ark was taken by the Philistines, and the sons of Hector reigned in Troy, and Sylvius Æneas, uncle of Brutus, in Italy. (I. 17.)

Corinæus Albanact Kamber II. 1.

2. Locrin r. 10 yrs. = 3. Guendolœna 15 yrs.
Locrin by Estrilda has Sabre, who being drowned in the Severn, gives name to that river.

4. Maddan. II. 6. 40 yrs.
At this time Samuel governed Israel, and Homer flourished.

5. Mempricius 20 yrs. Malim
Saul reigns in Judæa, Eurystheus in Lacedæmon.

6. Ebraucus 40 yrs. (or 60, *quære*, II. 7, 8) — King David—Sylvius Latinus — Gad — Nathan and Asaph.

7. Brutus II., and 19 other son and 30 daughters. 12 yrs. II. 8.

8. Leil 25 yrs. — Solomon—Queen of Sheba—Sylvius Epitus.

9. Hudibras 39 yrs. — Capys — Haggai — Amos—Joel—Azariah.

10. Bladud 20 yrs. II. 10. — Elijah.

11. Leir 60 yrs. II. 11.

12. Gonorilla 5 yrs. = Maglaunus, D. of Albania — Regan = Henuinus, D. of Cornwall — Cordeilla = Aganippus, K. of Gaul

Margan (son of Gonorilla and Maglaunus)

13. Cunedagius 33 yrs. (son of Regan and Henuinus) — Isaiah—Hosea—Rome built by Romulus and Remus.

14. Rivallo

15. Gurgustius — (——)

16. Sisilius (son of Gurgustius) — 17. Jago (son of (——))

18. Kinmarcus

19. Gorbogudo = Widen

Ferrex Porrex

Long civil wars.

At length arose Dunwallo Molmutius, son of Cloten, King of Cornwall. II. 17.

20. Dunwallo Molmutius = Conwenna
40 yrs.

21 Belinus
5 yrs. in concert with Brennius

Brennius

22. Gurgiunt Brabtruc III. 11.

23. Guithelin = Martia

24. Sisillius

25. Kimarus

26. Danius = Tangustela

27. Morvidus

28. Gorbonian

29 Arthgallo

Elidure

Vigenius

32. Peredure

Arthgallo was deposed in favour of Elidure, who, after a reign of 5 years, restored his brother, who reigned 10 years afterwards. Elidure then reigned a second time, but was deposed by Vigenius and Peredure: after whose deaths he reigned a third time.

33. Gorbonian's son, III. 19.

34. Margan

35. Enniaunus

36. Idwallo

37. Runno

38. Geruntius

39, Catellus

40. Coillus 41. Porrex 42. Cherin

43. Fulgenius 44. Eldadus 45. Andragius

46. Urianus

47. Eliud 48. Cledaucus 49. Cletonus 50. Gurgintius

51. Merianus 52. Bleduno 53. Cap

54. Oenus 55. Sisillius

56. Blegabred 57. Arthmail

58. Eldol 59. Redion 60. Rederchius

61. Samuilpenissel 62. Pir

63. Capoir

64. Cligueillus

65. Heli

66. Lud III, 20. 67. Cassibellaun Nennius

Cæsar's invasion took place during Cassibellaun's reign.

68. Tenuantius

69. Kymbelinus — Jesus Christ is born in the reign of Kymbelinus or Cymbeline

Claudius

70. Guiderius 71. Arviragus=Genuissa

72. Marius

73. Coillus

74. Lucius. IV. 19.

Lucius embraces Christianity: he dies A.D. 156.

75. Severus

76. Bassianus or Caracalla

77. Carausius. V. 3. 78. Allectus

79. Asclepiodotus 80. Coel

Helena=81. Constantius
r. 11 yrs.

82. Constantine, Emperor of Rome

83. Octavius assumes the crown of Britain

(Daughter)=84. Maximian. V. 11.

85. Gratian Municeps

At this time the Picts and Scots harass the Britons, who apply to the Romans.

86. Constantine, Prince of Armorica, comes to assist the Britons

87. Constans 89. Aurelius Ambrosius. VIII. 2. 90. Utherpendragon. VIII. 17. = Igerna. VIII.19.

88. Vortegirn usurps the throne (VII. 9.) and calls in the Saxons

90. Arthur. IX. 1. Anne

King Arthur dies A.D. 542. (XI. 3.)

92. Constantine 93. Aurelius Conan 94. Wortiporius

95. Malgo 96. Careticus

97. Caduan

98. Peanda ( ) = Cadwallo

99. Cadwallader

Cadwallader goes to Rome, where he is confirmed in the faith of Christ by Pope Sergius, and dies A.D. 689.

GALFREDI MONUMETENSIS

HISTORIÆ REGUM BRITANNIÆ

LIBER PRIMUS.

SEC. I.

ROBERTO COMITI CLAUDIOCESTRIÆ EPISTOLA DEDICATORIA.

CUM multa mecum et de multis sæpius animo revolvens, in historiam regum Britanniæ inciderem: in mirum contuli, quod intra mentionem quam de eis Gildas et Beda luculento tractatu fecerant, nihil de regibus qui ante incarnationem Christi Britanniam inhabitaverant: nihil etiam de Arturo, cæterisque compluribus qui post incarnationem successerunt, reperissem: cum et gesta eorum digna eternitatis laude constarent, et a multis populis quasi inscripta jucunde et memoriter prædicentur. Talia mihi et de talibus multoties cogitanti, obtulit Walterus Oxinefordensis archidiaconus, vir in Oratoria arte atque in exoticis historiis eruditus, quendam Britannici sermonis librum vetustissimum, qui a Bruto primo rege Britonum usque ad Cadwaladrum filium Cadwalonis, actus omnium continue et ex ordine perpulcris orationibus proponebat. Rogatu illius itaque ductus, tametsi intra alienos hortulos falerata verba non collegerim, agresti tamen stylo propriisque calamis contentus, codicem illum in Latinum ser-

monem transferre curavi. Nam si ampullosis dictionibus paginam illevissem: tædium legentibus ingererem, dum magis in exponendis verbis quam in historia intelligenda, ipsos commorari oporteret. Opusculo igitur meo, Roberte dux Claudiocestriæ, faveas, ut sic te ductore, te monitore corrigatur, ut non ex Galfredi Monumetensis fonticulo censeatur exortum, sed sale Minervæ tuæ conditum: illius censeatur editio, quem Henricus illustris rex Anglorum generavit; quem philosophia liberalibus artibus erudivit: quem innata probitas in militia militibus præfecit: unde Britannia tibi nunc temporibus nostris, ac si alterum Henricum adepta, interno gratulatur affectu.

§ 2. DE PRIMIS BRITANNIÆ INCOLIS.

BRITANNIA insularum optima, in occidentali Oceano inter Galliam est et Hiberniam sita: octingenta millia in longum: ducenta vero in latum continens: quicquid mortalium usui congruit, indeficienti fertilitate ministrat. Omni enim genere metalli fœcunda, campos late pansos habet, collesque præpollenti culturæ aptos, in quibus frugum diversitates ubertate glebæ temporibus suis proveniunt. Habet et nemora universis ferarum generibus repleta: quorum in saltibus et in alternandis animalium pastibus gramina conveniunt, et advolantibus apibus flores diversorum colorum mella distribuunt. Habet prata sub aëriis montibus amœno situ virentia, in quibus fontes lucidissimi per nitidos rivos leni murmure manantes, suaves sopores in ripis accubantibus irritant. Porro lacubus atque piscosis fluviis irrigua est: et præter meridianæ plagæ fretum quo ad Gallias navigatur, tria nobilia flumina, Tamesis videlicet et Sabrinæ, necnon et Humbræ, velut tria brachia extendit: quibus transmarina commercia ex universis nationibus

ejusdem navigio feruntur. Bis denis etiam bisque quaternis civitatibus olim decorata erat: quarum quædam dirutis mœnibus in desertis locis squalescunt: quædam vero adhuc integræ templa sanctorum cum turribus perpulcra proceritate erecta continent, in quibus religiosi cœtus virorum ac mulierum obsequium Deo juxta Christianam traditionem præstant. Postremo quinque inhabitatur populis: Romanis videlicet atque Britannis, Saxonibus, Pictis, et Scotis. Ex quibus Britones olim ante ceteros a mari usque ad mare insederunt: donec ultione divina ob ipsorum superbiam superveniente, Pictis et Saxonibus cesserunt. Qualiter vero et unde applicuerint, restat nunc prælibare, ut in sequentibus latius explicabitur.

§ 3. BRUTUS, POST PARENTES OCCISOS EXUL, GRÆCIAM PETIT.

AENEAS post Trojanum bellum, excidium urbis cum Ascanio diffugiens, Italiam navigio adivit. Ibi cum a Latino rege honorifice receptus esset, invidit Turnus rex Rutulorum, et cum illo congressus est. Dimicantibus illis, prævaluit Æneas, peremptoque Turno, regnum Italiæ et Laviniam filiam Latini est adeptus. Denique suprema die ipsius superveniente, Ascanius regia potestate sublimatus, condidit Albam supra Tiberim, genuitque filium, cui nomen erat Silvius; hic furtivæ Veneri indulgens, quandam Laviniæ neptem uxorem duxit, eamque fecit prægnantem. Cumque id patri Ascanio compertum esset, præcepit Magis suis explorare quem sexum puella concepisset. Certitudine ergo rei comperta, dixerunt Magi ipsam gravidam esse puero, qui patrem et matrem interficeret: pluribus quoque terris peragratis in exilium, ad summum tandem culmen honoris perveniret. Nec illos fefellit vaticinium suum. Nam ut dies partus accessit, edidit

mulier puerum, et in nativitate ejus mortua est. Traditur autem ille nutrici, vocaturque Brutus. Postremo cum ter quini anni elapsi essent, comitabatur juvenis patrem in venando, ipsumque inopino ictu sagittæ interfecit. Nam cum famuli cervos in occursum eorum ducerent, Brutus telum in ipsos dirigere affectans, genitorem sub pectore percussit. Quo mortuo expulsus est ab Italia, indignantibus consanguineis ipsum tantum facinus fecisse. Exulans ergo adivit Græciam: invenitque progeniem Heleni filii Priami, quæ sub potestate Pandrasi Græcorum regis in servitutem tenebatur. Pyrrhus etenim Achillis filius post Trojæ eversionem, prædictum Helenum compluresque alios secum in vinculis adduxerat. Et ut necem patris in ipsos vindicaret, in captione teneri præceperat. Agnitaque veterum concivium prosapia, moratus est Brutus apud eos. In tantum autem militia et probitate vigere cœpit, ita ut a regibus et ducibus præ omni juventute patriæ amaretur. Erat enim inter sapientes sapiens: inter bellicosos bellicosus: et quicquid auri vel argenti sive ornamentorum acquirebat, totum suis commilitonibus erogabat. Divulgata itaque per universas nationes ipsius fama: Trojani cœperunt ad ipsum confluere: orantes ut ipso duce a servitute Græcorum liberarentur: quod facile fieri asserebant, cum in tantum jam in patria multiplicati essent, ita ut septem millia (exceptis parvulis et mulieribus) jam computarentur. Præterea erat quidam nobilissimus juvenis in Græcia, nomine Assaracus: qui partibus eorum quoque favebat. Ex Trojana namque matre natus erat: fiduciamque in illis habebat maximam: ut auxilio eorum inquietudini Græcorum resistere quivisset. Arguebat enim eum frater ejus propter tria castella quæ ipsi moriens pater donaverat, quod ea auferre conabatur: quia ex concubina natus fuerat. Erat autem frater patre et matre Græcus: asciveratque regem ceterosque Græcos parti suæ fautores. Inspiciens ergo Brutus et virorum multitudinem, et Assa-

raci castella quæ sibi patebant; petitioni eorum securius acquievit.

§ 4. BRUTUS EPISTOLAM AD PANDRASUM MITTIT.

ELECTUS igitur in ducem convocat undique Trojanos et Assaraci oppida munit. Ipse vero et Assaracus cum tota multitudine virorum et mulierum quæ eis adhærebat, nemora et colles occupant. Deinde Brutus literas suas in hæc verba regi derexit. "PANDRASO GRÆCORUM REGI, BRUTUS RELIQUIARUM TROJÆ DUX, SALUTEM. Quia indignum fuerat gentem præclaro genere Dardani ortam, aliter in regno tuo tractari quam serenitas nobilitatis expeteret: sese intra abdita nemorum recepit. Præferabat namque ferino ritu, carnibus videlicet et herbis vitam cum libertate sustentare, quam universis deliciis refocillata, diutius sub jugo servitutis tuæ permanere; quod si celsitudinem tuæ potentiæ offendit; non est ei imputandum, sed venia adhibenda: cum cujusque captivi communis sit intentio, velle ad pristinam dignitatem redire. Misericordia igitur super eam motus, amissam libertatem largiri digneris: et saltus nemorum quos, ut servitutem diffugeret, occupavit, eam incolere permittas. Sin autem, concede ut ad aliarum terrarum nationes cum tua diligentia abscedant."

§ 5. BRUTUS INOPINATO IMPETU PANDRASUM FUGAT, FRATREM PANDRASI ANTIGONUM CUM ANACLETO CAPIT.

PANDRASUS ergo agnita literarum sententia, ultra modum admiratus est ipsos, quos in servitutem tenuerat, tanta audacia abundasse, ut ei talia mandata dirigerent. Convocato itaque procerum suorum concilio, exercitum colligere decrevit, ut ipsos persequeretur. Dum autem deserta in quibus eos esse autumaverat: et oppidum Sparatinum peteret, egressus est Brutus cum tribus millibus virorum, ipsumque nihil hujusmodi præmeditatum ex improviso invasit. Audito namque adventu ipsius, sese in prædicto oppido præcedenti nocte immiserat: ut in ipsos inermes et sine ordine ituros inopinam irruptionem faceret. Impetu itaque facto invadunt acriter Trojani, et stragem ingerere nituntur. Porro Græci confestim stupefacti in omnes partes dilabuntur; et rege suo præcedente, fluvium Akalon, qui prope fluebat, transire festinant. At in transeundo intra voraginem fluctus periclitantur. Quos diffugientes, Brutus infestat, infestatos vero partim in undis, partim in ripa prosternit: et nunc hac nunc illac discurrens, duplicem necem illis ingestam esse lætatur. Quod ut Antigonus Pandrasi frater intuitus est, ultra modum doluit: vagantesque socios in turmam revocavit: celerique impetu in sævientes Troës reversus est. Malebat namque resistendo interire, quam ignavam fugam faciens, luteis gurgitibus submergi. Densa igitur acie incedens, socios viriliter resistere hortabatur: letiferaque tela totis viribus contorquet: sed parum vel minimum profecit. Nam Troës armis muniti erant: ceteri verô inermes. Unde audacius insistentes cædem miserandam inferebant: nec eos hoc modò inquietare desierunt donec cunctis fere interfectis, Antigonum et Anacletum ejusdem socium retinuerunt.

§ 6. PANDRASUS URBEM SPARATINUM OPPUGNAT.

BRUTUS vero potitus victoria, oppidum sexcentis militibus munivit: petivitque nemorum abdita: ubi Trojana plebs præsidium illius expectabat. At Pandrasus ob fugam suam fratrisque captionem anxiatus: nocte illa populum dilapsum resociare vacavit. Et cum postera lux rediisset, obsidere oppidum cum resociato populo progressus est. Arbitrabatur enim Brutum se immisisse intra ipsum cum Antigono ceterisque captivis quos ceperat. Ut ergo ad mœnia accessit, explorato castelli situ, distribuit exercitum suum per turmas: diversisque locis in circuitu locavit. Indixit etiam ut alii egressum inclusis abnegarent, alii cursus fluminum averterent, alii crebris arietibus ceterisque machinis murorum compagem dissolverent. Qui præcepta effectibus exequentes, omni nisu contendebant quibus modis obsessos crudelius infestarent. Supervenientе autem nocte, audaciores eligebant, qui dum ceteri labori fessi quietem soporis caperent, castra et tentoria ab hostium furtiva incursione tuerentur.

§ 7. CIVES SPARATINENSES AUXILIUM A BRUTO PETUNT.

AT obsessi, in edito murorum stantes, totis viribus nituntur ut hostium machinationes contrariis machinationibus repellant, nunc tela, nunc sulphureas tedas ejicientes, sese unanimiter defendere intendunt. Cum autem parata testudine murus suffoderetur, Græco igne atque calidarum aquarum aspergine hostes retrocedere cogebant. Cibi tamen penuria et quotidiano labore afflicti, legatum ad Brutum miserunt, postulantes ut eis in auxilium festinaret. Timebant enim ne in debilita-

tem redacti oppidum deserere cogerentur. Brutus ergo opem subvectare effectans, internis angoribus cruciatur, quia tot milites non habebat quot ad campestre prælium committendum sufficerent. Callido usus consilio, proponit castra hostium noctu adire, ipsosque soporatos, deceptis eorum vigilibus, interficere. Quoniam autem id fieri non posse sciebat absque alicujus Græci assensu et auxilio, Anacletum socium Antigoni ad se vocavit: illumque evaginato gladio in hunc modum affatus est; "Egregie juvenis, finis vitæ tuæ Antigonique adest, nisi ea quæ tibi præcipiam executus voluntari meæ fideliter acquieveris. Affecto enim in hac sequenti nocte castra Græcorum adire, ut ipsos inopinata cæde afficiam. Sed timeo ne eorum vigiles, comperto dolo, inceptum impediant. Quia ergo verti arma in illos prius oporteret: desiderarem illos per te decipere, ut ad ceteros tutiorem aditum aggrediendi haberem. Tu vero callide negotium hujusmodi agens, in secunda noctis hora vade ad obsidionem, et quemque fallacibus verbis demulcendo, dices te Antigonum a carceribus meis abduxisse usque ad convallem nemorum, et in eadem illum inter frutices delitere: nec longius abire posse propter pedicas, quibus eum simulabis impeditum; deinde duces eos ad exitum nemoris quasi eum liberaturos, ubi ego cum armata manu adero paratus illos perimere."

§ 8. ANACLETUS, PRÆ MORTIS TIMORE, EXERCITUM GRÆCORUM PRODIT.

ANACLETUS igitur viso gladio qui inter hæc verba morti suæ imminebat, continuo perterritus, jurejurando promisit sese præceptum executurum, si sibi et Antigono diuturnior vita concederetur. Confirmato denique fœdere, in secunda noctis hora quæ jam instabat, ver-

sus, obsidionem jussum iter arripuit. Cumque tandem prope castra incederet, occurrunt undique vigiles, qui abdita locorum explorabant: quæruntque ejus adventus causam: et utrum ad prodendum exercitum advenisset. Quibus ille ingentem lætitiam simulans, in hæc verba respondit: "Non equidem gentis meæ proditor venio, sed carcerem Trojanorum evadens ad vos diffugio, orans ut mecum ad nostrum Antigonum veniatis quem ex vinculis Bruti eripui. Illum quidem pondere compedum detentum paulo ante in exitu nemoris inter frutices delitere jussi: donec aliquos invenirem, quos ad eum liberandum ducerem." Dubitantibus autem illis utrum verum diceret, supervenit unus, qui eum agnoverat, et salutato ipso, indicavit sociis quis esset. At illi nihil hæsitantes, ceteros, qui aberant, ocius advocaverunt: et secuti sunt eum usque ad silvam, qua Antigonum delitere prædixerat. Illis denique inter frutices progredientibus, emergit Brutus cum armatis catervis et impetu facto in ipsos ocius perterritos dirissima cæde affecit. Deinde profectus est ad obsidionem, et divisit socios suos per tres turmas, præcepitque ut singulæ singulas partes castrorum sapienter et sine tumultu adirent: nec intromissæ cædem alicui ingererent, donec ipse cum sua cohorte regis tentorio potitus, lituum suum in signum ipsis sonaret.

§ 9. BRUTUS PANDRASUM VIVUM CAPIT.

PORRO ut ipsos quicquid acturi erant edocuit: confestim mittunt se leviter intra castra, et jussas partes adepti, signum promissum expectant; quod Brutus eis dare non distulit, postquam stetit ante Pandrasi tentorium, quod super omnia æstuabat aggredi. Quo audito enses ocius evaginant, cubilia sopitorum ingrediuntur, letiferos ictus ingeminant: et nullam pietatem haben-

tes, castra in hunc modum deambulant. Ad gemitus vero morientium evigilant ceteri, visisque laniatoribus, velut oves ex improviso a lupis occupatæ, stupescunt. Nihil enim præsidii expectabant, cum neque arma capiendi neque fugam faciendi congruum spatium haberent. Discurrunt etiam sine armis inter armatos quo impetus eos ducebat. Sed irruentibus hostibus continuo dilacerantur. Qui semivivus evadebat, aviditate fugæ festinans, scopulis vel arboribus et fruticibus allidebatur, et infelicem animam cum sanguine emittebat. Qui solo clypeo vel quolibet alio tegmine munitus, inter eosdem scopulos incidebat timore mortis, celer sub obscura nocte cadebat, cadentique vel brachia vel crura frangebantur. Cui neutrum horum contingebat, inscius quo fugam faceret, in prope fluentibus fluviis submergebatur. Vix aliquis illæsus abibat, quin aliquo infortunio periclitaretur. Oppidani quoque, agnito commilitonum adventu, egressi, cladem quæ dabatur duplicabant.

§ 10. QUID SIT A PANDRASO CAPTIVO PRÆCIPUE PETENDUM, CONSILIUM CAPIUNT.

AT Brutus tentorium regis (ut prædictum est) nactus, ipsum vincire et conservare vacavit. Sciebat enim sese magis vita regis quam morte adepturum quod affectaverat. Turma autem quæ cum eo erat non cessabat stragem facere, quæ partem quam adepta erat, usque ad internecionem deleverat. Ut igitur noctem in hunc modum consumpserat, et sub luce auroræ tanta patuit populi ruina, Brutus maximo gaudio fluctuans, sociis peracta cæde spolia peremptorum juxta libitum suum tractare permisit; deinde cum rege oppidum ingreditur, expectaturus, dum gazas distribueret. Quibus impertitis, munivit iterum castellum, cadaveraque sepulturæ dari præcepit: resociatisque catervis ad nemora cum

læta victoria remeavit. Quæ ut tantam suorum animis infudit lætitiam, inclytus dux majores natu convocavit, quæsivitque ab eis quid a Pandraso petendum laudarent; nam cum in potestate eorum positus esset, per omnia petitioni eorum acquiesceret, si liber abire sineretur. Mox illi diversis affectibus diversa cupientes, pars regni partem ad inhabitandum petere hortabatur, pars vero licentiam abeundi et ea quæ itineri suo utilia forent. Cumque diu in ambiguo extitissent, surrexit unus ex illis Mempricius nomine, rogatoque silentio, audentibus ceteris ait: "Ut quid hæsitatis, patres, in his quæ saluti vestræ reor accommoda? unum petendum est, videlicet licentia abeundi, si vobis posterisque vestris eternam pacem habere desideratis. Nam si eo pacto vitam concesseritis Pandraso, ut per eum partem Græciæ adepti inter Danaos manere velitis, nunquam diuturna pace fruemini, dum fratres, et filii, et nepotes eorum quibus hesternam stragem intulistis, vobis immixti vel vicini fuerint. Semper enim necis parentum suorum memores, eterno vos habebunt odio: quibusvis etiam nugis incitati vindictam sumere nitentur. Nec vobis, pauciorem turbam habentibus, ea vis erit, ut tot civium inquietationibus resistere queatis. Quod si decertatio inter vos accesserit, numerus eorum quotidie augebitur: vester vero minueter. Laudo igitur ut petatis ab eo suam filiam primogenitam, quam Ignogen vocant, Duci nostro conjugem et cum ea aurum et argentum, naves et frumentum: et quodcunque itineri nostro necessarium erit. Et si id impetrare poterimus licentia ipsius alias nationes petamus."

§ 11. BRUTUS IGNOGEN MATRIMONIO DUCIT, IN INSULAM DESERTAM EJECTUS EX ORACULO DIANÆ DISCIT, QUAM TERRAM SIT HABITATURUS.

UT his et consimilibus finem dicendi fecit, acquievit ei tota multitudo, atque suasit ut Pandrasus in medium adduceretur: et nisi huic petitioni faveret, sævissima morte damnaretur. Nec mora, adductus est, et in cathedra celsior positus: edoctus quoque quibus tormentis affligendus erat, nisi ea faceret quæ jubebatur: in hunc modum respondit: "Quoniam adversi Dii me meumque fratrem Anacletum in manus vestras tradiderunt, parendum est petitioni vestræ, ne vitam quæ nobis arbitrio vestro et adimi et concedi potest (si repulsam passi fueritis) amittamus. Nihil enim vita præstantius, nihil jucundius censeo: nec est mirandum si illam extremis rebus redimere velim. Quamvis autem invitus præceptis vestris obediam; solatium tamen habere videor, quia filiam meam tantæ probitatis adolescenti daturus sum, quem ex genere Priami et Anchisæ procreatum, et nobilitas quæ in ipso pullulat, et fama nobis cognita declarat. Quis etenim alter exules Trojæ in servitutem tot et tantorum principum positos eorundem vinculis eriperet? Quis cum illis Græcorum genti resisteret, aut cum tam paucis tantam armatorum copiam ad prelium convocaret, initoque congressu regem eorum vinctum duceret? Quia ergo tantus juvenis tanta probitate mihi resistere potuit, do ei meam filiam Ignogen, do ei etiam aurum et argentum, naves, frumentum, vinum et oleum, et quicquid itineri ejus esse necessarium duxeritis. Et si a proposito vestro divertentes, cum Græcis permanere volueritis, tertiam regni mei partem vobis ad inhabitandum concedo. Sin autem, promissa mea effectu prosequar.

Et ut securiores sitis, vobiscum quasi obses manebo dum omnia perfecero. Conventione itaque facta, diriguntur legati per universa Græciæ littora colligere naves. Quæ ut collectæ fuerunt, trecentæ et viginti quatuor numero, præsentantur, omni generis farris onerantur: filia Bruto maritatur; et quisque, prout dignitas expetebat, auro et argento donatur. Peractis igitur cunctis, rex liber a carcere dimittitur: Troës ab ejus potestate secundis ventis abscedunt. At Ignoge in excelsa puppi stans, sæpius inter Bruti brachia in extasi collabitur, fusisque cum singultu lacrymis parentes et patriam deserere conqueritur: nec oculos a littore avertit, dum littora oculis patuerunt. Quam Brutus blanditiis mitigans, nunc dulces amplexus: nunc dulcia basia innectit; nec cœptis suis desistit, donec fletu fatigata sopori submittitur. Inter hæc et alia, duobus diebus et una nocte prospero ventorum flatu concurrerunt, applicueruntque in quandam insulam, vocatam Leogeciam, quæ antiquitus ab incursione piratarum vastabatur, a nemine inhabitabatur. In illam ergo Brutus misit trecentos armatos ad explorandum qui eam inhabitarent. Qui neminem reperientes, feras diversi generis intra saltus et nemora inventas cæde afficiunt: veneruntque ad quandam civitatem desertam, in qua templum Dianæ repererunt. In eodem imago Deæ responsa dabat, si forte ab aliquo peteretur. Onerati tandem reperta venatione revertuntur ad naves suas: patriæque et situm et civitatem consociis prædicant: suggerunt duci templum adire, atque litatis donis a numine loci inquirere, quæ patria eis sedem certæ mansionis præberet. Communicatoque omnium assensu, assumpsit secum Brutus Gerionem augurem, et duodecim majores natu: petivitque templum cum omnibus quæ ad sacrificium necessaria erant. Quo ubi ventum est, circumdati tempora vittis ante adytum veterrimo ritu tribus Diis, Jovi videlicet, et Mercurio, nec non et Dianæ tres focos statuerunt: singulis singula libamina

dederunt. Ipse Brutus ante aram Deæ vas sacrificii plenum vino et sanguine candidæ cervæ dextra tenens, erecto vultu ad effigiem numinis, silentium in hæc verba dissolvit :—

Diva potens nemorum, terror silvestribus apris,
Cui licet amfractus ire per ætherios,
Infernasque domos ; terrestria jura resolve,
Et dic quas terras nos habitare velis ?
Dic certam sedem, qua te venerabor in ævum,
Qua tibi virgineis dedico templa choris ?

Hæc ubi novies dixit, circuivit aram quater : fuditque vinum, quod tenebat, in focum : atque procubuit supra pellem cervæ, quam ante aram extenderat : invitatoque somno tandem obdormivit. Erat autem quasi hora tertia noctis : qua dulciore sopore mortales premuntur : tunc visum est illi Deam adstare ante ipsum, et sese in hunc modum affari :

Brute sub occasu solis trans Gallica regna,
Insula in Oceano est undique clausa mari :
Insula in Oceano est habitata Gigantibus olim,
Nunc deserta quidem, gentibus apta tuis.
Hanc pete ; namque tibi sedes erit illa perennis :
Hic fiet natis altera Troja tuis.
Hic de prole tua reges nascentnr : et ipsis
Totius terræ subditus orbis erit.

Tali visione expergefactus dux, in dubio mansit an somnus fuerat quem vidit : an Dea viva fuerat, quæ prædixerat terram quam aditurus erat. Vocatis tandem sociis indicavit per ordinem quod sibi dormienti contigerat. At illi maximo guadio exultantes hortantur ut adnaves repedarent ; et dum secundus ventus flaret, citissimis velis occasum versus eant : ad inquirendum quod diva spoponderat. Nec mora, remeant ad socios, altumque ingrediuntur : et sulcantes æquora, cursu triginta dierum venerunt ad Africam : nescii adhuc quorsum proras verterent. Deinde venerunt ad aras Philenorum, et ad locum Salinarum : et navigaverunt

intra Ruscicadam et montes Azaræ, ubi ab incursione piratarum maximum passi sunt periculum : victoriam tamen adepti sunt, spoliisque eorum et rapinis ditati.

§ 12. BRUTUS CUM CORINEO AQUITANIAM DEVEHITUR.

PORRO flumen Malvæ transeuntes, applicuerunt in Mauritaniam ; deinde penuria cibi et potus coacti egressi sunt e navibus, et dispositis turmis populati sunt regionem illam a fine usque ad finem. Refertis vero navibus petierunt columnas Herculis: ubi apparuerunt eis monstra maris Sirenes vocata, quæ ambiendo naves fere ipsas obruerunt. Utcumque tamen elapsi, venerunt ad Tyrrhenum æquor: ubi juxta littora invenerunt quatuor generationes de exulibus Trojæ ortas, quæ Antenoris fugam comitatæ fuerant. Erat eorum dux Corineus dictus: vir modestus, consilio optimus, magnæ virtutis et audaciæ; qui si cum aliquo gigante congressum faceret, illico eum obruebat, ac si cum puero contenderet. Agnita itaque veteris prosapia originis, associaverunt sibi illum, nec non et populum cui præsidebat : qui de nomine ducis postmodum Cornubiensis vocatus, Bruto in omnibus decertationibus præ cæteris auxilium præstabat. Deinde venerunt ad Aquitaniam : et ostium Ligeris ingressi, anchoras fixerunt. Morati sunt ibi septem diebus, situmque regni exploraverunt. Regnabat tunc in Aquitania Goffarius Pictus, ejusdem terræ rex, cui ut fama indicavit externam gentem cum magna classe in fines regni applicuisse: misit legatos ad inquirendum, pacemne an bellum expeterent. Nuncii ergo classem petentes obviaverunt Corineo egresso jam cum ducentis viris, ut intra nemora venationem adquirerent. Mox eum allocuti quærunt cujus licentia saltus regis ingressus, feras necaret. Statutum enim ab antiquo fuerat neminem

sine jussu principis eas debere prosternere. Quibus cum Corineus respondisset: licentiam hujus rei nequaquam debere haberi: irruit unus ex illis, Imbertus nomine, et arcu curvato sagittam in eum direxit. Vitavit eam Corineus, concurritque ocyus in Imbertum, et arcu, quem tenebat, caput ei in frusta contrivit. Diffugerunt ergo cæteri vix e manibus ejus elapsi, atque Goffario necem socii nunciaverunt. Contristatus illico dux Pictavensium, collegit exercitum grandem, ut in ipsos mortem nuncii sui vindicaret. At Brutus divulgato ejus adventu naves munit: mulieres et parvulos in ipsis jubet manere: ipse autem, cum tota multitudine cuivires florebant, obvius exercitui progreditur. Inito tandem certamine, dira pugna utrobique committitur: et cum multum diei in agendo cædem consumpsissent, puduit Corineum Aquitanos tam audacter resistere: nec Trojanos cum triumpho insistere. Unde resumpta audacia sevocavit suos in dexteram partem prælii: et facto agmine celerem impetum in hostes fecit: et ut intra eorundem turmas sese densa acie intromisit, non cessavit hostes prosternere, donec penetrata cohorte cunctos in fugam coegit. Fortuna ei, amisso gladio, bipennem administraverat, cum qua quemcunque attingebat a summo usque ad imum dissecabat. Miratur Brutus, mirantur socii, mirantur et hostes viri audaciam et virtutem, qui bipennem inter fugientes cohortes librans, timorem non minimum cum his verbis inferebat: "Quo fugitis timidi! quo fugitis segnes! revertimini, ô revertimini, et congressum cum Corineo facite: proh pudor, tot millia me solum fugitis? At tamen habete solatium fugæ, quod ego vos insequar, qui toties soleo Tyrrhenos gigantes in fugam propellere: et ternos atque quaternos ad tartara detrudere."

§ 13. BRUTUS GOFFARIUM FUGAT,

AD hæc verba illius revertitur quidam consul nomine Subardus cum trecentis militibus, et impetum fecit in eum: cujus ictum Corineus prætenso clypeo excipiens, non est oblitus bipennis quam tenebat, sed erecta illa percussit cum in summitate galeæ, percussumque, a summo usque ad imum in ambas partes dissecuit. Sed et confestim irruens in cæteros, bipennem rotans, stragem acerrimam facit, et nunc hac nunc illac discurrens ictus recipere diffugit, nec hostes prosternere quiescit: huic brachium cum manu amputat: illi scapulas a corpore separat alii caput uno ictu truncat: alteri crura a summo dissecat. Omnes in illum solum, et ipse solus in omnes irruebat. Quod Brutus aspiciens, motus amore viri, accurrit cum una turma ut ei auxilium subvectaret. Tunc oritur clamor inter diversas gentes, tunc crebri ictus inferuntur, tunc in utraque parte fit cædes durissima. Nec mora, victoria potiuntur Troes, et regem Goffarium cum Pictavensibus suis in fugam propellunt. Qui vix evadens, partes Galliarum adivit, ut a cognatis et notis succursum haberet. Erant tunc temporis duodecim reges in Gallia, quorum regimine tota regio pari dignitate regebatur. Qui benigne suscipientes eum, promittunt sese unanimiter expulsuros ex finibus Aquitaniæ externam gentem quæ advenerat.

§ 14. BRUTUS ACQUITANIAM VASTAT.

BRUTUS ob prædictam victoriam lætus, peremptorum spoliis socios ditat, ditatos iterum in turmas resociat, resociatos per regionem ducit, affectans eam penitus desolari, et naves suas immensis divitiis replere. Accumulato igitur igne civitates incendit, et opes absconditas ab eis-

dem extrahit: agros etiam depopulatur: stragem miserandam civibus et plebanis infert, volens infelicem gentem usque ad unum delere. At dum tali clade omnem fere Aquitaniam affecisset: venit ad locum ubi nunc est civitas Turonorum, quam ut Homerus testatur, ipse postmodum construxit. Ut igitur loca convenientia refugio inspexit, metatus est ibi castra sua, ut, si opus esset, sese intra ipsa reciperet. Urgebatur namque timore propter adventum Goffarii qui cum regibus et principibus Galliæ, et maxima armatorum copia prope eundem locum advenerat, ut cum illo bellum committeret. Peractis deinde castris expectavit ibi biduo Goffarium, confidens in prudentia sua atque audacia juventutis suæ cui præsidebat.

§ 15. BRUTUS CUM GOFFARIO MANUM CONSERIT.

GOFFARIUS ergo audita ibidem Trojanorum præsentia, nec die nec noctu cessavit incedere, donec castra Bruti prope aspexit. Torvo igitur lumine intuens, paulisper subridens in hæc verba prorupit: Proh fatum triste! Castra etiam sua in regno meo fecerunt ignobiles exules: armate vos viri, armate: et per densatas turmas incedite. Nulla mora erit quin semiviros istos velut oves capiemus: atque captos per regna nostra mancipabimus. Armaverunt se itaque omnes quos secum adduxerat: et per duodena agmina statuti, versus hostes suos incedunt. Contra quos Brutus etiam dispositis catervis non muliebriter graditur, sed turmas suas quid acturæ essent sapienter docens, qualiter debeant invadere et resistere edicit. Ut ergo congressum inceperunt, prævaluerunt initio Troes, et cædem acerrimam ex hostibus faciunt. Ceciderunt namque ex iis fere duo millia hominum. Unde cæteri stupefacti, fere in fugam versi fuerunt. Sed ubi major numerus homi-

num abundat, ibi evenire solet triumphus. Galli igitur quoniam tricies plures erant cæteris, quanquam primo oppressi fuerant: tamen resociati impetum fecerunt undique in Troes: et illata strage ipsos in castra ingredi coegerunt. Victoriam igitur adepti, obsederunt eos intra castra: meditantes nequaquam prius illinc abscedere, quam ipsi inclusi vel colla vincienda catenis traderent, vel longa fame afflicti sævissima morte afficerentur. Sequenti interea nocte Corineus inivit consilium cum Bruto, se velle scilicet per quædam divortia in eadem nocte egredi, et intra nemus quod prope erat, usque ad diem delitere. Et dum Brutus sub diluculo egressus cum hostibus dimicaret: ipse cum sua cohorte a tergo superveniret, et facto impetu stragem ingereret. Placuit itaque Bruto Corinei sententia: qui ut prædixerat, callide egressus cum tribus milibus, occulta nemorum petivit. Adveniente ergo postera die statuit Brutus suos per turmas, et apertis castris pugnaturus egreditur. Occurrunt igitur confestim Galli, et facto agmine cum ipso congrediuntur. Concidunt illico in utraque parte multa virorum millia, dum mutua vulnera dantur: quia nullus adversario parcebat. Erat ibi quidam Tros nomine Turonus Bruti nepos, quo fortior sive audacior nullus, excepto Corineo, aderat. Hic solus solo gladio suo sexcentos viros peremit. Sed ab irruentibus Gallis citius quam debuisset interfectus est. De nomine ipsius prædicta civitas Turonis vocabulum nacta est: quia ibidem sepultus fuit. Cum igitur utræque turmæ acrius pugnarent, supervenit ex improviso Corineus, et a tergo hostes celeriter invasit. Audaciores proinde insurgentes cæteri ex altera parte incumbunt, stragemque facere contendunt. Itaque Galli solo clamore Corineensium qui a tergo invaserant stupefacti sunt. Et arbitrantes plures advenisse quam advenerant, campum deserere festinant: quos Troes usque ferientes insequuntur: insequendo prosternunt: nec prosternere cessaverunt, donec victoriam

habuerunt. Brutus itaque, licet tantus triumphus illi maximum intulisset gaudium, dolore tamen angebatur, quia numerus suorum quotidie minuebatur, Gallorum autem semper multiplicabatur. In dubio tandem existens, an diutius eos oppugnaret, præelegit naves suas salva adhuc majori parte suorum, nec non et victoriæ reverentia adire, atque insulam, quam ei divinus prædixerat monitus, exigere. Nec mora, petivit suorum assensu classem suam, et replevit eam universis divitiis vel deliciis quas acquisiverat, et ipsam ingressus est: prosperis quoque ventis promissam insulam exigens, in Totonesio littore applicuit.

§ 16. BRUTUS ET CORINEUS ALBION INTER SE PARTIUNTUR.

ERAT tunc nomen insulæ Albion, quæ a nemine, exceptis paucis gigantibus, inhabitabatur, amœno tamen situ locorum et copia piscosorum fluminum, nemoribusque præelecta, affectum habitandi Bruto sociisque inferebat. Peragratis ergo quibusque provinciis, repertos gigantes ad cavernas montium fugant, patriam donante duce sortiuntur. Agros colere incipiunt, domos ædificare, ita ut brevi tempore terram ab ævo inhabitatam censeres. Denique Brutus de nomine suo insulam Britanniam, sociosque suos Britones appellat: volebat enim ex derivatione nominis memoriam habere perpetuam. Unde postmodum loquela gentis, quæ prius Trojana sive curvum Græcum nuncupabatur, Britannica dicta est. At Corineus portionem regni quæ sorti suæ cesserat, ab appellatione sui nominis Corineam vocat, populumque Corineeinsem, exemplum ducis insecutus: qui cum præ omnibus qui advenerant electionem provinciarum posset habere, maluit regionem illam quæ nunc vel a cornu Britanniæ, vel per corruptionem prædicti nominis Cornubia appellatur. Delectabat enim eum contra gigantes dimicare, quorum copia plus ibidem abundabat quam

in ulla provinciarum, quæ consociis suis distributæ fuerant. Erat ibi inter ceteros detestabilis quidam nomine Goëmagot staturæ duodecim cubitorum, qui tantæ virtutis existens, quercum semel excussam velut virgam coryli evellebat. Quadam die dum Brutus in portu quo applicuerat festivum Diis diem celebraret, supervenit ille cum viginti gigantibus, atque dirissima cæde Britones affecit. At Britones tandem undique confluentes in eos prævaluerunt: omnesque præter Goëmagot interfecerunt. Hunc Brutus vivum reservari præceperat, volens videre luctationem ipsius et Corinei, qui ultra modum cum talibus æstuabat congredi. Itaque Corineus maximo fluctuans gaudio, succinxit se, et abjectis armis ipsum ad luctandum provocat. Inito deinde certamine hinc stat Corineus, hinc gigas, et alter alterum vinculis brachiorum annectens, crebris afflatibus aëra vexant. Nec mora, Goëmagot Corineum maximis viribus astringens, fregit ei tres costas: duas in latere dextro, et unam in sinistro. Unde Corineus in iram compulsus, suas revocavit vires, et imposuit illum humeris suis, et imposito, quantum velocitas pro pondere sinebat, ad proxima littora cucurrit. Deinde summitatem excelsæ rupis nactus, excussit se, et prædictum letale monstrum quod super humeros suos ferebat in mare projecit, at ille per abrupta saxa cadens, in mille frusta dilaceratus est: et fluctus sanguine maculavit. Locus autem ille a præcipitatione gigantis nomen adeptus Lamgoëmagot, id est saltus Goëmagot, usque in præsentem diem vocatur.

§ 17. BRUTUS TROJAM NOVAM CONDIT.

VISO tandem regno affectavit Brutus civitatem ædificare. Affectum itaque suum exequens, circuit totius terræ situm, ut congruum locum inveniret: perveniens autem ad Tamensem fluvium, deambulavit per littora, locumque nactus est proposito suo perspicuum. Condidit ita-

que civitatem ibidem, eamque Trojam novam vocavit: et hoc nomine multis postmodum temporibus appellata tandem per corruptionem vocabuli Trinovantum dicta fuit. At postquam Lud Cassibellauni frater, qui cum Julio Cæsare dimicavit, regni gubernaculum adeptus est: cinxit eam nobilissimis muris necnon et turribus mira arte fabricatis: de nomine quoque suo eam Kaerlud dici jussit: id est civitas Lud. Unde postea maxima contentio orta est inter ipsum et Nennium fratrem suum: qui graviter ferebat illum nomen Trojæ in patria sua velle delere. Quam contentionem quia Gildas historiographus satis prolixe tractavit, eam præterire præelegi, ne id quod tantus scribat tanto stylo paravit viliori dictamine videar maculare.

§ 18. URBEM CONDITAM CIVIBUS DONAT.

POSTQUAM igitur prædictus dux prædictam urbem condidit, dedicavit eam civibus jure victuris, deditque legem qua pacifice tractarentur. Regnabat tunc in Judæa Heli sacerdos, et arca testamenti capta erat a Philisteis. Regnabant in Troja filii Hectoris, expulsis posteris Antenoris. Regnabat in Italia Silvius Æneas, Æneæ filius, avunculus Bruti, Latinorum tertius.

LIBER SECUNDUS.

SEC. I.

BRUTO MORTVO, TRES FILII REGNUM PARTIUNTUR.

COGNOVERAT autem Brutus Ignogen uxorem suam : et ex ea genuit tres inclytos filios, quibus erant nomina, Locrinus, Albanactus, et Kamber. Hi, postquam pater vigesimo quarto anno sui adventus ab hoc seculo migravit, sepelierut eum intra urbem quam condiderat, et diviserunt regnum Britanniæ inter se, et secesserunt unusquisque in locum suum. Locrinus, qui primogenitus erat, possedit mediam partem insulæ, quæ postea de nomine ejus appellata est Loëgria. Kamber autem partem illam quæ est ultra Sabrinum flumen, quæ nunc Guallia vocatur, quæ de nomine ipsius postmodum Kambria multo tempore dicta fuit : unde adhuc gens patriæ lingua Britannica sese Kambros appellat. At Albanactus junior possedit patriam, quæ lingua nostra his temporibus appellatur Scotia : et nomen ei ex nomine suo Albaniam dedit. Illis deinde concordi pace diu regnantibus, applicuit Humber rex Hunnorum in Albaniam : et commisso prælio cum Albanacto, interfecit eum : et gentem patriæ ad Locrinum diffugere coegit.

§ 2. LOCRINUS HUMBRUM VINCIT, ESTRILDEM AMORE PROSEQUITUR.

LOCRINUS igitur rumore audito, associavit sibi fratrem suum Kambrum : et collegit totam juventutem patriæ, et ivit obviam regi Hunnorum circa fluvium qui nunc vocatur Humber. Inito ergo congressu compulit Humbrum in fugam, qui usque ad fluvium fugiens, submersus est

in eo, et nomen suum flumini reliquit. Locrinus ergo victoria potitus, hostium spolia sociis largitur: nihil sibi ipsi retinens præter aurum et argentum quod intra naves invenit. Retinuit quoque sibi tres puellas miræ pulcritudinis, quarum una cujusdam regis Germaniæ fuerat filia, quam prædictus Humber cum duabus rapuerat puellis, dum patriam vastaret: erat nomen illi Estrildis, et tantæ pulcritudinis erat, quod non facile reperiebatur quæ ei conferri poterat: candorem carnis ejus nec nitidum ebur, nec nix recenter cadens, nec lilia ulla vincebant. Amore illius Locrinus captus, ejus cubile inire voluit, ipsamque sibi maritali teda copulare. Quod cum Corineo compertum esset, indignatus est ultra modum: quoniam Locrinus pactus fuerat sese filiam ipsius ducturum.

§ 3. CORINEUS SUAM FILIAM ESTRILDI POSTPOSITAM INDIGNATUR.

ADIVIT ergo regem, et bipennem in dextra manu librans, illum hoc modo allocutus est: "Hæccine rependis mihi, Locrine, ob tot vulnera quæ in obsequio patris tui perpessus sum, dum prælia committeret cum ignotis gentibus: ut filia mea postposita, te connubio cujusdam barbaræ submitteres? Non impune feres, dum vigor huic inerit dextræ, quæ tot gigantibus per Tyrrhena littora gaudia vitæ eripuit." Hoc iterum, iterumque proclamans, librabat bipennem quasi eum percussurus: cum amici utrorumque sese interposuerunt. Sedato vero Corineo, Locrinum quod pepigerat exequi coegerunt.

§ 4. LOCRINUS GUENDOLÆNAM, CORINEI FILIAM MATRIMONIS DUCIO.

DUXIT itaque Locrinus filiam Corinei Guendolænam nomine, nec tamen Estrildis amoris oblitus est: sed facto in urbe Trinovanto subterraneo, eam in ipso inclusit, familiaribusque suis honorifice servandam tradidit. Volebat saltem furtivam Venerem cum ea agere. Timore namque Corinei anxiatus, non audebat eam patenter habere, sed, ut prædictum est, eam occuluit, frequentavitque septem annis integris nemine comperiente, exceptis illis qui ejus familiaritati proximiores erant. Nempe quotiescunque eam adibat, fingebat se velle occultum sacrificium diis suis facere. Unde quosque falsa credulitate movebat idipsum existimare. Interea gravida facta est Estrildis ediditque filiam miræ pulchritudinis, quam Sabren vocavit. Gravida etiam facta est Guendolœna, genuitque puerum, cui impositum est nomen Maddan. Hic Corineo avo suo traditus, ipsius documenta discebat.

§ 5. LOCRINUS INTERFICITUR: ESTRILDIS ET SABRE IN FLUVIUM PRÆCIPITANTUR.

SUBSEQUENTE tandem tempore, defuncto Corineo, deseruit Locrinus Guendolœnam, Estrildemque in reginam erexit. Itaque Guendolœna ultra modum indignans adivit Cornubiam, collectaque totius regni illius juventute cœpit inquietationem Locrino ingerere. Conserto tandem utrorumque exercitu, commiserunt prælium juxta Sturam fluvium ubi Locrinus, ictu sagittæ percussus, gaudia vitæ amisit. Perempto igitur illo, cepit Guendolœna regni gubernaculum paterna furens insania. Jubet enim Estrildem et filiam eius Sabren præcipitari

in fluvium, qui nunc Sabrina dicitur. Fecitque edictum per totam Britanniam, ut fluvius nomine puellæ vocaretur. Volebat etenim æternitatis nomen illi impendere, quia maritus suus eam generaverat: unde contigit quod usque in hunc diem appellatum est flumen Britannica lingua Sabren, quod per corruptionem nominis alia lingua Sabrina vocatur.

§ 6. GUENDOLÆNA MADDAN REGEM FACIT, CUI MEMPRICIUS SUCCEDIT.

REGNAVIT autem Guendolœna quindecim annis post interfectionem Locrini: qui decem annis regnaverat. Et cum vidisset Maddan filium suum ætate adultum, sceptro regni eum insignivit: contenta regione Cornubiæ, dum reliquum vitæ deduceret. Tunc Samuel propheta regnabat in Judæa, et Silvius Æneas adhuc vivebat. Et Homerus clarus rhetor et poëta habebatur. Insignitus sceptro Maddan, ex uxore genuit duos filios Mempricium et Malim. Regnumque cum pace et diligentia quadraginta annis tractavit. Quo defuncto, orta est inter prædictos fratres discordia propter regnum: qui auterque totam insulam possidere æstuabat. Mempricius autem affectum suum adimplere desiderans, colloquium inivit cum Malim, quasi concordiam facturus. Sed face proditionis inflammatus, ipsum inter prolocutores interfecit. Deinde regimen totius insulæ nactus, tantam tyrannidem exercuit in populum, quod fere quemque nobilissimum perimebat. Sed et totam progeniem suam exosus, quemcunque sibi in regno posse succedere timebat, vel vi vel proditione opprimebat. Relicta quoque propria uxore sua, ex qua inclytum juvenem Ebraucum genuerat, sese Sodomitanæ libidini dedidit non naturalem Venerem naturali voluptati præferens. Vigesimo tandem regni sui anno, dum

venationem exerceret, secessit a sociis in quandam convallem, ubi a multitudine rabiosorum luporum circumdatus, miserrime devoratus est. Tunc Saul regnabat in Judæa, et Eurystheus in Lacedæmonia.

§ 7. EBRAUCUS GALLOS DEVINCIT, KAEREBRAUC ATQUE ALIAS QUASDAM URBES CONDIT.

DEFUNCTO itaque Mempricio Ebraucus filius ejus, vir magnæ staturæ et miræ fortitudinis, regimen Britanniæ suscepit, quod quadraginta annis tenuit. Hic primus post Brutum classem in partes Galliarum duxit, et illato prælio affecit provincias cæde virorum atque urbium oppressione: infinitaque auri et argenti copia ditatus cum victoria reversus est. Deinde trans Humbrum condidit civitatem, quam de nomine suo vocavit Kaerebrauc, hoc est urbem Ebrauci. Et tunc David rex regnabat in Judæa, et Silvius Latinus in Italia, et Gad, Nathan et Asaph prophetabant in Israel. Condidit etiam Ebraucus urbem Alclud versus Albaniam, et oppidum montis Agned: quod nunc castellum puellarum dicitur, et montem Dolosorum.

§ 8. EBRAUCI FILII VIGINTI AD GERMANIAM, VIGINTI FILIÆ AD ITALIAM NAVIGANT.

GENUIT autem viginti filios ex viginti conjugibus quas habebat, necnon et triginta filias: regnumque Britanniæ sexaginta annis fortissime tractavit. Erant autem nomina filiorum ejus, Brutus, Viride-scutum, Margadud, Sisillius, Regin, Moravid, Bladud, Lagon, Bodloan, Kincar, Spaden, Gaul, Darden, Eldad, Juor, Gangu, Hector, Kerin, Rud, Assarach, Buel. Nomina autem

filiarium, Gloigni, Ignogni, Oudas, Guenliam, Gaudid, Angarad, Guendoloe, Tangustel, Gorgon, Medlan, Methahel, Ourar, Malure, Kambreda, Ragan, Gael, Ecub, Nest, Cheun, Stadud, Gladud, Ebren, Blagan, Aballac, Angaes, Galaes omnium pulcherrima quæ tunc in Britannia sive Gallia fuerant, Edra, Anaor, Stadial, Egron. Has omnes direxit pater in Italiam ad Silvium Albam qui post Silvium Latinum regnabat. Fuerunt ibi maritatæ nobilioribus Trojanis, quorum cubilia et Latinæ et Sabinæ diffugiebant. At filii duce Assaraco fratre direxerunt classem in Germaniam: et auxilio Silvii Albæ usi, subjugato populo adepti sunt regnum.

§ 9. BRUTUS, LEIL, HUDIBRAS, ORDINE REGES FIUNT.

BRUTUS autem cognomento Viridescutum cum patre remansit, regnique gubernaculo potitus post patrem, duodecim annis regnavit. Huic successit Leil ejus filius, pacis atque æquitatis amator. Qui ut prosperitate regni usus est, in Aquilonari parte Britanniæ civitatem ædificavit, de nomine ejus vocatam Kaerleir. Tunc Salomon cœpit ædificare templum Domini in Hierusalem: et regina Saba venit audire sapientiam ejus: et tunc Silvius Epitus patri Albæ in regnum successit apud Latinos. Vixit deinde Leir post sumtum regnum viginti quinque annis, sed regnum tepide in fine rexit. Quocirca segnitia insistente, civilis discordia subito in regno orta est. Post hunc regnavit filius ejus Hudibras triginta novem annis: qui populum ex civili dissidio in concordiam reducens condidit Kaerlem, hoc est Kantuariam. Condidit etiam Kaerguen hoc est Guintoniam, atque oppidum montis Paladur, quod nunc Sefovia dicitur. Ibi tunc aquila locuta est, dum murus ædificaretur: cujus sermones si veros esse arbitrarer sicut

cetera, memoriæ tradere non diffugerem. Tunc Capys filius Epiti regnabat: et Aggeus, Amos, Joel, Azarias prophetabant.

§ 10. BLADUD ARTEM MAGICAM EXERCET.

SUCCESSIT deinde Bladud filius, tractavitque regnum viginti annis. Hic ædificavit urbem Kaerbadum, quæ nunc Badus nuncupatur, fecitque in illa calida balnea ad usus mortalium apta. Quibus præfecit numen Minervæ: in cujus æde inextinguibiles posuit ignes, qui nunquam deficiebant in favillas, sed ex quo tabescere incipiebant, in saxeos globos vertebantur. (Tunc Elias oravit ne plueret super terram, et non pluit annos tres et menses sex.) Hic admodum ingeniosus homo fuit, docuitque necromantiam per regnum Britanniæ: nec præstigia facere quievit, donec paratis sibi alis ire per summitatem aëris tentavit, ceciditque super templum Apollinis intra urbem Trinovantum, in multa frusta contritus.

§ 11. LEIR, CUI FILIUS DEERAT, REGNUM INTER FILIAS DIVIDIT.

DATO igitur fatis Bladud, erigitur Leir filius ejusdem in regem, qui sexaginta annis patriam viriliter rexit. Ædificavit autem super fluvium Soram civitatem quæ Britannice Kaerleir, Saxonice vero Leir-Cestre nuncupatur. Cui negata masculini sexus prole, natæ sunt ei tantummodo tres filiæ, vocatæ, Gonorilla, Regau, Cordeilla. Qui eas miro amore, sed magis natu minimam, videlicet Cordeillam, diligebat. Cumque in senectutem vergere cœpisset: cogitavit regnum suum ipsis dividere: eas-

que talibus maritis copulare qui easdem cum regno haberent. Sed ut sciret quæ illarum majori regni parte dignior esset, adivit singulas ut interrogaret quæ ipsum magis diligeret. Interrogante ergo illo, Gonorilla prius numina cœli testata est, patrem sibi plus cordi esse quam animam quæ in corpore suo degebat. Cui pater: "Quoniam senectutem meam vitæ tuæ præposuisti, te, carissima filia, maritabo juveni quemcunque elegeris, cum tertia parte Britanniæ." Deinde Regau, quæ secunda erat, exemplo sororis suæ, benivolentiam patris allicere volens, jurejurando respondit se nullatenus conceptum exprimere aliter posse, nisi quod ipsum super omnes creaturas diligeret. Credulus ergo pater, eadem dignitate quam primogenitæ promiserat, cum alia tertia parte regni eam maritavit. At Cordeilla ultima, cum intellexisset eum prædictarum adulationibus acquievisse, tentare illum cupiens, aliter respondere perrexit: "Est uspiam, mi pater, filia quæ patrem suum plusquam patrem diligere præsumat? non reor equidem ullam esse quæ hoc fateri audeat: nisi jocosis verbis veritatem celare nitatur. Nempe ego dilexi te semper ut patrem: et adhuc a proposito meo non divertor. Etsi a me magis extorquere insistis, audi certitudinem amoris, quem adversus te habeo: et interrogationibus tuis finem impone. Etenim quantum habes, tantum vales, tantumque te diligo." Porro pater ratus eam ex abundantia cordis dixisse, vehementer indignans, quod responsurus erat manifestare non distulit: "Quia in tantum senectutem patris tui sprevisti, ut vel eo amore quo me sorores tuæ diligunt dedignata es diligere, et ego dedignabor te, nec usquam in regno meo cum tuis sororibus partem habebis. Non dico tamen, cum filia mea sis, quin te externo alicui (si illum fortuna obtulerit) utcunque maritem. Illud autem affirmo, quod nunquam eo honore quo sorores tuas te maritare laborabo. Quippe cum te hucusque plusquam ceteras dilexerim: tu vero me minus quam

ceteræ diligas. Nec mora: consilio procerum regni dedit prædictas puellas duas duobus ducibus, Cornubiæ videlicet et Albaniæ, cum medietate tantum insulæ: dum ipse viveret. Post obitum autem ejus, totam monarchiam Britanniæ concessit habendam. Contigit deinde quod Aganippus rex Francorum audita fama pulchritudinis Cordeillæ, continuo nuncios suos ad regem direxerit, rogans ut Cordeilla sibi conjugali teda copulanda traderetur. At pater in prædicta adhuc ira perseverans respondit, se illam libenter daturum, sed sine terra et pecunia. Regnum namque suum cum omni auro et argento Gonorillæ et Regau, sororibus Cordeillæ distribuerat. Cumque id Aganippo nunciatum suisset, amore virginis inflammatus, misit iterum ad Leirum regem, dicens se satis auri et argenti, aliarumque possessionum habere: quia tertiam partem Galliæ possidebat: se vero tantummodo puellam captare, ut ex illa hæredes haberet. Denique confirmato fœdere mittitur Cordeilla ad Galliam, et Aganippo maritatur.

§ 12. LIER, A FILIABUS REGIA POTESTATE PRIVATUS, GALLIAM PETIT.

POST multum vero temporis, ut Leir torpere cœpit senio, insurrexerunt in eum prædicti duces, quibus Britanniam cum duabus filiabus diviserat, abstuleruntque ei regnum regiamque potestatem, quam usque ad illud tempus viriliter et gloriose tenuerat. Concordia tamen habita retinuit eum alter generorum Maglaunus dux Albaniæ cum sexaginta militibus, ne secum inglorius maneret. Elapso deinde biennio, moram ipso apud generum faciente, indignata est Gonorilla filia ob multitudinem militum ejus, qui convicia ministris inferebant, quia eis profusior epinomia non præbebatur. Proinde maritum suum affata, jussit patrem obsequio triginta militum

contentum esse, relictis ceteris triginta quos habebat. Unde rex iratus, relicto Maglauno, petivit Hernuinum ducem Cornubiæ cui alteram natam Regau maritaverat. Et cum a duce honorifice receptus fuisset, non præteriit annus quin inter eorum familias discordia orta fuerit: quamobrem Regau in indignationem versa, præcepit patri cunctos milites suos deserere præter quinque qui ei obsequium præstarent. Porro pater ultra modum anxius, reversus est iterum ad primogenitam, sperans se posse eam in pietatem commovere, ut cum familia sua retineretur. At illa a cœpta indignatione nequaquam reversa est, sed per numina cæli juravit, quod nullatenus secum remaneret, nisi postpositis ceteris, solo milite contentus esset. Increpabat etiam eum senem, et nulla re abundantem, velle cum tanta militia incedere. Cumque illa assensum voluntati ejus nullatenus præbuisset: paruit ille, et relictis cæteris cum solo milite contentus remansit. At cum in memoriam pristinæ dignitatis reductus fuisset, suam detestando miseriam in quam redactus erat: cogitare cœpit minimam filiam trans Oceanum adire. Sed dubitabat nihil ipsam sibi velle facere, quoniam tam ingloriose, ut prædictum est, eam habuisset. Indignans tamen miseriam suam diutius ferre, in Gallias transfretavit. Sed transfretando cum se vidisset tertium inter principes qui aderant: in hæc verba cum fletu et singultu prorupit: "O irrevocabilia factorum decreta, quæ solito cursu iter fixum tenditis! Cur unquam me ad instabilem felicitatem promovere voluistis: cum major pœna sit ipsam amissam recolere, quam sequentis infelicitatis præsentia urgeri. Magis enim aggravat me illius temporis memoria, quo tot centenis milibus militum stipatus et mœnia urbium diruere, et provincias hostium vastare solebam: quam calamitas miseriæ meæ, quæ ipsos, qui jam sub pedibus meis jacebant, debilitatem meam deridere coegit. O irata fortuna! venietne dies unquam qua ipsis vicem reddere potero: qui

sic tempora mea sicut paupertatem meam diffugerunt! O Cordeilla filia, quam vera sunt dicta illa quæ mihi respondisti, quando quæsivi a te, quem amorem adversus me haberes: dixisti enim, Quantum habes, tantum vales, tantumque te diligo: dum igitur habui quod dare potui, visus fui valere eis qui non mihi sed donis meis amici fuerant. Interim dilexerunt me, sed magis munera mea. Nam abeuntibus muneribus, et ipsi abierunt. Sed qua fronte, carissima filia, te audebo adire, qui ob prædicta verba iratus putavi te deterius maritare quam sorores tuas, quæ post tot beneficia quæ eis impendi, me exulem et pauperem esse patiuntur." Ut tandem hæc et his similia dicendo applicuit, venit Karitiam, ubi filia sua erat. Expectans autem extra urbem, misit ei nuncium suum qui indicaret ipsum in tantam miseriam collapsum, et quia non habebat quod comederet aut indueret, misericordiam illius petebat. Quo indicato, commota est Cordeilla, et flevit amare, quæsivitque quot milites secum haberet: qui respondit, ipsum neminem habere, excepto quodam armigero qui foris cum eo expectabat. Tunc illa cepit quantum opus erat auri et argenti, deditque nuncio, præcipiens ut patrem ad aliam civitatem duceret, ibique ipsum infirmum fingeret et balnearet, indueret et foveret. Jussit etiam ut quadraginta milites bene indutos et paratos retineret, et tunc demum mandaret regi Aganippo et filiæ suæ sese advenisse. Nuncius illico reversus, direxit Leirem regem ad aliam civitatem, absconditque eum ibi ,donec omnia quæ Cordeilla jusserat perfecisset.

§ 13. CORDEILLA PATREM BENIGNITER ACCIPIT.

MOX ut regio apparatu et ornamentis et familia insignitus fuit, mandavit Aganippo et filiæ suæ, sese a generis suis expulsum esse e regno Britanniæ, et ad ipsos venisse ut auxilio eorum patriam suam recuperare valeret. At illi cum consulibus et proceribus obviam venientes honorifice susceperunt illum, dederuntque ei potestatem totius Galliæ donec eum in pristinam dignitatem restaurassent.

§ 14. LEIR REGNUM RECAPERAT.

INTEREA misit Aganippus legatos per universam Galliam ad colligendum in ea omnem armatum militem, ut auxilio suo regnum Britanniæ Leiro socero reddere laboraret. Quo facto, duxit secum Leir Aganippum filiamque suam et collectam multitudinem in Britanniam, pugnavitque cum generis, et triumpho potitus est. Deinde cum omnes in potestatem suam redegisset: tertio post anno mortuus est. Mortuus est etiam Aganippus. Cordeilla vero regni gubernaculum adepta, sepelivit patrem in quodam subterraneo quod sub Sora fluvio intra Legecestriam fieri præceperat. Erat autem subterraneum illud conditum in honorem bifrontis Jani. Ibi omnes operarii urbis adveniente solemnitate diei, opera quæ per annum acturi erant, incipiebant.

§ 15. CORDEILLA SE IPSA INTERFICIT: MARGAN NOVARUM RERUM CUPIDUM CUNEDAGIUS VITA PRIVAT.

QUUM igitur Cordeilla per quinquennium pacifice regnum tractasset, cœperunt eam inquietare duo filii sororum suarum, Marganus videlicet et Cunedagius, quæ Maglauno et Henuino ducibus conjugatæ fuerant. Ambo juvenes præclaræ probitatis formam habebant: quorum alterum videlicet Marganum Maglaunus generaverat: Cunedagium vero Henuinus. Hi itaque cum post obitum patrum in ducatus eisdem successissent, indignati sunt Britanniam fœminæ potestati subditam esse. Collectis ergo exercitibus in reginam insurrexerunt, nec a sævitia sua desistere voluerunt, donec quibuscumque provinciis vastatis, prælia cum ipsa commiserunt, eamque ad ultimum captam in carcerem posuerunt: ubi, ob amissionem regni dolore obducto, sese interfecit. Exin partiti sunt juvenes insulam, cujus pars illa quæ trans Humbrum extenditur versus Cathenesiam Margano cessit. Alia vero quæ ab altera parte fluvii ad occasum vergit, Cunedagio committitur. Emenso deinde biennio, accesserunt quibus turbatio regni placebat, ad Marganum, animumque illius subducebant, dicentes turpe dedecus esse ipsum, cum primogenitus esset, toti insulæ non dominari. Cumque his et pluribus aliis modis incitatus fuisset: duxit exercitum per provincias Cunedagii, ignemque accumulare incepit. Orta igitur discordia, obviavit ei Cunedagius cum omni multitudine sua, factoque congressu, cædem intulit non minimam, et Marganum in fugam propulit: deinde secutus est eum fugientem a provincia in provinciam, et tandem intercepit eum in pago Kambriæ, qui post interfectionem Margani, ejus nomine, videlicet Margan, hucusque a pagensibus appellatus est. Potitus itaque victoria Cunedagius, monarchiam totius insulæ adeptus

est, eamque triginta tribus annis gloriose tractavit. Tunc Esaias et Osee prophetabant: et Roma condita est undecimo Calendas Maii, a geminis fratribus Remo et Romulo.

§ 16. PORREX ET FERREX FRATRES BELLUM INTER SE CONSERUNT. FERREX MORITUR.

POSTREMO, defuncto Cunedagio successit ei Rivallo filius ipsius, juvenis pacificus et fortunatus, qui regnum cum diligentia gubernavit. In tempore ejus tribus diebus cecidit pluvia sanguinea, et muscarum affluentia: quibus homines moriebantur. Post hunc vero successit Gurgustius filius ejus: cui Sisillius; cui Lago Gurgustii nepos; cui Kinmarcus Sisillii filius: post hunc Gorbogudo. Huic nati fuerunt duo filii: quorum unus Ferrex, alter Porrex nuncupabatur. Cum autem in senium vergeret pater, orta est contentio inter eos, uter eorum in regno succederet. At Porrex majori cupiditate subductus, paratis insidiis Ferrecem fratem interficere parat. Quod cum illi compertum fuisset, vitato fratre, in Gallias transfretavit. Sed Suardi regis Francorum auxilio usus, reversus est et cum fratre dimicavit. Pugnantibus autem illis, Ferrex est interfectus, et tota multitudo quæ eum comitabatur. Porro eorum mater, cui nomen Widen, cum de filii nece certitudinem habuisset, ultra modum commota, in alterius odium versa est. Diligebat namque illum magis altero. Unde tanta ira ob ipsius mortem ignescebat, ut ipsum in fratrem vindicare affectaret. Nacta ergo tempus quo ille sopitus fuerat, aggreditur eum cum ancillis suis, et in plurimas sectiones dilaceravit. Exinde civilis discordia multo tempore populum afflixit, et regnum quinque regibus submissum est, qui sese mutuis cladibus infestabant.

§ 17. DUNWALLO MOLMUTIUS REGNO POTITUR; A QUO LEGES MOLMUTINÆ.

SUCCEDENTE tandem tempore suscitavit probitas quendam juvenem qui Dunwallo Molmutius vocabatur: erat enim filius Clotenis regis Cornubiæ, pulchritudine et audacia omnes reges Britanniæ excellens. Qui ut regimen patriæ post patris obitum suscepit, surrexit in Ymnerem regem Loegriæ, et facto congressu eum interfecit. Deinde convenerunt Rudaucus rex Kambriæ atque Staterius rex Albaniæ, confirmatoque inter se fœdere duxerunt exercitus suos in provincias Dunwallonis, ædificia et colonos depopulaturi. Quibus obviavit ipse Dunwallo cum triginta milibus virorum, præliumque commisit: cumque multum diei, dum pugnarent, præterisset, nec ipsi victoria provenisset, sevocavit sexcentos audacissimos juvenes, et cunctos arma defunctorum hostium sumere præcepit et indui. Ipse etiam projectis illis quibus armatus erat, similiter fecit. Deinde duxit illos inter concurrentes hostium catervas incedendo quasi ex ipsis essent: nactus quoque locum quo Rudaucus et Staterius erant, commilitonibus indixit, ut in ipsos irruerent. Facto igitur impetu, perimuntur duo prædicti reges, et plures alii cum ipsis. At Dunwallo Molmutius, timens ne a suis opprimeretur, revertitur cum sociis suis, et sese exarmavit. Resumptis deinde armis quæ projecerat, socios hortatur in hostes irruere: ipsosque acriter invasit. Nec mora, potitus est victoria, fugatis ac dispersis hostibus. Denique per patrias supradictorum peremptorum vagando subvertit urbes et oppida: populumque potestati suæ submisit. Et cum totam insulam omnino subjugasset, fecit sibi diadema ex auro: insulamque in pristinum statum

reduxit. Hic leges quæ Molmutinæ dicebantur, inter Britones statuit, quæ usque ad hoc tempus inter Anglos celebrantur. Statuit siquidem inter cetera quæ multo tempore post beatus Gildas scripsit: ut templa deorum et civitates talem dignitatem haberent, ut quicumque fugitivus sive reus ad ea confugeret cum venia ab inimico suo abiret. Statuit etiam ut viæ quæ ad prædicta templa et ad civitates ducebant: nec non et aratra colonorum eadem lege confirmaretur. In diebus itaque ejus latronum mucrones cessabant: raptorum sævitiæ obturabantur: nec erat usquam qui violentiam alicui ingereret. Denique ut inter talia quadraginta annos post sumptum diadema explevisset, defunctus est, et in urbe Trinovanto prope templum Concordiæ sepultus, quod ipse ad confirmationem legum construxerat.

LIBER TERTIUS.

SEC. I.

DISCORDIA INTER FRATRES BRENNIUM ET BELINUM.

EXIN duo filii eius, Belinus videlicet et Brennius, in regnum succedere volentes, maxima contriti sunt discordia. Contendebant enim uter eorum regni diademate insigniretur. Cum itaque plures decertationes inter se commiscuissent: interfuerunt amici utrorumque qui ipsos in concordiam reduxerunt: censentes regnum inter eos ea conditione dividendum esse: ut Belinus diadema insulæ cum Loegria atque Kambria, nec non et Cornubia possideret: erat enim primogenitus: petebatque Trojana consuetudo ut dignitas hereditatis ei proveniret: Brennius vero, quoniam junior fuerat, fratri

subderetur, et Northumbriam ab Humbro usque ad Cathenesiam obtineret. Confirmato igitur super his pactionibus fœdere, tractaverunt patriam per quinquennium cum pace et justitia. Verum quia discordia sese prosperis rebus semper miscere conatur: affuerunt quidam fabricatores mendacii, qui ad Brennium accesserunt dicentes: Ut quid ignavia te tantum occupavit, ut Belino subjectionem teneas: cum idem pater et mater, eademque nobilitas te ei parificet? Adde quod in pluribus debellationibus expertus es, qui totiens Cheulfo duci Morinorum in provinciam nostram applicanti resistere potuisti: ipsumque ex regno tuo fugare. Rumpe igitur fœdus quod tibi dedecori est, et duc filiam Elsingii Norwegensium regis, ut ipsius auxilio amissam dignitatem recipias. Postquam igitur his et pluribus aliis animum juvenis corruperunt: acquievit ipse, adivitque Norwegiam, duxitque filiam regis, ut a prædictis adulatoribus edoctus fuerat.

§ 2. BRENNII CUM GUICHTHLACO NAUMACHIA: GUICHTHLACUS CUM BRENNII UXORE IN NORTHUMBRIAM APPLICAT.

INTEREA cum id fratri nunciatum esset, indignatus est, quia sic sine licentia sua contra ipsum egisset. Petivit itaque Northumbriam, cepitque Comprovincialium civitates, et eas custodibus suis munivit. Porro Brennius, audito rumore qui facta fratris notificaverat, adduxit secum magnam copiam Norwegensium, paratoque navigio rediit in Britanniam. Cumque æquora securius et prospero vento secaret, obviavit ei Guichthlacus Dacorum rex qui ipsum insecutus fuerat: æstuaverat namque amore puellæ quam Brennius duxerat: unde ultra modum dolens, classem paraverat et exercitum, ipsumque citissimis velis sequebatur. Navali igitur con-

gressu facto, cepit forte navem in qua erat prædicta puella, et illatis uncis illam inter consocios attraxit. Illis autem hinc et inde intra profundum congredientibus, irruunt ex improviso adversi venti, factoque turbine naves dissipant: dissipatas vero in diversa littora compellunt. Rex ergo Daciæ inimica vi ventorum compulsus, peracto quinque dierum cursu, cum timore applicuit cum puella in Northumbriam: nescius quam terram inopinabilis eventus obtulisset. Cumque id a Pagensibus compertum esset, ceperunt illos, duxeruntque ad Belinum qui super maritima adventum fratris expectabat. Erant ibi cum nave Guichthlaci tres aliæ naves: quarum una fuerat ex Brennii navigio. Postquam autem qui essent regi indicaverunt, gaudens, admodum gavisus est id sibi contigisse, dum sese in fratrem suum vindicare captaret.

§ 3. BELINUS BRENNIUM PUGNA FUGAT: BRENNIUS GALLIAM PETIT.

EMENSIS deinde aliquot diebus, ecce Brennius resociatis navibus in Albaniam applicuit. Exin cum ei captio conjugis cæterorumque notificata fuisset: et quod frater ei regnum Northumbriæ, dum aberat, subripuisset: misit nuncios suos ad eum, mandans ut regnum, et sponsa redderentur. Sin autem, testatur se totam insulam a mari usque ad mare vastaturum: ipsum etiam fratrem interfecturum si copia congrediendi ipsi præstaretur. Quod cum Belinus scivisset, negavit plane quod petebat: collectoque omni milite insulæ, venit in Albaniam contra illum pugnaturus. At Brennius ut scivit repulsam sese passum fuisse, germanumque hoc modo contra se venire, ivit obviam illi in nemore quod vocatur Calaterium, ut cum eo congrederetur. Ut igitur eundem

nacti sunt campum, diviserunt uterque socios suos in turmas, cominusque aggredientes præliari cœperunt. Multum diei in præliando consumserunt, quia in utraque parte probatissimi viri dexteras commiscebant. Multum cruoris hinc et inde fuderunt, quia tela ipsorum viribus vibrata, lætifera vulnera ingerebant. Concidebant inter corruentes cohortes vulnerati, quemadmodum segetes cum a falcatoribus aggrediuntur. Denique prævalentibus Britonibus, diffugiunt Norwegenses laceratis agminibus, ad naves: quos fugientes insequitur Belinus, cædem sine pietate faciens. Ceciderunt in illo prælio quindecim millia hominum: nec ex residuis mille superfuerunt, qui illæsi abscederent. At Brennius vix unam navem nactus, ut fortuna conduxerat, Gallicana littora petivit. Cæteri vero qui cum illo advenerant, quo casus ducebat, latebras exigebant.

§ 4. REX DACIÆ, CUM BRENNII UXORE, EX CARCERE DEMITTUNTUR.

CUM igitur Belino victoria cessisset, convocavit omnes regni proceres intra Eboracum consilio ipsorum tractaturus quid de rege Dacorum faceret. Mandaverat namque ei ex carcere quod sese regnumque Daciæ ei submitteret, tributumque singulis annis donaret, si cum amica sua liber sineretur abire: mandavit etiam quod pactum suum fœdere juramenti et obsidibus confirmaret. Convocatis ergo proceribus, cum id indicatum fuisset, assensum præbuerunt cuncti, ut Belinus petitioni Guichthlaci cum prædicta conditione acquiesceret: acquievit ergo ipse: et Guichthlacus ex carcere solutus cum amica sua in Daciam reversus est.

§ 5. BELINUS, DEVICTIS ADVERSARIIS, LEGES MOLMUTINAS CONFIRMAT.

PORRO Belinus cum neminem sibi in regno Britanniæ resistere animadvertisset: tota insula a mari usque ad mare potitus: leges quas pater invenerat confirmavit. Stabilem quoque justitiam per regnum fieri præcepit. Maxime autem indixit, ut civitates et viæ quæ ad civitates ducebant, eandem pacem quam Dunvallo statuerat, haberent: sed de viis orta est discordia, quia nesciebatur quibus terminis definitæ essent. Rex ergo omne ambiguum legi suæ auferre volens, convocavit omnes operarios totius insulæ: jussitque viam ex cœmento et lapidibus fabricari: quæ insulæ longitudinem a Cornubico mari usque ad Cathenesium littus secaret: et ad civitates quæ intra eam erant, recto limite duceret. Jussit etiam aliam fieri in latitudinem regni quæ a Menevia urbe, quæ super Demeticum mare sita est, usque ad portum Hamonis extensa ad urbes intra positas, ducatum ostenderet. Alias quoque duas ab obliquo insulæ: quæ ad cæteras civitates ducatum præstarent. Deinde sancivit eas omni honore, omnique dignitate, jurisque sui esse præcepit, quod de illata super eas violentia vindicta sumeretur. Si quis autem scire voluerit omnia quæ de eis statuerit, legat Molmutinas leges, quas Gildas historicus de Britannico in Latinum, rex vero Aluredus de Latino in Anglicum sermonem transtulit.

§ 6. BRENNIUS, DUX ALLOBROGUM FACTUS, IN BRITANNICAM CUM MILITIBUS REDIT,

BELINO autem cum pace et tranquillitate regnante, frater ejus Brennius in Gallicanum littus (ut prædictum est) appulsus, internis anxietatibus cruciatur. Ferebat enim graviter sese expulsum a patria esse, nec copiam revertendi habere, ut amissa dignitate frueretur. Nescius ergo quid faceret principes Galliæ adivit, duodecim solummodo militibus comitatus. Cumque infortunium suum singulis ostenderet: nec auxilium ab ullo impetrare quivisset, venit tandem ad Seginum ducem Allobrogum, et ab eo honorifice susceptus est. Morans autem apud ipsum, accessit in tantam familiaritatem ducis, ita ut non esset alter in curia qui ei præferretur, in omnibus namque negociis, tam in pace, quam in bello probitatem suam monstrabat: adeo ut dux illum amore paterno diligeret. Erat etiam pulcher aspectu, procera et gracilia membra habens, venationem atque aucupatum ut decebat edoctus. Cum ergo in tantam amicitiam ducis incidisset, statuit dux ut unicam quam habebat filiam ipsi maritali lege copularet. Et si masculino sexu deinceps careret, concedebat ei regnum Allobrogum post obitum suum cum filia possidendum. Si autem filius ei superveniret, promittebat auxilium, ut in regem Britanniæ promoveretur, et non solum id a duce, sed etiam ab omnibus duci subditis heroibus appetebatur: quia in tantam eorum amicitiam pervenerat. Nec mora, maritatur puella Brennio, principesque patriæ ei subduntur, soliumque regni donatur. Nec annus quo hæc facta sunt integre emensus est, cum suprema dies ducis adveniens, ipsum ex hac vita eripuit. Tunc Brennius principes patriæ, quos prius amicitia illexerat, obnoxios sibi facere non diffugit, largiendo eis

thesaurum ducis, qui a tempore atavorum ipsius reservatus fuerat. Et quod Allobroges pro maximo habebant, profusus erat in dandis cibis, januam suam nulli prohibens.

§ 7. PAX PER MATREM CONCILIATUR INTUR FRATRES, QUI GALLIAM SUBMITTENDI CONSILIUM CAPIUNT.

ATTRACTIS ergo quibusque in dilectionem suam, deliberavit apud se, qualiter se in Belinum fratrem suum vindicaret. quod cum populo sibi subdito indicasset, assensum fecerunt cuncti, ut cum illo irent ad quodcunque regnum ipsos conducere affectasset. Nec mora, grandi collecto exercitu, fœdus cum Gallis inivit, ut per provincias eorum Britanniam cum tranquillitate adire sineretur. Exin parato in littore Neustriensium navigio ingressus est mare: secundisque velis in insulam applicuit. Divulgato igitur adventu ipsius, Belinus frater ascita totius regni juventute obviam perrexit, prælium cum eo commissurus. Sed cum hinc et inde statutæ cohortes fere commisceri incepissent, acceleravit mater amborum, quæ adhuc vivebat, per dispositas turmas incedens. Erat nomen illi Conwenna: æstuabatque filium videre, quem multo tempore non aspexerat. Ut igitur tremulis gradibus locum quo ipse stabat nacta fuit: brachia collo ejus injecit, desiderata oscula ingeminans. Nudatis quoque uberibus illum in hunc modum affata est, sermonem impediente singultu: "Memento, fili, memento uberum istorum quæ suxisti: matrisque tuæ uteri quo te opifex rerum in hominem ex non homine creavit: unde te in mundum produxit, angustiis mea viscera cruciantibus. Anxietatum igitur quas pro te passa sum reminiscens, petitioni meæ acquiesce: fratrique tuo veniam concede: atque inceptam iram com-

pesce: nullam enim adversus eum habere debes iram, qui tibi nullam contumeliam intulerit. Nam quod causaris te videlicet a natione tua per eum expulsum fuisse, si eventum rei diligentius intueri institeris, nullatenus reperies quod injustitiam vocabis. Non enim fugavit te ut deterius tibi contingeret: sed coëgit deteriora postponeret ut ad potiora sublimareris. Subditus namque illi partem regni possidebas, quam ut amisisti, par illi effectus es, Allobrogum regnum adeptus. Quid igitur fecit, nisi quod ex paupere regulo te in sublimem regem promovit? Adde quod dissidium inter vos ortum non per ipsum sed per te cœptum fuit, qui auxilio regis Norwegiæ fretus, id ipsum exurgere æstuaveras." Super his ergo, quæ ipsa cum fletu expresserat, motus, sedato animo obedivit: et ultro deposita galea, cum illa ad fratrem perrexit. Belinus ergo ut illum cum vultu pacis ad se venire conspexit, abjectis armis in amplexus ejusdem cum osculo cucurrit. Nec mora, facti sunt amici, et cohortibus exarmatis urbem Trinovantum adiverunt, ibi consilio capto quid facerent, paraverunt exercitum communem in Galliarum partes ducere, cunctasque provincias suæ potestati submittere.

§ 8. POST GALLIAM SUBACTAM, ROMAM PETUNT.

EMENSO deinde anno transfretaverunt in Gallias, patriamque vastare cœperunt. Quod cum per nationes divulgatum fuisset, convenerunt omnes reguli Francorum, obviamque venientes contra eos dimicaverunt. At Belino et Brennio victoria proveniente; Franci vulneratis catervis diffugerunt. Mox Britones et Allobroges ut triumpho potiti sunt, fugientes Gallos insequi non cessaverunt, donec captis regibus ipsos ad deditionem coëgerunt. Munitis etiam urbibus eversis, totum regnum intra

unum annum submisserunt Postremo, cum omnes provincias ad deditionem conpulissent, petiere Romam cum tota multitudine sua, urbesque et colonos per Italiam depopulantur.

§ 9. ROMANI FŒDUS VITIANT: URBS ROMANA CAPITUR.

ERANT tunc Romæ duo consules, Gabius et Porsena, quorum regimini patria commissa fuerat: qui cum vidissent nullam gentem sævitiæ Belini atque Brennii resistere valere, assensu senatorum venerunt ad illos concordiam et amicitiam petentes. Obtulerunt etiam plurima donaria auri et argenti, singulisque annis tributum, ut sua cum pace possidere sinerentur. Sumptis itaque obsidibus, veniam donaverunt reges, cohortesque suas in Germaniam duxerunt, cumque populum infestare instititissent, piguit Romanos prædicti fœderis: et revocata audacia, Germanis in auxilium processerunt. Quod cum regibus compertum esset, ultra modum id graviter ferentes, consilium inierunt, quomodo utrumque populum oppugnarent. Tanta namque multitudo Italorum supervenerat, ita, ut illis terrori essent. Consilio ergo habito, remansit Belinus cum Britonibus in Germania prælia hostibus illaturus. Brennius vero cum exercitibus suis Romam adivit, ut ruptum fœdus in Romanos vindicaret. Id autem Itali scientes, deseruerunt Germanos, et Romam reverti captantes iter Brennii præcedere festinaverunt. Belinus itaque ut illud ipsi nunciatum fuerat, revocato exercitu, præterita nocte acceleravit, quandamque vallem nactus, qua hostes prætorituri erant, intra illam delituit, et adventum illorum expectavit. Sequenti die instante, venerunt Itali ad eundem locum, cœptum iter facientes: et cum vallem armis hostium fulgere prospexissent, confestim

stupefacti, arbitrati sunt Brennium, Senonesque Gallos adesse. Belinus ergo compertis hostibus, subito impetu irruptionem fecit in illos, atque acriter invasit. Nec mora, Romani ex improviso occupati, quia inermes et sine ordine incedebant, cum fuga campum deseruerunt: quos Belinus sine pietate, sequens trucidare non cessavit, donec superveniente nocte inceptam stragem perficere nequivit. Cum victoria deinde Brennium petivit: qui jam tribus diebus Romam obsidebat. Ut ergo communem exercitum fecerunt, invadentes undique urbem, mœnia prosternere insistunt: et ut majorem cladem ingererent, erexerunt furcas ante portas civitatis: obsessisque mandaverunt, quod obsides quos dederant in patibulo suspenderent, nisi sese suæ ditioni submitterent. Verum Romani in proposito suo perseverantes, despecta natorum et nepotum pietate, sese defendere intendunt. Nam quandoque machinationes eorum contrariis vel consimilibus machinationibus conterebant, quandoque vero multimodis telis ipsos a mœnibus repellebant. Cumque id conspexissent fratres, confestim proterva excandescentes ira, viginti quatuor nobilissimos obsidum in conspectu parentum suspendi præceperunt. Romani itaque proterviores insistentes, fretique legatione Gabii et Porsenæ consulum, qui ipsis mandaverant quod in auxilium eorum sequenti die venirent: urbem egredi statuerunt, et cum hostibus prælia committere. Dumque turmas suas sapienter distribuerunt: ecce prædicti consules resociatis sociis qui dispersi fuerant: præliaturi advenerunt. Densis autem agminibus incedentes, ex improviso invaserunt Allobroges et Britones. Egressis quoque civibus consociatis, stragem non minimam primo fecerunt. Porro fratres cum cladem commilitonum tam subito illatam inspexissent, admodum anxiati socios hortari cœperunt, atque in turmas resociare: crebrasque irruptiones facientes, hostes retrocedere coegerunt. Postremo peremptis in utraque parte ad multa milia pugnantibus, victoria fratribus

provenit. Interfecto etiam Gabio, et capto Porsena, urbem ceperunt, et absconditas civium opes commilitonibus dederunt.

§ 10. BRENNIUS ITALIAM CRUDELITER OPPRIMIT: BELINUS DOMUM REVERTITUR.

HABITA ergo victoria remansit Brennius in Italia, populum inaudita tyrannide afficiens, cujus cæteros actus et exitum, quia Romanæ historiæ declarant, nequaquam tractare curavi: cum et nimiam prolixitatem huic operi ingessissem, et id quod alii tractaverunt peragrans a proposito meo divertissem. Belinus vero in Britanniam reversus est: et cum tranquillitate reliquis vite suæ diebus patriam tractavit. Renovavit etiam ædificatas urbes ubicumque collapsæ fuerant: et multas novas ædificavit. Inter cæteras composuit unam super Oscam flumen prope Sabrinum mare, quæ multis temporibus Kaerosc appellata est. Metropolis Demetiæ fuerat. Postquam autem Romani venerunt, præfato nomine deleto, vocata est urbs Legionum: vocabulum trahens a Romanis legionibus quæ ibidem hiemare solebant. Fecit etiam in urbe Trinovanto januam miræ fabricæ super ripam Tamesis, quam de nomine suo cives temporibus istis Belinesgata vocant. Desuper vero ædificavit turrim miræ magnitudinis: portumque subtus ad pedem applicantibus navibus idoneum. Leges patris ubique per regnum renovavit. constanti justitiæ indulgens. In diebus igitur ejus tanta copia divitiarum populum refecit, quantam nec retro ætas nec subsequens consecuta habuisse perhibetur. Postremo cum suprema dies ipsum ex hac vita rapuisset, combustum est ejus corpus, et pulvis in aureo cado reconditus: quem in urbe Trinovanto in summitate prædictæ turris mira arte locaverunt.

§ 11. GURGIUNT BRABTRUC DACOS REBELLANTES SUBIGIT.

POST hæc successit ei Gurgiunt Brabtruc filius ejusdem, vir modestus et prudens: qui per omnia paternos actus imitans, pacem et justitiam amabat: et cum vicini adversus eum rebellabant, audaciam genitoris revocans, dira prælia committebat, et hostes ad debitam subjectionem reducebat. Inter plura alia contigit quod rex Dacorum, qui diebus patris tributum eidem reddebat, huic reddere diffugeret, et ei debitam subjectionem denegaret: quod ipse graviter ferens, duxit navigium in Daciam, afflictoque dirissimis præliis populo, interfecit regem, patriamque pristino jugo supposuit.

§ 12. HIBERNIA BARCLENSIBUS INCOLENDA DATUR.

EA tempestate cum post istam victoriam domum per insulas Orcades rediret, invenit triginta naves viris et mulieribus plenas: et cum causam adventus eorum inquisivisset, accessit ad eum dux ipsorum Partholoim nomine, et adorato eo veniam et pacem rogavit. Dicebat autem se ex partibus Hispaniarum expulsum fuisse, et maria illa circuire ut locum mansionis haberet. Petebat etiam ab eo portiunculam Britanniæ ad inhabitandum, ne odiosum iter maris diutius pererraret: Annus enim cum dimidio jam elapsus fuerat, ex quo a patria sua pulsus per Oceanum cum sociis navigaverat. Ut igitur Gurgiunt Brabtruc ipsos ex Hispania venisse et Barclenses esse vocatos, petitionemque eorum edoctus fuit, misit homines cum eis ad insulam Hiberniæ quæ tunc vasta ab omni incola· erat: eamque eis concessit. Deinde creverunt illic et multiplicati sunt: insulamque usque in hodiernum diem tenuerunt. Gurgiunt vero

Brabtruc cum dies vitæ suæ cum pace explevisset, sepultus fuit in urbe Legionum, quam post obitum patris, ædificiis et muris decorare studuerat.

§ 13. GUITHELINUS REGNAT: LEX MARTIA INSTITUITUR.

POST illum autem Guithelinus diadema regni suscepit, quod omni vitæ suæ tempore benigne et modeste tractavit. Erat ei nobilis mulier Marcia nomine, omnibus artibus erudita, hæc inter multa et inaudita, quæ proprio ingenio repererat, invenit legem quam Britones Martianam appellaverunt. Hanc etiam rex Aluredus inter cæteras transtulit, et Saxonica lingua *Pa marchitie lage* vocavit. At ut Guithelinus obiit, remansit regni gubernaculum prædictæ reginæ et filio ipsius, qui Sisilius vocabatur. Erat tunc Sisilius septem annorum : nec ætas ipsius expetebat, ut regnum moderationi ipsius cederet.

§ 14. REGES POST GUITHELINUM.

QUA de causa mater, quia consilio et sensu pollebat, totius insulæ imperium obtinuit. Quæ cum ab hac luce migrasset, Sisillius sumto diademate regni gubernaculo potitus est. Post illum Kimarus ejus filius regimen obtinuit: cui successit Danius ejusdem frater. Quo defuncto insignitus est Morvidus, quem ex Tangustela concubina genuerat. Hic nimia probitate famosissimus esset, nisi immoderatæ crudelitati indulsisset: nemini namque parcebat iratus, quin eum interficeret, si telorum copiam reperisset. Erat namque pulcher aspectu, et in dandis muneribus profusus : nec erat alter tantæ fortitudinis in regno, qui ejus congressum sustinere quivisset.

§ 15. MORVIDUM FERA DEVORAT.

TEMPORIBUS ipsius applicuit quidam rex Moranorum cum magna manu in Northumbriam: et patriam vastare cœpit. Cui Morvidus, collecta totius potestatis suæ juventute, obviam perrexit, et cum illo præliatus est. Plus ipse solus in præliando proficiebat quam maxima pars exercitus sui principatus et ut victoria potitus est, non evasit ullus vivus quin ipsum interficeret. Jubebat enim unum post alium ante se adduci, ut quemque perimendo crudelitatem suam satiaret: et cumfatigatus cessisset paulisper, præcipiebat ipsos vivos excoriari et excoriatos comburi. Inter hæc et alia sævitiæ ejus gesta, contigit ei infortunium quoddam quod ejus nequitiam delevit. Advenerat namque ex partibus Hibernici maris inauditæ feritatis bellua, quæ incolas maritimos sine intermissione devorabat. Cumque fama aures ejus attigisset: accessit ipse ad illam, et solus cum sola congressus est. At cum omnia tela sua in illam in vanum consumpsisset, acceleravit monstrum illud, et apertis faucibus ipsum velut pisciculum devoravit.

§ 16. GORBONIUS, REX JUSTISSIMUS, REGNAT.

GENUERAT ipse quinque filios, quorum primogenitus, Gorbonianus nomine, solium regni suscepit. Nullus ea tempestate eo justior erat, aut amantior æqui, nec qui populum majore diligentia tractaret. Mos ejus continuus erat debitum honorem diis primum impendere: et rectam plebi justitiam. Per cunctas regni Britanniæ civitates templa deorum renovabat, et plura nova ædificabat. Omnibus diebus ejus tanta divitiarum copia insula affluebat, quantam nullæ collaterales provinciæ

habebant. Quippe colonos ad agriculturam admonebat, ipsos ab injuriis dominorum defendens. Bellatores quoque juvenes auro et argento ditabat, ita ut nulli opus esset injuriam alteri facere. Inter hæc et plura innatæ bonitatis ejus gesta, debita naturæ solvens, ab hac luce migravit: et in urbe Trinovanto sepultus est.

§ 17. ARTHGALLO SOLIO DEPELLITUR: ELIDURUS, POST QUINQUE ANNOS, REGNUM ARTHGALLONI REDDIT.

POST illum Arthgallo frater ejus, regio diademate insignitur, qui in omnibus suis actibus germano diversus extitit. Nobiles namque ubique laborabat deponere, et ignobiles exaltare, divitibus quibusque sua auferre, infinitos thesauros accumulans. Quod heroes regni diutius ferre recusantes, insurrexerunt in illum, et a solio regio deposuerunt. Exinde erexerunt Elidurum fratrem ejus, qui postea propter misericordiam quam in fratrem fecit, Pius vocatus fuit: nam cum regnum emenso quinquennio possedisset, forte in Calatherio nemore venans, obviavit fratri suo qui depositus fuerat. Ipse vero peragratis quibuscumque provincialibus regnis auxilium quæsiverat, ut amissum honorem recuperare quivisset, nec usquam invenerat: et cum supervenientem paupertatem diutius ferre non potuisset, reversus est in Britanniam, decem solummodo militibus sociatus. Petens ergo illos quos dudum habuerat amicos, prædictum nemus præteribat: quum Elidurus ipsius frater ipsum non speratum aspexit. Quo viso, cucurrit Elidurus, et amplexatus est illum, infinita oscula ingeminans. Et ut diu miseriam fratris deflevit, duxit illum secum in civitatem Alclud, et in thalamo suo occuluit. Post hæc finxit se infirmum ibi, nunciosque suos per totum regnum direxit, qui principibus sibi

subditis suggessissent, ut ad se visitandum venirent. Cumque cuncti in urbem qua jacebat convenissent: præcepit ut unusquisque thalamum suum singillatim et sine tumultu ingrederetur. Asserebat enim sermonem plurium capiti suo nociturum, si catervatim supervenissent, Credulus ergo quisque jussioni ejus paruit, et unusquisque post alterum domum ingressus est. Singulos itaque ingredientes, præcipiebat Elidurus ministris, qui ad hoc parati erant, capere, ipsisque capita amputare, nisi se iterum Arthgalloni fratri suo submisissent. Sic faciebat separatim de cunctis, et omnes Arthgalloni mediante timore pacificavit. Confirmato denique fœdere, duxit Elidurus Arthgallonem Eboracum: cepitque diadema de capite suo, et fratris capiti imposuit. Unde sortitus est hoc nomen Pius: quia prædictam pietatem in fratrem habuerat. Regnavit ergo Arthgallo decem annis, et sese ab incepta nequitia correxit: vice etenim versa cœpit ignobiles deponere, et generosos exaltare. Quod suum erat unicuique permittere, rectamque justitiam exercere. Denique superveniente languore defecit, et in urbe Kaerleir sepultus est.

§ 18. ELIDURUS SECUNDUM, ET POST PEREDURUM MORTUUM TERTIUM REGNAT.

ERIGITUR Elidurus iterum in regem, et pristinæ dignitati restituitur. Sed dum Gorbonianum primogenitum fratrem suum in omni bonitate sequeretur: duo residui fratres ejus Vigenius et Peredurus collectis undique armatis cum illo præliari aggrediuntur. Potiti vero victoria, ceperunt illum, et intra turrim urbis Trinovantinæ incluserunt, imponentes custodes. Post ea partiti sunt regnum in duo: cujus pars quæ ab Humbro flumine occidentem versus vergit, in sortem cecidit Vigenio.

Altera vero cum tota Albania Pereduro. Emensis demum septem annis obiit Vigenius, et totum regnum cessit Pereduro. Insignitus itaque sceptro, postmodum illud benigne et modeste gubernavit, ita ut antecessores fratres excellere diceretur, nec de Eliduro mentio fieret. Sed cum nemini mors parcere sciat: supervenit illa repentino cursu, ipsumque vitæ subripuit. Educitur continuo Elidurus carcere, et tertio in solium regni sublimatur: qui cum omne tempus suum in bonitate et justitia explevisset, ab hac luce migrans exemplum pietatis successoribus suis dereliquit.

§ 19. REGES TRIGINTA TRES POST ELIDURUM.

DEFUNCTO itaque Eliduro, suscepit Gorboniani filius regni diadema, et Avunculum in sensu et prudentia imitatus est. Postposita namque tyrannide justitiam atque misericordiam in populum exercebat, nec unquam a tramite rectitudinis deviavit. Post illum regnavit Marganus Arthgallonis filius, qui etiam exemplo parentum serenatus gentem Britonum cum tranquillitate tractavit. Huic successit Enniaunus frater, qui longe ab illo distans in tractando populum, sexto anno regni sui a regia sede depositus est. Postposita namque justitia tyrannidem præelegerat, quæ ipsum a solio regni deposuit. In loco ejus fuit positus cognatus ejus Idvallo Vigenii filius, qui eventu Enniauni correctus, jus atque rectitudinem colebat. Huic successit Runno Pereduri filius: cui Geruntius Eliduri filius. Post illum Catellus filius ejus. Post Catellum, Coillus. Post Coillum, Porrex. Post Porrecem, Cherin. Huic nati fuerunt tres filii, Fulgenius videlicet atque Eldadus, necnon et Andragius: qui omnes alter post alterum regnaverunt. Exin successit Urianus Andragii filius: cui Eliud; cui Cledancus: cui Cletonus: cui Gurgintius:

cui Merianus: cui Bleduno, cui Cap: cui Oenus: cui Sisillius: cui Blegabred. Hic omnes cantores quos præcedens ætas habuerat, et in modulis, et in omnibus musicis instrumentis excedebat: ita ut deus joculatorum diceretur. Post illum regnavit Arthmail frater suus. Post Arthmail, Eldol: cui successit Redion: cui Rederchius: cui Samuilpenissel: cui Pir: cui Capoir: deinde successit Gligueillus Capoiri filius, vir in omnibus actibus modestus et prudens, et qui super omnes rectam justitiam inter populous exercebat.

§ 20. TRES HELI FILII, LUD, NENNIUS, CASSIBELLAUNUS.

POST illum successit Heli filius ejus, regnumque quadraginta annis tractavit. Hic tres generavit filios, Lud, Cassibellaunum, Nennium: quorum primogenitus, videlicet Lud, regnum post obitum patris suscepit. Exin gloriosus ædificator urbium existens, renovavit muros urbis Trinovanti, et innumerabilibus turribus eam circumcinxit. Præcepit etiam civibus, ut domus et ædificia sua in eadem construerent, ita ut non esset in longe positis regnis civitas quæ pulcriora palatia contineret. Fuit ipse bellicosus homo et in dandis epulis profusus. Et cum plures civitates possideret, hanc præ omnibus amabat: et in illa majori parte totius anni commanebat: unde nominata fuit postmodum Kaerlud: et deinde per corruptionem nominis Kaerlondon. Succedente vero tempore per commutationem linguarum, dicta fuit Londoniæ: et postea Londres applicantibus alienigenis, qui patriam sibi submittebant. Defuncto tandem illo, corpus ejus reconditum fuit in prædicta civitate, juxta portam illam quæ adhuc de nomine ejus Parthlud Britannice, Saxonice Ludesgata nuncupatur. Nati fuerunt ei duo filii, Androgeus et Tenuantius: qui cum

propter ætatem regnum tractare nequivissent, Cassibellaunus eorum patruus loco illorum in regem sublimatur. Mox ut diademate insignitus fuit, cœpit ita largitate atque probitate vigere, ut fama illius per remota regna divulgaretur. Unde contigit ut totius regni monarchia sibi, et non suis nepotibus cederet. Cassibellaunus tamen, pietati indulgens, noluit juvenes regni esse expertes, sed ejus magnam partem eis distribuit. Urbem enim Trinovantum cum ducatu Cantiæ largitus est Androgeo: ducatum vero Cornubiæ Tenuantio. Ipse etiam diademate præclarus, illis et totius insulæ principibus imperabat.

LIBER QUARTUS.

SEC. I.

JULIUS CÆSAR IN BRITANNIAM VENIT.

INTEREA contigit (ut in Romanis reperitur historiis) Julium Cæsarem subjugata Gallia ad littus Rutenorum venisse. Et cum illinc Britanniam insulam aspexisset: quæsivit a circumstantibus, quæ patria et quæ gens inhabitasset. Dum ad Oceanum intueretur, cumque nomen regni didicisset et populi, dixit: "Hercle ex eadem prosapia nos Romani et Britones orti sumus, quia ex Trojana gente processimus. Nobis Æneas post destructionem Trojæ primus pater fuit: illis vero Brutus, quem Silvius Ascanii filii Æneæ filius progenuit. Sed, nisi fallor, valde degenerati sunt a nobis, nec quid sit militia noverunt, cum intra Oceanum extra orbem commaneant. Leviter cogendi erunt tributum nobis dare, et continuum obsequium Romanæ

dignitati præstare. Prius tamen mandandum est eis ut inaccessi a Populo Romano et intacti vectigal reddant, et ut cæteræ gentes, subjectionem Senatui faciant: ne nos ipsorum cognatorum sanguinem fundentes, antiquam nobilitatem patris nostri Priami offendamus." Quod cum literis suis regi Cassibellauno mandavisset: indignatus est Cassibellaunus: ipsique epistolam in hæc verba direxit.

§ 2. CASSIBELLAUNUS AD CÆSAREM EPISTOLAM MITTIT.

CASSIBELLAUNUS Britonum rex Caio Julio Cæsari. Miranda est, Cæsar, populi Romani cupiditas: qui quicquid est auri vel argenti sitiens, nequit nos intra pericula Oceani extra orbem positos pati: quin census nostros appetere præsumat, quos hactenus quiete possedimus. Nec hoc quidem sufficit, nisi postposita libertate subjectionem ei faciamus, perpetuam servitutem subituri. Opprobrium itaque petisti, Cæsar, cum communis nobilitatis vena Britonibus et Romanis ab Ænea defluat, et ejusdem cognationis una et eadem catena præfulgeat: qua firma amicitia conjungi deberent. Illa igitur a nobis petenda esset, non servitus. Quia eam potius largiri didicimus quam servitutis jugum ferre. Libertatem namque in tantum consuevimus habere, quod prorsus ignoramus quid sit servituti obedire: quam si ipsi dii conarentur nobis eripere, elaboraremus utique omni nisu resistere, ut eam retineremus. Liqueat igitur dispositioni tuæ, Cæsar, nos pro illa et pro regno nostro pugnaturos, si, ut comminatus es, intra insulam Britanniæ supervenire inceperis.

§ 3. CASSIBELLAUNUS CÆSAREM PUGNA VINCIT.

HIS itaque visis, Caius Julius Cæsar navigium suum parat, prosperosque ventos exspectat: ut quod Cassibellauno mandaverat, effectibus prosequeretur. Optato ergo vento instante, erexit vela sua, et in ostium Tamensis fluminis cum exercitu suo applicuit. Jamque rates ad tellurem appulerant: ecce Cassibellaunus cum tota sua fortitudine ei occurrit, et ad Dorobellum oppidum veniens, quæsivit ibi a proceribus suis consilium, qualiter hostes longius arceret. Aderat cum eo Belinus princeps militiæ ejus, cujus consilio totum regnum tractabat. Aderant etiam duo nepotes ejus, Androgeus videlicet dux Trinovanti, et Tenuancius dux Cornubiæ. Tres quoque reges subditi sibi, Cridious rex Albaniœ, et Guerthaeth Venedociæ, atque Britael Demetiæ: qui ut ceteros in affectum pugnandi induxissent, consilium dederunt ut recenter castra Cæsaris adirent: et antequam civitatem aliquam sive oppidum cepisset, ipsum expellere insisterent: nam si sese intra munitiones patriæ immisisset, dicebant eum difficilius expellendum, cum sciret quo se et commilitones suos reciperet. Assensum ergo præbentes cuncti, petierunt littora, in quibus Julius castra et tentoria sua erexerat: ibi dispositis inutraque parte catervis dextras cum hostibus conserunt: pila pilis et ictus ictibus objicientes. Nec mora, hinc et inde corruerunt vulnerati telis intra vitalia receptis: madet tellus cruore morientium, ac si repentinus auster absorptum mare revomuisset. Concurrentibus ergo adversis catervis, obtulit casus Nennium et Androgeum cum Cantuaritis et civibus urbis Trinovantinæ quibus præsidebant, agmini quo Imperator aderat. Ut ergo convenerunt, pene dissipata fuit imperatoria cohors, Britonibus densa acie invadentibus: et cum mixtim ictus ingeminarent, dedit casus aditum

Nennio congressum cum Julio faciendi. Irruens ergo in illum Nennius ultra modum lætatur se posse vel solum ictum tanto viro ingerere. Quem Cæsar ut impetum in se facientcm aspexit: prætenso clypeo excepit, et quantum vires permiserunt, cum nudato ense ipsum super cassidem percussit. Erecto igitur gladio voluit exequi primum ictum, ut letiferum vulnus imprimeret: quod cum Nennius calluisset, interposuit clypeum suum, in quo mucro Julii a casside maximis labens viribus inhæsit: ita ut, cum irruentibus turmis diutius congredi nequirent, ipsum Imperator cxtrahere non potuerit. Nennius ergo gladium Cæsaris prædicto modo adeptus, abjecit suum quem tenebat, et abstracto altero in hostes irruere festinat. Quemcunque cum ipso percutiebat vel ei caput amputabat, vel eum sauciatum præteribat: ita ut nulla spes vivendi in eo maneret. Illi tandem in hunc modum sævienti obviavit Labienus tribunus, sed in primo congressu a Nennio peremptus est. Denique plurima parte diei emensa, irruentibus Britonibus densis turmis, et audaces impetus facientibus, victoria Deo favente provenit: et Cæsar sese intra castra et naves laceratis Romanis recepit. Denique nocte illa resociatis ceteris, naves suas intravit, et Neptunum pro castris habere lætatur. Cumque ipsi dissuasissent socii prælia diutius ingerere: acquiescens eorum monitionibus, in Galliam reversus est.

§ 4. NENNIUS, A CÆSARE ICTUS, MORITUR.

CASSIBELLAUNUS ergo ob receptum triumphum lætus, grates deo solvens, socios victoriæ suæ convocavit: et unum quemque juxta meritum probitatis maximis muneribus donavit. Angebatur tamen ex alia parte dolore, quia frater suus Nennius letaliter vulneratus in dubio vitæ jacebat. Vulneraverat enim eum Julius in supra-

dicto congressu et plagam immedicabilem intulerat: unde intra quindecim dies post prælium irrepente morte ab hac luce migravit, et in urbe Trinovanto juxta Aquilonarem portam sepultus est. Exequias autem regias facientes, posuerunt cum eo gladium Cæsaris in sarcophago, quem intra clypeum suum pugnans retinuerat. Erat nomen gladii, Crocea mors, quia nullus evadebat vivus qui eo vulnerabatur.

§ 5. CÆSAR SINE GLORIA GALLIAM REPETIT.

TERGA igitur vertente Julio, et in Gallicanum littus appulso, rebellionem moliuntur Galli, dominium Julii abjicientes. Arbitrabantur namque ipsum esse debilitatum, ut nullatenus ejus vires amplius timori essent. Fama etiam apud omnes una et eadem erat totum mare jam navibus Cassibellauni fervere, fugam ipsius Julii insecuturi. Unde audaciores Galli insistentes cogitabant quomodo Cæsarem a finibus suis expellerent. Quod Julius subolens, noluit anceps bellum cum feroci populo committere: sed apertis thesauris quosque nobiliores adire: ut singulos munificatos in concordiam reduceret. Plebi libertatem pollicetur, exheredatis amissas possessiones, servis etiam libertatem, qui prius leonina feritate fulminans ipsis omnia abstulerat: nunc mitis agnus humili balans voce, omnia posse reddere lætatur, nec ab his blandiciis quievit, donec pacificatis cunctis, amissam potestatem recuperavit. Nullus interim dies præteribat, quin fugam suam Britonumque victoriam recoleret.

§ 6. CASSIBELLAUNUS PALOS FERRATOS IN FLUVIO CONTRA CÆSARIS NAVES FIGENDOS PARAT.

EMENSO itaque biennio, parat iterum Oceanum transfretare, et sese in Cassibellaunum vindicare. Quod cum Cassibellaunus comperisset: urbes ubique munivit, diruta mœnia renovavit, armatos milites in singulis portubus statuit: præterea alveo Tamensis fluminis, quo ad urbem Trinovantum Cæsar navigaturus erat, palis ferreis atque plumbatis instar femoris grossis, subter amnem infixit, ut naves Julii superventuræ illiderentur. Collecta etiam tota juventute insulæ, mansionem juxta maritima fecit, adventum hostium expectans.

§ 7. CASSIBELLAUNUS CÆSAREM ITERUM FUGAT.

IULIUS autem cum omnia quæ sibi necessaria erant paravisset, cum innumerabili multitudine militum mare ingressus est, optatam stragem populo qui eum devicerat inferre affectans. Quam proculdubio ingessisset, si illæsa classe tellure potiri potuisset: quod ad effectum ducere nequivit. Nam dum per Tamensem fluvium prædictam civitatem peteret, naves ejus præfatis palis infixæ subitum passæ sunt periculum. Unde ad multa milia submergebantur milites, dum ipsas naves perforatas ingrediens fluvius absorberet. Cumque id Cæsari compertum esset, velis maxima vi retortis, ad terram reverti festinavit. Ipse quoque qui in tanto periculo superfuerant, vix elapsi, cum illo tellurem scandunt. Hoc igitur Cassibellaunus ex ripa qua aderat aspiciens, gaudet propter periculum submersorum: sed tristatur ob ceterorum salutem. Dato vero commilitonibus suis signo, impetum in Romanos facit. At Romani quan-

quam periculum in fluvio perpessi fuissent, ut terra potiti sunt, viriliter Britonum irruptioni restiterunt. Audaciam quoque pro muro habentes stragem non minimam fecerunt: sed tamen majorem patiebantur quam inferebant. Periclitati namque in fluvio, pauciores incedebant: Britones vero omni hora affluentia suorum augmentati, triplo majorem numerum habebant. Unde debilitatis ceteris potiti sunt triumpho. Cæsar ergo cum sese devictum inspexisset, cum paucis ad naves diffugit, et tutamen maris ex voto nactus est: tempestivis etiam ventis instantibus, erexit vela sua, et Morinorum littus petivit. Ingressus est deinde quandam turrim, quam in loco qui Odnea vocatur construxerat, antequam Britanniam hac vice adivisset: timebat namque Gallorum fidem et instabilitatem, ne secundo in ipsum irruerent: sicut supra dictum est ipsos fecisse, quando primo Britonibus terga testatus est ostendisse. Ob hanc causam turrim sibi in refugium ædificaverat, ita ut rebelli populo resistere valeret, si in illum (at prædictum est,) insurrexisset.

§ 8. EVELINUS HIRELGLAM OBTRUNCAT, ANDROGEUS CÆSAREM PETIT.

CASSIBELLAUNUS autem secundo triumpho adeptus, maximo gaudio fluctuans, edictum fecit, ut omnes proceres Britanniæ in urbem Trinovantum cum uxoribus suis convenirent, debitasque solemnitates patriis diis celebrarent, qui victoriam sibi de tanto Imperatore concesserant. Cumque omnes postposita mora advenissent, diversa sacrificia facientes, occisioni pecudum indulserunt. Litaverunt ibi quadraginta millia vaccarum, et centum milia ovium: diversorumque generum volatilia, quæ leviter sub numero non cadebant. Præterea triginta milia sylvestrium ferarum cujuscunque generis collecta-

rum. Mox cum diis suis honores perfecissent, refecerunt se residuis epulis: ut in sacrificiis fieri solebat. Exin quod diei et noctis restabat, diversos ludos componentes transegerunt. Ludentibus ergo ipsis, contigit inclytos juvenes, quorum alter erat nepos regis, alter vero Androgei ducis, pariter in palæstra contendere, et ob dubiam victoriam litigare. Erat nomen nepotis regis Hirelglas: alterius vero Evelinus. Qui ut mutua convitia ad invicem intulissent, arripuit Evelinus gladium, nepotique regis caput amputavit: quo interfecto perturbata curia, et rumor ad Cassibellaunum volavit. Commotus igitur super casu amici sui Cassibellaunus Androgeo præcepit ut Evelinum in tertiam horam coram præsentia sua adduceret. Adductus quoque præsto esset sententiam quam proceres dictarent subire, ne Hirelglas inultus permaneret, si injuste interfectus fuisset. Cumque animum regis suspectum haberet Androgeus, respondit sese suam curiam habere, et in illa definiri debere quicquid aliquis in homines suos clamaret. Si ergo rectitudinem de Evelino decrevisset appetere: ipsum in urbe Trinovanto ex veterum traditione recepisset. Cassibellaunus itaque cum affectui suo satisfactionem nequivisset ingerere: comminatus est Androgeo, testans se ferro et flamma provinciam ejus populaturum, nisi petitioni suæ acquiesceret. Indignatus ergo Androgeus distulit petitioni ejus parere. Indignatus autem Cassibellaunus, acceleravit provincias ipsius vastare. At Androgeus quotidie per cognatos et notos regem adibat, petebatque ut desisteret a cœpta ira. Et cum furorem ejus nullatenus mitigare quivisset, diversas meditationes inivit qualiter ipsi resistere valeret. Denique ab omni alia spe decidens, auxilium Cæsaris petere decrevit, literasque suas ei in hanc direxit sententiam: "Caio Julio Cæsari Androgeus dux Trinovanti, post optatam mortem, optandam salutem. Pœnitet me adversus te egisse dum prælia cum rege meo committeres. Si enim me a talibus ausis absti-

nuissem, devicisses Cassibellaunum: cui post triumphum suum tanta irrepsit superbia, ut me, per quem triumphavit, a finibus suis exterminare insistat. Hæccine ergo merita rependenda essent? Ego illum hereditavi, ipse me exheredare conatur. Ego illum in regnum secundo restitui, ipse me destituere affectat. Me etenim contra te pugnante, omnia ista largitus sum. Numina cælorum testor me non promeruisse iram ipsius, nisi promereri dicar, quia diffugio nepotem meum tradere, quem injusta nece damnare exoptat. Quod ut manifestius discretioni tuæ liqueat, causam rei adverte. Contigerat nos ob lætitiam triumphi nostri solemnitates patriis diis celebrare: in quibus cum quæ agenda essent peregissemus sacrificia, juventus nostra ludos mutuos componebat. Inter ceteros inierunt duo nepotes nostri palæstram, exemplo aliorum conducti. Cumque meus triumphasset, succensus est alter injusta ira, festinavitque eum percutere. At ille, vitato ictu, cepit eum per pugnum quo gladium tenebat, volens eum eripere. Interea cecidit nepos regis super mucronem confossusque morti subjacuit. Illud itaque cum regi nunciatum esset, præcepit mihi tradere puerum meum, ut pro homicidio supplicio plecteretur. Cui cum contradixissem, venit cum omni multitudine sua in provincias meas, maximam inferens inquietudinem. Unde misericordiam tuam implorans, auxilium a te peto ut per te dignitati meæ restituar: et tu per me Britannia potiaris. De hoc autem nihil in me hæsitaveris, quia omnis abest proditio. Ea enim conditione moventur mortales, ut post inimicitias amici fiant, et post fugam ad triumphum accedant."

§ 9. CAUSIBELLAUNUS CIRCUMSESSUS PACEM IMPLORAT.

HIS igitur inspectis, consilium habuit Julius Cæsar a familiaribus suis, ne verbis solummodo ducis invitatus Britanniam adiret, nisi tales dirigerentur obsides, quibus securius applicare quivisset. Nec mora, misit ei Androgeus Scævam filium suum et triginti nobiles juvenes ex cognatione sua propinquos. Datis ergo obsidibus securus factus est Cæsar, revocatisque catervis cum instante vento in Rutupi portum applicuit. Interea obsidere incipiebat Cassibellaunus urbem Trinovantum et villas provinciales vastare. Sed cum Julii adventum compperisset, deseruit obsidionem, et imperatori obviare festinavit. Ut ergo vallem prope Doroberniam intravit, aspexit in eadem Romanorum exercitum castra et tentoria ponentem. Adduxerat enim eos Androgeus ibidem ut illic occultum impetum urbi ingererent. Nec mora, advertentes Romani Britones supervenire, armaverunt sese ocyus, militesque suos per catervas statuerunt. Ex alia vero parte armis induuntur Britones, et sese per turmas consociant. At Androgeus cum quinque milibus armatorum in prope sito nemore delituit, ut in auxilium Cæsari occurrens, furtivam et improvisam irruptionem Cassibellauno consociisque ejus faceret. Ut itaque hinc et inde convenerunt, non distulerunt mortalia tela emittere, nec letiferos ictus ingeminare. Concurrunt adversæ catervæ: et multum cruoris diffundunt. Concidunt in utraque parte vulnerati, quemadmodum in autumno arborum folia. Ipsis igitur irruentibus egreditur Androgeus ex nemore: et aciem Cassibellauni, ex qua totum bellum pendebat, a tergo invadit. Mox illa in una parte irruptione Romanorum paulo ante vastata: in alia vero a concivibus suis miro modo oppressa, nequivit stationem facere. Unde dissipatis sociis, arrepta fuga campum deserunt. Astabat prope

quidam mons in cacumine saxosus densum habens coriletum: ad illum confugit Cassibellaunus cum suis, postquam in debiliorem partem ceciderat. Summitatem quoque ejus nactus sese viriliter defendebat, et insequentes hostes nece afficiebat. Insecuti namque fuerant ipsum Romani et Androgei catervæ, fugientes turmas ejus lacerantes: montem quoque ascendentes crebros ictus faciebant, nec prævalebant. Saxa etenim montis ejusdem et cacuminis arduitas Britonibus erat defensio: ita ut a summo occurrentes hostibus stragem darent. Obsedit itaque Cæsar montem illum tota nocte quæ jam supervenerat, omnes exitus præcludens. Affectabat namque fame regem cogere, quem armis nequiverat. O admirabile tunc genus Britonum, qui ipsum bis in fugam pepulerunt, qui totum orbem sibi submiserat. Cui totus mundus nequivit resistere, illi etiam fugati resistunt, parati mortem pro patria et libertate subire. Hinc ad laudem illorum cecinit Lucanus de Cæsare:

Territa quæsitis ostendit terga Britannis.

Emenso jam die secundo, cum jam non haberet Cassibellaunus quod comederet, timuit ne fame caperetur Cæsaris carcerem subiturus. Mandavit ergo Androgeo ut sese cum Julio pacificaret, ne gentis dignitas ex qua natus fuerat capto ipso deleretur. Mandavit etiam ei se non promeruisse, ut ipsius mortem optaret: quamvis inquietudinem ipsi intulisset. Cumque hæc retulissent nuncii, ait Androgeus: "Non est diligendus princeps, qui in bello mitis est ut agnus: in pace ferus ut leo. Dii cœli et terræ! orat me nunc dominus meus qui prius imperabat: Pacificarine nunc, et Cæsari subsubjectionem facere desiderat, cujus pacem prius desideraverat Cæsar? Proinde advertere debuerat, illum, per quem tantum imperatorem ex regno suo pepulit, posse ipsum iterum restituere. Non eram igitur inique tractandus, qui tunc illud obsequium, nunc istud inferre poteram. Insipientia obducitur, qui commilitones quibus

triumphat, injuriis vel contumeliis infestat. Non enim est ullius ducis victoria: sed illorum qui sanguinem suum pro eo pugnando diffundunt: tamen pacificabo illum si potero, quia injuria quam mihi intulit satis in illum vindicata est, cum misericordiam meam imploret.

§ 10. ANDROGEUS CÆSARI UT PACEM CUM CASSIBELLAUNO FACIAT PERSUADIT.

POST hæc festinavit Androgeus ad Julium, amplexusque ejus genua, eum in hunc allocutus est sermonem : Ecce satis vindicasti te in Cassibellaunum. Misericordiam in illum habe: quid amplius agendum est, nisi ut subjectionem faciens, vectigal Romanæ dignitati reddat?" Cumque nihil respondisset Cæsar, ait iterum Androgeus: "Hoc solum pactus sum tibi, Cæsar, ut solummodo submisso Cassibellauno Britanniam tibi subdere laborarem. Ecce victus est Cassibellaunus, et tibi Britannia meo subdita auxilio. Quid ultra tibi debeo? nolit creator omnium, ut dominum meum misericordiam meam orantem, rectumque de illata injuria mihi facientem, patiar unquam carcere vel vinculis vinciri. Non leve est interficere Cassibellaunum me vivente, cui auxilium meum reddere non erubescam, nisi consilio meo parueris." Timore ergo Androgei mitigatus Julius, capit a Cassibellauno concordiam, cum vectigali singulis annis reddendo. Erat autem vectigal quod spopondit, tria milia librarum argenti. Exin amici facti adinvicem Julius et Cassibellaunus, mutuaque donaria alter alteri dederunt. Deinde hyemavit Cæsar in Britannia: et redeunte vere in Galliam transfretavit. Succedente postmodum tempore, collectis undique ex omni genere militibus, Romam contra Pompeium perrexit.

§ 11. TENUANTIUS REX FACTUS EST.

CUMQUE postmodum septem anni præteriissent, defunctus est Cassibellaunus, et in urbe Eboraco sepultus. Cui successit Tenuantius dux Cornubiæ, frater Androgei. Nam Androgeus Romam cum Cæsare profectus fuerat. Diademate igitur insignitus Tenuantius regnum cum diligentia obtinuit. Erat ipse bellicosus vir: et qui vigorem justitiæ colebat. Post illum promotus est ad culmen regale Kymbelinus filius suus, miles strenuus: quem Augustus Cæsar nutriverat. Hic in tantam amicitiam Romanorum inciderat ut cum posset tributum eorum detinere, gratis impendebat. In diebus illis natus est dominus noster Jesus Christus, cujus precioso sanguine redemptum est humanum genus: quod anteacto tempore dæmonum catena obligabatur.

§ 12. CLAUDIUS IMPERATOR BRITANNIAM ADIT.

KYMBELINUS ergo cum Britanniam decem annis gubernasset, genuit duos filios: quorum primogenito nomen Guiderius, alteri Arviragus. Deinde expletis vitæ suæ diebus, cessit regni gubernaculum Guiderio. Cum ergo tributum quod appetebant Romani, ipsis denegaret: supervenit Claudius qui in imperium subrogatus fuerat, Aderat cum eo princeps militiæ ipsius, qui Britannico vocabulo dicebatur Levis hamo, cujus consilio prælia quæ gerenda erant tractabantur. Hic itaque ut in civitatem Porcestriam applicuit, cœpit portas ejus muro præcludere, exitumque civibus abnegare. Cupiebat namque ipsos fame affectos, vel ad deditionem compellere, vel sine clementia interimere.

§ 13. HAMO GUIDERIUM INTERFICIT.

DIVULGATO ergo Claudii Cæsaris adventu, collegit Guiderius omnem armatum regni militem: et Romanum exertitum petivit. Conserto deinde prælio acerrime cœpit hostes invadere: plus solus gladio suo quam major pars exercitus sui perimens. Jam Claudius naves patebat: Jam Romani pene dissipabantur: cum versutus Hamo projectis illis armis quibus indutus fuerat, arma Britannica cepit: et quasi Britannus contra suos pugnabat. Deinde hortabatur Britones ad insequendum: festinatum triumphum promittens. Didicerat enim linguam eorum et mores: qui inter Britannos obsides Romæ nutritus fuerat: exin accessit paulatim ipse juxta regem, adituque invento ipsum nihil tale timentem mucrone suffocavit: elapsus deinde inter hostium cuneos, sese cum nefanda victoria inter suos recepit. At Arviragus ejusdem frater ut ipsum peremptum inspexit, confestim deposuit arma sua, armisque regis indutus hinc et inde Britones ad perstandum animabat: quasi ipse Guiderius fuisset, qui nescientes regis casum, monitu ejus resistebant, pugnabant, stragemque non minimam inferebant. Ad ultimum dilabuntur Romani in duas partes, campum turpiter deserentes. Cæsar namque in una parte tutamina navium petebat: Hamo autem nemora: quia non habebat spatium naves adeundi. Arviragus ergo arbitrans Claudium cum eo diffugere, festinavit eum sequi, nec cessavit de loco in locum sequi donec illos occupavit super litus maris, quod nunc de nomine ejusdem Hamonis Hamtonia nuncupatur. Erat ibi portus applicantibus navibus congruus: navesque mercatorum appulsæ quiescebant. Eas ergo cum ingredi affectasset Hamo, supervenit ex improviso Arviragus, ipsumque subito interfecit. Portus autem ille ab illo

tempore usque in hodiernum diem portus Hamonis appellatur.

§ 14. ARVIRAGUS, REX FACTUS, CLAUDIO IMPERATORI SE SUBMITTIT.

INTEREA Claudius resociatis sociis oppugnabat prædictam civitatem, quæ tunc Kaerperis, nunc autem Portcestria vocatur. Nec mora, mœnia ejus diruit: civibusque subactis insecutus est Arviragum jam in Wintoniam ingressum. Postmodum obsedit civitatem, diversisque machinationibus illam opprimere nitebatur. Arviragus vero ut sese obsessum inspexit, consociavit catervas suas, et apertis portis ad præliandum egressus est. Cumque irruptionem facere affectasset, direxit Claudius nuncios ad ipsum mandans ut concordiam inirent. Quippe timebat regis audaciam, Britonumque fortitudinem, præferebatque ipsos sensu et sapientia subjugare quam dubium certamen inire. Mandabat ergo ei concordiam, daturumque se promittebat filiam suam, si tantummodo regnum Britanniæ sub Romana potestate recognosceret. Postpositis ergo debellationibus, suaserunt majores natu Arvirago promissionibus Claudii acquiescere. Dicebant autem non esse ei dedecori subditum esse Romanis, cum totius orbis imperio potirentur. His vero et pluribus aliis mitigatus, consiliis eorum paruit: et subjectionem Cæsari fecit. Mox Claudius propter filiam suam Romam misit, et auxilio Arviragi usus, Orcades et provinciales insulas potestati suæ submisit.

§ 15. ARVIRAGUS CLAUDII FILIAM GENUISSAM MATRIMONIO DUCIT: CLAUDIUS ROMAM REDIT.

EMENSA deinde hyeme, redierunt legati cum filia, eamque patri tradiderunt. Erat autem nomen puellæ Genuissa, eratque tanta ejus pulchritudo, ut aspicientes in admirationem duceret. Et ut maritali lege copulata fuit, tanto fervore amoris succendit regem ita ut ipsam solam cunctis rebus præferret. Unde locum quo ei primum nupserat celebrem esse volens, suggessit Claudio ut ædificaret in illo civitatem, quæ memoriam tantarum nuptiarum in futura tempora præberet. Paruit ergo Claudius, præcepitque fieri urbem quæ de nomine ejus Kaerglou, id est Gloucestria nuncupata usque in hodiernum diem, in confinio Demetiæ et Loegriæ super ripam Sabrinæ sita est. Quidam vero dicunt ipsam nomen traxisse a Gloio duce, quem Claudius in illa generavit, cui post Arviragum gubernaculum Demetici ducatus cessit. Ædificata igitur urbe, ac pacificata insula, rediit Claudius Romam, regimenque provincialium insularum Arvirago permisit. Eodem tempore Petrus Apostolus Antiochenam ecclesiam fundavit: Romamque deinde veniens, tenuit ibidem episcopatum: misitque Marcum Evangelistam in Ægyptum prædicare Evangelium quod scripserat.

§ 16. ARVIRAGUS BELLUM CONTRA ROMANOS RENOVAT: CONTRA QUEM VESPASIANUS PROFICISCITUR.

AT Arviragus, ut Claudius recessit, cœpit sensum et probitatem habere: civitates et oppida reædificare: populumque regni tanta justitia coercere, ita ut longe positis regibus timori esset. Hinc autem subsequente superbia, despexit Romanam potestatem, neque senatui

voluit diutius subjectionem tenere: sed sibimet omnia vendicavit. Quo audito, missus est Vespasianus a Claudio, ut Arviragum vel pacificaret vel Romanæ subjectioni restitueret. Cum igitur in Rutupi portum applicare incœpisset Vespasianus, obviavit ei Arviragus, prohibuitque ne portum ingrederetur. Tantam namque multitudinem armatorum conduxerat, ut Romanis terrori esset, nec ob ejus irruptionem terram adire auderent. Retraxit itaque se Vespasianus a portu illo, retortisque velis in Totonesium littus applicuit. Nactus deinde tellurem, Kaerpen-Huelgoit, quæ Exonia vocatur, obsessurus eandem adivit. Cumque eam septem diebus obsedisset, supervenit Arviragus cum exercitu suo, præliumque commisit. Die illa valde laceratus fuit utrorumque exercitus, sed neuter victoria potitus est. Mane autem facto, mediante Genuissa regina concordes effecti sunt duces, et commilitones suos in Hiberniam ablegaverunt. Hyeme vere emensa Vespasianus Romam rediit, et Arviragus in Britannia remansit. Deinde in senectutem vergens, cœpit senatum diligere, regnumque suum cum pace et tranquillitate tractare, leges etiam veteris traditionis confirmare, et novas invenire, maxima cuique probo donaria impertiens. Fama igitur ejus per totam Europam divulgata, diligebant eum Romani et timebant, ita ut præ omnibus regibus sermo de eo Romæ fieret. Unde Juvenalis cæcum quendam Neroni dixisse in libro suo commemorat, cum de capto rhumbo loqueretur, inquiens,

> Regem aliquem capies aut de temone Britanno
> Decidet Arviragus.

Nullus eo in bello ferocior fuit, nullus pace mitior, nullus jocosior, nullus in dandis muneribus profusior. At ut dies vitæ suæ explevit, sepultus est Claudio-cestriæ, in quodam templo quod in honorem Claudii dedicaverat et construxerat.

§ 17. RODRIC, DUX PICTORUM A MARIO DEVINCITUR.

SUCCESSIT ei in regnum filius ejus Marius, vir miræ prudentiæ et sapientiæ. Regnante postmodum illo, quidam rex Pictorum, nomine Rodric, de Scythia cum magna classe veniens, applicuit in Aquilonarem partem Britanniæ, quæ Albania appellatur, cœpitque provinciam illam vastare. Collecto igitur populo suo petivit eum Marius, illatisque præliis ipsum interfecit, et victoria potitus est. Deinde erexit lapidem in signum triumphi sui, in provincia, quæ postea de nomine ejus Westimaria dicta fuit: in quo inscriptus titulus memoriam ejus usque in hodiernum diem testatur. Perémpto vero Rodric, dedit devicto populo, qui cum eo venerat, partem Albaniæ ad inhabitandum, quæ Cathenesia vocatur. Erat autem deserta, nullo habitatore multis diebus inculta. Cumque uxores non habentes, filias et cognatas Britonum ab illis peterent, dedignati sunt Britones hujusmodi populo natas suas maritare: at illi ut repulsam passi fuerunt, transfretaverunt in Hiberniam, duxeruntque ex patria illa mulieres, ex quibus coadunata sobole multitudinem suam auxerunt. Sed hæc hactenus: cum non proposuerim tractare historiam eorum, sive Scotorum, qui ex illis et Hibernensibus originem duxerunt. At Marius, cum totam insulam in summa pace composuisset, cœpit amorem cum Romano populo habere, tributa solvens, quæ ab ipso exigebantur: exemplo etiam patris incitatus, justitiam, legem, et pacem, et omnia honesta per regnum suum exercebat.

§ 18. COILLUS REGNUM SUSCIPIT.

CUM autem vitæ suæ cursum explevisset, filius ejus, nomine Coillus, regni gubernaculum suscepit. Hic ab infantia Romæ nutritus fuerat, moresque Romanorum edoctus in maximam ipsorum amicitiam inciderat. Sed et ipse eis tributum reddebat, adversarios diffugiens: quippe videbat totum orbem illis subditum, eorumque potestatem quosque pagos et quamque provinciam superare. Solvens ergo quod exigebatur, in pace quod possidebat obtinuit. Nullus in regibus majorem reverentiam nobilibus regni præstabat: quia ipsos aut in pace manere permittebat, aut assiduis donariis munerabat.

§ 19. LUCIUS REX PRIMUS CHRISTIANUS.

NATUS es autem Coillo filius unicus, cui nomen erat Lucius: qui cum defuncto patre, regni diademate insignitus fuisset, omnes actus bonitatis illius imitabatur, ita ut ipse Coillus a cunctis censeretur. Exitum quoque suum præferre volens principio, epistolas suas Eleutherio Papæ direxit, petens ut ab eo Christianismum reciperet. Serenaverant enim mentem ejus miracula, quæ tyrones Christi per diversas nationes faciebant. Unde in amorem veræ fidei anhelans, piæ petitionis effectum consecutus est. Siquidem beatus pontifex comperta ejus devotione, duos religiosissimos doctores, Faganum et Duvianum, ad illum misit, qui verba Dei incarnationem prædicantes, ipsum baptismate sacro abluerunt, et ad Christum converterunt. Nec mora, concurrentes undique nationum populi, regis exemplum insequuntur, eodem lavacro mundati, cœlestique regno restituuntur. Beati ergo doctores cum per totam fere insulam paga-

nismum delevissent, templa quæ in honore plurimorum deorum fundata fuerant, uni Deo ejusque sanctis dedicaverunt, diversisque ordinatorum cœtibus repleverunt. Fuerunt tunc in Britannia octo et viginti Flamines, nec non et tres Archiflamines, quorum potestati ceteri judices morum atque phanatici submittebantur. Hos etiam ex præcepto Apostolici idololatriæ eripuerunt: et ubi erant Flamines, Episcopos, ubi erant Archiflamines, Archiepiscopos posuerunt. Sedes autem Archiflaminum in tribus nobilioribus civitatibus fuerant, Londoniis videlicet, atque Eboraci, et in urbe Legionum, quam super Oscam fluvium in Glamorgantia veteres muri et ædificia sitam fuisse testantur. His ergo tribus evacuata superstitione, octo et viginti Episcopi subduntur, diversis quoque parochiis, subjacuit Metropolitano Eboracensi, Deira et Albania, quas magnum flumen Humbri a Loegria secernit. Londoniensi vero Metropolitano submissa est Loegria et Cornubia. Has duas provincias sejungit Sabrina a Cambria, id est, Guallia, quæ urbi Legionum subjacuit.

§ 20 EPISCOPI DUO, QUI IN BRITANNIAM VENERANT, ROMAM REDEUNT.

DENIQUE restauratis omnibus, redierunt Antistites Romam: et quæ fecerant a beatissimo Papa confirmari impetraverunt. Confirmatione vero facta, reversi sunt in Britanniam compluribus aliis comitati: quorum doctrina gens Britonum in fide Christi in brevi corroborata fuit. Eorum nomina et actus in libro reperiuntur, quem Gildas de victoria Aurelii Ambrosii inscripsit. Quod autem ipse tam lucido tractatu paraverat, nullatenus opus fuit ut inferiori stylo renovaretur.

LIBER QUINTUS.

SEC. I.

LUCIUS MULTAS POSSESSIONES ECCLESIIS DONAT : SINE NATIS MORITUR.

INTEREA gloriosus ille rex Lucius, cum intra regnum suum cultum veræ fidei magnificatum esse vidisset, maximo gaudio fluctuans, possessiones et territoria quæ prius templa idolorum possidebant, in meliorem usum vertens, ecclesiis fidelium permanere concessit. Et quia majorem honorem ipsis impendere debuerat, augmentavit illas amplioribus agris et mansionibus, omnique libertate sublimavit. Inter hæc et ceteros propositi sui actus in urbe Claudiocestriæ ab hac vita migravit, et in ecclesia primæ sedis honorifice sepultus est, Anno ab incarnatione domini centesimo quinquagesimo sexto. Caruit sobole quæ sibi succederet : unde defuncto illo dissidium inter Britones ortum fuit, et Romana potestas infirmata.

§ 2. SEVERUS SENATOR PARTEM BRITANNIÆ SIBI SUBMITTIT : CUM FULGENIO PUGNAT.

CUMQUE id Romæ nunciatum fuisset, legavit Senatus Severum senatorem, duasque legiones cum illo, ut patria Romanæ potestati restitueretur. Mox ut appulsus fuit, prælium commisit cum Britonibus, partemque sibi submisit : partem vero illam quam subjugare nequibat, diris debellationibus infestare laboravit ; ita ut eam trans

Deiram in Albaniam fugaret. At illa duce Fulgenio omni nisu resistebat, sæpiusque stragem maximam et concivibus et Romanis inferebat. Conducebat autem in auxilium sibi quoscunque insulanos populos inveniebat: et sic multotiens cum victoria redibat. Irruptionem ergo ejus graviter ferens imperator, jussit construi vallum inter Deiram et Albaniam, ut impetum ejus propius accedere prohiberet. Communicato ergo sumptu fecerunt illud a mari usque ad mare: quod multo tempore post hostium accessus detinuit. At Fulgenius cum diutius resistere nequivisset, transfretavit in Scythiam, ut Pictorum auxilio dignitati restitueretur. Cumque ibi omnem juventutem patriæ collegisset, reversus est cum maximo navigio in Britanniam, atque Eboracum obsedit. Quod cum per ceteras nationes divulgatum fuisset, maxima pars Britonum Severum deseruit, et ad Fulgenium ivit. Nec ob id ab incœptis suis destitit Severus. Sed convocatis Romanis, ceterisque Britonibus qui ipsi adhæserunt, obsidionem petivit, et cum Fulgenio dimicavit. Sed cum pugnam acrius confecisset, interfectus est Severus cum multis suorum, et Fulgenius letaliter vulneratus est. Exin Eboraci sepultus est: quam urbem legiones ejus obtinuerunt. Reliquit ipse duos filios, Bassianum et Getam: quorum Geta Romana matre genitus erat, Bassianus vero Britannica. Defuncto igitur patre sublimaverunt Romani Getam in regem: faventes illi, quia ex utraque parte Romanus fuerat. Quod abnegantes Britones Bassianum elegerunt: quia ex materno sanguine ipsis conjunctus fuerat. Proinde commiserunt fratres pugnam. Unde Geta interficitur, Bassianus vero regno potitur.

§ 3. CARAUSIUS SOLIUM BRITANNIÆ USURPAT.

EO tempore fuerat in Britannia juvenis quidam, nomine Carausius, ex infima gente creatus: qui cum probitatem suam in multis debellationibus suis examinasset, profectus est Romam, petivitque licentiam a senatu ut maritima Britanniæ ab incursione barbarica navigiis tueretur: quod si sibi concederetur, promittebat se tot et tanta adepturum, quibus Rempublicam magis augmentaret, quam si ipsi regnum Britanniæ traderetur. Cumque senatum promissis suis illusisset, impetravit quod poposcerat, et cum sigillatis chartis in Britanniam rediit. Mox celere collectis navibus, ascivit magnam virtutem juventutis, et mare ingressus est, et circuivit omnia littora regni, maximum tumultum per populum faciens. Interea in comprovinciales insulas appulsus, agros populando, et civitates et urbes diruendo, incolis earum omnia sua eriprebat. Sic ergo ipso agente, confluebant ad illum quicunque in aliena anhelabant: ita ut in brevi tantum haberet exercitum, quanto nullus vicinus princeps resistere quivisset. Ob hoc itaque tumidum habens animum: dixit Britonibus, ut sese sibi facerent regem, et ipse interfectis atque exterminatis Romanis, totam insulam a barbarica gente liberaret. Quod cum impetrasset, dimicavit confestim cum Bassiano, et eum interfecit, regnique gubernaculum suscepit. Prodiderant enim Bassianum Picti, quos dux Fulgenius matris suæ frater in Britanniam conduxerat. Nam dum ei auxiliari debuissent, promissis et donariis Carausii corrupti, in ipso prælio diverterunt se a Bassiano, et in commilitones ejus irruerunt. Unde stupefacti ceteri, cum ignorarent qui socii essent, quis hostis, ocyus dilabuntur: et victoria cessit Carausio. Qui ut triumphum habuit, dedit Pictis locum

mansionis in Albania, ubi cum Britonibus mixti per sequens ævum manserunt.

§ 4. ALLECTUS TRUCIDATO CARAUSIO, IPSE AB ASCLEPIODOTO TRUCIDATUR.

CUM igitur invasio Carausii Romæ nuntiata fuisset, legatum senatus Allectum cum tribus legionibus misit ut tyrannum interficeret, regnumque Britanniæ Romanæ potestati restitueret. Nec mora, post quam appulsus fuit. præliatus est cum Carausio: ipsoque interfecto solium regni suscepit. Deinde maximam intulit Britonibus cladem, quia relicta Republica, societati Carausii adhæserant. Britones vero id graviter tolerantes, erexerunt in regem Asclepiodotum ducem Cornubiæ: communique assensu facto, persecuti sunt Allectum, et ad prœlium provocarunt. Erat ipse tunc Londoniis, festumque patriis diis celebrabat. At dum adventum Asclepiodoti comperisset, relicto sacrificio egressus est cum tota fortitudine sua contra ipsum, acerrimamque pugnam ingessit. Prævaluit autem Asclepiodotus, dissipavitque Allecti turmas, et in fugam coëgit. Et usque insequendo, multa milia et regem Allectum interemit. Cumque ita ipsi cessisset victoria, Livius Gallus, Allecti collega, residuos Romanos convocavit in urbem clausisque januis turres et ceteras munitiones munivit, cogitabatque sic Asclepiodoto resistere, vel imminentem necem vitare. Sed Asclepiodotus cum ita factum esse vidisset, obsedit ocyus civitatem, mandavitque omnibus ducibus Britanniæ quod Allectum cum multis militibus interfecerat, obsidebatque Gallum, et reliquias Romanorum intra Londonias: unde quosque supplici rogatu poscebat ut sibi in auxilium festinarent. Leviter enim exterminandum erat Romanorum genus ex Britannia, si communi vir-

tute illos inclusos invaderent. Ad edictum itaque ipsius venerunt Demeti, Venedoti, Deiri, et Albani, et quicumque ex genere Britonum erant. Cumque omnes ante conspectum ducis convenissent, jussit machinationes innumeras fieri, et mœnia civitatis prosternere. Paruit illico unusquisque fortis et audax, et urbem acerrime invadit. Nec mora, diruerunt muros atque introitum sibi fecerunt, stragemque Romanis dabant. At Romani cum sese interfici sine intermissione vidissent, suaserunt Gallo ut sese et ipsos deditioni traderet: et misericordiam Asclepiodoti rogaret, ut vivi abscedere sinerentur. Interfecti enim omnes fere præter unam solam legionem fuerunt, quæ adhuc restabat. Assensum ergo præbens Gallus tradidit se atque suos Asclepiodoto: cumque ipse misericordiam habere de illo tractaret, venerunt Venedoti, et facto agmine decollaverunt omnes una die, intra urbem super torrentem, qui postea de nomine ducis, Britannice Nautgallim, Saxonice vero Gallemborne nuncupatus fuit.

§ 5. ASCLEPIODOTUS REGNUM ADIPISCITUR, DIOCLESIANUS CHRISTIANOS PERSEQUITUR.

TRIUMPHATIS itaque Romanis, cepit Asclepiodotus regni diadema, et capiti suo, populo annuente, imposuit. Exin tractavit patriam recta justitia et pace decem annis: raptorumque sævitiam atque latronum mucrones coercuit. In diebus ipsius orta est Diocletiani Imperatoris persecutio, qua fere deleta fuit Christianitas in tota insula, quæ a tempore regis Lucii integra et intemerata permanserat. Superaverat Maximianus Herculius princeps militiæ prædicti tyranni, cujus imperio omnes subversæ fuerunt ecclesiæ, et cunctæ sacræ scripturæ quæ inveniri poterant, in mediis foris exustæ. Atque electi sacerdotes cum fidelibus eis subditis trucidati:

ita ut agmine denso certatim ad amœna cœlorum regna, quasi ad propriam sedem, festinarent. Magnificavit ergo misericordiam suam nobis Deus, qui gratuito munere persecutionis tempore, ne penitus crassa atræ noctis caligine populus Britonum offuscaretur, clarissimas lampades sanctorum martyrum accendit: quorum nunc sepulturæ et passionum loca non minimum divinæ caritatis ardorem intuentium mentibus incuterent, si non lugubri barbarorum divortio civibus adempta fuissent. Inter ceteros utriusque sexus, summa magnanimitate in acie Christi perstantes, passus est Albanus Verolamius, Julius quoque et Aaron urbis Legionum cives: quorum Albanus caritatis gratia fervens, confessorem suum Amphibalum a persecutoribus insectatum, et jam jamque comprehendendum primum in domo suo occuluvit, et deinde se discrimini mortis obtulit, imitans in hoc Christum, animam suam pro ovibus ponentem. Ceteri vero duo inaudita membrorum discerptione lacerati ad egregias portas Hierusalem absque cunctamine cum martyrii trophæo convolaverunt.

§ 6. COEL ASDLEPIODOTUM IN PRÆLIO OBTRUNCAT, FILIAM SUAM HELENAM CONSTANTIO DONAT.

INTEREA insurrexit in regem Asclepiodotum Coel dux Kaercolvin, id est Colecestriæ, et prælio conserto eum peremit, regnique diademate sese insignivit. Cumque id senatui nunciatum fuisset, gavisi sunt propter regis mortem, qui per omnia Romanam potestatem turbaverat. Recolentes quoque damnum, quod de amisso regno habuerant, legaverunt Constantium senatorem, qui Hispaniam ipsis subdiderat, virum sapientem et audacem, et præ ceteris Rempublicam augere laboraverat. Porro Coel Britonum dux, cum ipsius adventum

comperisset, timuit ei prælia ingerere: quia fama ipsius afferebat, nullum regem posse illi resistere. Ut igitur intra insulam Constantius applicuit, direxit Coel legatos suos ad illum, petivitque pacem et subjectionem promisit eo pacto, ut regnum Britanniæ possideret, nihilque aliud præter solitum tributum Romanæ dignitati solveret. Hoc igitur nunciato, acquievit ei Constantius, pacemque receptis obsidibus confirmaverunt. Emenso deinde mense gravissima infirmitas occupavit Coel, ipsumque intra octo dies morte affecit. Quo defuncto insignivit se Constantius regni diademate: duxitque filiam Coel, cui nomen erat Helena. Pulcritudo ejus provinciales puellas superabat, nec uspiam reperiebatur altera quæ in musicis instrumentis sive in liberalibus artibus doctior illa censeretur. Caruerat pater altera sobole quæ regni solio potiretur. Unde eam ita docere laboraverat, ut regnum post patris obitum facilius tractare quiret. Cum igitur illam in thori societatem accepisset Constantius, generavit ex ea filium, vocavitque eum Constantinum. Exin cum undecim anni præteriissent, ipse apud Eboracum morti subjacuit, regnumque filio donavit. Qui ut honoris solio potitus est, cœpit infra paucos annos probitatem maximam habere, leoninam ferocitatem ostendere, justitiam inter populos tenere. Latronum rapacitatem hebetabat, tyrannorum sævitiam conculcabat, pacem ubique renovare studebat.

§ 7. ROMANI AUXILIUM A CONSTANTINO CONTRA MAXENTIUM IMPLORANT.

EA tempestate erat quidam tyrannus Romæ, Maxentius nomine, qui quoque nobiles quosque probissimos cives exhæredare conabatur, pessimaque tyrannide Rempublicam opprimebat. Incumbente igitur ipsius sævitia, diffugiebant exterminati ad Constantinum in Britanniam,

et ab ipso honorifice excipiebantur. Denique cum multi tales ad eum confluxissent, incitaverunt eum in odium adversus prædictum tyrannum, et talia ei sæpissime objiciebant; "Quousque calamitatem et exilium nostrum patieris, Constantine? Ut quid moraris nos in natale solum restituere? Tu solus es ex generatione nostra, qui quod amisimus nobis reddere vales, expulso Maxentio. Quis etenim princeps regi Britanniæ conferri queat, sive in fortitudine robustorum militum, sive in copia auri et argenti? Obsecramus te, redde nobis possessiones nostras, redde conjuges et liberos nostros, Romam cum exercitu nobiscum petendo."

§ 8. CONSTANTINUS IMPERIUM TOTIUS MUNDI ROMANI ADIPISCITUR.

HIS igitur et aliis incitatus Constantinus, adivit Romam, illamque sibi subjugavit, et postmodum totius mundi monarchiam obtinuit. Conduxerat secum Helenæ tres avunculos, Leolinum videlicet et Trahern, necnon et Marium: ipsosque in senatorium ordinem promovit. Interea Octavius dux Wisseorum insurrexit in proconsules Romanæ dignitatis, quibus insulæ regimen permissum fuerat, et solio regni, ipsis interfectis, potitus est. Cumque id Constantino nunciatum fuisset, direxit Trahern avunculum Helenæ, cum tribus legionibus, ut insulam Romanæ dignitati restitueret. Appulsus itaque Trahern in littus, juxta urbem quæ Britannice Kaerperis nuncupatur, impetum fecit in ipsam, atque intra duos dies cepit. Quo per universas nationes divulgato, rex Octavius omnem armatam manum insulæ totius collegit, venitque ipsi obviam, haud longe a Guintonia, in campo qui Britannice Maisuriam appellatur: cœpitque præliari, et victoria potitus est. Trahern itaque naves laceratis militibus adivit, easque ingressus Albaniam petivit æquoreo itinere, et provincias vastare

vacavit. Cumque id regi Octavio iterum nunciatum fuisset, resociatis turmis, secutus est eum, et in provincia quæ Westmarialanda vocata fuit, dimicavit: sed sine victoria diffugit. At Trahern, ut sibi victoriam cedere prospexit: insecutus est Octavium, nec eum quietem habere permisit, donec illi urbes cum diademate eripuit. Octavius ergo propter amissum regnum anxius, navigio Norwegiam petivit, ut a rege Gomberto auxilium acquireret. Interea familiaribus suis edictum fecerat, ut omni nisu elaborarent neci Trahern imminere. Comes ergo oppidi municipii, qui ipsum præ ceteris diligebat, præceptis illius parere non distulit. Nam dum Trahern ex Londoniis quadam die recederet, delituit cum centum militibus in quadam convalle nemoris, qua ille transiturus erat, atque in ipsum prætereuntem impetum inopinum fecit, ac inter commilitones interfecit. Quod cum Octavio nunciatum esset, reversus est in Britanniam, et dissipatis Romanis solium regni recuperavit. Exin tantam probitatem tantamque auri et argenti copiam in brevi tempore nactus fuit, ita ut neminem timeret. Regnum autem Britanniæ ab illo tempore usque in dies Gratiani et Valentiniani feliciter obtinuit.

§ 9. MAXIMIANUS IN REGNUM ADOPTATUR.

DENIQUE senio confectus, disponere populum volens, quæsivit a consiliariis suis, quem post ipsius fata in regem de progenie sua erigere affectassent? Unicam tantum filiam habens, filio caruerat, cui regimem patriæ permitteret. Fuerunt itaque qui laudabant ut filiam suam alicui nobilium Romanorum cum regno maritaret, ut pace fruerentur firmiori. Alii vero censebant Conanum Meriadocum nepotem ejus in solium regni initiandum: Filiam vero alicui alterius regni principi cum auro et

argento copulandam. Dum hæc inter ipsos gererentur, accessit Caradocus Cornubiæ dux, consiliumque dedit, ut Maximianum senatorem invitarent, filiamque ei cum regno donarent, et sic perpetua pace fruerentur. Erat autem ei pater Britannus: quia Leoninus Constantini avunculus, de quo superius mentionem feceram, ipsum genuerat. Matre vero et natione Romanus, ex utroque sanguine regalem ferebat procreationem. Idcirco pacis stabilitatem promittebat, quia sciebat illum, et ex Imperatorum genere, et ex origine Britonum jus in Britanniam habere. Cum itaque tale consilium dedisset Cornubiensium dux: indignatus est Conanus regis nepos, qui omni nisu in regnum anhelabat, totamque curiam propter talia turbavit. At Caradocus cœptis suis desistere nolens, misit Mauricium filium suum Romam, ut ea Maximiano indicaret. Erat ipse Mauricius magnæ et pulcræ staturæ, magnæque probitatis atque audaciæ: et qui ea quæ indicabat, armis, si contradictio fieret, et duello probabat. Qui ut Maximiani præsentiam adivit, ab illo ut decebat receptus est, et supra commilitones honoratus. Erat tunc maxima inquietudo inter ipsum Maximianum, et duos Imperatores Gratianum, fratremque suum Valentinianum, quia passus fuerat repulsam de tertia parte imperii quam petebat. Ut ergo vidit Mauricius Maximianum ab Imperatoribus oppressum, eum in hæc verba affatur: "Ut quid Gratianum times, Maximiane, cum tibi pateat via qua ei imperium eripere poteris? Veni mecum in Britanniam insulam: et regni diadema possidebis. Octavius enim rex et senio et languore gravatus, nihil aliud desiderat, nisi ut aliquem talem inveniat, cui regnum suum cum filia donet. Masculina namque prole caret, consiliumque a proceribus suis quæsivit, cui unicam filiam suam cum regno copularet. Et ut affatui ejus parerent heroes, decreverunt ut tibi concederetur regnum et puella, et direxerunt me ad te, ut id tibi notificarem. Si igitur

mecum veniens incœptum istud perfeceris, auri et argenti Britanniæ copia, multitudine etiam bellicosorum militum ibidem manentium, Romam valebis redire, expulsisque Imperatoribus eam subjugare. Sic enim egit Constantinus cognatus tuus, pluresque reges nostri qui imperium ascenderunt.

§ 10. MAXIMIANUS BRITANNIUM PETIT: PUGNAM CUM CONANO FRAUDE DEVITAT.

ACQUIESCENS igitur verbis ejus Maximianus, Britanniam petivit, petendo Francorum urbes subjugavit: subjugando aurum et argentum coacervabat: milites undique sibi associabat. Postmodum Oceanum mare ingressus, in portum Hamonis secundis velis applicuit. Cumque id regi nunciatum esset, expavit stupore vehementi, existimans hostilem exercitum supervenisse. Vocato igitur Conano nepote suo, jussit eum omnem armatum militem insulæ colligere atque hostibus obviam procedere. Collegit itaque Conanus omnem regni juventutem, venitque ad portum Hamonis, ubi tentoria sua Maximianus erexerat. Qui ut tantæ multitudinis adventum comperit, maximis augustiis cruciabatur, quia ignorabat quid faceret. Paucioribus namque catervis comitatus, dubitabat et virorum multitudinem et audaciam, quia de pace nullam spem habebat. Convocatis igitur majoribus natu et Mauricio, dicere præcepit, quid contra talem adventum agendum foret? cui Mauricius: "Non est nobis cum tot bellicosis militibus pugnandum, nec ea de causa venimus, ut Britanniam prælio subjugaremus. Pax roganda est et hospitandi licentia, donec animum regis sciamus. Dicamus nos missos esse ab Imperatoribus, eorumque mandata Octavio deferre, et calidis verbis populum istum mulceamus. Cumque id omnibus placuisset,

assumpsit secum duodecim canos proceres sapientiores ceteris, et olivæ ramos in dextris habentes: venitque Conano obviam. Videntes igitur Britones viros reverendæ ætatis, et olivam in pacis signum gestantes, eis honorifice assurgunt et viam patefaciunt, ut ducem liberius adeant. Mox illi in præsentia Conani Meriadoci stantes, eum ex parte Imperatorum et senatus salutaverunt, dixeruntque Maximianum missum ad regem Octavium, ut mandata Gratiani et Valentiniani eidem portaret." Ad hæc Conanus, "Ut quid ergo eum tanta sequitur multitudo? non hæc legatorum facies esse solet, imo supervenientium hostium, qui injuriam inferre meditantur." Tunc Mauricius: "Non decebat tantum virum inglorium sine commilitonibus incedere: præsertim cum propter Romanam potentiam, et propter actus avorum suorum pluribus regibus odiosus habeatur. Nam si raro comitatu incederet, fortassis ab inimicis Reipublicæ perimeretur. Pace venit, pacemque petit, quod ex actu ipsius credi decet. Ex quo namque applicuimus, sic nosmet ipsos habuimus, ut nemini injuriam intulerimus. Expensam nostram ut gens pacis fecimus, quia necessaria ementes, nihil vi cuipiam subripuimus." Cumque hæsitasset Conanus, an pacem an prælium committeret: accessit Caradocus dux Cornubiæ: accesserunt ceteri proceres, et dissuaserunt Conano post hanc petitionem bellum ingerere. Qui licet dimicare maluisset, depositis armis concessit eis pacem. Duxitque Maximianum Londonias ad regem, et rem ordine manifestavit.

§ 11. MAXIMIANUS FILIAM REGIS CUM SOLIO ACCIPIT.

HUNC Caradocus Cornubiæ dux assumpto secum Mauricio filio suo, jussit astantes semoveri: regemque in hæc verba adivit: "Ecce quod longo tempore desiderabant qui fidelitati tuæ veriori affectu obedientiam servant, disponente Deo, successibus tuis accessit. Præceperas namque proceribus tuis consilium dare, quid de filia tua, quid de regno tuo tibi agendum foret: cum tua ætas in tantum his diebus repugnet, ut populum tuum diutius gubernes. Alii itaque censebant diadema Conano nepoti tuo tradendum, filiamque tuam alicubi digne maritandam: timentes civium exterminationem, si alterius linguæ princeps superveniret. Alii concedebant regnum filiæ, et alicui nostræ loquelæ nobili, qui tibi post obitum succederet. Major autem pars laudabat, ut ex genere imperatorum mandaretur aliquis, cui nata cum diademate donaretur. Promittebant enim firmam et stabilem pacem inde proventuram, si Romana potestas ipsos protegeret. Ecce ergo tibi dignatus est Deus istum subvectare juvenem: et ex Romanorum genere, regalique prosapia Britonum creatum, cui filiam tuam meo consilio maritare non differes. Quanquam autem illud abnegares, quid juris tibi contra illum in regnum Britanniæ fieret? Constantini etenim consanguineus est, et nepos Coel nostri regis, cujus filiam Helenam nequimus abnegare hereditario jure regnum istud possidere." Cumque hæc retulisset Caradocus, acquievit ei Octavius, communique consensu ilico regnum Britanniæ cum filia sua illi donavit. Quod videns Conanus Meriadocus, indignatus est ultra quam exprimi posset: secessitque in Albaniam, et exercitum colligere vacavit, ut Maximianum inquietaret. Multitudine ergo consociata, præterivit Humbrum flumen, quasque provincias ultra et citra depopulans.

Quod cum Maximiano nunciaretur: collecta tota fortitudine sua, festinavit obviam ire: et cum illo præliatus est, et cum victoria rediit. Nec tamen deficiebat Conanus, sed resociatis catervis, destructioni provinciarum imminebat. Redibat ergo Maximianus, et commissis præliis quondoque cum triumpho, quandoque superatus revertebatur. Denique cum alter alteri maximum damnum intulisset, concordiam annuentibus amicis fecerunt.

§ 12. MAXIMIANUS ARMORICAM INVADIT.

EMENSO deinde quinquennio, superbivit Maximianus propter infinitam auri et argenti copiam quæ illi quotidie affluebat: paravitque navigium maximum, omnemque armatum militem Britanniæ collegit. Non sufficiebat ei regnum Britanniæ, quin affectaret Gallias subjugare. Ut ergo transfretavit, adivit primitus Armoricum regnum, quod nunc Britannia dicitur, et populum Gallicum qui inerat, debellare incœpit. At Galli, duce Inbalto, obviam venientes, pugnam fecerunt contra illum: sed in majori parte periclitati fugam inierunt, ceciderat namque dux Inbaltus, et quindecim milia armatorum, qui ex omni regno convenerant. Ut ergo tantam cladem ingessit Maximianus, maximo fluctuavit gaudio, quia interitu tot virorum sciebat patriam leviter deinde subdendam. Vocavit ergo Conanum ad se extra turmas, et paulisper subribens ait: "Ecce unum ex potioribus Galliæ regnis subjugavimus. Ecce spem ad cetera habere possumus. Festinemus urbes et oppida capere, antequam rumor hujus periculi in ulteriorem Galliam evolans, universos populos ad arma provocet. Nam si istud regnum habere poterimus, non hæsito quin totam Galliam potestati nostra subdemus. Ne pigeat te ergo, regnum Britanniæ insulæ mihi

cessisse, licet possidendi eam spem habuisses, quia quicquid in illa amisisti, tibi in hac patria restaurabo, promovebo te etenim in regem hujus regni, et erit hæc altera Britannia, et eam ex genere nostra expulsis indigenis replebimus. Patria namque fertilis est segetibus: et flumina piscosa sunt, nemora perpulcra, et saltus ubique amœni. Nec est uspiam, meo judicio, gratior tellus." Ad hæc inclinato capite grates egit Conanus, promisitque se fidelem in obsequio ejus mansurum donec viveret.

§ 13. REDONUM URBS CAPITUR.

POST hæc convocatis catervis iverunt Redonum, ipsamque eodem die ceperunt. Audita namque Britonum sævivitia, peremptorumque casu, diffugerant cives cum festinatione, mulieribus relictis atque infantibus. Exemplo ipsorum fecerunt ceteri per urbes, et per cetera oppida, ita ut facilis aditus Britonibus pateret. Qui quocunque intrabant, interficiebant quicquid erat masculini sexus, solis mulieribus parcentes. Postremo cum universas provincias penitus ab omni incola delevissent, munierunt civitates et oppida militibus Britanniæ et promontoria in diversis locis statuta. Sævitia igitur Maximiani per ceteras Galliarum provincias divulgata, timor nimius quosque duces, et quosque principes invadebat: ita ut nullam aliam spem nisi in votis diis solvendis haberent. Diffugiebant itaque ab omni pago ad civitates et oppida, et ad quæcunque loca quæ tutum præstabant refugium. Maximianus ergo sese timori esse comperiens, majorem resumit audaciam: exercitumque suum profusis donariis augere festinat. Quoscunque enim aliena captare callebat, sibi associabat, et nunc auro, nunc argento, ceterisque muneribus illos ditare non cessabat.

§ 14. MAXIMIANUS, GALLIA ET GERMANIA SUBACTIS, APUD TREVEROS IMPERII SEDEM LOCAT.

EXIN tantam multitudinem collegit, quantam existimabat sibi sufficere posse ad omnem Galliam subjugandam. Distulit tamen sævitiam suam paulisper ulterius ingerere, donec sedato regno quod ceperat, ipsum Britannico populo replevisset. Fecit itaque edictum suum, ut centum milia e plebe in Britannia insula colligerentur qui ad eum venirent. Præterea triginta milia militum, qui ipsos intra patriam qua mansuri erant, ab hostili irruptione tuerentur. Cumque omnia perpetrasset: distribuit eos per universas Armorici regni nationes: fecitque alteram Britanniam, et eam Conano Meriadoco donavit. Ipse vero cum ceteris commilitonibus suis, ulteriorem adivit Galliam, gravissimisque præliis illatis eam subjugavit, nec non et totam Germaniam, in omni prælio victoria potitus. Thronum autem imperii sui apud Treveros statuens, ita debacchatus est in duos Imperatores Gratianum et Valentinianum, quod uno interempto, alterum ex Roma urbe fugavit.

§ 15. AQUITANI REBELLANT: CONANUS MILITIBUS SUIS CONJUGES E BRITANNIA ARCESSIT.

INTEREA inquietabant Conanum Armoricosque Britones, Galli atque Aquitani, crebrisque irruptionibus sæpissime infestabant. Quibus ipse resistens, et mutuam cladem reddebat, et commissam sibi patriam viriliter defendebat. Cum autem ei cessisset victoria, voluit commilitonibus suis conjuges dare, ut ex eis nascerentur heredes qui terram illam perpetuo possiderent. Et ut nullam commixtionem cum Gallis facerent, decrevit

ut ex Britannia insula mulieres venirent, quæ ipsis maritarentur. Direxit itaque nuncios in Britanniam insulam ad Dionotum regem Cornubiæ, qui fratri suo Caradoco in regnum successerat, ut curam hujus rei susciperet. Erat ipse nobilis et præpotens: et cui Maximianus insulæ principatum commendaverat, dum ipse prædictis negotiis intenderet. Habebat autem filiam miræ pulcritudinis, cui nomen Ursula, quam Conanus super omnia exoptaverat.

§ 16. UNDECIM MILLIA VIRGINUM, E BRITANNIA MISSÆ, NAUFRAGIUM FACIUNT ET OMNES AD UNAM A BARBARIS TRUCIDANTUR.

DIONOTUS igitur viso Conani nuncio, volens mandatis ejus parere, collegit per diversas provincias nobilium filias, numero undecim milia: de ceteris ex infima gente creatis sexaginta milia: et omnes intra urbem Londoniæ convenire præcepit, naves quoque ex diversis littoribus jussit adduci; quibus ad prædictos conjuges transfretarent. Quod licet multis in tanto cœtu placuisset, tamen pluribus displicebat, quæ majori affectu et parentes et patriam diligebant. Nec deerant forsitan aliquæ, quæ castitatem nuptiis præferentes, maluissent in qualibet etiam natione vitam amittere, quam hoc modo divitias exigere. Quippe diversas diversa juvarent: si optatum suum ad effectum ducere quivissent. Parato autem navigio, ingrediuntur mulieres naves, et per Tamensem fluvium maria petunt. Postremo cum vela versus Armoricanos divertissent: contrarii venti in classem insurrexerunt, et in brevi totam societatem dissipant. Periclitabantur ergo naves intra maria, in majori parte submersæ: quæ vero totum periculum evaserunt, appulsæ sunt in barbaras insulas, et ab ignota gente sive trucidatæ sive mancipatæ. Inciderant siquidem in

nefandum exercitum Guanii et Melgæ, qui jussu Gratiani nationes maritimorum et Germaniæ dira clade opprimebant. Erat autem Guanius rex Hunnorum, Melga vero Pictorum, quos asciverat sibi Gratianus, miseratque in Germaniam, ut eos qui Maximiano faverent, inquietarent. Per maritima ergo sævientes, obviarunt prædictis puellis in partes illas appulsis. Inspicientes igitur earum pulchritudinem, lascivire cum eis voluerunt: sed cum abnegavissent puellæ, in eas Ambrones irruerunt, maximamque parte sine pietate trucidaverunt. Deinde nefandi Pictorum et Hunnorum duces Guanius et Melga, qui partibus Gratiani et Valentiniani favebant, cum didicissent insulam Britanniæ ab omni armato milite vacuatam, iter festinatum versus illam direxerunt: associatisque sibi collateralibus insulis, in Albaniam applicuerunt. Agmine igitur facto invaserunt regnum quod rectore et defensore carebat, vulgus irrationabile cædentes. Abduxerat enim secum Maximianus (ut prædictum est) omnes bellicosos juvenes qui reperiri potuerant: inermesque colonos atque inconsultos reliquerat. Quos cum prædicti Guanius et Melga compererunt minime resistere posse, stragem non minimam facientes, urbes et provincias, ut ovium caulas, vastare non cessabant. Cum ergo tanta calamitas Maximiano nunciata fuisset, misit Gratianum Municipem cum duabas legionibus, ut auxilium subvectaret: qui ut in insulam venerunt, præliati sunt cum prædictis hostibus, et acerrima nece affectos ipsos in Hiberniam fugaverunt. Interea Maximianus Romæ interfectus est ab amicis Gratiani, et Britones quos secum duxerat, interfecti sunt et dissipati: qui evadere potuerunt, venerunt ad concives suos ad Armoricam, quæ jam altera Britannia vocabatur.

LIBER SEXTUS.

SEC. I.

GRATIANUS, REX FACTUS, A PLEBE INTERFICITUR. RRITANNI AUXILIUM A ROMANIS CONTRA HOSTES PETUNT.

AT Gratianus Municeps, cum de nece Maximiani audivisset, cepit regni diadema et sese in regem promovit. Exin tantam tyrannidem in populum exercuit, ita ut catervis factis plebs in eum irruerent et interficerent. Quod cum per cetera regna divulgatum fuisset, reversi sunt prædicti hostes ex Hibernia: et secum Scotos, Norwegenses et Dacos conducentes, regnum a mari usque ad mare ferro et flamma affecerunt. Ob hanc infestationem et durissimam oppressionem legati Romam cum epistolis mittuntur, militarem manum ad se vindicandos lacrimosis postulationibus poscentes, et subjectionem sui in perpetuum voventes, si hostis longius arceretur: quibus mox committitur legio præteriti mali immemor, quæ ratibus trans Oceanum in patriam vecta, cominus cum hostibus congressa est. Magnam denique ex his multitudinem sternens, omnes e finibus pepulit, atque oppressam plebem a tam atroci dilaceratione liberavit: ad quos jussit construere mirum inter Albaniam et Deiram, a mari usque ad mare, ut esset arcendis hostibus a turba instructus terrori, civibus vero tutamini. Erat autem Albania penitus frequentatione Barbarorum vastata, et quicumque hostes superveniebant, opportunum intra ipsam habebant receptaculum. Collecto igitur publico et privato sumptu, incumbunt indigenæ operi, et murum perficiunt.

§ 2. ROMANIS ABEUNTIBUS, GUITHELINUS CIVES SUOS, UT IPSI SE ARMIS DEFENDANT, HOSTATUR.

ROMANI igitur patriæ denunciant, nequaquam se tam laboriosis expeditionibus posse frequentius vexari: et ob imbelles et erraticos latrunculos Romana stigmata tantum talemque exercitum terra ac mari fatigari: sed ut potius solitis consuescendo armis ac viriliter dimicando terram, substantiam, conjuges, liberos, et quod iis majus est, libertatem vitamque totis viribus defenderent. Ut ergo hanc admonitionem facerent, jusserunt convenire omnes bellicosos viros insulæ intra Londoniam: nam Romani repedare moliebantur. Cum autem convenissent cuncti, commissus est sermo Guethelino Londoniensi Metropolitano, qui ipsos in hæc verba adivit: "Cum vos jussu astantium principum alloqui deberem, magis in fletum prorumpere cogor, quam in excelsum sermonem: miseret enim me orphanitatis et debilitatis, quæ vobis accessit, postquam Maximianus regnum istud omni milite omnique juventute spoliavit. Vos autem reliquiæ eratis: plebs usus belli ignara, quæ ceteris negotiis, ut in terris colendis, diversisque commercii machinationibus intendebat. Cum ergo supervenerunt ab alienis nationibus inimici, velut oves sine pastore errantes, vos ovilia vestra deserere coegerunt: donec Romana potestas vos possessionibus vestris restituit. Eritne ergo spes vestra semper in alieno tutamine, et non instruitis manus vestras peltis, ensibus, hastis in latrones nequaquam vobis fortiores, nisi segnitia et torpor adesset? Jam tædet Romános tam assidui itineris quo vexantur, ut pro vobis cum hostibus congrediantur. Prius omne tributum quod solvitis amittere prælegerunt, quam hoc modo diutius terra et ponto fatigari. Quod si tempore militum vestrorum fueratis vulgus, putatis idcirco a

vobis humanitatem diffugisse? Nonne homines transverso ordine nascuntur? Ita ut ex rustico generetur miles, et ex milite rusticus? Miles etiam de mangone venit, et mango de milite. Hac ergo consuetudine quamvis unus ab altero procedat, non existimo eos Esse, quod est hominis, amittere. Cum igitur sitis homines, habetote vos ut homines, et invocato Christum, ut audaciam adhibeat, et libertatem vestram defendite." Cumque finem dicendi fecisset, tanto murmure infremuit populus, ut ipsos subita audacia repletos diceres.

§ 3. GUANIUS ET MELGA BRITANNOS ITERUM INVADUNT.

POST hæc Romani fortia monita formidoloso populo tradunt: exemplaria instruendorum armorum relinquunt. In littore quoque Oceani, in quo naves illorum habebantur ad meridianam plagam, quod exinde Barbari timebantur, turres per intervalla ad prospectum maris collocari præcipuit. Sed facilius est accipitrem ex milvo fieri, quam ex rustico, subito eruditum: et qui profundam doctrinam eis diffundit, idem facit ac si margaritam inter porcos spargeret. Nam ut vale dicto Romani tanquam non unquam reversuri abscesserunt: emergunt iterum prædicti duces Guanius et Melga e navibus, quibus in Hiberniam vecti fuerant, cum ceteris turmis Scotorum, et Pictorum, et cum Norwegensibus, Dacis et ceteris quos conduxerant, et omnem Albaniam muro tenus capessunt. Cognita etiam Romanorum reversione et reditus denegatione, confidentiores solito destructioni insulæ imminent. Ad hæc in edito murorum statuuntur rustici segnes, ad pugnam inhabiles, ad fugam trementibus præcordiis inepti: qui diebus et noctibus stupido sedili marcebant. Interea non cessant uncinata hostium tela, quibus miserrimum vulgus de muris trahebatur, et solo allidebatur. Hoc scilicet eis

proficiebat, immaturæ mortis supplicium, qui tali funere rapiebantur: quo fratrum, pignorumque suorum miserandas imminentesque pœnas cito exitu devitarent. O divinam ob præterita scelera ultionem, ob tot bellicosorum militum per vesaniam Maximiani absentiam: qui si in tanta calamitate adessent, non supervenisset populus, quem non in fugam propellerent: quod manifestum fuit dum manebant. Nam et longe posita regna adjiciebant potestati suæ, et Britanniam cum tranquillitate possidebant. Sic est, cum regnum tutamini rusticorum relinquitur. Quid plura? Relictis civitatibus, muroque excelso, iterum civibus fugæ, iterum dispersiones desperabiliores solito, iterum ab hoste insectationes, iterum crudeliores strages accelerant: et sicut agni a lupis, ita miseranda plebs ab inimicis discerpitur. Rursum igitur miseræ reliquiæ mittunt epistolas ad Agitium Romanæ potestatis virum, hoc modo loquentes: AGITIO TER CONSULI, BRITONUM GEMITUS. Et post pauca quærentes adjiciunt: "Nos mare ad Barbaros, Barbari ad mare repellunt. Interea oriuntur duo genera funerum: aut enim submergimur, aut jugulamur." Nec pro eis quicquam adjutorii habentes, tristes redeunt, atque concivibus repulsam suam denunciant.

§ 4. GUETHELINUS AUXILIUM AB ALDROENO PETIT.

INITO itaque consilio, transfretavit Guethelinus Londoniensis Archiepiscopus in minorem Britanniam quæ tunc Armorica sive Letavia dicebatur: ut auxilium a confratribus suis postularet. Regnabat tunc in illa Aldroënus, quartus a Conano, cui Maximianus regnum illud donaverat, sicut jam prædictum est. Qui viso tantæ reverentiæ viro, illum cum honore excepit, causamque adventus sui inquisivit. Cui Guethelinus: "Satis patet nobilitati tuæ, et te in fletum movere potest miseria, quam nos

Britones tui passi sumus, ex quo Maximianus insulam nostram suis militibus spoliavit: istudque regnum quod possides (et utinam cum diuturna pace possideas) ab ipsis inhabitari præcepit. Insurrexerunt etenim in nos, pauperculas nominis nostri reliquias, omnes comprovinciales insulæ, et nostram insulam omni copia divitiarum repletam evacuaverunt: ita ut universæ ejusdem nationes, totius cibi baculo, excepto venatoriæ artis solatio, careat: nec fuit qui obviaret, cum nullus potens, nullus bellicosus ex nostris remanserit. Nam Romani in tædium nostri versi sunt, et omnino auxilium suum abnegaverunt. Ab omni igitur alia spe repulsi adivimus misericordiam tuam, te implorantes, ut præsidium adhibeas, et debitum tibi regnum a Barbarorum irruptione protegas. Quis enim alius te invito, diademate Constantini et Maximiani debeat coronari: cum avi tui, atque proavi ipso insigniti fuerint? Para navigium tuum, et veni: ecce regnum Britanniæ in manus tuas trado." Ad hæc Aldroënus: "Olim tempus fuit, quo non negassem insulam Britanniæ accipere, si quis eam mihi largitus fuisset: non enim existimo alteram patriam fertiliorem fuisse, dum pace et tranquillitate frueretur. At nunc quando infortunia accesserunt, vilior facta est, et mihi et ceteris principibus odiosa. Super omnia vero mala, potestas Romanorum in tantum nocuit, ita ut nemo stabilem dignitatem intra illam habere queat, quin servitutis jugooneratus libertatem amittat. Quis ergo non mallet minus alibi cum libetate possidere, quam divitias ipsius sub jugo servitutis habere? Regnum istud quod nunc potestati meæ subditum est, cum honore, et sine obsequio quod superiori impendam, possideo. Unum istud ceteris nationibus præfere præelegi, cum ipsum cum libertate gubernem: attamen quoniam jus in insulam avi et atavi mei habuerunt, trado tibi Constantinum fratrem meum, et duo milia militum, ut si Deus permiserit, patriam a barbarica irruptione liberet, et sese illius diademate insigniat.

Habeo namque quemdam fratrem prædicto nomine vocatum, qui in militia ceterisque probitatibus viget: illum tibi cum præfato numero committere non diffugiam, si placet ut recipiatur. Nam de ampliori militum numero tacendum censeo, cum Gallorum inquietudo quotidie immineat." Vix finem dicendi fecerat, cum grates egit ei Archiepiscopus, vocatoque Constantino ei in hæc verba arrisit: "Christus vincit: Christus imperat: regnat Christus. Ecce rex Britanniæ desertæ. Adsit modo Christus: ecce defensio nostra: ecce spes nostra, et gaudium." Quid plura? Paratis in littore navibus, eliguntur ex diversis regni partibus milites, et Guethelino traduntur.

§ 5. CONSTANTINUS, REX BRITANNIÆ FACTUS, A PICTO QUODAM FRAUDE INTERFICITUR.

CUMQUE omnia parata fuissent, ingressi sunt mare: atque in Totonesium portum applicuerunt. Nec mora collegerunt reliquam juventutem insulæ, et cum hostibus congressi, victoriam per meritum beati viri adepti sunt. Exin confluxerunt undique Britones prius dispersi, et facta intra Silcestriam concione, erexerunt Constantinum in regem, regnique diadema capiti ejus imposuerunt. Dederunt etiam ei conjugem, ex nobili Romanorum genera ortam, quam Guethelinus Archiepiscopus educaverat: cumque illam cognovisset, genuit ex illa tres filios: quorum nomina fuerunt, Constans, Aurelius Ambrosius, et Utherpendragon. Constantem vero primogenitum tradidit in ecclesiam Amphibali intra Guintoniam, ut monachalem ordinem susciperet. Ceteros autem duos, Aurelium videlicet et Uther, Guethelino nutriendos commisit. Postremo cum decem anni præterissent, venit quidam Pictus, qui in obsequio ejus

fuerat, et quasi secretum colloquium habiturus, in virgulto quodam semotis cunctis eum cultro interfecit.

§ 6. CONSTANS GUBERNATIONEM REGNI SUSCIPIT.

DEFUNCTO igitur Constantino, fuit inter proceres dissensio, quis in regnum sublimaretur: alii itaque acclamabant Aurelium Ambrosium, alii Utherpendragonem, alii ceteros ex generatione propinquos. Denique cum nunc sic, nunc aliter contendissent, accessit Vortegirnus consul Gewisseorum qui omni nisu in regnum anhelabat, et adivit Constantem monachum, ipsumque in hæc verba allocutus est: Ecce pater tuus defunctus est, et fratres tui propter ætatem sublimari nequeunt: nec alium video in progenie tua quem populus in regem promoveat. Si igitur consilio meo acquiescere volueris, et meam possessionem augmentare, convertam populum in affectum sublimandi te in regnum, et ex tali habitu, licet ordo repugnet, te abstraham. Quod cum audisset Constans, maximo fluctuavit gaudio; et quicquid callebat ipsum velle, ei jurejurando promittebat. Cepit itaque eum Vortegirnus, duxitque regiis ornamentis indutum Londonias, atque vix annuente populo in regem erexit. Tunc defunctus fuerat Guethelinus Archiepiscopus, nec fuit alius qui ipsum inungere præsumpsisset, quia ex monacho transferebatur. Nec tamen idcirco postposuit diadema, quod ipse Vortegirnus episcopi capiti ejus imposuit.

§ 7. VORTEGIRNUS DELIBERAT, QUOMODO CONSTANTEM SOLIO PRIVARE POSSIT.

SUBLIMATUS igitur Constans, totam justitiam regni Vortegirno commisit: et semetipsum in consilium ejusdem tradidit, ita ut nihil absque ipsius præcepto faceret. Quippe debilitas sensus ipsius id faciebat. Nam intra claustrum aliud quam regnum tractare didiceret. Quod cum calluisset Vortegirnus, cœpit apud se deliberare, qualiter in regem sublimari posset. Nam id prius super omnia concupierat. Videbat etenim congruum tempus instare, quo desiderium suum leviter ad effectum duci poterat Totum namque regnum dispositioni ejus commissum fuerat, nec Constans, qui rex dicebatur, nisi pro umbra principis astabat. Nullius enim asperitatis, nullius justitiæ fuerat: nec a populo suo, nec a vicinis gentibus timebatur. Duo autem pueri fratres ejusdem, Utherpendragon videlicet, atque Aurelius Ambrosius, in cunis adhuc jacentes, adhuc inhabiles erant, ut in regnum promoverentur. Præterea infortunium illud acciderat, quod proceres regni, qui majores natu erant, defuncti fuerant, solusque Vortegirnus astutus et sapiens, magnique consilii videbatur: cæteri autem pene omnes pueri erant ac juvenes, peremptisque in anteactis prœliis eorundem patribus et avunculis, honores utcunque possidebant. Hæc omnia igitur comperiens Vortegirnus, meditabatur quo ingenio facilius et callidius Constantem monachum deponeret; ut in locum ipsius erunperet. Quod tandiu differre prælegit, donec prius diversas nationes melius potestati suæ et familiaritati submisisset. Cœpit ergo petere thesauros regis ab ipso in custodiam, ejusque civitates cum munitionibus, dicens, quod rumor asserebat collaterales insulanos supervenire affectasse. Quod cum impetrasset, posuit

ubique familiares suos qui easdem urbes in fidelitate sua servarent. Deinde præmeditatam traditionem machinans, Constantem adivit, dixitque illi oportere numerum familiæ suæ augmentare, ut securius superventuris hostibus resisteret. Cui Constans: "Nonne omnia dispositioni tuæ commisi? Fac igitur quæcunque volueris: ita tamen, ut in fidelitate mea permaneant. Ad hæc Vortegirnus: Dictum est mihi, Pictos velle conducere Dacos et Norwegenses super nos, ut maximam inquietudinem inferant: quamobrem laudarem, et consilium saluberrimum esse censeo ut quosdam ex Pictis in curia tua retineas, qui mediatores inter te et ceteros existant. Nam si verum est quod rebellare inceperint, explorabunt tibi consociorum suorum machinationes et versutias, quas levius vitare poteris. Ecce occulta occulti inimici proditio. Non enim id laudabat, ut salus inde proveniret Constanti: sed quia sciebat Pictos gentem esse instabilem, et ad omne scelus paratam. Inebriati ergo, sive in iram inducti, commoveri possent facile adversus regem, ita ut absque cunctamine ipsum interficerent. Unde si id contigisset: haberet aditum sese promovendi in regem, ut sæpius affectaverat. Directis itaque in Scotiam nunciis, invitavit centum Pictos milites: ipsosque intra familiam regis recepit. Receptos autem honorabat super omnes, diversisque donariis ditabat: cibis etiam et potibus ultra modum satiabat, ita ut pro rege illum haberent. Adoranies ergo illum per plateas psallebant, dicentes: Dignus est Vortegirnus imperio, dignus est sceptro Britanniæ: Constans vero indignus. Ad hæc Vortegirnus magis ac magis eis donare nitebatur, ut magis placeret. At cum amorem eorum omnino adeptus fuisset, illos inebriavit, dixitque se ex Britannia velle recedere, ut ampliores possessiones perquireret. Dicebat autem illis id tantillum quod habebat nom posse sufficere, ut quinquaginta militibus stipendia donaret. Deinde quasi tristis, secessit ad hospitium suum, ipsos

vero in aula potantes deseruit. Quo viso, ultra quam credi potest contristati sunt Picti, arbitrantes verum esse quod dixerat: murmurantesque ad invicem dicebant, "Ut quid monachum istum vivere permittimus? ut quid non interficimus eum, ut Vortegirnus regni solio potiatur? Quis etenim alius ei in regnum succederet? dignus namque est imperio et honore, dignus etiam omni dignitate, qui nos ditare non cessat.

§ 8. CONSTANS VI OBTRUNCATUR.

POST hæc irrumpentes thalamum, impetum fecerunt in Constantem, peremptoque illo, caput coram Vortegirno tulerunt. Quod cum aspexisset Vortegirnus, quasi contristatus in fletum erupit: nec unquam prius majori gaudio fluctuaverat. Vocatis tamen civibus Londoniæ (nam id intra eam contigerat) jussit cunctos proditores alligari, alligatosque decollari, quia tantum scelus facere præsumpserant. Fuerunt autem qui existimabant proditionem illam per Vortegirnum fuisse machinatam: Pictos vero nullatenus nisi assensu illius incœpisse. Fuerunt etiam qui nihil hæsitantes, ipsum a tali crimine purgabant. Re tandem in dubio relicta, nutritores duorum fratrum, Aurelii Ambrosii, atque Utherpendragon, diffugerunt cum eis in minorem Britanniam, timentes ne a Vortegirno perimerentur. Ibidem excepit illos Budecius rex, et honore quo decebat educavit.

§ 9. VORTEGIRNUS SIBI IMPERIUM SUMIT.

AT Vortegirnus cum neminem sibi parem in regno conspexisset, capiti suo diadema regni imposuit, et coprincipes suos supergressus est. Proditione ejus tandem divulgata, insurrexerunt in eum comprovincialium insularum populi, quos Picti in Albaniam conduxerant. Indignati namque Picti, commilitones suos, qui propter Constantem interfecti fuerant, in ipsum vindicare nitebantur. Anxiabatur igitur Vortegirnus quotidie, damnumque exercitus sui in præliando patiebatur. Anxiabatur etiam ex alia parte timore Aurelii Ambrosii, fratrisque sui Utherpendragon: qui, ut prædictum est, in minorem Britanniam propter ipsum diffugerant. Quotidianus etenim rumor aures ejus impleverat, ipsos jam adultos esse, maximumque navigium construxisse, atque reditum suum in debitum regnum velle moliri.

§ 10. HENGIST ET HORSUS IM BRITANNIAM PERVENIUNT.

INTEREA applicuerunt tres celoces, quas longas naves dicimus, in partes Cantiæ, plenæ armatis militibus, quibus duo fratres Horsus et Hengistus ducatum præstabant. Erat tunc Vortegirnus Doroberniæ, quæ nunc Cantuaria dicitur, ut consuetudo eum conduxerat, civitatem illam sæpissime visitare. Cui cum retulissent nuncii, ignotos viros magnæque staturæ homines in magnis navibus applicuisse, dedit pacem: et ipsos ad se conduci præcepit. Mox ut conducti fuerunt, vertit oculos suos in duos Germanos. Nam ipsi præ ceteris et nobilitate et decore præeminebant. Cumque ceteros etiam aspectu peragrasset, quæsivit quæ patria produxerat illos, et quæ causa eos in regnum suum direxerat.

Cui Hengistus pro aliis respondere incepit: nam ipsum et maturior ætas et sapientia præponebat. "Rex ceterorum nobilissime, Saxonica tellus nos edidit, una ex Germaniæ regionibus. Causa hæc adventus nostri est, ut tibi sive alteri principi obsequium nostrum offeramus. Fueramus etenim expulsi a patria nostra, nec ob aliud, nisi quia regni consuetudo expetebat. Consuetudo namque in patria nostra est, ut cum hominum abundantia in eadem supervenerit, conveniant ex diversis provinciis principes, et totius regni juvenes coram se venire præcipiunt: deinde projecta sorte potiores atque fortiores eligunt, qui extera regna petituri, victum sibi perquirant, et patria ex qua orti sunt a superflua multitudine liberetur. Superfluente igitur noviter in regno nostro hominum copia, convenerunt principes, sortemque projicientes elegerunt juventutem istam quam in præsentia tua cernis: præceperuntque ut consuetudini ab antiquo statutæ parerent. Nos quoque duos Germanos, quorum ego Hengistus, iste Horsus nuncupatur, eis duces præfecerunt. Nam ex ducum progenie progeniti fueramus. Obedientes ergo decretis ab ævo sancitis, ingressi sumus maria, regnumque tuum duce Mercurio petivimus." Ad nomen itaque Mercurii erecto vultu rex, inquirit cujusmodi religionem haberent. Cui Hengistus: "Deos patrios, Saturnum, Jovem, atque ceteros qui mundum gubernant, colimus: maxime autem Mercurium, quem Woden lingua nostra appellamus. Huic veteres nostri dicaverunt quartam septimanæ feriam, quæ usque in hodiernum diem nomen Wodensdai de nomine ipsius sortita est. Post illum colimus deam inter ceteras potentissimam, nomine Fream, cui etiam dedicaverunt sextam feriam, quam de nomine ejus Fridai vocamus." Ad hæc Vortegirnus: "De credulitate vestra, quæ potius incredulitas dici potest, vehementer doleo. De adventu autem vestro gaudeo, quia in congruo tempore vos necessitati meæ, sive

Deus, sive alius obtulit. Opprimunt etenim me inimici mei undique, et si laborem præliorum meorum mecum communica veritis, retinebo vos honorifice intra regnum meum, et diversis muneribus et agris ditabo." Paruerunt ilico Barbari, et fœdere confirmato in curia ipsius remanserunt. Nec mora, emergentes ex Albania Picti, exercitum valde grandem fecerunt, cœperuntque Aquilonares partes insulæ devastare. Cumque id Vortegirno nunciatum fuisset, milites suos collegit: atque trans Humbrum eis obviam perrexit. Deinde ut cominus convenerunt hinc et illinc et cives et hostes, acerrimam pugnam commiserunt: nec multum oportuit cives pugnare: nam Saxones qui aderant, tam viriliter præliabantur, ita ut hostes, qui prius vincere solebant, sine mora in fugam propellerentur.

§ 11. HENGIST PLURES E GERMANIA ARCESSIT: TERRITORIUM IN BRITANNIA ADIPISCITUR.

VORTEGIRNUS ergo per illos victoria potitus, donaria sua eis ampliavit, atque eorum duci Hengisto agros plurimos dedit in Londesia regione, quibus sese et commilitones suos sustentaret. Hengistus ergo cum esset vir doctus atque astutus, comperta amicitia quam adversus se rex gerebat, eum hoc sermone adivit: "Domine, undique inquietant te inimici tui, et pauci sunt ex concivibus tuis qui te diligunt: omnes minantur tibi, dicuntque se conducturos Aurelium Ambrosium ex Armorico tractu, ut te deposito, ipsum in regem promoveant. Si placet tibi, mittamus in patriam nostram: et ex ea milites invitemus, ut numerus noster ad certandum augeatur. Sed unum a discretione clementiæ tuæ implorarem, nisi repulsam pati timerem." Ad hæc Vortegirnus: "Mitte ergo legatos tuos ad Germaniam, et invita quos volueris, et pete a

me quod desideras, et nullam repulsam patieris." Cui inclinato capite gratias egit Hengistus, et ait: "Ditasti me largis mansionibus et agris, nec tamen eo honore quo ducem decuerat, cum duces me progenuerint. Quippe inter cetera danda esset mihi civitas sive oppidum, ut dignior inter proceres tui regni censerer. Dignitas namque consulis, sive principis adhibenda esset, ex utrorumque genere edito." Cui Vortegirnus: "Prohibitus sum hujusmodi donaria vobis largiri, quia alienigenæ estis et pagani, nec adhuc vestros mores et consuetudines agnosco, ut vos concivibus meis parificem: nec, si vos ut proprios cives existimassem, inciperem donare, quod proceres regni mei dissuaderent." Cui Hengistus: "Concede," inquit, "mihi servo tuo, quantum una corrigia possit ambiri intra terram quam dedisti, ut ibidem promontorium ædificem, quo me, si opus fuerit, recipiam. Fidelis etenim tibi sum, et fui et ero: et in fidelitate tua quæ agere desidero, faciam. Motus igitur rex ipsius verbis, ejusdem petitioni acquievit: præcepitque legatos suos in Germaniam mittere: ut milites ex ea invitati festinatum auxilium darent. Nec mora, missa in Germaniam legatione, cepit Hengistus corium tauri, atque ipsum in unam corrigiam redegit. Exin saxosum locum quem maxima cautela elegerat, circuivit cum corrigia, et intra spatium metatum castellum ædificare cœpit. Quod ut ædificatum fuit, traxit nomen ex corrigia, quia cum ea fuerat metatum. Dictum namque fuit postmodum Britannice Kaercorrei: Saxonice vero Thancastre. Quod Latino sermone castrum corrigiæ appellamus.

§ 12. VORTEGIRNUS ROWENAM, HENGISTI FILIAM MATRIMONIO DUCIT.

INTEREA vero reversi sunt nuncii ex Germania, conduxeruntque decem et octo naves electis militibus plenas. Conduxerunt etiam Hengisti filiam nomine Rowenam: cujus pulchritudo nulli secunda videbatur. Postquam autem venerunt, invitavit Hengistus Vortegirnum regem in domum suam, ut et novum ædificium et milites novos qui applicuerant videret. Venit ilico rex privatim, et tam subitum opus laudavit, et milites invitatos retinuit. Ut vero regiis epulis refectus fuit, egressa est puella de thalamo, aureum scyphum vino plenum ferens: accedens deinde propius, regi flexis genibus dixit: "*Laford King wacht heil!*" At ille, visa facie puellæ, admiratus est tantum ejus decorem, et incaluit. Deinde interpretem suum interrogavit quid puella dixerat, et quid ei respondere debeat. Cui interpres dixit: "Vocavit te dominum regem, et vocabulo salutationis honoravit. Quod autem respondere debes, est, *Drinc heil!*" Respondens deinde Vortegirnus. *Drinc heil!* jussit puellam potare: cepitque de manu ipsius scyphum, et osculatus est eam, et potavit: ab illo die usque in hodiernum diem, mansit consuetudo illa in Britannia, quod in conviviis qui potat, ad alium dicit: *Wacht heil!* qui vero post ipsum recipit potum, respondet: *Drinc heil!* Vortegirnus autem diverso genere potus inebriatus, intrante Satana in cor ejus, puellam amavit, eamque a patre ejus postulavit. Intraverat inquam Satanas in cor ejus: quia cum Christianus esset, cum Pagana coire desiderabat. Hengistus ilico, ut erat prudens, animi regis levitate comperta: fratrem suum Horsum, ceterosque majores natu qui secum aderant, consuluit quid de regis petitione faceret. Sed omnibus unum consilium fuit, ut

puella regi daretur: et ut pro ea ab illo provinciam Cantiæ peterent. Nec mora: data fuit puella Vortegirno, et provincia Cantiæ Hengisto, nesciente Gorangano Comite, qui in eadem regnabat. Nupsit itaque rex in eadem nocte Paganæ: quæ ei ultra modum placuit. Unde in inimicitiam procerum et filiorum suorum citissime incidit. Generaverat namque filios primitus, quibus erant nomina, Vortimer, Katigernus et Pascentius.

§ 13. EPISCOPI GERMANUS ET LUPUS BRITANNOS VISUNT: VORTIMER SAXONES PRÆLIO FUNDIT.

IN tempore illo venit Sanctus Germanus Altisiodorensis episcopus, et Lupus Trecensis episcopus, ut verbum Dei Britonibus prædicarent. Corrupta namque fuerat Christianitas eorum, tum propter Paganos quos rex in societatem eorum posuerat, tum propter Pelagianam hæresim, cujus venenum ipsos multis diebus affecerat. Beatorum igitur virorum prædicatione, restituta est inter eos veræ fidei religio, quia multis miraculis quotidie præclarebant: multa per eos miracula ostendebat Deus, quæ Gildas in tractatu suo luculento sermone paravit. Data autem puella regi, ut prædictum est, dixit Hengistus ad eum: "Ego sum pater tuus, et consiliator tibi esse debeo: noli præterire consilium meum: quia omnes inimicos tuos virtute gentis meæ superabis. Invitemus adhuc filium meum Octam cum fratre suo Ebissa: Bellatores enim viri sunt. Da eis regiones, quæ sunt in Aquilonaribus partibus Britanniæ juxta murum, inter Deiram et Scotiam. Detinebunt namque ibidem Barbarorum impetum: ita quod in pace citra Humbrum remanebis." Paruit Vortegirnus, præcepitque eis invitare quoscunque scirent in auxilium sibi valere. Missis illico legatis:

venerunt Octa et Ebissa et Cerdich cum trecentis navibus armata manu repletis, quos omnes benigne suscepit Vortegirnus: maximisque muneribus donavit. Vincebat namque inimicos suos per eos, et in omni prælio victor existebat. Hengistus etiam paulatim naves invitabat, et quotidie numerum suum augebat. Quod cum vidissent Britones, proditionem eorum timentes, regi dixerunt, ut ipsos e finibus regni sui expelleret. Non enim debebant Pagani Christianis communicare, nec intromitti, quia Christiana lex prohibebat. Insuper tanta multitudo advenerat, ita ut civibus terrori essent. Jam nesciebatur quis Paganus esset, quis Christianus: quia Pagani filias et consanguineas eorum sibi associaverant. Talia objicientes, dissuadebant regi illos retinere, ne in proditione aliqua cives supergrederentur. At Vortegirnus diffugiebat consilio eorum acquiescere: quia super omnes gentes propter conjugem suam ipsos diligebat. Quod cum vidissent Britones, deseruerunt ilico Vortegirnum, et unanimiter Vortimerium filium ejus in regem erexerunt: qui eis acquiescens, per omnia incepit expellere Barbaros, atque oppugnare, et diris irruptionibus afficere. Quatuor bella gessit cum eis: et in omnibus superavit. Primum super fluvium Derwent. Secundum super vadum Episford: ubi convenerunt Horsus et Catigernus alter filius Vortegirni. Congressuque facto ceciderunt ambo, alter alterum letaliter aggressi. Tertium bellum super littus maris: quo naves muliebriter ingressi, diffugerunt hostes: et insulam Thanet pro refugio adiverunt. At Vortimerius illos ibidem obsedit, et navali prælio quotidie infestabat. Cumque Britonum impetum diutius tolerare nequirent, miserunt Vortegirnum regem, qui in omnibus bellis cum ipsis aderat, ad filium suum Vortimerium, petentes licentiam abscedendi, petendique Germaniam cum salute. Cumque inde colloquium haberent, interim ingressi sunt Celoces suas, relictisque mulieribus et filiis, in Germaniam redierunt.

§ 14. VORTIMERIUS MORBO MORITUR.

VICTORIA deinde potitus Vortimerius, cœpit reddere possessiones ereptas civibus, ipsosque diligere ac honorare, et ecclesias jubente sancto Germano renovare. Sed bonitati ejus invidit ilico diabolus: qui in corde Rowenæ novercæ suæ ingressus, eam incitavit, ut neci ipsius immineret: quæ ascitis universis veneficiis, dedit illi per quendam familiarem suum venenum potare, quem innumerabilibus donariis corruperat. Quod cum hausisset inclytus bellator ille, subita infirmitate gravatus est: ita ut nullam spem vivendi haberet. Nec mora, jussit omnes milites suos venire ad se, et indicata morte quæ superveniebat, distribuit eis aurum atque argentum suum, et quicquid atavi congesserant: flentes quoque et ejulantes consolabatur, docens viam universæ carnis esse quam iturus erat. Audaces autem et bellicosos juvenes, qui ei in debellationibus suis adstare solebant, hortabatur, ut pro patria pugnantes, eam ab hostili irruptione tueri niterentur. Audacia autem maxima docente, jussit sibi pyramidem fieri æream, locarique in portu quo Saxones applicare solebant. Corpus vero suum postquam defunctum foret, sepeliri jussit desuper, ut viso busto Barbari retortis velis in Germaniam redirent. Dicebat enim, neminem illorum audere propius accedere, si etiam bustum ipsius aspicerent. O maximam viri audaciam, qui eis quibus vivus terrori fuerat, post obitum etiam ut timeretur optabat. Sed illo defuncto, aliud egerunt Britones, quia in urbe Trinovanti corpus ejus sepelierunt.

§ 15. HENGISTUS, QUI FUERAT FUGATUS, IN BRITANNIAM REDIT: PRINCIPES REGNI FRAUDE PERIMIT, VORTEGIRNUM CAPTUM IN CUSTODIA SERVAT.

POST obitum vero filii, restitutus est Vortegirnus in regnum, qui precibus conjugis suæ commotus, misit nuncios suos ad Hengistum in Germaniam, mandavitque ipsi ut iterum in Britanmain rediret: attamen privatim et cum paucis: quia timebat ne si aliter supervenisset, discordia inter Barbaros et cives oriretur. Hengistus ergo, audito obitu Vortimerii, trecenta millia armatorum sibi associavit: paratoque navigio in Britanniam reversus est. Sed cum tantæ multitudinis adventus Vortegirno et regni principibus nunciatus esset, valde indignati sunt: initoque consilio constituerunt cum eis præliari, atque ipsos ex littoribus expellere. Quod cum filia sua Hengisto per internuncios indicasset, confestim cogitavit quid potius contra id agendum esset. Diversis igitur machinationibus peragratis, unum ex omnibus elegit, ut gentem regni sub specie pacis adoriretur prodere. Misit itaque legatos suos ad regem: jussitque nunciare, quod non conduxerat tantam multitudinem virorum, ut vel secum in regno remanerent, vel violentiam aliquam cum eis patriæ ingereret. Erat namque causa cur eam conduxisset: quia existimabat Vortimerium adhuc vivere: qui per eos affectabat resistere, si illum expugnare incepisset. Quoniam autem nom hæsitabat ipsum defunctum esse, committebat sese et populum suum dispositioni Vortegirni: ut quot optaret ex tanto numero in regno suo retinuisset: et quos refutandos censeret, concedebat ut in Germaniam sine dilatione redirent. Etsi id Vortegirno placuisset: tunc petebat ipse, ut diem et locum nominaret Vortegirnus, quo pariter convenirent, et omnia ex voluntate sua disponerent? Talia namque

ut regi nunciata fuerunt, ei vehementer placuerunt: quia invitus sineret Hengistum abire. Postremo jussit et cives et Saxones Maiis kalendis, quæ jam instare incipiebant, juxta Ambrii cœnobium convenire, ut ibidem prædicta statuerentur. Quod cum in utraque parte statutum esset: Hengistus nova proditione usus, commilitonibus suis præcepit, ut unusquisque longum cultrum intra caligas absconditum haberent. Et cum colloquium securius tractarent Britones: ipse eis hoc daret signum, *Nemet oure saxas*: unde quisque paratus astantem Britonem audacter occuparet, atque abstractis cultris ocyus ipsum jugularet. Nec mora, statuta die instante convenerunt omnes intra nominatam urbem, et de pace habenda colloquium inceperunt. Ut igitur horam proditioni suæ idoneam inspexisset Hengistus, vociferatus est, *Nemet oure saxas*: et ilico Vortegirnum accepit, et per pallium detinuit. Audito ocyus signo, abstraxerunt Saxones cultros suos, et astantes principes invaserunt, ipsosque nihil tale præmeditantes jugulaverunt circiter quadringentos sexaginta, inter barones et consules, (quorum corpora beatus Eldadus postmodum sepelivit, atque Christiano more humavit, haud longe a Kaercaradane, quæ nunc Salesberia dicitur, in cemeterio quod est juxta cœnobium Ambrii abbatis, qui olim fundator ipsius extiterat. Omnes enim sine armis advenerant, nec aliud nisi de pace tractanda existimabant. Unde ceteri qui propter proditionem accesserant, levius ipsos inermes interficere potuerunt. Non impune tamen hæc egerunt Pagani: qui multi eorum perempti fuerunt: dum neci ceterorum imminerent. Eripiebant enim Britones ex tellure lapides et fustes, atque sese defendere volentes, proditores illidebant.

§ 16. HENGISTUS PRO VITA VORTEGIRNI CIVITATES ET MUNITIONES REGNI PACISCITUR.

ADERAT ibi consul Claudiocestriæ nomine Eldol, qui visa proditione, sustulit palum quem forte invenerat, et defensioni vacavit. Quemcunque attingebat, confringens ei membrum quod percutiebat, dirigebat confestim ad tartara: alii caput, alii brachia, alii scapulas, compluribus etiam crura elidens, terrorem non mininum inferebat: nec prius ex loco illo abscessit quam septuaginta viros consumpto palo interfecisset. Sed tantæ multitudini cum resistere nequiret, divertit sese ab illis, atque civitatem suam petivit. Multi hinc et inde ceciderunt: sed victoriam habuerunt Saxones. Britones namque nihil tale præmeditati, inermes advenerant: unde minus resistere potuerunt. Ut ergo nefandum inceptum peregerunt Saxones, noluerunt Vortegirnum interficere, sed mortem comminantes eum ligaverunt, petieruntque civitates ejus atque munitiones pro vita. Quibus illico quicquid affectaverant, concessit, ut vivus abscedere sineretur. Cumque id jurejurando confirmatum fuisset, solverunt eum a vinculis, atque urbem Londoniæ primitus adeuntes ceperunt. Ceperunt deinde Eboracum et Lindocolinum, necnon et Guintoniam, quascunque provincias devastantes. Invadebant undique cives, quemadmodum lupi oves, quas pastores deseruerunt. Cum ergo tantam cladem inspexisset Vortegirnus, secessit in partes Cambriæ: inscius quid contra nefandam gentem ageret.

§ 17. VORTEGIRNUS, MAGORUM MONITU JUVENEM QUÆRIT, CUI NULLUS FUISSET PATER.

VOCATIS denique Magis suis, consuluit illos, jussitque dicere quid faceret. Qui direxerunt ut ædificaret sibi turrim fortissimam, quæ sibi tutamen foret, cum ceteras amisisset munitiones. Peragratis ergo quibuscunque locis, ut eam in congruo loco statueret, venit tandem ad Erir montem: ubi coadunatis ex diversis patriis cæmentariis turrim jussit construere. Convenientes itaque lapidarii, eam fundare cœperunt: sed quicquid una die operabantur, absorbebat tellus in altera, ita ut nescirent quorsum opus suum evanesceret. Cumque id Vortegirno nunciatum fuisset, iterum magos suos consuluit, ut causam rei indicarent. Qui dixerunt, ut juvenem quæreret sine patre, quæsitumque interficeret: ut sanguine ipsius cæmentum et lapides aspergerentur. Id enim prodesse asserebant, ut turris fundamentum constaret. Nec mora, mittuntur legati per universas provincias, ut talem invenirent hominem. At cum in urbem, quæ postea Kaermodin vocata fuit, venissent: conspexerunt juvenes ante portam ludentes, et ad ludum accesserunt. Fatigati autem itinere, sederunt in circo exploraturi quod quærebant. Denique cum multum diei præterisset, subita lis orta est inter duos juvenes, quorum erant nomina Merlinus atque Dabutius. Certantibus ergo ipsis, dixit Dabutius ad Merlinum: "Quid mecum contendis fatue? nunquam nobis eadem erat nobilitas. Ego enim ex regum origine editus sum, ex utraque parte meæ generationis: de te autem nescitur quis sis, cum patrem non habeas." Ad verbum istud vultus suos erexerunt legati, atque intuentes in Merlinum, interrogaverunt circumstantes quis esset? Quibus illi dixerunt, quod nesciebatur quis pater eum

progenuerat: mater vero fuerat filia regis Demetiæ, quæ in ecclesia sancti Petri in eadem urbe inter monachas degebat.

§ 18. VORTEGIRNUS A MATRE MERLINI QUÆRIT, QUOMODO EUM SINE VIRO CONCEPISSET.

FESTINANTES itaque nuncii, venerunt ad præfectum urbis, præceperuntque ei ex parte regis, ut Merlinus cum matre sua ad regem mitteretur. Præfectus ilico cum causam legationis eorum cognovisset, Merlinum et matrem ejus ad Vortegirnum misit, ut de eis libitum suum perficeret. Et cum in ipsius præsentiam adducti fuissent: excepit rex diligenter matrem, quia eam nobilibus sciebat natalibus ortam: deinde inquirere cœpit ab illa, ex quo viro conceperat. Cui illa dixit: "Vivit anima mea et anima tua, domine mi rex: quia neminem agnovi qui illum in me generaverit. Unum autem scio, quod cum essem inter socias meas in thalamis nostris, apparebat mihi quidam in specie pulcherrimi juvenis, et sæpissime, amplectens me strictis brachiis, deosculabatur: et cum aliquantulum mecum moram fecisset, subito evanescebat, ita ut nihil ex eo viderem: multotiens quoque me alloquebatur dum secreto sederem, nec usquam comparebat: cumque diu me in hunc modum frequentasset, coivit mecum in specie hominis sæpius, atque gravidam dereliquit. Sciat prudentia tua, domine mi, quod aliter virum non cognovi qui juvenem istum generavit." Admirans itaque rex, jussit Maugantium ad se vocari, ut sibi manifestaret, si id quod mulier dixerat fieri potuisset." Adductus autem Maugantius, auditis omnibus ex ordine, dixit ad Vortegirnum: "In libris philosophorum nostrorum, et in plurimis historiis reperi, multos

homines hujusmodi procreationem habuisse. Nam ut Apuleius de deo Socratis perhibet, inter lunam et terram habitant spiritus, quos incubos dæmones appellamus: hi partim hominum, partim vero Angelorum naturam habent: et cum volunt, assumunt sibi humanas figuras, et cum mulieribus coeunt. Forsitan unus ex eis huic mulieri apparuit, et juvenem istum in ipsa generavit."

§ 19. MERLINUS REGEM DE TURRI EDIFICANDA MONET.

CUMQUE omnia auscultasset Merlinus, accessit ad regem, et ait: "Ut quid ego et mater mea in præsentiam tuam adducti sumus?" Cui Vortegirnus: "Magi mei mihi consilium dederunt, ut hominem sine patre perquirerem: ut opus meum ipsius sanguine irrigatum staret." Tunc ait Merlinus: "Jube tuos Magos venire coram me, et convincam illos mendacium adinvenisse." Admirans autem rex super verbis illius, continuo jussit Magos venire, et coram Merlino sedere." Quibus ait Merlinus: "Nescitis quid fundamentum incœptæ turris impediat. Laudastis ut sanguis meus diffunderetur in cæmentum, quasi illico opus constaret. Sed dicite mihi, quid sub fundamento latet? Nam aliquid sub ipso est, quod ipsum stare non permittit." Expavescentes autem Magi, conticuerunt. Tunc ait Merlinus, qui et Ambrosius dicebatur: "Domine mi rex, voca operarios tuos, et jube fodere terram, et invenies stagnum sub ea quod turrim stare non permittit." Quod cum factum fuisset, repertum est ilico stagnum sub terra, quod eam instabilem fecerat. Accessit iterum Ambrosius Merlinus ad Magos, et ait: "Dicite mihi mendaces adulatores, quid sub stagno est?" Nec unum verbum respondentes obmutuerunt. Et iterum dixit regi: "Præcipe, rex, hauriri stagnum

per rivulos, et in fundo videbis duos concavos lapides, et in illis duos dracones dormientes." Credidit rex verbis ejus: quia verum dixerat de stagno, et illud hauriri jussit. Et cum ita invenisset, Merlinum super omnia admirabatur. Admirabantur etiam cuncti qui astabant tantam in eo sapientiam, existimantes numen esse in illo.

LIBER SEPTIMUS.

QUI EST DE PROPHETIIS MERLINI.

SEC. 1.

PRÆFATIO AUCTORIS.

NONDUM autem ad hunc locum historiæ perveneram, cum de Merlino divulgato rumore, compellebant me undique contemporanei mei, ipsius prophetias edere: maxime autem Alexander Linconiensis Episcopus, vir summæ religionis et prudentiæ. Non erat alter in clero sive in populo cui tot milites vel nobiles famularentur: quos mansueta pietas ipsius, et benigna largitas in obsequium ejus alliciebat: cui cum satisfacere præelegissem, prophetias transtuli, et eidem cum hujusmodi literis direxi.

§ 2. AD ALEXANDRUM.

COGIT me, Alexander Linconiensis præsul, nobilitatis tuæ dilectio Prophetias Merlini de Britannico in Latinum transferre, antequam historiam perarassem, quam de gestis regum Britannorum inceperam: proposueram enim illam prius perficere et istud opus subsequenter explicare: ne dum uterque labor ingrueret, sensus meus ad singula minus sufficeret. Attamen quoniam securus eram veniæ, quam discretio subtilis ingenii tui donaret: agrestem calamum meum libellis apposui, et plebeio modulamine ignotum tibi interpretatus sum sermonem. Admiror autem admodum, quod id pauperi stylo dignatus es committere, cum tot doctiores et tot ditiores virga potestatis tuæ coerceat: qui sublimioris carminis delectamento aures Minervæ tuæ mulcerent. Et ut omnes philosophos totius Britanniæ insulæ prætereum, tu solus es, quod non erubesco fateri, qui præ ceteris audaci lyra caneres: nisi te culmen honoris ad alia negocia vocaret. Quoniam ergo placuit ut Galfridus Monumetensis fistulam suam in hoc vaticinio sonaret, modulationibus ejus favere non diffugias: et si quid inordinate sive vitiose protulerit, ferula camœnarum tuarum in rectum convertas concentum.

§ 3. MERLINI PROPHETIA.

SEDENTE itaque Vortegirno Britonum rege super ripam exhausti stagni, egressi sunt duo dracones, quorum unus erat albus, et alter reubus. Cumque alter alteri appropinquasset, diram commiserunt pugnam, et ignem anhelitu suo procreabat. Prævalebat autem albus draco,

rubeumque usque ad extremitatem lacus fugabat. At ille cum se expulsum doluisset, impetum fecit in album, ipsumque retro ire coëgit. Ipsis ergo in hunc modum pugnantibus, præcepit rex Ambrosio Merlino dicere, quid draconum prælium portendebat. Mox ille in fletum erumpens, spiritum hausit prophetiæ, et ait: Væ rubeo draconi, nam ejus exterminatio festinat: cavernas ejus occupavit albus draco, qui Saxones quos invitasti significat. Rubeus vero gentem designat Britanniæ, quæ ab albo opprimetur. Montes itaque ejus ut valles æquabuntur, et flumina vallium sanguine manabunt. Cultus religionis delebitur, et ecclesiarum ruina patebit. Prævalebit tandem oppressa, et sævitiæ exterorum resistet. Aper etenim Cornubiæ succursum præstabit, et colla eorum sub pedibus suis conculcabit. Insulæ Oceani potestati ipsius subdentur, et Gallicanos saltus possidebit. Timebit Romulea domus ipsius sævitiam: et exitus ejus dubius erit. In ore populorum celebrabitur: et actus ejus cibus erit narrantibus. Sex posteri ejus sequentur sceptrum: sed post ipsos exsurget Germanicus vermis. Sublimabit illum æquoreus lupus: quem Africana nemora comitabuntur. Delebitur iterum religio, et transmutatio primarum sedium erit. Dignitas Londoniæ adorabit Doroberniam: et pastor Eboracensis septimus in Armorico regno frequentabitur. Menevia pallio urbis Legionum induetur: et prædicator Hiberniæ propter infantem in utero crescentem obmutescet. Pluet sanguineus imber: et dira fames mortales afficiet. His supervenientibus dolebit rubeus: sed emenso labore vigebit. Tunc infortunium albi festinabit, et edificia hortulorum ejus diruentur. Septem sceptrigeri perimentur, et unus eorum sanctificabitur. Ventres matrum truncabuntur, et infantes abortivi erunt. Erit ingens supplicium hominum: ut indigenæ restituantur. Qui faciet hæc, æneum virum induet, et per multa tempora super æneum equum Londoniæ portas servabit. Exin in proprios mores rever-

tetur rubeus draco: et in se ipsum sævire laborabit. Superveniet itaque ultio tonantis: quia omnes ager colonos decipiet. Arripiet mortalitas populum: cunctasque nationes evacuabit. Residui natale solum deserent, et exteras culturas seminabunt. Rex benedictus parabit navigium, et in aula inter beatos duodecimus annumerabitur. Erit miseranda regni desolatio, et areæ messium in fructuosos saltus redibunt. Exurget iterum albus draco, et filiam Germaniæ invitabit. Replebuntur iterum hortuli nostri alieno semine, et in extremitate stagni languebit rubeus. Exin coronabitur Germanicus vermis, et æneus princeps humabitur. Terminus illi positus est, quem transvolare nequibit. Centum namque et quinquaginta annis in inquietudine et subjectione manebit: trecentis vero insidebit. Tunc exsurget in illum aquilo, et flores quos zephyrus procreavit eripiet. Erit deauratio in templis, nec acumen gladiorum cessabit. Vix obtinebit cavernas suas Germanicus draco: quia ultio proditionis ejus superveniet. Vigebit tandem paulisper: sed decimatio Neustriæ nocebit. Populus namque in ligno et ferreis tunicis superveniet, qui vindictam de nequitia ipsius sumet. Restaurabit pristinis incolis mansiones: et ruina alienigenarum patebit. Germen albi draconis ex hortulis nostris abradetur, et reliquiæ generationis ejus decimabuntur. Jugum servitutis ferent: matremque suam ligonibus et aratris vulnerabunt. Succedent duo dracones, quorum alter invidiæ spiculo suffocabitur: alter vero sub umbra nominis redibit. Succedet leo justitiæ, ad cujus rugitum Gallicanæ turres et insulani dracones tremeunt. In diebus illis aurum ex lilio et urtica extorquebitur, et argentum ex ungulis mugientium manabit. Calamistrati varia vellera vestient, et exterior habitus interiora signabit. Pedes latrantium truncabuntur. Pacem habebunt feræ: et humanitas supplicium delebit. Findetur forma commercii: dimidium rotundum erit. Peribit miluorum rapacitas, et

luporum dentes hebetabuntur. Catuli leonis in æquoreos pisces transformabuntur: et aquila ejus super montem Aravium nidificabit. Venedocia rubebit materno sanguine, et domus Corinei sex fratres interficiet. Nocturnis lacrymis madebit insula: unde omnes ad omnia provocabuntur. Væ tibi Neustria, quia cerebrum leonis in te effundetur: dilaceratisque membris a patrio solo eliminabitur. Nitentur posteri transvolare superna: sed favor novorum sublimabitur. Nocebit possidenti ex impiis pietas, donec sese genitore induerit. Apri igitur dentibus accinctus, cacumina montium et umbram galeati transcendet. Indignabitur Albania, et convocatis collateralibus sanguinem effundere vacabit. Dabitur maxillis ejus frenum quod in Armorico sinu fabricabitur. Deaurabit illud aquila rupti fœderis, et tertia nidificatione gaudebit. Evigilabunt rugientes catuli, et postpositis nemoribus intra mœnia civitatum venabuntur. Stragem non minimam ex obstantibus facient, et linguas taurorum abscindent. Colla rugientium onerabunt catenis, et avita tempora renovabunt. Exin de primo in quartum: de quarto in tertium: de tertio in secundum rotabitur pollex in oleo. Sextus Hiberniæ mœnia subvertet, et nemora in planitiem mutabit: diversas portiones in unum reducet, et capite leonis coronabitur. Principium ipsius vago affectui subjacebit: sed finis ipsius ad supernos convolabit. Renovabit namque beatorum sedes per patrias, et pastores in congruis locis locabit. Duas urbes duobus palliis induet: et virginea munera virginibus donabit. Promerebitur inde favorem tonantis, et inter beatos collocabitur. Egredietur ex eo lynx penetrans omnia, quæ ruinæ propriæ gentis imminebit: per illam enim utramque insulam amittet Neustria: et pristina dignitate spoliabitur. Deinde revertentur cives in insulam: nam dissidium alienigenarum orietur. Niveus quoque senex in niveo sedens equo, fluvium Perironis divertet, et cum candida virga molendinum

super ipsum metabitur. Cadwalladrus vocabit Conanum, et Albaniam in societatem accipiet. Tunc erit strages alienigenarum: tunc flumine sanguine manabunt. Tunc erumpent Armorici fontes, et Bruti diademate coronabuntur. Replebitur Cambria lætitia: et robora Cornubiæ virescent. Nomine Bruti vocabitur insula, et nuncupatio extraneorum peribit. Ex Conano procedet aper bellicosus, qui intra Gallicana nemora acumen dentium suorum exercebit. Truncabit namque quæque majora robora, minoribus vero tutelam præstabit. Timebunt illum Arabes et Africani: nam impetum cursus sui in ulteriorem Hispaniam protendet. Succedet hircus Venerei castri aurea habens cornua, et argenteam barbam: qui ex naribus suis tantam efflabit nebulam qua tota superficies insulæ obumbrabitur. Pax erit in tempore illius: et ubertate glebæ multiplicabuntur segetes. Mulieres incessu serpentes fient, et omnes earum gressus superbia replebuntur. Renovabuntur castra Veneris: nec cessabunt sagittæ Cupidinis vulnerare. Fons omnis vertetur in sanguinem: et duo reges duellum propter leænam de vado baculi committent. Omnis humus luxuriabit: et humanitas fornicari non desinet. Omnia hæc tria secula videbunt: donec sepulti reges in urbe Londoniarum propalabuntur. Redibit iterum fames: redibit mortalitas: et desolationem urbium dolebunt cives. Superveniet aper commercii, qui dispersos greges ad amissa pascua revocabit. Pectus ejus cibus erit egentibus, et lingua ejus sedabit sitientes. Ex ore ipsius procedent flumina quæ arentes hominum fauces rigabunt. Exin super turrim Londoniarum procreabitur arbor, quæ tribus solummodo ramis contenta, superficiem totius insulæ latitudine foliorum obumbrabit. Huic adversarius Boreas superveniet, atque iniquo flatu suo tertium illi ramum eripiet: duo vero residui locum extirpati occupabunt, donec alter alterum foliorum multitudine annihilabit: deinde vero locum duorum obtinebit ipse, et volucres exterarum

regionum sustentabit. Patriis volatilibus nocivus habebitur: nam timore umbræ ejus liberos volatus amittent. Succedet asinus nequitiæ in fabricatores auri velox: sed in luporum rapacitatem piger. In diebus illis ardebunt quercus per nemora, et in ramis tiliarum nascentur glandes. Sabrinum mare per septem ostia discurret, et fluvius Oscæ per septem menses fervebit. Pisces illius calore morientur: et ex eis procreabuntur serpentes: frigebunt Badonis balnea: et salubres aquæ eorum mortem generabunt. Londonia necem viginti milium lugebit: et Tamensis fluvius in sanguinem mutabitur. Cucullati ad nuptias provocabuntur, et clamor eorum in montibus Alpium audietur.

§ 4. MERLINI PROPHETIÆ CONTINUATIO.

TRES fontes in urbe Guintonia erumpent, quorum rivuli insulam in tres portiones secabunt. Qui bibet de uno, diuturniori vita fruetur: nec supervenienti languore gravabitur. Qui bibet de altero, indeficienti fame peribit: et in facie ipsius pallor et horror sedebit. Qui bibet de tertio, subita morte periclitabitur, nec corpus ipsius subire poterit sepulcrum. Tantam ingluviem vitare volentes, diversis tegumentis eam occultare nitentur. Quæcumque moles superposita fuerit, formam alterius corporis recipiet. Terra namque in lapides: lapides in lignum, lignum in cineres, cinis in aquam, si superjecta fuerint, vertentur. Ad hæc ex urbe Canuti nemoris eliminabitur puella, ut medelæ curam adhibeat. Quæ ut omnes artes inierit, solo anhelitu suo fontes nocivos siccabit. Exin ut sese salubri liquore refecerit, gestabit in dextera sua nemus Caledonis: in sinistra vero murorum Londoniæ propugnacula. Quacunque incedet, passus sulphureos faciet, qui duplici flamma fumabunt: fumus ille excitabit Rutenos, et cibum sub

marinis conficiet. Lacrymis miserandis manabit ipsa, et clamore horrido replebit insulam. Interficiet eam cervus decem ramorum: quorum quatuor aurea diademata gestabunt: sex vero residui in cornua bubalorum vertentur, quæ nefando sonitu tres insulas Britanniæ commovebunt. Excitabitur Daneium nemus, et in humanam vocem erumpens clamabit: "Accede, Cambria, et junge lateri tuo Cornubiam, et dic Guintoniæ, absorbebit tellus te. Transfer sedem pastoris quo naves applicant, et cetera membra caput sequantur. Festinat namque dies, qua cives ob scelera perjurii peribunt. Candor lanarum nocuit, atque tincturæ ipsarum diversitas. Væ perjuræ genti, quia urbs inclyta propter eam ruet. Gaudebunt naves augmentatione tanta, et unum ex duobus fiet. Reædificabit eam Ericius, oneratus pomis: ad quorum odorem diversorum nemorum convolabunt volucres. Adjiciet palatium ingens, et sexcentis turribus vallabit illud. Invidebit ergo Londonia, et muros suos tripliciter augebit. Circuibit eam undique Tamensis fluvius, et rumor operis transcendet Alpes. Occultabit intra illam Ericius poma sua, et subterraneas vias machinabitur. In tempore illo loquentur lapides, et mare quo ad Galliam navigatur intra breve spatium contrahetur. In utraque ripa audietur homo ab homine, et solum insulæ dilatabitur. Revelabuntur occulta submarinorum, et Gallia præ timore tremet. Post hæc ex Calaterio nemore procedet ardea, quæ insulam per biennium circumvolabit. Nocturno clamore convocabit volatilia, et omne genus volucrum associabit sibi. In culturas mortalium irruent, et omnia grana messium devorabunt. Sequetur fames populum, atque dira mortalitas famem. At cum calamitas tanta cessaverit, adibit detestabilis ales vallem Galabes, atque ipsam in excelsum montem levabit. In cacumine quoque ipsius, plantabit quercum, atque intra ramos nidificabit. Tria ova procreabuntur in nido: ex quibus vulpes,

lupus, et ursus egredientur. Devorabit vulpes matrem et asininum caput gestabit. Monstro igitur assumpto, terrebit fratres suos, ipsosque in Neustriam fugabit. At ipsi excitabunt aprum dentosum in illa, et navigio revecti cum vulpe congredientur. Quæ cum certamen inierit, finget se defunctam, et aprum in pietatem movebit. Mox adibit ipse cadaver, et dum superstabit, anhelabit in oculos ejus et faciem. At ipsa non oblita præteriti doli, mordebit sinistrum pedem ipsius, totumque ex corpore evellet. Saltu quoque facto, eripiet ei dextram aurem et caudam, et intra cavernas montium delitebit. Aper ergo illusus, requiret lupum et ursum, ut ei amissa membra restituant. Qui ut causam inierint, promittent ei duos pedes vulpis, et aures et caudam, et ex ipsis porcina membra component. Acquiescet ipse, promissamque restaurationem expectabit. Interim descendet vulpes de montibus, et sese in lupum mutabit, et quasi colloquium habitura cum apro, adibit illum, et callide ipsum totum devorabit. Exin transvertet sese in aprum, et quasi sine membris expectabit germanos: sed et ipsos, postquam advenerint, subito dente interficiet, atque capite leonis coronabitur. In diebus ejus nascetur serpens, qui neci mortalium imminebit. Longitudine sua circuibit Londoniam, et quosque prætereuntes devorabit. Bos montanus caput lupi assumet, dentesque suos in Fabrica Sabrinæ dealbabit. Associabit sibi greges Albanorum et Cambriæ qui Tamensem fluvium potando siccabunt. Vocabit asinus hircum prolixæ barbæ, et formam ipsius mutuabit. Indignabitur igitur montanus, vocatoque lupo, cornutus taurus in ipsos fiet. Ut autem sævitiæ indulserit, devorabit carnes eorum et ossa, sed in cacumine Uriani cremabitur: favillæ rogi mutabuntur in cygnos, qui in sicco quasi in flumine natabunt. Devorabunt pisces in piscibus: et homines in hominibus deglutient. Superveniente vero senectute, efficientur submarini lupi,

atque submarinas insidias machinabuntur. Submergent navalia, et argentum non minimum congregabunt. Fluctuabit iterum Tamensis: convocatisque fluminibus ultra metas alvei procedet: urbes vicinas occultabit: oppositosque montes subvertet. Adhibebit sibi fontem Galaes dolo et nequitia repletus. Orientur ex eo seditiones provocantes Venedotos ad prælia. Convenient nemorum robora, et cum saxis Gewisseorum congredientur. Aderit corvus cum miluis, et corpora peremptorum devorabit. Super muros Claudiocestriæ nidificabit bubo, et in nido ejus procreabitur asinus. Educabit illum serpens Malverniæ, et in plures dolos commovebit. Sumpto diademate transcendet excelsa, et horrido racanatu populum patriæ terrebit. In diebus ejus titubabunt montes Panchaii, et provinciæ nemoribus suis spoliabuntur. Superveniet namque vermis ignei anhelitus: qui emisso vapore comburet arbores. Egredientur ex eo septem leones capitibus hircorum turpati. Fœtore narium mulieres corrumpent: et proprias communes facient. Nesciet pater proprium filium: quia more pecudum lascivient. Superveniet vero gigas nequitiæ, qui oculorum acumine terrebit universos. Exsurget in eum draco Wigorniæ, et eum exterminare conabitur: facto autem congressu, superabitur draco, et nequitia victoris opprimetur. Ascendet namque draconem, et exuta veste insidebit nudus. Feret illum ad sublimia draco: erectaque cauda verberabit nudatum. Resumpto iterum vigore gigas, fauces illius gladio confringet. Implicabitur tandem sub cauda ejus draco, et venenatus interibit. Succedet post illum Totonesius aper, et dira tyrannide opprimet populum, Eliminabit Claudiocestria leonem, qui diversis præliis inquietabit sævientem. Conculcabit eum sub pedibus suis, apertisque faucibus terrebit. Cum regno tandem litigabit leo, et terga nobilium transcendet. Superveniet taurus litigio, et leonem dextro pede percutiet. Expellet eum per regni diver-

soria: sed cornua sua in muros Oxoniæ confringet. Vindicabit leonem vulpes Kaerdubali, et totum suis dentibus consumet. Circumcinget illam Lindocolinus coluber, præsentiamque suam draconibus multis horribili sibilo testabitur. Congredientur deinde dracones ut alter alterum dilaniet? Opprimet alatus carentem alis et ungues in genas venenatas configet. Ad certamen convenient alii: et alius alium interficiet. Succedet quintus interfectus, residuos diversis machinationibus confringet. Transcendet dorsum unius cum gladio, et caput a corpore separabit, Exuta veste ascendet alium, et dexteram caudæ lævamque injiciet. Superabit eum nudus, cum nihil indutus proficeret. Ceteros tormentabit a dorso, et in rotunditatem regni compellet. Superveniet leo rugiens, immani feritate timendus. Ter quinque portiones in unum reducet: et solus possidebit populum. Splendebit gigas colore niveo, et ad candidum populum germinabit. Deliciæ principes enervabunt: et subiti in beluas mutabuntur. Orietur in illis leo humano cruore turgidus. Supponetur ei in segete falcifer: qui dum laborabit metere, opprimetur ab illo. Sedabit illos Eboracensis auriga: expulsoque domino in currum quem ducit ascendet. Abstracto gladio minabitur Orienti: et rotarum suarum vestigia replebit sanguine. Fiet deinde piscis in æquore, qui sibilo serpentis revocatus, coibit cum illo. Nascentur inde tres tauri fulgurantes, qui consumptis pascuis convertentur in arbores. Gestabit primus flagellum vipereum, et a post genito dorsum suum divertet. Nitetur ipse flagellum eripere: sed ab ultimo corripietur. Avertent mutuo a sese facies, donec venenatum scyphum projecerint: succedet ei Colonus Albaniæ, cui a dorso imminebit serpens. Vacabit ipse tellurem subvertere, ut patriæ segetibus candeant. Laborabit serpens venenum diffundere: ne herbæ in messes proveniant. Letali clade deficiet populus: et mœnia urbium desolabuntur. Dabitur in remedium

urbs Claudii, quæ alumnam flagellantis interponet. Stateram namque medicinæ gestabit: et in brevi renovabitur insula. Deinde duo subsequentur sceptrum, quibus cornutus draco ministrabit. Adveniet alter in ferro: et volantem equitabit serpentem. Nudato corpore insidebit dorso: et dexteram caudæ injiciet. Clamore ipsius excitabuntur maria: et timorem secundo injiciet. Secundus itaque sociabitur leoni: sed exorta lite congressum facient. Mutuis cladibus succumbent mutuo, sed feritas beluæ prævalebit. Superveniet quidam in tympano et cithara, et demulcebit leonis sævitiam. Pacificabuntur ergo nationes regni, et leonem ad stateram provocabunt. Locata sede ad pensas vacabit: sed palmas in Albaniam extendet. Tristabuntur ergo Aquilonares provinciæ, et ostia templorum reserabunt. Signifer lupus conducet turmas, et Cornubiam cauda sua circumcinget: resistet ei miles in corru, qui populum illum in aprum mutabit. Vastabit ergo aper provincias: sed in profundo Sabrinæ occultabit caput. Amplexabitur homo leonem in auro: et fulgor auri oculos intuentium excæcabit. Candebit argentum in circuitu, et diversa torcularia vexabit. Imposito vino inebriabuntur mortales: et postposito cœlo in terram respicient. Ab eis vultus avertent sidera, et solitum cursum confundent. Arebunt segetes his indignantibus, et humor convexi negabitur. Radices et rami vices mutabunt: novitasque rei erit in miraculum. Splendor Solis electro Mercurii languebit: et erit horror inspicientibus. Mutabit clypeum Stilbon Arcadiæ: vocabit Venerem galea Martis. Galea Martis umbram conficiet: et transibit terminos furor Mercurii. Nudabit ensem Orion ferreus. Vexabit nubes Phœbus æquoreus. Exibit Jupiter licitas semitas: et Venus deseret statutas lineas. Saturni sideris livor pluendo corruet, et falce recurva mortales perimet. Bis senus numerus domorum siderum, deflebit hospites ita trans-

currere. Omittent Gemini complexus solitos, et urnam in fontes provocabunt. Pensa libræ oblique pendebunt, donec aries recurva cornua sua supponat. Cauda Scorpionis procreabit fulgura, et Cancer cum Sole litigabit. Ascendet Virgo dorsum Sagittarii, et flores virgineos offuscabit. Currus Lunæ turbabit Zodiacum: et in fletum prorumpent Pleiades. Officia jam nulla redibunt: sed clausa janua in crepidinibus Ariadne delitebit. In ictu radii exsurgent æquora, et pulvis veterum renovabitur. Confligent venti diro sufflamine, et sonitum inter sidera conficient.

LIBER OCTAVUS.

SEC. I.

VORTEGIRNUS INTERROGAT MERLINUM DE MORTE SUA.

CUM igitur hæc et alia multa prophetasset Merlinus, ambiguitate verborum suorum adstantes in admirationem commovit. Vortegirnus vero præ ceteris admirans, et sensum juvenis, et vaticinia collaudabat. Neminem enim præsens ætas produxerat, qui ora sua in hunc modum coram ipso solvisset. Scire igitur volens exitum vitæ suæ, rogavit juvenem sibi indicare quod sciebat. Ad hæc Merlinus: "Ignem filiorum Constantini diffuge: si diffugere valueris. Jam naves parant: jam Armoricanum littus deserunt: jam vela per æquora pandunt: petent Britanniam insulam: invadent Saxonicam gentem: subjugabunt populum nefandum: sed prius te intra turrim inclusum comburent. Malo tuo patrem

eorum prodidisti: et Saxones in insulam invitasti. Invitasti eos tibi in præsidium: sed supervenerunt in tuum supplicium. Imminent tibi duo funera: nec est promptum, utrum prius vitabis. Hinc enim regnum tuum devastabunt Saxones, et leto tuo incumbent: hinc autem applicabunt duo fratres, Aurelius et Utherpendragon, qui mortem patris sui in te vindicare nitentur. Quære tibi diffugium si poteris: cras Totonesium littus tenebunt. Rubebunt sanguine Saxonum facies: et interfecto Hengisto Aurelius Ambrosius coronabitur. Pacificabit nationes: restaurabit ecclesias: sed veneno deficiet. Succedet ei germanus suus Utherpendragon: cujus dies anticipabunter veneno. Aderunt tantæ proditioni posteri tui, quos aper Cornubiæ devorabit. Nec mora, cum crastina dies illuxit, applicuit Aurelius Ambrosius cum germano suo, decem milibus militum comitatus.

§ 2. AURELIUS AMBROSIUS, REX BRITANNIÆ FACTUS, VORTEGIRNUM OBSESSUM IGNE PERIMIT.

RUMORE itaque adventus ipsius divulgato: convenerunt undique Britones, qui in tanta clade dispersi fuerant: et societate concivium suorum roborati, hilariores solito efficiuntur. Convocato autem clero, inunxerunt Aurelium in regem: et sese ei more suo submiserunt. Cumque impetum in Saxones fieri cohortarentur, dissuasit rex. Nam prius Vortegirnum persequi affectaverat. Adeo enim propter proditionem patri illatam doluerat, quod nil agere videretur, nisi eum prius vindicaret. Affectum itaque suum exequi desiderans, convertit exercitum suum in Cambriam, oppidumque Genoreu petivit. Diffugerat enim eo Vortegirnus, ut tutum refugium haberet. Erat autem oppidum illud in natione Hergin super fluvium Ganiæ, in monte qui Cloarius nuncu-

patur. Ut igitur ad illud pervenit Ambrosius, proditionis patri ac fratri illatæ reminiscens, Eldol ducem Claudiocestriæ affatur: "Respice dux nobilis hujus urbis mœnia, an poterunt Vortegirnum protegere, quin gladii mei mucronem ipse intra viscera ipsius recondam? Promeruit enim necem: nec tibi ignotum esse existimo ipsum eam promeruisse. O hominem omnium sceleratissimum: O ineffabilibus tormentis perpendum! Primo prodidit patrem meum Constantinum, qui ipsum et patriam a Pictorum irruptione liberaverat. Deinde Constantem fratrem meum, quem ut perderet in regem promovit. Deinde cum ipsemet versutia sua insignitus fuisset, intromisit concivibus Paganos, ut eos qui fidelitati meæ adhærebant, exterminaret: sed permittente deo in laqueum, quem fidelibus suis paraverat, incautus cecidit. Nam ut nequitiam ipsius compererunt Saxones, ejecerunt illum e regno, quod neminem pigere debeat. Illud vero dolendum esse censeo, quod nefandus populus quem nefandus ille invitavit, nobiles cives exterminavit: fertilem patriam devastavit: sacras ecclesias destruxit: et Christianitatem fere a mari usque ad mare delevit. Nunc ergo cives viriliter agite: et vindicate vos prius in istum, per quem hæc omnia mala accesserunt. Deinde vertamus arma in hostes imminentes, et patriam ab eorum ingluvie liberemus. Nec mora, diversis machinationibus incumbunt: mœnia diruere nituntur. Postremo, cum cetera defecissent, ignem adhibuerunt: qui cum alimentum reperisset, non acquievit adjunctus, donec turrim et Vortegirnum exarsit.

§ 3. AURELII AMBROSII LUADES.

QUOD cum Hengisto Saxonibusque ejus relatum esset, invasit eum timor: quia probitatem Aurelii timebat. Tanta namque virtus et audacia viro inerat: quod cum Galliarum partes frequentaret, non erat alter qui cum illo congredi auderet. Nam si congressum fecisset, vel hostem ab equo prosternebat: vel hastam in frusta confringebat. Præterea largus erat in dandis: sedulus in divinis obsequiis: modestus in cunctis: et super omnia mendacium vitans. Fortis pedes: fortior equo: et ad regendum exercitum doctus. Tales probitates ejus dum adhuc in Armoricana Britannia moraretur, fama assiduis volatibus in insulam detulerat. Timuerunt ergo eum Saxones, et sese trans Humbrum receperunt. In partibus illis munierunt civitates et oppida: nam patria illa semper refugio eis patuerat. Vicinitas etenim Scotiæ adhibebat tutelam: quæ in omne damnum civibus imminere consueverat. Natio namque ad inhabitandum horribilis, evacuata civibus, tutum receptaculum alienigenis præstiterat. Siquidem Pictis, Scotis, Dacis, Norwegensibus, ceterisque qui ad vastandam insulam applicuerant, situ locorum admittente patuerat. Securi ergo affinitatis patriæ, versus illam diffugerant: ut si opus fuisset, sese intra eam, quasi in propia castra recepissent. Cumque id Aurelio indicatum fuisset, audacior effectus, spem victoriæ recepit. Ocyus ergo convocatis civibus, exercitum suum augmentavit, atque versus Aquilonares partes iter arripuit. Et cum nationes præteriret, inspiciens illas desolatas, condolebat: maxime autem propter ecclesias usque ad solum destructas: quibus restaurationem promittebat, si triumpho potiretur.

§ 4. HENGISTUS CONTRA AMBROSIUM PROFICISCITUR.

AT Hengistus cum adventum ipsius comperisset, revocata audacia commilitones suos elegit, atque unumquemque inanimans, hortabatur eos unanimiter et viriliter eis resistere: nec congressum Aurelii exhorrere. Dicebat autem ipsum paucos ex Armoricanis Britonibus habere, cum numerus eorum ultra decem milia non procederet. Insulanos vero Britones pro nihilo reputabat, cum toties eos in præliis devicisset. Proinde promittebat suis victoriam, et ob ampliorem numerum securitatem. Aderant enim circiter ducenta milia armatorum. Et cum omnes hoc modo inanimasset, ivit obviam Aurelio in campum qui dicebatur Maisbeli, per quem ipse Aurelius transiturus erat: affectabat namque et subitum et furtivum impetum facere, Britonesque non præmeditatos occupare. Quod tamen non latuit Aurelium, nec idcirco distulit campum adire: sed festinantius ingressus est. Ut ergo hostes prospexit, disposuit turmas suas; tria milia ex Armoricanis jussit equis adesse, ceteros cum insulanis mixtim in aciem constituit. Demetios in collibus, Venedotos in prope sitis collibus nemoribusque locavit. Erat autem causa, ut si Saxones ad ea diffugerent, adessent qui obviarent.

§ 5. PUGNA INTER HENGISTUM ET AMBROSIUM COMMITTITUR.

INTEREA accessit Eldol dux Claudiocestriæ ad regem, et ait: "Sola dies pro omnibus diebus vitæ meæ mihi sufficeret, si congredi cum Hengisto mihi Deus concederet. Nempe succumberet alter nostrum, dum gladiis insisteremus. Reminiscor namque diei qua convenimus

quasi pacem habituri: cumque de concordia ageretur, prodidit omnes qui aderant, et cum cultris interfecit, præter me solum, qui reperto palo evasi. Succubuerunt eadem die quadringenti sexaginta barones ac consules, qui omnes inermes advenerant. In tanto periculo subvectavit mihi deus palum, quo defensus evasi." Talia referebat Eldol. Sed Aurelius hortabatur socios totam spem suam in filium Dei ponere: hostes suos deinde audacter invadere, et pro patria unanimiter pugnare. At Hengistus e contrario turmas suas componebat: componendo præliari docebat: docendo singulas perambulabat, ut omnibus unam audaciam pugnandi ingereret. Dispositis tandem in utraque parte cuneis, congrediuntur acies: mutuos ictus ingeminant: cruorem non minimum diffundunt. Hinc Britones: hinc Saxones vulnerati moriuntur. Hortatur Aurelius Christianos, monet Hengistus Paganos: et dum talem decertationem facerent, nitebatur semper Eldol habere aditum congrediendi cum Hengisto, sed non habuit. Nam Hengistus ut vidit suos succumbere, Britones vero nutu Dei pravalere: confestim diffugit, petivitque oppidum Kaerconan, quod nunc Cunungeburg appellatur. Insequitur eum Aurelius: et quoscunque in itinere reperiebat, vel occidebat, vel in servitutem compellebat. Cum ergo vidisset Hengistus, quod insequeretur se Aurelius, noluit oppidum introire: sed convocato in turmas populo, iterum præliari disposuit. Quippe sciebat, quod oppidum nequaquam Aurelio resisteret: et quod omne tutamen suum in gladio et hasta consisteret. Denique cum supervenisset Aurelius, composuit et ipse socios suos in turmas, et acerrimam pugnam ingessit. Porro Saxones unanimiter resistunt, et invicem letaliter vulnerantur. Diffunditur sanguis utrobique: clamor morientium vivos in iram ducebat. Postremo, Saxones prævaluissent, nisi equestris turma Armoricanorum Britonum supervenisset. Constituerat namque eam Aurelius, sicut in primo prælio fecerat.

Superveniente ergo illa, cesserunt ei Saxones, et aliquantulum dilacerati, vix iterum sese consociaverunt. Acriores deinde Britones incumbunt: et hostes unanimiter infestant. Non cessabat Aurelius socios monere, obviantes vulnerare, fugientes insequi, atque suos hoc modo consolari. Similiter Eldol, nunc hac nunc illac discurrens infestis vulneribus adversarios suos afficiebat: quicquid autem ageret, æstuabat semper habere copiam congrediendi cum Hengisto.

§ 6. BRITANNI SAXONES PROSTERNUNT; HENGISTUS AB ELDOL VIVUS CAPITUR.

DUM itaque diversas irruptiones diversæ turmæ facerent, convenerunt forte pariter, et mutuos ictus ingeminare cœperunt. O viros præ ceteris pugnaces, qui dum mutuos enses alter in alterum immitterent, prosiliebant ex ictibus ignes, ac si tonitrua coruscationesque procrearent. Diu dubium fuit, utri præstantior vigor inerat. Quandoque enim prævalebat Eldol, et cedebat Hengistus: quandoque cedebat Eldol, et prævalebat Hengistus. Dum in hunc modum decertarent: supervenit Gorlois dux Cornubiæ cum phalange cui præerat, turmas diversorum infestans. Quem cum aspexisset Eldol, securior effectus, cepit Hengistum per nasale cassidis, atque totis viribus utens, ipsum intra cives extraxit. Maximo igitur gaudia fluctuans, excelsa voce dicebat: "Desiderium meum implevit Deus, prosternite viri obstantes Ambrones, prosternite. Vobis est in manu victoria: vicistis enim devicto Hengisto. Inter hæc, Britones non cessant Paganos oppugnare, sæpius ac sæpius invadere: et cum retrocedebant, iterum revocata audacia resistere. Nec in hunc modum quieverunt, donec potiti sunt victoria. Diffugerunt itaque Saxones, quo impetus quemque

ducebat. Alii urbes, alii montana nemorosa, alii naves petebant. At Octa, filius Hengisti, cum majori multitudinc Eboracum adivit. Eosa vera cognatus ejus urbem Alclud: et se cum innumeris armatis munivit.

§ 7. ELDOL HENGISTI CAPUT GLADIO AMPUTAT.

UT itaque triumphavit Aurelius, cepit urbem Conani, quam supra memoraveram: et ibidem tribus diebus moratus est. Interea jussit peremptos sepeliri, vulneratos curari, fatigatos requiescere, et eosdem diversis levaminibus reficere. Post hæc convocatis ducibus, decernere præcepit, quid de Hengisto ageretur. Aderat Eldadus Claudiocestrensis Episcopus, frater Eldol, vir summæ prudentiæ et religionis. Hic cum Hengistum coram rege stantem aspexit, jussit ceteros tacere, et in hunc modum locutus est: "Et si omnes istum liberare conarentur, ego ipsum in frusta conciderem: insequerer namque Prophetam Samuelem, qui cum Agag regem Amalech in potestate tenuisset, concidit illum in frusta, dicens: sicut fecisti matres sine liberis, sic faciam hodie matrem tuam sine liberis inter mulieres: sic ergo facite de Hengisto, qui alter Agag existit." Accepit ergo Eldol gladium, et duxit eum extra urbem, et amputato capite ad tartara direxit. At Aurelius, ut erat in cunctis rebus modestus, jussit eum sepeliri, et cumulum terræ super corpus ejus, Pagano more, apponi.

§ 8. OCTA, HENGISTI FILIUS, IN EBORACO OBSESSUS, AURELIO SESE DEDIT.

DEINDE duxit Aurelius exercitum suum ad Eboracum, ut Octam filium Hengisti expugnaret. Cumque civitatem obsideret: dubitavit Octa resistere, et urbem contra tantam multitudinem defendere. Communicato itaque consilio, egressus est cum nobilioribus qui secum aderant, gestans catenam in manu, et arenam in capite: et sese regi in hæc verba præsentavit: "Victi sunt Dei mei, Deumque tuum regnare non hæsito, qui tot nobiles ad te hoc modo venire compellit. Accipe ergo nos, et catenam istam: et nisi misericordiam habueris, habe nos ligatos, et ad quodlibet supplicium voluntarie paratos." Motus ergo Aurelius pietate, jussit adjudicari quid in illos agendum foret. Cum autem diversi diversa proferrent, surrexit Eldadus Episcopus, et sententiam hoc sermone disseruit: "Gibeonitæ voluntarie venerunt ad filios Israel, petentes misericordiam, et impetraverunt. Erimus ergo Christiani pejores Judæis, abnegantes misericordiam? misericordiam petunt, misericordiam habeant. Ampla est insula Britanniæ, et in pluribus locis deserta. Fœderatos ergo illos sinamus saltem deserta inhabitare, et nobis in sempiternum serviant. Acquievit itaque rex Eldadi sententiæ, et misericordiam de eis habuit: exemplo etiam Octæ motus, venit Eosa ceterique qui diffugerant, et misericordiam impetraverunt. Dedit ergo eis regionem juxta Scotiam, et fœdus cum eis confirmavit."

§ 9. AURELIUS, PROFLIGATIS HOSTIBUS, RES REGNI RENOVAT.

TRIUMPHATIS itaque hostibus, convocavit rex consules et principes regni intra Eboracum, præcepitque eis restaurare Ecclesias, quas gens Saxonum destruxerat. Ipse vero Metropolitanam sedem illius urbis, atque ceteros Episcopatus provinciæ reædificari incœpit. Emensis deinde quindecim diebus, cum operarios diversos in diversis locis statuisset, adiit urbem Londoniæ, cui hostilis irruptio non pepercerat. Condolens igitur illius excidium, revocat undique cives residuos, et eam restituere aggreditur. Ibidem disposuit regnum suum, legesque sopitas renovat, amissas avorum possessiones nepotibus distribuit. Quæ autem in tanta calamitate heredes amiserant: largitæ sunt commilitonibus ejus. Tota intentio ipsius versabatur circa regni restitutionem, Ecclesiarum reformationem, pacis ac legis renovationem, justitiæ compositionem. Exin petivit Guintoniam, ut eam sicut ceteras restitueret. Cumque in restauratione ejus quæ ponenda erant posuisset: monitu Eldadi Episcopi, ivit ad monasterium prope Kaercaradoc, quæ nunc Salesberia dicitur, ubi consules et principes jacebant, quos nefandus Hengistus prodiderat. Erat ibi Cœnobium trecentorum fratrum in monte Ambrii, qui, ut fertur, fundator ejus olim extiterat. Ut ergo locum quo defuncti jacebant circumspexit, et pietate motus in lacrymas solutus est, postremo in diversas meditationes inductus, deliberavit apud se qualiter locum faceret memorabilem. Dignum namque memoria censebat cespitem, qui tot nobiles pro patria defunctos protegebat.

§ 10. DE CHOREA GIGANTEA.

CONVOCATIS itaque undique artificibus lignorum et lapidum, præcepit ingeniis uti, novamque structuram adinvenire, quæ in memoriam tantorum virorum in ævum constaret. Cumque omnes ingeniis suis diffidentes, repulsam intulissent: accessit Tremounus urbis Legionum Archiepiscopus ad regem, et ait: "Si uspiam est qui præceptum tuum aggredi valuerit, Merlinus vates Vortegirni aggredietur. Quippe non existimo alterum in regno tuo esse, cui clarius sit ingenium, sive in futuris dicendis, sive in operationibus machinandis. Jube eum venire, atque ingenio suo uti, ut opus quod affectas constet." Cum itaque de eo multa interrogasset Aurelius, misit diversos nuncios, per diversas nationes patriæ, ut inventum illum adducerent: qui peragratis provinciis invenerunt eum in natione Gewisseorum, ad fontem Galabes, quem solitus fuerat frequentare. Indicato autem quid vellent, duxerunt illum ad regem. Excepit eum rex cum gaudio, jussitque futura dicere, cupiens miranda audire. Cui Merlinus: "Non sunt revelanda hujusmodi mysteria, nisi cum summa necessitas incubuerit. Nam si ea in derisionem sive vanitatem proferrem, taceret spiritus qui me docet, et, cum opus superveniret, recederet." Denique cum omnibus repulsam intulisset, noluit rex eum infestare de futuris, sed de operatione præmeditata allocutus est. Cui Merlinus: "Si perpetuo opere sepulturam virorum decorare volueris, mitte pro chorea gigantum, quæ est in Killarao monte Hiberniæ. Est etenim ibi structura lapidum, quam nemo hujus ætatis construeret, nisi ingenium artem subvectaret. Grandes sunt lapides, nec est aliquis cujus virtuti cedant: qui si eo modo quo ibi positi sunt, circa plateam locabuntur, stabunt in æternum.

§ 11. UTHERPENDRAGON AD HIBERNIAM NAVIGAT.

AD ea verba Merlini solutus est Aurelius in risum, dicens: "Qualiter id fieri posset, ut tanti lapides ex tam longinquo regno adveherentur, ac si Britannia lapidibus careret, qui ad operationem sufficerent." Ad hæc Merlinus: "Ne moveas rex vanum risum: quia hæc absque vanitate profero. Mystici sunt lapides, et ad diversa medicamenta salubres. Gigantes olim asportaverunt eos ex ultimis finibus Africæ, et posuerunt in Hibernia, dum eum inhabitarent. Erat autem causa, ut balnea intra illos conficerent, cum infirmitate gravarentur. Lavabant namque lapides, et intra balnea diffundebant: unde ægroti curabantur. Miscebant etiam cum herbarum confectionibus, unde vulnerati sanabantur. Non est lapis ibi, qui medicamento careat." Cum hoc audissent Britones, censuerunt pro lapidus mittere, populumque Hiberniæ prælio infestare, si eos detinerent. Postremo eligitur Utherpendragon frater regis, et quindecim milia armatorum, ut huic negocio parerent. Eligitur et ipse Merlinus, ut ipsius ingenio et consilio agenda tractarentur. Paratis deinde navibus, mare ingrediuntur, prosperisque ventis Hiberniam adeunt.

§ 12. GILLOMANIUS, REX HIBERNIÆ PROFLIGATUM, BRITANNI CHOREAM GIGANTEAM SECUM REPORTANT.

EA tempestate regnabat in Hibernia Gillomanius, juvenis miræ probitatis. Hic cum audisset, quod in Hiberniam applicuissent, Britones, collegit exercitum grandem, et eis obviam perrexit. Cumque dedicisset causam adventus eorum, astantibus arrisit, et ait: "Non miror, si ignava gens Saxonum, insulam Britonum devastare potuit, cum

Britones bruti sint et stulti. Quis étenim hujusmodi stultitiam audivit? Nunquid meliora sunt saxa Hiberniæ quam Britanniæ : ut regnum nostrum pro ipsis ad præliandum provocetur? Armate vos viri, at defendite patriam vestram, quia dum mihi vita inerit, non auforent nobis etiam minimum lapidem choreæ." Uther igitur, ut vidit ipsos ad præliandum paratos, festinato agmine in eos irruit. Nec mora, prævaluerunt Britones : Hiberniensibusque laceratis ac interfectis, Gillomanium in fugam pepulerunt. Potiti autem victoria, petierunt Killaraum montem, lapidumque structuram adepti, gavisi sunt, et admirati. Circumstantibus itaque cunctis, accessit Merlinus, et ait : "Utimini viribus vestris, juvenes : ut in deponendo lapides istos, sciatis utrum ingenium virtuti, an virtus ingenio cedat." Ad imperium igitur ejus indulserunt unanimiter multimodis machinationibus, et aggressi sunt choream deponere. Alii funes, alii restes, alii scalas paraverunt, ut quod affectabant, perficerent : nec ullatenus perficere valuerunt. Deficientibus cunctis, solutus est Merlinus in risom, et suas machinationes confecit. Denique cum omnia quæ necessaria erant apposuisset : levius quam credi potest lapides deposuit : depositos autem, fecit deferri ad naves, et introponi : et sic cum gaudio in Britanniam reverti cœperunt. Et prosperantibus ventis applicant, sepulturasque virorum cum lapidus apparant. Quod cum indicatum fuisset Aurelio, diversos nuncios per diversas partes Britanniæ direxit : jussitque clerum ac populum submonere, submonitos vero, in montem Ambrii convenire, ut cum gaudio et honore prædictam sepulturam repararent. Ad edictum ergo illius venerunt Pontifices at Abbates, et ex unoquoque ordine qui ei subditi fuerans : et cum omnes convenissent, instante die quæ prædicta fuerat, imposuit Aurelius diadema capiti suo, festumque Pentecostes regaliter celebravit : tribusque sequentibus diebus continue celebrationi vacavit. Interea honores qui possessoribus

carebant, domesticis suis largitur, ut eis obsequii sui laborem remuneraret. Evacuatæ erant duæ Metropolitanæ sedes, Eboraci videlicet et urbis Legionum, a pastoribus suis: quibus communi populorum consilio consulere volens, concessit Eboracum Samsoni illustri viro, summaque religione famoso: urbem vero Legionum Dubricio, quem divina providentia in eodem loco profuturum elegerat. Cumque hæc et cetera in regno suo statuisset: præcepit Merlino lapides circa sepulturam erigere, quos ex Hibernia asportaverat. At ille præceptis ejus obediens, eodem modo quo in Killarao monte Hiberniæ positi fuerant, erexit illos circa sepulturam: et ingenium virtuti prævalere comprobavit.

§ 13. PASCENTIUS SAXONES ITERUM IN BRITANNIAM INTRODUCIT.

EODEM tempore Pascentius Vortegirni filius, qui in Germaniam diffugerat, commovebat omnem armatum militem illius regni in Aurelium Ambrosium, patremque suum vindicare volebat. Promittebat autem infinitam copiam auri et argenti: si auxilio eorum Britanniam sibi subdidisset. Denique cum promissis suis universam juventutem corrupisset, paravit maximum navigium, applicuitque Aquilonaribus insulæ partibus, ac eas vastare incœpit. Cumque illud regi nunciatum fuisset, collegit exercitum suum, obviamque eis perrexit atque sævientes hostes ad prælium provocavit. Qui ultro ad bellum venientes, commiserunt cum civibus pugnam: sed volente Deo devicti fuerunt, et in fugam compulsi.

§ 14. PASCENTIUS SECUNDUM CUM GILLOMAMIO REVERTITUR. MORS AURELII AMBROSII.

PASCENTIUS ergo in fugam propulsus, non ausus est in Germaniam redire: sed retortis velis adivit Gillomanium in Hiberniam, et ab illo receptus est. Et cum infortunium suum notificasset, miseratus Gillomanius, pactus est ei auxilium: conquerens de injuria quam Uther Aurelii frater sibi intulerat, dum gigantum choream perquireret. Confirmato tandem inter ipsos fœdere, paraverunt sibi naves, et ingressi sunt eas, et in Meneviam urbem applicuerunt. Quo divulgato, Utherpendragon excitata armatorum copia in Cambriam ivit, ut cum eis pugnaret. Frater etenim ejus Aurelius in Guintonia urbe morbo gravatus jacebat, nec poterat ipse adire. Cumque id Pascentio et Gillomanio, Saxonibusque qui aderant compertum fuisset, gavisi sunt valde: quia existimabant propter infirmitatem ejus, regnum Britannia leviter subdendum. Et dum murmuratio inde per populos fieret: accessit unus ex Saxonibus, nomine Eopa, ad Pascentium, et ait: "Quibus donariis ditabis hominem, qui Aurelium Ambrosium tibi interfeciet?" Cui Pascentius: "O si quempiam reperirem, cui hoc in animo staret, darem illi mille argenti libras, familiaritatemque meam dum viverem: et si fortuna permiserit ut regni diademate potiar, faciam illum centurionem, idque juramento confirmabo." Ad hæc Eopa: "Didici linguam Britannicam, moresque hominum scio: in medica arte peritus. Si igitur ea quæ promittis, executus mihi fueris: fingam me Christianum esse, et Britannum: et quasi medicus præsentiam regis nactus, ei potionem qua obibit conficiam. Et ut citius aditum reperiam, me monachum religiosissimum, et omni

dogmate eruditum fingam. Cumque hoc promisisset, pepigit Pascentius fœdus cum illo, et ea quæ spoponderat, juramento confirmavit. Rasit igitur Eopa barbam suam, capiteque tonso, monachalem cepit habitum: et vasis medicamentorum suorum oneratus, iter Guintoniam versus arripuit. Urbem postremo ingressus, obtulit obsequium suum clientibus regis et gratiam in oculis eorum invenit. Nihil enim desiderabilius expectabant quam medicum. Exceptus itaque, et in præsentiam regis ductus, promisit se redditurum ei sanitatem, si potionibus suis foveretur. Nec mora, potionem conficere jussus, submiscuit venenum, regique porrexit. Quod cum cœpisset Aurelius et hausisset, jussus est confestim a nefando Ambrone sub coopertorio suo delitere, atque obdormire: ut magis potio detestanda operaretur. Paruit illico rex monitis proditoris illius, et quasi sanitatem recepturus obdormivit. Nec mora, illabente veneno per poros corporis et venas, consecuta est mors soporem, quæ nemini parcere consuevit. Interea nefandus proditor ille, inter unum et alium elapsus, in curia nusquam comparuit. Hæc dum Guintoniæ agerentur, apparuit stella miræ magnitudinis et claritatis, uno radio contenta: ad radium vero, erat globus igneus in similitudinem draconis extensus, et ex ore illius procedebant duo radii, quorum unus longitudinem suam ultra Gallicanum clima videbatur extendere: alter vero versus Hibernicum mare vergens, in septem minores radios terminabatur.

§ 15. QUOMODO COMETA UTHERIS REGNUM PRÆSIGNIFICAVIT.

APPARENTE vero præfato sidere, perculsi sunt omnes metu et admiratione qui illud inspiciebant. Uther etiam frater regis, hostilem exercitum in Cambriam ducens, non minimo terrore perculsus, quosque sapientes adibat, ut quid portenderet stella notificarent. Inter ceteros jussit vocare Merlinum: nam et ipse in exercitum venerat, ut consilio ipsius res præliorum tractarentur. Qui ut in præsentiam regis ductus astitisset, jussus est significationem sideris enucleare. Mox ille in fletum erumpens, revocato spiritu exclamavit, et dixit: "O damnum irrecuperabile! O orbatum populum Britanniæ! O nobilissimi regis migrationem! Defunctus est inclytus Britonum rex Aurelius Ambrosius: cujus obitu omnes obibimus, nisi Deus auxilium subvectet. Festina ergo, dux nobilissime Uther, festina, et conflictum cum hostibus ne differas: victoria tibi in manu erit: et rex eris totius Britanniæ. Te enim sidus istud significat, et igneus draco sub sidere. Radius autem qui versus Gallicanam plagam porrigitur, portendit tibi filium futurum potentissimum, cujus potestas omnia regna habebit quæ protegit. Alter vero radius filiam significat, cujus filii et nepotes regnum Britanniæ successive habebunt."

§ 16. PASCENTIUS ET GILLOMANIUS IN PRÆLIO OCCISI.

AT Uther in dubio existens an verum protulisset Merlinus, in hostes tamen ut cœperat, progreditur. Advenerat namque prope Meneviam, ita ut iter medietatis diei restaret. Cumque adventus ejus Gillomanio et Pascentio, Saxonibusque qui aderant, relatus fuisset: egressi sunt

ei obviam ut cum ipso congrederentur. Porro ut sese adinvicem conspexerunt, agmina sua in utraque parte statuerunt, cominusque accedentes pugnaverunt: pugnantes autem interficiuntur milites hinc et inde, ut in tali eventu fieri solet. Denique cum multum diei præterisset, prævaluit Uther: interfectisque Gillomanio et Pascentio, triumpho potitus est. Fugientes itaque Barbari, festinaverunt ad naves suas: sed fugiendo a persequentibus civibus trucidabantur. Cessit prorsus victoria duci, favente Christo, qui post tantum laborem, quam citius potuit, regressus est Guintoniam. Advenerant namque nuncii, qui regis casum indicaverant, ipsumque jam ab Episcopis patriæ sepultum esse prope Cœnobium Ambrii, intra choream gigantum, quam vivens fieri præceperat. Audito etenim ipsius obitu, convenerant in urbem Guintoniam Pontifices et Abbates, atque totus clerus ejusdem provinciæ, et ut tantum regem decebat funus ipsius procuraverunt. Et quia vivens adhuc præceperat, ut in cœmeterio quod ipse paraverat sepeliretur, tulerunt corpus ejus eodem atque cum regalibus exequiis humaverunt.

§ 17. UTHERPENDRAGON FIT REX BRITANNIÆ.

AT Uther frater ejus, convocato regni clero et populo, cepit diadema insulæ: annuentibusque cunctis sublimatus est in regem. Reminiscens autem expositionis, quam Merlinus de supradicto sidere fecerat: jussit fabricari duos dracones ex auro, ad draconis similitudinem, quem ad radium stellæ inspexerat. Qui ut mira arte fabricati fuerunt: obtulit unum in ecclesia primæ sedis Guintoniæ: alterum vero sibi ad ferendum in prælia retinuit. Ab illo ergo die vocatus fuit Utherpendragon: quod Britannica lingua caput draconis appellamus. Idcirco

hanc appellationem recepit: quia Merlinus eum in regem per draconem prophetaverat.

§ 18. OCTA ET EOSA IN PRÆLIO CAPIUNTUR.

INTEREA Octa Hengisti filius atque Eosa cognatus ejus, cum soluti essent a fœdere quod Aurelio Ambrosio pepigerant, moliti sunt inferre inquietudinem regi, atque nationes ejus dilacerare. Associabant namque sibi Saxones quos Pascentius conduxerat: nunciosque suos propter ceteros in Germaniam dirigebant. Maxima itaque multitudine stipatus, Aquilonares provincias invasit: nec sævitiæ suæ indulgere quievit, donec urbes et promontoria ab Albania usque ad Eboracum destruxit. Postremo eum urbem obsidere incepisset: supervenit Utherpendragon, cum tota regni fortitudine: et cum illo præliatus est. Restiterunt viriliter Saxones, et irruptiones Britonum tolerantes, ipsos in fugam pepulerunt. Victoria autem potiti, insecuti sunt eos cadentes usque ad montem Damen, dum sol diem stare permittebat. Erat autem mons ille arduus, in cacumine coryletum habens, in medio vero saxa prærupta, latebris ferarum habilia. Occupaverunt eum Britones totaque nocte intra saxa et coryleta commanserunt. At cum Arctos temonem vertere cœpit: præcepit Uther consules suos, atque principes ad se vocari, ut consilio eorum tractaret, qualiter in hostes irruptionem facerent. Convenerunt ocyus cuncti in præsentia regis: jussitque dicere quid consiliarentur: et Gorloi duci Cornubiæ primum sententiam suam proferre præceperunt. Erat enim magni consilii et ætatis maturæ. 'Non opus est' (inquit) ambagibus vanis aut sermonibus, dum adhuc noctem restare conspicimus. Utendum nobis est audacia et fortitudine, si vita et libertate frui diutius volueritis. Magna est Paganorum multitudo et pug-

nandi avida: nos vero rariores existimus. Si autem diem supervenire expectaverimus: non censeo nobis utile, ut cum eis congrediamur. Eia ergo, dum tenebræ durant, densatis turmis descendamus, ipsosque intra castra sua subito impetu invadamus. Nam dum nihil hæsitaverint, nec nos venturos hoc modo existimaverint: si unanimiter irruentes usi fuerimus audacia, triumpho sine dubio potiemur. Placuit regi omnibusque illius sententia: monitisque ejus paruerunt. Statuti namque per turmas et armati, castra hostium petunt, et unanimi affectu in ipsos irruere proponunt. At dum prope incederent, compererunt vigiles eorum adventum, qui soporatos socios sonitu lituorum evigilaverunt. Turbati itaque hostes, et stupefacti, partim armare sese festinant, partim formidine præoccupati, quo impetus ducebat, discurrebant. At Britones, densatis incedentes turmis, ocyus adeunt castra, et invadunt: repertoque aditu, nudatis ensibus in hostes concurrunt. Qui ita ex improviso occupati, non viriliter reddiderunt prælium: cum ceteri audaciam cum præmeditatione recepissent. Porro Britones acriter irruere intendunt, trucidare conantur: et Paganos ad milia interficiunt. Denique capti sunt Octa et Eosa, et Saxones penitus dissipati.

§ 19. UTHER AMORE IGERNÆ CAPTIVATUS, PER ARTES MERLINI MAGICAS, EJUS POTITUR.

POST illam vero victoriam, petivit urbem Alclud, provinciæque illi disposuit: pacemque ubique renovavit: circuivit etiam omnes Scotorum nationes, rebellemque populum a feritate sua deposuit: tantam namque justitiam exercebat per patrias, quantam alter prædecessorum suorum non fecerat. Tremebant ergo in diebus ejus quicunque perverse agebant, cum sine misericordia

plecterentur. Denique pacificatis Aquilonaribus provinciis, ivit Londoniam: jussitque ibidem Octam atque Eosam in carcere servari. Festo etiam paschali superveniente; præcepit proceribus regni in eandem urbem convenire, ut sumpto diademate tantum diem cum honore celebraret. Parverunt ergo cuncti, et diversi ex diversis civitatibus venientes, instante festivitate convenerunt. Celebravit itaque solennitatem rex ut proposuerat: et gaudio cum proceribus suis indulsit. Lætitiam agebant cuncti: quia ipsos læto animo rex receperat. Advenerant namque tot nobiles cum conjugibus et filiabus suis, læto convivio digni. Aderat inter ceteros Gorlois dux Cornubiæ, cum Igerna conjuge sua, cujus pulcritudo mulieres omnes totius Britanniæ superabat. Cumque inter alias inspexisset eam rex, subito amore illius incaluit: ita ut postpositis ceteris, totam intentionem suam circa eam verteret. Hæc sola erat cui fercula incessanter dirigebat: cui aurea pocula familiaribus internunciis mittebat: arridebat ei multotiens, jocosa verba interserebat. Quod cum comperisset maritus ejus, confestim iratus est, et ex curia sine licentia recessit. Non affuit qui eum revocare quivisset, cum id solum amittere timeret, quod super omnia diligebat. Iratus itaque Uther, præcepit ei redire in curiam suam, ut de illata injuria rectitudinem ab eo sumeret: cui cum parere diffugisset Gorlois, admodum iratus est rex, juravitque jurejurando, se vastaturum regionem ipsius, nisi ad satisfactionem festinaret. Nec mora, prædicta ira inter eos manente, collegit exercitum magnum rex, petivitque provinciam Cornubiæ, atque ignem in urbes et oppida accumulavit. At Gorlois non ausus est congredi cum eo, quia ejus minor erat armatorum copia. Unde præelegit munire oppida sua, donec auxilium suum ab Hibernia impetrasset: et cum magis pro uxore sua quam pro se ipso anxiaretur: posuit eam in oppido Tintagol in littore maris, quod pro tutiori refugio

habebat. Ipse vero ingressus est castellum Dimilioc, ne si infortunium supervenisset, ambo simul periclitarentur. Cumque id regi nunciatum fuisset, ivit ad oppidum in quo erat Gorlois, et illud obsedit, omnemque aditum ipsius præclusit. Emensa tandem hebdomada, reminiscens amoris Igernæ, dixit cuidam familiari suo, nomine Ulfin de Ricaradoch: 'Uror amore Igernæ, nec gaudium habere, nec periculum corporis mei evadere me existimo, nisi ea potitus fuero. Tu ergo adhibe consilium quo voluntatem meam expleam, aut aliter internis anxietatibus interibo.' Ad hæc Ulfin: 'Et quis tibi consiliari valuerit: cum nulla vis accedere queat, qua eam intra oppidum Tintagol adeamus? Etenim situm est in mari, et undique circumclusum ab ipso, nec est alter introitus, nisi quem angusta rupes præbeat: ipsum tres armati milites prohibere queunt, licet cum toto regno Britanniæ astiteris. Attamen si Merlinus vates operam insisteret dare: arbitror te posse consilio ipsius desiderio tuo potiri.' Credulus itaque rex, Merlinum vocari jussit: nam et ipse ad obsidionem venerat. Vocatus confestim Merlinus, cum in præsentia regis astitisset, jussus est consilium dare, quo rex desiderium in Igerna expleret. Qui comperta anxietate quam rex patiebatur, pro ea commotus est super tanto amore ipsius, et ait: 'Ut voto tuo potiaris, utendum est tibi novis artibus et tempore tuo inauditis. Scio medicaminibus meis dare figuram Gorlois, ita ut per omnia ipse videaris. Si itaque parueris, faciam te prorsus simulare eum: Ulfinum vero Jordanum de Tintagol familiarem ejus. Alia autem specie sumpta, adero tertius, poterisque tuto oppidum adire ad Igernam, ac aditum habere. Paruit itaque rex, diligentemque animum adhibuit. Postremo commissa familiaribus suis obsidione, se Merlini medicationibus commisit, et in speciem Gorlois transmutatus est. Mutatus est et Ulfin in Jordanum, Merlinus in Bricelem: ita ut nemini quod fuerant comparerent: deinde aggressi

sunt viam versus Tintagol, et cum crepusculo ad oppidum venerunt. Indicato ocyus janitori quod consul adveniret, apertæ sunt januæ, et intromissi sunt viri. Quid enim aliud accidisset, cum ipse Gorlois reputaretur adesse? Commansit itaque rex ea nocte cum Igerna, et sese desiderata Venere refecit. Deceperat namque illam falsa specie quam assumpserat: deceperat etiam fictitiis sermonibus, quos ornate componebat. Dicebat enim se egressum esse ab obsesso oppido, ut sibi tam dilectæ rei atque oppido disponeret: unde ipsa credula nihil quod poscebatur abnegavit. Concepit itaque eadem nocte celeberrimum illum Arturum, qui postmodum ut celebris esset, mira probitate promeruit.

§ 20. GORLOI OCCISO, UTHER IGERNAM MATRIMONIO DUCIT.

INTEREA cum compertum esset per obsidionem, regem non adesse: exercitus ejus inconsulte agens, muros diruere conatur: et obsessum comitem ad prælium provocare. Qui etiam inconsulte faciens, egressus est cum commilitonibus suis, arbitrans parva manu tot armatis se posse resistere: pugnantes ergo hinc et inde inter primos interfectus est Gorlois, et socii ejus dissipati. Captum est quoque oppidum quod obsederant, et opes intus repertæ non æqua sorte divisæ: nam ut cuique administrabat fortuna et fortitudo, rapaci ungue rapiebat. Peracta tandem hujus facti audacia: venerunt nuncii ad Igernam, qui et necem ducis, et obsidionis eventum indicarent. Sed cum regem in specie consulis juxta eam residere inspexissent, erubescentes admirabantur ipsum, quem in obsidione interfectum deseruerant, ita incolumen pervenisse. Nesciebant enim quæ medicamenta Merlinus confecerat. Ad tales ergo rumores arridebat rex, atque cum his verbis Comitissam amplexabatur: 'Non equidem interfectus sum: sed

ut vides, vivo: doleo tamen oppidi mei destructionem, sociorumque meorum cædem: unde nobis timendum est, ne superveniat rex: et nos in oppido isto intercipiat. Ibo ergo prius ei obviam, et me cum ipso pacificabo, ne nobis deterius contingat. Egressus itaque petivit exercitum suum, et exuta specie Gorlois in Utherpendragon rediit. Cumque omnem eventum didicisset, ob cædem Gorlois doluit: sed ob Igernam a maritali copula solutam gavisus est. Reversus itaque ad oppidum Tintagol, cepit illud. Cepitque Igernam et voto suo potitus est. Commanserunt deinde pariter non minimo amore ligati: progenueruntque filium et filiam. Fuit autem filii nomen Arturus, filiæ vero, Anna.

§ 21. OCTA ET EOSA BETTUM RENOVANT.

CUMQUE dies et tempora præterissent, occupavit infirmitas regem: eumque multis diebus vexavit. Interim vero custodes carceris, in quo Octa atque Eosa (quos supra memoravi) tædiosam vitam ducebant, diffugerant cum eis in Germaniam, terroremque per regnum intulerant. Asserebat namque rumor, ipsos jam commovisse Germaniam, classemque maximam paravisse in exitium insulæ redituros: quod et factum est. Redierunt enim cum maxima classe sociisque innumerabilibus, et partes Albaniæ ingressi, civitates atque cives igne ac cæde affecerunt. Committitur itaque exercitus Britanniæ Lot de Londonesia, ut hostes longius arceret. Erat autem consul ille Leir, eques strenuissimus, sapientia et ætate maturus. Probitate ergo ipsius acclamante, dederat ei rex Annam filiam suam, regnique sui curam, dum infirmitati subjaceret. Hic cum in hostes progressus esset, multoties repulsus est ab eis, ita ut sese intra civitates reciperet: sæpius autem

fugabat atque dissipabat illos, et nunc ad nemora nunc ad naves diffugere cogebat. Fuit inter eos dubia præliorum decertatio, ita ut nesciretur utri victoria proveniret. Superbia enim civibus nocebat: quia dedignabantur præceptis consulis obedire. Unde debiliores exeuntes nequibant imminentes hostes superare.

§ 22. UTHER, MORBO CONFLICTATUS, FERETRO CONTRA HOSTES VEHITUR.

VASTATA ita fere tota insula, cum id regi nunciaretur: ultra quam infirmitas expetebat iratus est: jussitque cunctos proceres convenire, ut ipsos de superbia et debilitate sua corriperet. Et cum omnes in præsentia sua conspexisset: convicia cum castigantibus verbis intulit, juravitque quod ipsemet eos in hostes conduceret. Præcepit itaque fieri sibi feretrum quo asportaretur, cum ingressum alterius modi abnegaret infirmitas. Præcepit etiam cunctos paratos esse, ut cum opportunitas accideret, in inimicos progrederentur. Nec mora, paratum est feretrum: parati sunt omnes, diesque opportunus instabat.

§ 23. OCTA ET EOSA, CUM MULTIS SUORUM, OCCIDUNTUR.

INTROPOSITO itaque rege, Verolamium perrexerunt, ubi prædicti Saxones universum populum affligebant. Cumque edocti essent Octa et Eosa adventum Britonum, regemque in feretro advectum, dedignati sunt cum eo præliari, quia in vehiculo advenerat. Aiebant enim ipsum semimortuum esse, nec tantos viros cum hujusmodi homine pugnare decere. Receperunt itaque sese

intra urbem: et valvas, quasi nihil timentes, deseruerunt apertas. At Uther, cum id sibi relatum fuisset: jussit ocyus obsidere civitatem, ac mœnia undique invadere. Paruerunt itaque cives, et urbem obsederunt, mœniaque invaserunt. Stragem autem Saxonibus dantes, fere dirutis muris ingressi sunt: nisi Saxones ad ultimum resistere incœpissent. Prævalentibus namque civibus, piguerat eos incœptæ superbiæ: unde se defendere instituerunt. Scandantes itaque muros omnimodis telis Britones repellebant. Denique cum utrinque decertarent: supervenit nox, quæ singulos ab armis ad quietem invitavit. Quietem desiderabant multi: plures vero consilium quo adversarios suos perderent. At Saxones cum inspexissent superbiam suam sibi nocuisse, Britones vero triumphasse: proposuerunt cum diluculo egredi, inimicosque suos ad campestre prælium provocare, quod factum est. Nam ut diem protulit Titan, dispositis catervis egressi sunt, ut propositum exequerentur suum. Quod videntes Britones, diviserunt milites suos per turmas, atque obviam venientes prius invadere cœperunt. Resistunt ilico Saxones, invadunt Britones, et mutuam cæde utrobique conficiunt. Postremo cum multum diei præteriisset: cessit victoria regi Britonum, interfectisque Octa et Eosa, terga dederunt Saxones. Tanta inde lætitia cepit regem, ita ut cum prius sine juvamine alterius sese erigere nequiret, levi conamine erectus, resedit in feretro, ac si subitam sanitatem recepisset. Solutus etiam in risum, hilari voce in hunc sermonem prorupit: "Vocabunt me Ambrones isti, regem semimortuum, quia infirmitate gravatus in feretro jacebam. Sic equidem eram. Malo tamen semimortuus ipsos superare, quam sanus et incolumis superari, sequenti vita perfuncturus. Præstantius enim est mori cum honore, quam cum pudore vivere."

§ 24. UTHER HAUSTU AQUÆ VENENATO DIEM OBIT.

DEVICTI autem Saxones, non idcirco a malitia sua destiterunt: sed Aquilonares provincias ingressi, populos incessanter infestabant. Quos Uther rex (ut proposuerat) affectabat insequi: sed dissuaserunt principes, quia eum gravior infirmitas post victoriam occupaverat. Unde audaciores insistentes hostes, omnibus modis regnum subdere nituntur. Proditioni etiam solitæ indulgentes, machinantur qualiter regem dolo interficiant. Et cum alter aditus defecisset, statuerunt eum veneno perdere: quod factum est. Nam cum in urbe Verolamio jaceret, direxerunt in paupere cultu legatos, qui statum curiæ addiscerent: qui cum totum didicissent, inter cætera compererunt unum, quod proditioni ipsius præelegerunt. Erat namque prope aulam fons nitidissimæ aquæ, quam rex solitus fuerat potare, cum ceteros liquores propter infirmitatem abhorreret. Fontem namque aggressi sunt nefandi proditores, ipsumque undique veneno infecerunt, ita ut manans aqua tota corrumperetur. Ut ergo potavit ex ea rex, festinæ morti succubuit. Succubuerunt etiam centum homines post illum, donec comperta fraude, cumulum terræ superposuerunt. Cum autem obitus regis divulgatus fuisset, advenerunt pontifices cum clero regni: tuleruntque corpus ejus ad Cœnobium Ambrii: et intra choream gigantum juxta Aurelium Ambrosium more regio humaverunt.

LIBER NONUS.

SEC. I.

ARTURUS FILIUS SUCCEDIT, ET COLGRINUM CIRCUMSEDIT.

DEFUNCTO igitur Utherpendragon, convenerunt ex diversis provinciis proceres Britonum in civitatem Cilcestriæ: Dubricio urbis Legionum Archiepiscopo suggerentes, ut Arturum filium regis in regem consecraret. Angebat enim eos necessitas: audito namque prædicti regis obitu, Saxones concives suos ex Germania invitaverant: et duce Colgrino ipsos exterminare nitebantur. Subjugaverant etiam sibi totam partem insulæ, quæ a flumine Humbri, usque ad mare Catanesium extenditur Dubricius ergo calamitatem patriæ dolens, associatis sibi Episcopis Arturum regni diademate insignivit. Erat autem Arturus quindecim annorum juvenis, inauditæ virtutis atque liberalitatis: in quo tantam gratiam innata bonitas præstiterat, ut a cunctis fere populis amaretur. Insignibus ergo regiis initiatus, solitum morem servans, largitati indulsit. Confluebat ad eum tanta multitudo militum, ut eis quod dispensaret, deficeret. Sed cui naturalis inest largitio cum probitate licet ad tempus indigeat, nullatenus tamen continua paupertas ei nocebit. Arturus ergo quia in illo probitas largitionem comitabatur: statuit Saxones inquietare, ut eorum opibus quæ ei famulabatur ditaret familiam. Commonebat etiam illud rectitudo, cum totius insulæ monarchiam debuerat hereditario jure obtinere. Collecta deinde sibi subdita juventute, Eboracum petivit. Cumque id Colgrino compertum esset, collegit Saxones, Scotos et Pictos, venitque ei obvius cum multitudine maxima, juxta flumen Duglas: ubi facto congressu;

utriusque exercitus in majori parte periclitatus est. Victoria tamen potitus Arturus, Colgrinum fugientem insecutus est: ingressumque intra Eboracum obsedit. Audita itaque fratris fui fuga Baldulphus, cum sex milibus virorum obsidionem petivit, ut ipsum inclusum liberaret. Erat autem tunc ipse, quando frater pugnaverat, expectans adventum Cheldrici ducis juxta maritima, qui eis ex Germania in auxilium venturus erat. Cum itaque esset spatio decem miliariorum ab urbe, statuit nocturnum iter arripere, ut furtivam irruptionem faceret. Quod edoctus Arturus, jussit Cadorem ducem Cornubiæ, cum sexcentis equitibus et tribus milibus peditum eadem nocte illi obviare. Qui viam qua hostes præteribant nactus, inopinum impetum fecit: dilaceratisque atque interfectis Saxonibus fugam facere coegit. Qui ultra modum anxius, quod fratri suo auxilium subvectare nequiret: deliberavit apud se qualiter colloquio ipsius frueretur. Existimabat enim aditum salutis utrorumque consilio machinari posse: si illius præsentiam adire quivisset. Cum ergo alterius modi aditum non haberet: rasit capillos suos et barbam, cultumque joculatoris cum cythara cepit. Deinde intra castra deambulans, modulis quos in lyra componebat, sese cytharistam exhibebat. Cumque nulli suspectus esset, accessit ad mœnia urbis paulatim ceptam simulationem faciens. Postremo cum ab inclusis compertus esset, tractus est funiculis intra muros, et ad fratrem conductus. Ex tunc viso germano, osculis et amplexibus desideratis sese refecit. Denique cum post multimodas deliberationes, in desperationem egrediendi incidissent, remeabant jam legati ex Germania, qui duce Cheldrico sexcentas naves milite forti oneratas in Albaniam conduxerant. Quo audito, dissuaserunt consiliarii sui Arturo obsidionem diutius tenere, ne si tanta multitudo hostium supervenisset, dubium certamen committerent.

§ 2. HOELUS QUINDECIM MILLIA MILITUM, IN AUXILIUM ARTURO, MITTIT.

PARUIT igitur Arturus domesticorum suorum consilio, et sese intra urbem Londoniarum recepit. Ubi convocato clero et totius potestatis suæ primatibus, consilium quærit, quid optimum, quidvc saluberrimum contra Paganorum irruptionem faceret. Communi tandem assensu illato, mittuntur in Armoricam nuncii ad regem Hoelum, qui ei calamitatem Britanniæ notificarent. Erat autem Hoelus filius sororis Arturi ex Dubricio rege Armoricanorum Britonum generatus. Unde audita inquietatione quæ avunculo ingerebatur, jussit navigium suum parari, collectisque quindecim millibus armatorum, proximo ventorum flatu ad portum Hamonis applicuit. Excepit eum Arturus quo honore decebat, mutuos amplexus sæpissime innectens.

§ 3. ARTURUS SAXONES SUBJECTAT ET SIBI TRIBUTARIOS FACIT.

EMENSIS postmodum paucis diebus, urbem Kaerliudcoit petunt a Paganis, quos supra memoravi, obsessam : hæc autem in Lindiseinensi provincia inter duo flumina super montem locata, alio nomine Lindocolinum nuncupatur. Ut igitur cum omni multitudine suo convenerunt, præliati sunt cum Saxonibus, inauditam cædem inferentes. Ceciderunt namque ex eis ea die sex milia, qui partim fluminibus submersi, partim telis percussi vitam amiserunt. Unde ceteri stupefacti, relicta obsidione fugerunt : quos Arturus insequi non cessavit, donec in nemus Caledonis venerunt. Ibi undique ex fuga confluentes, conati sunt Arturo resistere. Conserto itaque

prælio, stragem Britonibus faciunt, sese viriliter defendentes. Ibi etenim arborum auxilio, tela Britonum vitabant. Quod Arturus intuens, jussit arbores circa illam partem nemoris incidi, et truncos ita in circuitu locari, ut egressus eis abnegaretur. Volebat namque illos inclusos tam diu obsidere, donec fame interirent. Quo facto, jussit turmas ambire nemus, mansitque tribus diebus ibidem. Cum igitur Saxones quo vescerentur indigerent, ne subita fame perirent, petierunt eo pacto egressum, ut relicto omni auro et argento, cum solis navibus in Germaniam redire sinerentur. Promiserunt quoque se daturos ei tributum ex Germania, obsidesque inde mansuros. Tunc Arturus quæsito consilio, eorum petitioni acquievit. Retinuit namque ipsorum opes, reddendique vectigalis obsides, solumque abscessum largitus est. Cumque illi in redeundo domum æquora sulcarent, piguit peractæ pactionis, retortisque velis in Britanniam redierunt, et Totonesium littus adiverunt. Nacti deinde patriam tellurem usque ad Sabrinum mare depopulantur, colonos letiferis vulneribus afficientes. Inde arrepto itinere versus pagum Badonis, urbem obsident. Idque cum regi nunciatum esset, admirans ultra modum ipsorum facinus, jassit fieri judicium de illorum obsidibus brevi mora suspendendis. Prætermissa etiam inquietatione, qua Scotos et Pictos opprimere incœperat, obsidionem dispergere festinavit. Maximis vero angustiis est cruciatus, quoniam Hoelum nepotem suum morbo gravatum in civitatem Alclud deserebat. Postremo Sumersetensem provinciam ingressus, visa cominus obsidione, in hæc verba locutus est: "Quoniam impiissimi atque invisi nominis Saxones fidem mihi dedignati sunt servare: ego fidem Deo meo conservans, sanguinem concivium meorum in ipsos hodie vindicare conabor. Armate vos viri, armate, et proditores istos viriliter invadite, quos proculdubio auxiliante Christo triumphabimus."

§ 4. DUBRICIUS CONTRA SAXONES CONCIONATUR: ARTURI RES GESTÆ: COLGRINI ET BALDULPHI MORS.

HÆC eo dicente, sanctus Dubricius urbis Legionum Archiepiscopus, ascenso cujusdam montis cacumine, in hunc modum celsa voce exclamavit: "Viri Christiana professione insigniti, maneat in vobis concivium vestrorum pietas et patriæ, qui proditione Paganorum exterminati, vobis sempiternum erunt opprobrium, nisi ipsos defendere instituteritis. Pugnante ergo pro patria vestra, et mortem si supervenerit pro eadem ultro patimini: ipsa enim victoria est, et animæ remedium. Quicunque etenim pro confratribus suis interierit, vivam hostiam se præstat Deo, Christumque insequi non ambigitur, qui pro fratribus suis animam suam dignatus est ponere. Si aliquis igitur vestrum in hoc bello mortem subierit. fiet ei mors illa omnium delictorum suorum pœnitentia et absolutio, dum eam hoc modo recipere non diffugerit." Nec mora: beati viri benedictione hilariti festinavit quisque armare se, et præceptis ejus parere: ipse vero Arturus lorica tanto rege digna indutus, auream galeam simulacro draconis insculptam capiti adaptat. Humeris quoque suis clypeum vocabulo Priwen: in quo imago sanctæ Mariæ Dei genitricis impicta, ipsam in memoriam ipsius sæpissime revocabat. Accinctus etiam Caliburno gladio optimo, et in insula Avallonis fabricato: lancea dexteram suam decorat, quæ nomine Ron vocabatur: hæc erat ardua lataque lancea, cladibus apta. Deinde dispositis catervis, Saxones in cuneos more suo dispositos, audacter invasit. Ipsi vero tota die viriliter resistebant, Britones usque insequentes. Vergente tandem ad occasum sole, proximum occupant montem, pro castris eum habituri. Multitudine etenim sociorum confisis, solus mons sufficere videbatur. At ut posterum sol diem reduxit: ascendit Arturus cum

exercitu suo cacumen: sed in ascendendo suorum multos amisit. Saxones namque ex summitate occurrentes, facilius ingerebant vulnera, dum ipsos citior cursus in descensu ageret, quam eos in ascensu. Britones tamen cacumen maxima vi adepti, dextris hostium dextras suas confestim conferunt. Quibus Saxones pectora prætendentes, omni nisu resistere nituntur. Cumque multum diei in hunc modum præteriisset, indignatus est Arturus, ipsis ita successisse: nec sibi victoriam advenire. Abstracto igitur Caliburno gladio, nomen sanctæ Mariæ proclamat, et sese cito impetu intra densas hostium acies immisit. Quemcunque attingebat, Deum invocando, solo ictu perimebat: nec requievit impetum suum facere, donec quadringentos et septuaginta viros, solo Caliburno gladio peremit. Quod videntes Britones, densatis turmis illum sequuntur, stragem undique facientes. Ceciderunt ilico Colgrinus et Baldulphus ejus frater, et multa milia aliorum. At viso sociorum periculo Chelderieus continuo in fugam versus est.

§ 5. SAXONES POST CHELDRICI MONTEM, CADORI SE REDDUNT.

REX igitur potitus victoria, Cadorem ducem Cornubiæ jussit illos persequi, dum ipse Albaniam petere festinaret. Denunciatum namque illi fuerat, Scotos atque Pictos obsedisse Hoelum in urbe Alclud, in qua ipsum supra dixi infirmitate gravatum. Quocirca properabat ei in auxilium, ne a Barbaris occuparetur. Dux itaque Cornubiæ decem milibus comitatus, fugientes Saxones nondum insequi voluit: immo naves eorum festinanter exigebat, ut ipsis ingressum prohiberet. Mox ut ipsis potitus est, munivit eas militibus optimis, qui introitum Paganis abnegarent, si ad eas confugerent. Deinde festinavit hostes sequi, sectatos sine pietate trucidare:

præceptum Arturi facturus. Qui modo gemina feritate fulminabant, nunc timido corde fugientes, aliquando occulta nemorum, aliquando montes et cavernas petebant, ut spatium vivendi haberent. Postremo cum nihil eis tutamini accessisset, insulam Tanet lacero agmine ingrediuntur. Insequitur eos eodem dux Cornubiæ, solitam cædem inferens: nec requievit, donec perempto Cheldrico, cunctos ad deditionem compulit, receptis obsidibus.

§ 6. DE LACU LUMOND: ARTURUS VENIAM PICTIS ET SCOTIS QUI EO FUGERANT, CONCEDIT.

PACE itaque firmata, petivit urbem Alclud, quam Arturus jam ab oppressione barbarica liberaverat. Deinde duxit exercitum suum Mureif, ubi obsidebantur Scoti et Picti, qui tertio contra regem nepotemque ejus præliati, usque ad eandem provinciam diffugerant. Ingressi autem stagnum Lumond, occupaverunt insulas quæ intra erant, securum refugium quærentes: hoc autem stagnum sexaginta insulas continens, sexaginta flumina recipit: nec ex eo nisi unum solum ad mare decurrit. In insulis vero sexaginta rupes manifestum est esse, totidem aquilarum nidos sustentantes: quæ singulis annis convenientes, prodigium quod in regno venturum esset, celso clamore communiter edito notificabant. Ad has itaque insulas confugerant prædicti hostes ut stagni præsidio fruerentur: sed parum illis profuit. Nam Arturus collecto navigio flumina circuivit, ipsosque per quindecim dies obsidendo tanta afflixit fame, ut ad millia morerentur. Dumque illos in hunc modum opprimeret, Guillamurius rex Hiberniæ cum maxima Barbarorum copia classe supervenit, ut ipsis oppressis auxilium subvectaret. Prætermissa itaque obsidione, cœpit Arturus arma vertere in Hibernienses: quos sine

pietate laceratos coegit ad patriam remeare. Potitus itaque victoria, vacavit iterum delere gentem Scotorum atque Pictorum, incomparabili sævitiæ indulgens. Cumque nulli prout reperiebatur parceret, convenerunt omnes Episcopi miserandæ patriæ, cum omni clero sibi subdito, relinquias sanctorum et ecclesiastica sacramenta nudis ferentes pedibus, misericordiam regis pro salute populi sui implorantes. Mox ut præsentiam ejus habuerunt, flexis genibus deprecati sunt, ut pietatem super contrita gente haberet. Satis etenim periculi intulerat, nec erat opus perpaucos qui remanserant, usque ad unum delere. Sineret illos portiunculam patriæ habere, perpetuæ servitutis jugum ultro congestaturos. Cumque regem in hunc modum rogavissent, commovit eum pietas in lacrimas, sanctorumque virorum petitioni acquiescens, veniam donavit.

§ 7. ARTURUS HOELUM DE MIRABILIBUS STAGNORUM INSTRUIT.

HIS itaque gestis, explorat Hoelus prædicti stagni situm, admiraturque tot flumina, tot insulas, tot rupes, tot numero aquilarum nidos adesse. Cumque ad mirum contulisset, accessit Arturus, dixitque illi: aliud stagnum magis esse mirandum in eadem provincia. Erat quippe haud longe illinc, latitudinem habens viginti pedum, eademque mensura longitudinem, cum quinque pedum altitudine. In quadrum vero, sive hominum arte, sive natura constitutum, quatuor genera piscium intra quatuor angulos procreabat: nec in aliqua partium pisces alterius partis reperiebantur. Adjecit etiam aliud stagnum in partibus Gualliarum prope Sabrinam esse, quod Pagenses Linligwan appellant: quod cum mare in ipsum fluctuat, in modum voraginis recipitur, sorbendoque fluctus nullatenus repletur, ut riparum marginem operiat. At dum mare decrescit, instar

montis eructat absorptas aquas, quibus demum ripas tegit et aspergit. Interim si gens totius patriæ illius facie versa prope astaret, recepta intra vestes undarum aspergine, vel vix vel nunquam elabi valeret, quin a stagno voraretur. Tergo autem verso, non est irroratio timenda, etiam si in ripis astaret.

§ 8. ARTURUS EBORACUM RENOVAT.

DATA venia Scotorum populo, petivit rex Eboracum, instantis natalis domini festum celebraturus. Cumque urbem intrasset, visa sacrarum ecclesiarum desolatione, condoluit. Expulso namque beato Samsone Archiepiscopo, cunctisque sanctæ religionis viris, templa semiusta ab officio dei cessabant. Tanta etenim Paganorum insania prævaluerat. Exin convocato clero et populo Pyramum capellanum suum Metropolitanæ sedi destinavit. Ecclesias usque ad solum destructas renovat: atque religiosis cœtibus virorum ac mulierum exornat. Proceres autem inquietudine Saxonum expulsos, patriis honoribus restituit.

§ 9. ARTURUS SCEPTRUM SCOTORUM AUGUSELO, URIANO MUREFENSIUM, LOT VERO CONSULATUM LONDONESIÆ DONAT.

ERANT ibi tres fratres regali prosapia orti, Lot videlicet atque Urianus, necnon et Auguselus: qui antequam Saxones prævaluissent, principatum illarum partium habuerant. Hos igitur ut ceteros paterno jure donare volens, reddidit Auguselo regiam potestatem Scotorum: fratremque ejus Urianum sceptro Murefensium insignivit:

Lot autem, qui tempore Aurelii Ambrosii sororem ipsius duxerat: ex qua Walgannum et Modedrium genuerat: ad consulatum Londonesiæ ceterarumque comprovinciarum, quæ ad eum pertinebant, reduxit. Denique cum totius patriæ statum in pristinam dignitatem reduxisset, duxit uxorem Guanhumaram ex nobili genere Romanorum editam: quæ in thalamo Cadoris ducis educata, totius insulæ mulieres pulcritudine superabat.

§ 10. ARTURUS HIBERNIAM, ISLANDIAM, GOTHLANDIAM, ET ORCADES IMPERIO ADDIT.

ADVENIENTE deinde sequenti æstate, paravit classem suam, adivitque Hiberniæ insulam, quam sibi subdere desiderabat. Applicanti autem ipsi, prædictus rex Guillamurius cum innumerabili gente obviam venit, contra illum dimicaturus. Cumque prælium incepisset, confestim gens ejus nuda et inermis, mire lacerata confugit quo ei locus refugii patebat. Nec mora, captus est etiam Guillamurius et ad deditionem coactus. Unde ceteri principes patriæ stupefacti, exemplo regis deditionem fecerunt. Subjugatis itaque totius Hiberniæ partibus, classem suam direxit in Islandiam, eamque debellato populo subjugavit. Exin divulgato per ceteras insulas rumore quod ei nulla provincia resistere poterat, Doldavius rex Gothlandiæ, et Gunfasius rex Orcadum ultro venerunt: promissoque vectigali subjectionem fecerunt. Emensa deinde hyeme, reversus est in Britanniam, statumque regni in firmam pacem renovans, moram duodecim annis ibidem fecit.

§ 11. NORVEGIAM, DACIAM, AQUITANIAM ET GALLIAM SUBJICIT.

TUNC invitatis probissimis quibusque ex longe positis regnis, cœpit familiam suam augmentare: tantamque urbanitatem in domo sua habere, ut æmulationem longe manentibus populis ingereret. Unde nobilissimus quisque incitatus, nihili pendebat se, nisi sese sive in induendo, sive in arma ferendo, ad modum militum Arturi haberet. Denique fama largitatis atque probitatis illius per extremos mundi cardines divulgata, reges transmarinorum regnorum nimius invadebat timor, ne inquietatione ejus oppressi, nationes sibi subditas amitterent. Mordacibus ergo curis anxiati, urbes atque urbium turres renovabant: oppida in congruis locis ædificabant: ut si impetus Arturum in illos duceret, refugium, si opus esset, haberent. Cumque id Arturo notificatum esset, extollens se quia cunctis timori erat, totam Europam sibi subdere affectat. Paratis deinde navigiis Norwegiam prius adivit, ut illius diademate Lot sororium suum insigniret. Erat autem Lot nepos Sichelini regis Norwegensium, qui ea tempestate defunctus, regnum suum eidem destinaverat. At Norwegenses indignati illum recipere, erexerant jam quendam Riculfum in regiam potestatem, munitisque urbibus, Arturo se posse resistere existimabant. Erat tunc Walvanus filius prædicti Lot duodecim annorum juvenis, obsequio Sulpicii Papæ ab avunculo traditus: a quo arma recepit. Ut ergo Arturus (sicut dicere incœperam) in Norwegense littus applicuit: obviavit ei rex Riculfus cum universo patriæ populo, præliumque commisit: et cum multum cruoris in utraque parte diffusum esset, prævaluerunt tandem Britones: factoque impetu Riculfum cum multis peremerunt. Victoria igitur potiti, civitates accumulata flamma invaserunt: dispersisque pagensibus, sævitiæ indulgere non cessaverunt, donec

totam Norwegiam, necnon et Daciam, dominio Arturi submiserunt. Quibus subactis, cum Lot in regem Norwegiæ promovisset, navigavit Arturus ad Gallias, factisque turmis patriam undique vastare incœpit. Erat tunc provincia Gallia Romæ Flolloni tribuno commissa, qui eam sub Leone Imperatore regebat. Qui cum Arturi adventum comperisset, collegit omnem armatum militem qui potestati suæ parebat, et cum Arturo præliatus est, sed minime resistere quivit. Nam Arturum juventus insularum omnium quas subjugaverat, comitabatur. Unde tantum perhibebatur habere exercitum, quantum erat difficile ab ullo posse superari. Famulabatur quoque ei melior pars Gallicanæ militiæ, quam sua largitate sibi obnoxiam fecerat. Flollo igitur cum sese in deteriorem prælii partem incidere vidisset, relicto confestim campo Parisios cum paucis diffugit. Ibi resociato dilapso populo, munivit urbem: et iterum affectavit cum Arturo dimicare. At dum exercitum suum vicinorum auxilio roborare intenderet, ex improviso venit Arturus, ipsumque intra civitatem obsedit. Emenso denique mense, cum Flollo gentem suam fame perire doluisset, mandavit Arturo, ut ipsi soli duellum inirent: et cui victoria provenisset, alterius regnum obtineret. Erat enim ipse staturæ, et audaciæ, et fortitudinis magnæ: quibus ultra modum confisus, ita mandaverat, ut hoc modo salutis aditum haberet. Quod cum Arturo nunciatum esset, placuit ei vehementer Flollonis affectus. Renuntiavitque sese paratum fore prædictam conventionem tenere. Dato igitur ab utraque parte fœdere, conveniunt uterque in insulam quæ erat extra civitatem, populo expectante quid de eis futurum erat. Ambo erant decenter armati: super equos etiam miræ velocitatis sedentes: nec erat promptum dinoscere utri triumphus proveniret. Ut itaque erectis lanceis in adversis partibus steterunt, confestim subdentes equis calcaria, sese maximis ictibus percusserunt. At Arturus gestans cautius lanceam, Flollonem

in summitate pectoris infixit, ejusque telo vitato, quantum vigor sinebat, illum in terram prostravit. Evaginato quoque ense festinabat eum ferire, cum Flollo velocius erectus, prætensa lancea occurrit: illatoque intra pectus equi Arturi letifero vulnere, utrumque concidere coegit. Britones ut prostratum regem viderunt, timentes eum peremptum esse, vix potuerunt retineri, quin rupto fœdere in Gallos unanimiter irruerent. At dum metam pacis jam egredi meditarentur, erectus est ocyus Arturus: prætensoque clypeo imminentem sibi Flollonem cito cursu petivit. Instantes igitur cominus, mutuos ictus ingeminant, alter neci alterius insistens. Denique Flollo invento aditu, percussit Arturum in frontem, et nisi collisione cassidis mucronem hebetasset, mortiferum vulnus forsitan intulisset. Manante ergo sanguine, cum Arturus loricam et clypeum rubere vidisset, ardentiori ira succensus est, atque erecto totis viribus Caliburno, impressit eum per galeam in caput Flollonis, quod in duas partes dissecuit. Quo vulnere cedidit Flollo, tellurem calcaneis pulsans, et spiritum in auras emisit. Cumque id per exercitum divulgatum fuisset, concurrerunt cives, apertisque valvis civitatem Arturo tradiderunt. Qui deinde victoria potitus, divisit exercitum suum in duas partes, et unam Hoelo duci commisit: præcepitque illi ut ad expugnandum Guitardum Pictavensium ducem iret: ipse vero cum reliqua parte ceteras provincias sibi subjugare vacavit. Mox Hoelus Aquitaniam ingressus, urbes patriæ invasit, Guitardumque pluribus præliis anxiatum, ad deditionem coegit. Guasconiam quoque ferro et flamma depopulans, principes ejusdem subjugavit. Emensis iterum novem annis, cum totius Galliæ partes potestati suæ submisisset, venit iterum Arturus Parisios, tenuitque ibidem curiam: ubi convocato clero et populo, statum regni pace et lege confirmavit. Tunc largitus est Beduero pincernæ suo Neustriam, quæ nunc Normannia dicitur: Caioque

dapifero, Andegavensium provinciam. *Plures quoque alias provincias nobilibus viris, qui in obsequio suo fuerant. Denique pacificatis quibusque civitatibus et populis, incipiente vere in Britanniam est reversus.

§ 12. ARTURUS CONCILIUM REGUM SIBI SUBJECTORUM IN URBE LEGIONUM CONVOCAT.

CUM igitur solennitas Pentecostes advenire inciperet, post tantum triumphum maxima lætitia fluctuans Arturus, affectavit curiam ilico tenere, regnique diadema capiti suo imponere. Reges etiam et duces sibi subditos ad ipsam festivitatem convenire: ubi et illam venerabiliter celebraret, et inter proceres suos firmissimam pacem renovaret. Indicato autem familiaribus suis quod affectaverat: consilium cepit, ut in urbe Legionum suum exequeretur propositum. In Glamorgantia etenim super Oscam fluvium, non longe a Sabrino mari, amœnissimo situ locata, præ ceteris civitatibus divitiis abundans, tantæ solennitati apta erat. Ex una namque parte prædictum nobile flumen juxta eam fluebat, per quod transmarini reges et principes, qui venturi erant navigio advehi poterant: ex alia vero parte pratis atque nemoribus vallata, regalibus præpollebat palatiis: ita ut aureis tectorum fastigiis Romam imitaretur. Duabus autem eminebat Ecclesiis, quarum una in honore Julii martyris erecta, virgineo Deo dicatarum puellarum choro perpulcre ornabatur: altera vero in beati Aaron ejusdem socii nomine fundata, canonicorum conventu subnixa, tertiam metropolitanam sedem Britanniæ habebat. Præterea gymnasium ducentorum philosophorum habebat: qui astronomia atque ceteris artibus eruditi, cursus stellarum diligenter observabant, et prodigia eo tempore ventura regi Arturo veris argumentis prædicebant. Tot ergo delitiarum copiis

præclara, festivitati edictæ disponitur. Missis deinde in diversa regna legatis, invitantur tam ex Galliis quam ex collateralibus insulis Oceani, qui ad curiam venire deberent. Venerunt ergo Auguselus rex Albaniæ, quæ nunc Scotia dicitur, Urianus rex Murefensium: Caduallo 'Leuirh rex Venedotorum, qui nunc Nortgualenses dicuntur: Sater rex Demetorum, id est Suthgualensium: Cador rex Cornubiæ: trium etiam metropolitanarum sedium Archipræsules, Londoniensis videlicet, Eboracensis, nec non ex urbe Legionum Dubricius. Hic Britanniæ primus Apostolicæ sedis legatus tanta religione clarebat, ut quemque languore gravatum orationibus suis sanaret. Venerunt nobilium civitatum consules, Morvid consul Claudiocestriæ: Mauron Guigornensis: Anaraut Saleberiensis; Arthgal Cargueitensis, quæ Warguit appellatur: Jugein ex Legecestria: Cursalem ex Kaicestria: Kimmare dux Doroberniæ: Galluc Saleberiensis: Urgennius ex Badone: Jonathal Dorocestrensis: Boso Ridocensis, id est, Oxenefordiæ. Præter consules venerunt non minoris dignitatis heroes, Danaut, Mappapo: Cheneus, Mapcoil, Pereder, Maberidur, Guisul, Mapnogoit, Regin, Mapclaut, Eddelein, Mapeledauc, Kincar, Mabbagan, Kimmare, Gorboniam, Mapgoit, Clofaut, Rupmaneton, Kimbelim, Maptrunat, Cathleus, Mapcatel, Kinlich, Mapneton, plures quoque alii, quorum nomina longum est enumerare. Ex collateralibus etiam insulis, Guillamurius rex Hiberniæ: Maluasius rex Islandiæ: Doldavius rex Godlandiæ: Gunvasius rex Orcadum: Lot rex Norwegiæ: Aschillius rex Dacorum. Ex transmarinis quoque partibus, Holdinus rex Rutenorum: Leodegarius consul Boloniæ: Beduerus pincerna, dux Normanniæ: Borellus Cenomanensis: Caius dapifer, dux Andegavensis: Guitardus Pictavensis: duodecim quoque Galliarum pares, quos Guerinus Carnotensis conducebat. Hoelus dux Armoricanoram Britonum cum proceribus sibi subditis, qui

tanto apparatu ornamentorum, mularum et equorum incedebant, quantum difficile est describere. Præter hos non remansit princeps alicujus precii citra Hispaniam, qui ad istud edictum non veniret. Nec mirum: largitas namque Arturi per totum mundum divulgata, cunctos in amorem illius illexerat.

§ 13. DE ARTURI CORONATIONE.

OMNIBUS denique in urbe congregatis, solennitate instante, archipræsules ad palatium ducuntur, ut regem diademate regali coronarent. Dubricius ergo, quoniam in sua diœcesi curia tenebatur, paratus ad celebrandum obsequium, hujus rei curam suscepit. Rege tandem insignito, ad templum Metropolitanæ sedis ornate conducitur: a dextro enim et a lævo latere duo Archipontifices ipsum tenebant. Quatuor autem reges, Albaniæ videlicet atque Cornubiæ, Demetiæ et Venedociæ, quorum illud jus fuerat, quatuor aureos gladios ferentes ante ipsum, præibant. Conventus quoque multimodorum ordinatorum, miris modulationibus præcinebat. Ex alia autem parte reginam suis insignibus laureatam Archipræsules atque Pontifices ad templum Deo dicatarum puellarum conducebant. Quatuor quoque prædictorum regum reginæ, quatuor albas columbas de more præferebant. Mulieres autem quæ aderant, illam cum maximo gaudio sequebantur. Postremo peracta processione, tot organa, tot cantus fiunt in utrisque templis, ita ut præ nimia dulcedine milites qui aderant nescirent quod templorum prius peterent. Catervatim ergo nunc ad hoc, nunc ad illud ruebant: nec si totus dies celebrationi deditus esset, tædium aliquod ipsis generaret. Divinis tandem obsequiis in utroque celebratis, rex et regina diademata sua deponunt: assumptisque levioribus ornamentis,

ille ad suum palatium cum viris: hæc ad aliud cum mulieribus epulatum incedunt. Antiquam namque consuetudinem Trojæ servantes Britones, consueverant mares cum maribus, mulieres cum mulieribus festivos dies separatim celebrare. Collocatis postmodum cunctis, ut singulorum dignitas expectebat, Caius dapifer Herminio ornatus, mille vero nobilissimis juvenibus comitatus est: qui omnes Herminio induti, fercula cum ipso ministrabant. Ex alia vero parte, Beduerum pincernam totidem vario amicti sequuntur: qui in scyphis diversorum generum, multimoda pocula cum ipso distribuebant. In palatio quoque reginæ innumerabiles ministri diversis ornamentis induti, obsequium suum præstabant, morem suum exercentes: quem si omnino describere pergerem nimiam historiæ prolixitatem generarem. Ad tantum etenim statum dignitatis Britannia tunc provecta erat, quod copia divitiarum, luxu ornamentorum, facetia incolaram, cetera regna excellebat. Quicumque ergofamosus pro bitate miles in eadem erat, unius coloris vestibus atque armis utebatur. Facete etiam mulieres consimilia indumenta habentes, nullius amorem habere dignabantur, nisi tertio in militia approbatus esset. Efficiebantur ergo castæ mulieres, et milites amore illarum meliores.

§ 14. ARTURUS OMNES MUNERIBUS DITAT.

DEFECTI tandem epulis, diversi diversos ludos composituri campos extra civitatem adeunt. Mox milites simulacrum prælii ciendo, equestrem ludum componunt: mulieres in edito murorum aspicientes, in furiales amoris flammas amore joci irritant. Alii cum Celtibus, alii cum hasta, alii ponderosorum lapidum jactu, alii cum saxis, alii cum aleis ceterorumque jocorum diversitate contendentes, quod diei restabat, postposita lite, præte-

reunt. Quicunque vero ludi sui victoriam adeptus erat, ab Arturo largis muneribus ditabatur. Consumptis ergo primis in hunc modum tribus diebus, instante quarto vocantur cuncti, qui ei propter honores obsequium præstabant, et singuli singulis possessionibus, civitatibus videlicet atque castellis, Archiepiscopatibus, Episcopatibus, Abbatiis, ceterisque honoribus donantur.

§ 15. LUCIUS TIBERIUS AD ARTURUM EPISTOLAM MITTIT.

BEATUS igitur Dubricius in eremiticam vitam anhelans, sese ab Archiepiscopali sede deposuit: in cujus locum sacratur David regis avunculus, cujus vita exemplum totius bonitatis erat, his quos doctrina imbuerat. In loco vero sancti Samsonis Dolensis Archipræsulis, destinatur Chelianus illustris Presbyter Landaviæ, annuente Hoelo rege Armoricanorum Britonum: cujus vita et boni mores virum commendaverant. Episcopatus vero Silcestriæ Mauganio: et Guintoniæ Diwanio decernitur: decernitur quoque pontificalis insula Alclud Eledanio. Dum hæc inter eos distribueret: ecce duodecim viri maturæ ætatis, reverendi vultus, ramos olivæ, in signum legationis in dextris ferentes, moderatis vocibus et passibus ad regem ingrediuntur: et eo salutato, literas ipsi ex parte Lucii Tiberii in hæc verba obtulerunt: "Lucius Reipublicæ procurator, Arturo regi Britanniæ quod meruit. Admirans vehementer admiror super tuæ tyrannidis protervia. Admiror, inquam, et injuriam quam Romæ intulisti. Recolligens indignor quod extra te egressus, eam cognoscere diffugias: nec animadvertere festines, quid sit injustis actibus senatum offendisse, cui totum orbem famulatum debere non ignoras. Etenim tributum Britanniæ quod Senatus tibi præceperat: quia Caius Julius, ceterique Romanæ dignitatis viri illud multis

temporibus habuerunt: neglecto tanti ordinis imperio detinere præsumpsisti: eripuisti quoque Galliam: eripuisti Allobrogum provinciam: eripuisti omnes Oceani insulas: quarum reges, dum Romana potestas in illis partibus prævaluit, vectigal majoribus nostris reddiderunt. Quia ergo de tantis injuriarum tuarum cumulis senatus rectitudinem petere decrevit, mediantem Augustum proximi anni terminum præfigens, Romam te venire jubeo: ut dominis tuis satisfaciens, sententiæ quam eorum dictavit justitia, acquiescas. Sin autem, ego ipse partes tuas adibo, et quicquid vesania tua Reipublicæ eripuit, eidem mediantibus gladiis restituere conabor." Quæ ut in præsentia regum et consulum recitatæ fuerunt: secessit Arturus cum eis in giganteam turrim, quæ in introitu erat, tractaturus quæ contra talia mandata disponi deberent. At dum gradus ascendere incepissent, Cador dux Cornubiæ, ut erat læti animi, in hunc sermonem cum risu coram rege solutus est: Hucusque in timore fueram, ne Britones longa pace quietos, otium quod ducunt ignavos faceret: famamque militiæ, qua ceteris gentibus clariores censentur, in eis omnino deleret. Quippe ubi usus armorum videtur abesse; alearum vero et mulierum inflammationes, ceteraque oblectamenta adesse: dubitandum non est, quin id quod erat virtutis, quod honoris, quod audaciæ, quod famæ, ignavia commaculet. Fere namque transacti sunt quinque anni, ex quo prædictis delitiis dediti exercitio Martis caruimus. Deus igitur ut nos segnitia liberaret, Romanos in hunc affectum induxit, ut in pristinum statum nostram probitatem reducerent. Hæc et his similia illo cum ceteris dicente, venerunt tandem ad sedilia, ubi collocatis singulis, Arturus illos in hunc modum affatus est.

§ 16. ARTURUS, CONCILIO HABITO, SINGULIS DAT VENIAM QUID SENTIANT DICENDI.

CONSOCII (inquit) adversitatis et prosperitatis, quorum probitates hactenus et in dandis consiliis, et in militiis agendis expertus sum: adhibete nunc unanimiter sensus vestros, et sapienter prævidete quæ super talibus mandatis nobis esse agenda noveritis. Quicquid enim a sapiente diligenter prævidetur, cum ad actum accedit, facilius toleratur. Facilius ergo inquietationem Lucii tolerare poterimus, si communi studio præmeditati fuerimus, quibus modis eam debilitare instemus. Quam non multum nobis timendam esse existimo: cum ex irrationabili causa exigat tributum, quod ex Britannia habere desiderat. Dicit enim ipsum sibi dari debere, quia Julio Cæsari ceterisque successoribus suis redditum fuerit: qui dissidio veterum Britonum invitati cum armata manu in Britanniam applicuerunt: atque patriam domesticis motibus vacillantem suæ potestati vi et violentia submiserunt. Quia vero hoc modo eam adepti fuerunt, vectigal ex ea injuste ceperunt. Nihil enim quod vi et violentia acquiritur, juste ab ullo possidetur qui violentiam intulit. Irrationabilem ergo causam prætendit, qua nos jure sibi tributarios esse arbitratur, Quoniam autem id quod injustum est, a nobis præsumit exigere: consimili ratione petamus ab illo tributum Romæ: et qui fortior supervenerit, ferat quod habere exoptavit. Nam si quia Julius Cæsar ceterique Romani reges Britanniam olim subjugaverunt, vectigal nunc debere sibi ex illa reddi decernit: similiter nunc ego censeo, quod Roma mihi tributum reddere debet, quia antecessores mei eam antiquitus obtinuerunt. Belinus etenim serenissimus ille Britonum rex, usus auxilio fratris sui, Brenni videlicet ducis Allobrogum, suspensis in medio foro viginti nobilioribus

Romanis, urbem ceperunt, captamque multis temporibus possederunt. Constantinus etiam Helenæ filius, nec non et Maximianus, uterque mihi cognatione propinquus, alter post alterum diademate Britanniæ insignitus, thronum Romani Imperii adeptus est. Censetisne ergo vectigal a Romanis petendum? De Gallia autem, sive de collateralibus insulis Oceani, non est respondendum: cum illas diffugeret defendere, quando easdem potestati eorum subtrahebamus." Hæc et his similia eo dicente, Hoelus rex Armoricanorum Britonum, ceteros præcedere exorsus, in hæc verba respondit.

§ 17. HOELUS SENTENTIAM SUAM DE BELLO ROMANO PRODIT.

LICET unusquisque vestrum totus in se reversus, omnia et de omnibus animo tractare valeret, non existimo eum præstantius consilium posse invenire, quam istud quod modo discretio solertis prudentiæ tuæ recoluit. Provide etenim providit nobis tua deliberatio Tulliano liquore lita. Unde constantis viri affectum: sapientis animi effectum: optimi consilii profectum laudare indesinenter debemus. Nam si juxta prædictam rationem Romam adire volueris, non dubito quin triumpho potiamur: dum libertatem nostram tueamur: dum juste ab inimicis nostris exigamus, quod a nobis injuste petere incœperunt. Quicunque enim sua alteri eripere conatur, merito quæ sua sunt, per eum quem impetit, amittit. Quia ergo Romani nostra nobis demere affectant: sua illis procul dubio auferemus, si licentia nobis congrediendi præstabitur. En congressus cunctis Britonibus desiderandus: En vaticinia Sibyllæ, quæ veris auguriis testantur, ex Britannico genere tertio nasciturum, qui Romanum obtinebit imperium. De duobus autem adimpleta sunt oracula: cum manifestum sit, præclaros (ut dixisti) principes Belinum atque Constantinum

imperii Romani gessisse imperia. Nunc vero te tertium habemus, cui tantum culmen honoris promittitur. Festina ergo recipere, quod Deus non differt largiri: Festina subjugare, quod ultro vult subjugari: Festina nos omnes exaltare, qui ut exalteris, nec vulnera recipere, nec vitam amittere diffugimus, ut autem hoc perficias, decem millibus armatorum præsentiam tuam comitabor."

§ 18. AUGUSELI SENTENTIA.

AUGUSELUS etiam rex Albaniæ, ut Hoelus finem dicendi fecerat, quod super hac re affectabat, in hunc modum manifestare perrexit. "Ex quo dominum meum ea quæ dixit affectare conjeci: tanta lætitia animo meo illapsa est, quantam nequeo in præsentia exprimere. Nihil enim in transactis debellationibus, quas tot et tantis regibus intulimus, egisse videmur, dum Romani et Germani illæsi permaneant: nec in illos clades, quas olim nostratibus ingesserunt, viriliter vindicemus. At nunc quoniam nobis licentia congrediendi permittitur, gaudens admodum gaudeo, et desiderio diei quo conveniemus æstuans, sitio cruorem illorum, quemadmodum fontem, si triduo prohiberer ne biberem. O si illam lucem videbo, quam dulcia erunt vulnera, quæ vel recipiam vel inferam, quando dextras conferemus? Ipsa etiam mors dulcis erit, dum eam in vindicando patres nostros, in tuendo libertatem nostram, in exaltando regem nostrum perpessus fuero. Aggrediamur ergo semiviros illos, et aggrediendo perstemus, ut devictis ipsis, eorum honoribus cum læta potiamur victoria. Exercitum autem nostrum duobus milibus armatorum equitum, exceptis peditibus, augebo."

§ 19. OMNES DE BELLO CONSENTIUNT.

POSTQUAM etiam ceteri ad hoc, quæ dicenda erant, dixerunt; promiserunt ei singuli quod in obsequium ejus debebant: ita ut præter eos quos promiserat dux Armoricæ, ex sola insula Britanniæ sexaginta millia omnibus armis armatorum computarentur. At reges ceterarum insularum, quoniam non duxerant in morem equites habere: pedites quot quisque debebat, promittunt: ita ut ex sex insulis, videlicet Hiberniæ, Islandiæ, Gothlandiæ, Orcadum, Norwegiæ, atque Daciæ, sexies viginti millia essent annumerata. Ex Gualliarum autem ducatibus, Rutenorum, Portuniensium, Estrusiensium, Cenomannorum, Andegavensium, Pictavensium, octoginta millia. Ex duodecim autem consulatibus eorum qui cum Guerino Carnotensi aderant, duodecies centum. Qui omnes simul erant, centum octoginta et tria millia et ducenti, præter pedites, qui sub numero leviter non cadebant.

§ 20. ARTURUS BELLUM PARAT.

REX igitur Arturus videns omnes in obsequium suum unanimiter paratos, præcepit eis celeriter repatriare, et exercitum promissum disponere, et in Kalendis Augusti ad portum Barbæ fluvii festinare, ut illinc Allobrogum fines cum ipso adituri Romanis obviam venirent. Imperatoribus autem per eorundem legatos mandavit, se nequaquam eis redditurum tributum, nec ob illud ut sententiæ eorum acquiesceret, Romam aditurum: immo ut ex illis expeteret, quod ab illo judicio suo expetere decreverant. Digrediuntur ergo legati: digrediuntur reges; digrediuntur proceres: et quod eis præceptum fuerat, perficere non differunt.

LIBER DECIMUS.

SEC. I.

LUCIUS TIBERIUS ORIENTALES COPIAS CONTRA BRITANNOS CONGREGAT.

LUCIUS ergo Tiberius, agnito hujus responsi edicto, jussu senatus Orientalibus edixit regibus; ut parato exercitu secum ad subjugandam Britanniam venirent. Convenerunt ocyus, Epistrophius rex Græcorum: Mustensar rex Africanorum: Alifantinam rex Hispaniæ: Hirtacius rex Parthorum: Boccus Medorum: Sertorius Libyæ: Serses rex Itureorum: Pandrasus rex Ægypti: Micipsa rex Babyloniæ: Polytetes dux Bithyniæ: Teucer dux Phrygiæ: Evander Syriæ: Aethion Bœotiæ: Hippolytus Cretæ, cum ducibus et proceribus sibi subditis. Ex senatorio quoque ordine Lucius Catellus: Marius Lepidus: Caius Metellus Cotta: Quintus Milvius Catulus: Quintus Carutius: tot etiam alii quod inter totum quadraginta millia, et centum et sexaginta computati fuerunt.

§ 2. ARTURUS NEPOTI SUO MODREDO BRITANNIAM REGENDAM COMMITTIT: SOMNIUM EJUS APUD HAMONIS PORTUM.

DISPOSITIS itaque quibusque necessariis, incipientibus Kalendis Augusti iter versus Britanniam arripiunt. Comperto igitur adventu ipsorum Arturus, Modredo nepoti suo ad conservandum Britanniam, atque Ganhumaræ reginæ committens, cum exercitu suo portum Hamonis adivit, ubi tempestivo ventorum afflatu mare ingressus est. Dum autem innumeris navibus circumseptus, prospero

cursu et cum gaudio altum secaret, quasi media hora noctis instante, gravissimus somnus eum intercepit. Sopitus etenim per somnum vidit ursum quendam in aere volantem, cujus murmure tota littora intremebant. Terribilem quoque draconem ab occidente advolare, qui splendore oculorum suorum patriam illuminabat. Alterum vero alteri occurrentem miram pugnam committere. Sed præfatum draconem, in ursum sæpius irruentem, ignito anhelitu comburere, combustumque in terram prosternere. Expergefactus ergo Arturus adstantibus quod somniaverat indicavit, qui exponentes dicebant, draconem significare ipsum: ursum vero aliquem gigantem, qui cum ipso congrederetur: pugnam autem eorum portendere bellum quod inter ipsos futurum erat: victoriam autem draconis, illam quæ ipsi proveniret. At Arturus aliud conjectabat, existimans ob se et imperatorem, talem visionem contigisse. Rubente tandem post cursum noctis aurora, in portum Barbæ fluvii applicuerunt. Mox tentoria sua figentes, expectaverunt ibidem insulanos reges, cum provincialibus provinciarum ducibus venturis.

§ 3. ARTURUS GIGANTEM CÆDIT.

INTEREA nunciatur Arturo, quendam miræ magnitudinis gigantem ex partibus Hispaniarum advenisse, et Helenam neptem ducis Hoeli custodibus ejusdem eripuisse, et in cacumen montis, qui nunc Michaelis dicitur, cum illa diffugisse: milites vero patriæ insequutos, nihil adversus eum profecisse: nam sive mari sive terra illum invadebant, aut eorum naves ingentibus saxis obruebat, aut diversorum generum telis interimebat: sed et plures capiebat quos semivivos devorabat. Nocte ergo sequenti in secunda hora, assumpto Caio dapifero et Beduero pincerna, clam ceteris tentoria egressus, viam

montem versus arripuit. Tanta namque virtute prævalendo, negligebat contra talia monstra exercitum ducere: cum et ipsos hoc modo animaret, et solus ad illa destruenda sufficeret. Ut igitur prope montem venerunt, aspexerunt quendam rogum super eum ardentem: alium vero super minorem qui non longe ab altero distabat. Dubitantes ergo, super quem eorum habitaret gigas: Beduerum dirigunt ut rei certitudinem exploret. At ille inventa quadam navicula, prius ad minorem navigavit: quem aliter nequibat adire, quoniam intra mare situs erat, Cuius cum cacumen incepisset ascendere, audito desuper fœmineo ululatu, primo inhorruit: quia dubitabat monstrum illud adesse. Revocata ocyus audacia, gladium evaginavit, et ascenso culmine nihil aliud reperit præter rogum quem prospexerat. Inspexit quoque tumulum recenter factum, et juxta eum, quandam anum flentem, et ejulantem: quæ ut eum aspexit, confestim fletu impediente, in hunc modum est profata: "O infelix homo, quod infortunium te in hunc locum subvectat! O inenarrabiles mortis pœnas passure: miseret me tui: miseret, quia tam detestabile monstrum florem juventutis tuæ in hac nocte consumet. Aderit namque sceleratissimus ille invisi nominis gigas qui neptem ducis, quam modo hic intumulavi, et me altricem illius, in hunc montem advexit: qui inaudito mortis genere te absque cunctamine afficiet. Proh tristia fata! serenissima alumna, recepto intra tenerrimum pectus timore, dum eam nefandus ille amplecteretur, vitam diuturniori luce dignam finivit. Ut igitur illam, quæ erat mihi alter spiritus, altera vita, altera dulcedo jucunditatis, fœdo coitu suo deturpare nequivit, detestanda venere succensus, mihi invitæ (Deum et senectutem meam testor) vim et violentiam ingessit. Fuge, dilecte mi, fuge: ne si more suo mecum coiturus advenerit, te hoc modo repertum miserabili cæde dilaniet." At ille, quantum humanæ naturæ possibile est, commotus, eam amicis

sedavit verbis, et promisso festinantis auxilii solamine, ad Arturum reversus est, et omnia qua invenerat indicavit. Arturus autem casum ingemiscens puellæ, præcepit eis ut sibi soli illum invadere permitterent: sed si necessitas accideret, in auxilium procedentes, viriliter aggrederentur. Direxerunt inde iter ad majorem montem, et equos suos armigeris commiserunt, et cum Arturo præcedente ascenderunt. Aderat autem inhumanus ille ad ignem, illitus ora tabo semesorum porcorum, quos partim devoraverat, partim vero verubus infixos suppositis prunis torrebat. Mox ut illos, nihil tale præmeditatus, aspexit, festinavit clavam suam sumere, quam duo juvenes vix a terra erigerent. Evaginavit ergo rex gladium suum, et prætenso clypeo, quantum velocitas sinebat, properabat eum præpedire, antequam clavam cepisset. At ille non ignarus meditationis, jam ceperat eam, regemque interposito clypeo tanto percussit conamine, quod sonitu ictus et tota littora replevit, et aures ejusdem ultra modum hebetavit. Arturus vero acri ignescens ira, erecto in frontem ipsius ense, vulnus intulit, tametsi non mortale, unde tamen sanguis in faciem et oculos ejus profluens, ejusdem excæcavit aciem. Interposuerat namque clavam ictui, et frontem suam a letali vulnere muniverat. Excæcatus autem profluente sanguine, acrior insurgit, et velut aper evadens per venabulum in venatorem, ita irruit per gladium in regem, et complectendo eum per medium, coegit eum genua humi flectere. Arturus itaque revocata virtute, ocyus elabitur: et celeriter nunc hinc nunc illinc nefandum gladio diverberat: nec requievit, donec letali vulnere illato totum mucronem capiti impressit, qua cerebrum testa protegebatur. Exclamavit vero invisus ille, et velut quercus ventorum viribus eradicata, cum maximo sonitu corruit. Rex illico in risum solutus, præcepit Beduero amputare ei caput, et dare uni armigerorum ad deferendum ad castra: ut spectaculum intuentibus fieret. Præcepit

intuentibus fieri silentium: dicebat autem se non invenisse alium tantæ virtutis, postquam Rithonem gigantem in Aravio monte interfecit, qui eum ad prælium invitaverat. Hic namque ex barbis regum quos peremerat, fecerat sibi pelles, et mandaverat Arturo ut barbam suam diligenter excoriaret, atque excoriatam sibi dirigeret: ut quemadmodum ipse ceteris præerat regibus, ita quoque in honorem ejus ceteris barbis ipsam superponeret. Sin autem, provocabat eum ad prælium: et qui fortior supervenisset, pelles et barbam devicti tulisset. Inito itaque certamine, triumphavit Arturus, et barbam alterius cepit et spolium, et postea nulli fortiori isto obviaverat, ut superius asserebat. Victoria igitur (ut prædictum est) potitus, in secundo noctis diluculo ad tentoria sua cum capite remeaverunt: ad quod admirandum catervatim concurrebant, ei ascribentes laudes, qui patriam a tanta ingluvie liberaverat. At Hoelus ob casum suæ neptis tristis, præcepit ædificare basilicam super corpus ipsius in monte quo jacebat, qui nomen ex tumulo puellæ nactus, Tumba Helenæ, usque in hodiernum diem, vocatur.

§ 4. INITUR PUGNA CUM ROMANIS: PETREIUS COTTA ET ALII CAPTIVI LIBERANTUR.

CONGREGATIS tandem cunctis quos expectaverat Arturus, illinc Augustodunum progreditur, ubi imperatorem esse existimabat. Ut autem ad Albam fluvium venit, annunciatum est ei, illum castra sua non longe posuisse, et tanto incedere exercitu, quanto (ut aiebant) resistere nequiret. Nec idcirco perterritus cœptis suis desistere voluit, sed super ripam fluminis castra sua metatus est, unde posset exercitum suum libere conducere, et si opus esset, sese intra ea recipere. Duos autem consules, Bosonem Devadoboum et Guerinum Carnotensem:

Walganium etiam nepotem suum Lucio Tiberio direxit, ut suggererent ei quatenus recederet e finibus Galliæ, aut in postero die ad experiendum veniret, uter eorum majus jus in Galliam haberet. Juventus ergo curiæ maximo gaudio fluctuans, cæpit instimulare Walganium, ut intra castra imperatoris inciperet, quo occasionem haberent congrediendi cum Romanis. Perrexerunt illi ad Lucium, et præceperunt illi a Gallia recedere, aut in postero die ad pugnandum venire. At dum responderet eis, quod non deberet recedere: immo ad regendum illam accedere: interfuit Caius Quintilianus ejusdem nepos, qui dicebat, Britones magis jactantia atque minis abundare, quam audacia et probitate valere. Iratus illico Walganius stricto ense, quo accinctus erat, irruit in eum, et ejusdem capite amputato, ad equos cum sociis digreditur. Insequuntur Romani partim pede, partim equis, ut concivem suum in legatos omni nisu diffugientes vindicarent. At Guerinus Carnotensis, dum quidam eorum ipsum attingere inciperet, ex improviso reversus direxit lanceam suam, atque ipsum per arma et per medium corpus perforatum humi, quantum potuit, prostravit. Invidit ergo Boso Devadoboum, quoniam tantam probitatem fecisset Carnotensis: et retorquens equum suum, cui primo obviavit, ingessit illi lanceam in tragulam, et letaliter vulneratum coegit caballum deserere, quo eum insequebatur. Interea Marcellus Mutius maximo affectu volens Quintilianum vindicare, Walganio jam imminebat a tergo, atque cœperat retinere: cum ipse reversus continuo galeam cum ipso capite usque ad pectus gladio quem tenebat abscidit. Præcepit etiam ei Walganius, quem intra castra trucidaverat, in infernum renunciare, Britones minis et jactantia hoc modo abundare. Sociis deinde resociatis, hortatur ut pari impetu reversi, quisque suum prosternere laboraret. Acquiescentes ergo ei, revertuntur et quisque unum prosternit. At Romani usque insequentes, quandoque lanceis, quandoque gla-

diis percutiebant eos : sed nec retinere nec prosternere valebant. Dum autem prope quandam silvam (ut dictum est) insequerentur: confestim congrediuntur ex illa circiter sex milia Britonum, qui fuga consulum comperta, intra eam delituerant, ut eis auxilium subvectarent. Egressi autem suffixere calcaria equis suis : et aera clamore complentes, et clypeos pectoribus prætendentes, Romanos ex improviso invadunt : et confestim in fugam propellunt. Sed ut unanimiter insequentes, quosdam eorum ab equis suis cum lanceis sejungunt : quosdam autem retinent : quosdam interficiunt. Quod cum Petreio senatori nunciatum esset, decem milibus comitatus, subvenire sociis suis festinavit : coegitque Britones ad silvam ex qua egressi fuerant recurrere, nec sine detrimento suorum, diffugiendo etenim Britones revertebantur instructi locis, atque insequentibus stragem ingerebant maximam. Quibus hoc modo cedentibus, Hiderus cum quinque milibus accelerabat, ut eisdem subveniret. Resistunt ergo ipsi, et quibus terga paulo ante dederant, nunc pectora opponentes, validos ictus viriliter inferre elaborant. Resistunt etiam Romani et quandoque eos prosternunt : quandoque vero ab illis prosternuntur. At Britones toto affectu desiderabant militiam : sed nec multum curabant in quem eventum inciderent, dum eam incipiebant. Romani autem sapientius agebant, quos Petreius Cotta, more boni ducis, nunc ad invadendum, nunc ad diffugiendum, sapienter edocebat : et ita maximum damnum ceteris impendebat. Quod cum Bosoni compertum esset, plures eorum quos audaciores noverat, sejunxit a ceteris, et eos hoc modo affatus est : "Quoniam nesciente Arturo istud prælium incepimus, cavendum nobis est, ne in pejorem partem incepti nostri decidamus. Nam si in illam deciderimus, et maximum damnum militum nostrorum incurremus, et regem nostrum ad execrandum nos commovebimus. Resumite audaciam : et sequimini me per catervas Romanorum :

ut si fortuna faverit, Petreium interficiamus sive capiamus." Subduxerunt itaque calcaria equis suis, et cuneos hostium pari impetu penetrans, ad locum quo Petreius socios suos commonebat, venerunt. In quem ocyus Boso irruens, eundem per collum amplectitur, et sicut præmeditatus fuerat, cum illo in terram corruit. Concurrunt ergo Romani, ut eum hostibus eripiant: concurrerunt autem Britones, ut Bosoni auxilientur. Fit itaque inter eos maxima cædes: fit clamor: fit turbatio: dum hi ducem suum liberare, illi eum retinere conantur, Invicem ergo vulnerabant et vulnerabantur: prosternebant et prosternebantur. Illic itaque videri poterat quis hasta, quis gladio, quis telo prævaleret. Denique Britones densata caterva incidentes, impetumque Romanorum ferentes, sese intra fortitudinem prælii sui cum Petreio recipiunt. Sed confestim impetum fecerunt in illos, jam rectore suo orbatos, jam in majori parte debilitatos, jam etiam dilapsos, atque terga eisdem ostendentes. Incumbentes igitur, ipsos a tergo cædunt: cæsos prosternunt: prostratos dispoliant: dispoliatos prætereunt, ut ceteros insequantur. Sed et plures capiunt, quos regi præsentare affectant. Postremo postquam satis periculi ipsis ingesserunt, remeaverunt cum spoliis et captivis ad castra, et indicantes quod sibi contigerat, Petreium Cottam, et ceteros captivos Arturo cum victoriæ lætitia obtulerunt. Quibus ille congratulans, et honores, et honorum augmentationes promisit: quoniam eo absente tantam probitatem egerant. Captivos autem in carcerem trudere volens, ad se vocavit quosdam qui eos in crastinum Parisios ducerent, et custodibus oppidi servandos traderent, donec ex illis aliud fieri præcepisset. Jussit etiam Cadorem ducem, Bedeurumque pincernam, nec non et duos consules Borellum et Richerium cum famulis suis ipsos conducere, donec venirent eo, quo minime disturbationem Romanorum timuissent.

§ 5. ROMANI ITERUM BRITANNOS ADORTI FUGANTUR.

AT Romani forte comperientes istum apparatum, imperatore jubente, elegerunt quindecim millia suorum, qui nocte illa iter eorum præcederent: atque cum ipsis congressuri suorum liberationi instarent. Ipsis quoque præfecerunt Vulteium Catellum et Quintum Carutium senatores: Evandrum etiam regem Syriæ, et Sertorium Libyæ regem: qui nocte illa cum prædictis militibus jussum iter arripuerunt, et latibulis convenientem locum adepti delituerunt, per quem ipsos ituros arbitrabantur. Mane autem facto Britones viam ineunt cum captivis: et jam prope locum incedunt, nescii quos dolos versuti hostes instituerant. Cum vero penetrare incepissent: egressi ex improviso Romani, ipsos nihil tale præmeditatos occupaverunt, et penetraverunt. At illi quamvis tam ex improviso occupati fuissent: tandem tamen resociati, viriliter resistunt, et quosdam circa captivos statuunt: quosdam autem per catervas distribuunt, qui cum hostibus congrediantur. Agmini autem illi quod ad conservandos statuerunt captivos, Richerium et Beduerum præfecerunt: Cador vero dux Cornubiæ atque Borellus ceteris præponuntur. Sed Romani omnes sine ordine eruperant, nec curabant suos per turmas disponere: immo omni nisu præstantes, Britonibus stragem dabant, dum turmas disponere, dum semet ipsos defendere elaborarent. Unde ultra modum debilitati, illos quos conducebant turpiter amisissent, nisi fortuna optatum auxilium eis accelerasset. Guitardus etenim dux Pictavensium comperto dolo prædicto, cum tribus milibus advenerat, cujus freti auxilio tandem prævaluerunt: et vicem prædictæ stragis impudentibus grassatoribus reddidere. Attamen multos suorum in primo congressu amiserunt. Amiserunt etenim inclytum illum Cenomanorum consulem Borellum: qui dum cum

Evandro rege Syriæ congrederetur, lancea ipsius intra gulam infixa vitam cum sanguine eructavit. Amiserunt quoque quatuor proceres, Hirelgam Deperirum, Mauricium Cadorcanensem, Aliduc de Tintagol, et filium Hider: quibus audaciores non facile reperiri poterant, nec tamen audaciæ suæ desistentes sibi desperaverunt: sed omni nisu instantes, et captivos custodire, et inimicos prosternere intendebant. Romani tandem congressum eorum ferre non valentes, ocyus relinquere campum, et castra sua petere cœperunt. At Britones usque insequentes stragem inferunt, complures capiunt, nec requieverunt, donec Vultei Catello et Evandro rege Syriæ peremptis, ceteros penitus dissipaverunt. Habita igitur victoria, captivos quos ducebant, miserunt Parisios: atque cum illis quos recenter ceperant, ad regem suum repedantes, spem summæ victoriæ promittebant, cum admodum pauci de tot supervenientibus hostibus triumphum habuissent.

§ 6. LUCIUS TIBERIUS LENGRIAS ADIT: ARTURUS VALLEM SUESIANAM INGREDITUR.

LUCIUS autem Tiberius, tales casus moleste ferens, animum suum diversis cruciatibus vexatum, nunc huc, nunc illuc revolvit, hæsitando an cœpta prælia cum Arturo committat, an intra Augustodunum receptus, auxilium Leonis imperatoris expectet. Acquiescens tandem formidini nocte sequenti prædictam civitatem aditurus Lengrias cum exercitibus suis ingreditur. Quod ut Arturo compertum est, affectans iter ejus præcedere, eadem nocte, relicta a læva civitate, quandam vallem, quam Lucius transgressurus erat, ingreditur, quæ Suesia vocabatur. Commilitones ergo suos per catervas disponere volens, legionem unam cui præfecerat Morvid consulem Claudiocestriæ jussit adesse, ut si opus acci-

disset, sciret quo posset sese recipere, et resociatis turmis iterum hostibus prælia ingerere. Ceteros etiam per catervas septenas distribuens, et in unaquaque caterva quinquies mille, quingentos et quinquaginta quinque viros omnibus armis instructos collocavit. Pars quoque statutarum turmarum disponitur, equestris : pars autem altera pedestris : daturque præceptum inter eos, ut dum pedestris turma ad invadendum intendat : equestris illico ab obliquo superveniens, stricto agmine dissipare hostes nitatur. Erant autem pedestres catervæ, Britannico more, cum dextro et sinistro cornu in quadrum statutæ : quarum uni Auguselus rex Albaniæ, et Cador dux Cornubiæ, unus in dextro cornu, et alter in sinistro præficiuntur : alii vero, duo insignes consules, Guerinus videlicet Carnotensis, et Boso de Richiden, quæ linqua Saxonum Oxineford nuncupatur : tertiæ vero turmæ Aschil rex Dacorum, atque Lot rex Norwegensium : quartæ Hoelus dux Armoricanorum atque Walguainus nepos regis. Post has autem quatuor, fuerunt aliæ quatuor a dorso statutæ, quarum uni præponuntur Caius dapifer, et Beduerus princerna : alii autem præficiuntur Holdinus dux Rutenorum, et Guitardus dux Pictavensium : tertiæ Vigenis de Legecestria, et Jonathal Dorecestrensis, atque Cursalem de Caicestria : quartæ vero Urbgennius de Badone. Ipse quoque elegit post hos sibi et legioni uni quam sibi adesse affectaverat, locum quendam, quo aureum draconem infixit, quem pro vexillo habebat, quo vulnerati et fatigati, si necessitas compelleret, quasi ad castra diffugerent. Aderant autem in legione illa quam secum habebat, sex milia, sexcenti sexaginta sex.

§ 7. ARTURUS MILITES HORTATUR.

DISPOSITIS itaque cunctis, commilitones suos in hæc verba affatur : " Domestici mei, qui Britanniam terdenorum regnorum fecistis dominam, vestræ congratulor probitati, quam nullatenus deficere, immo magis vigere considero : licet quinque annis inexercitati, oblectamentis ocii potius, quam usui militiæ dediti fuistis hactenus : nequaquam tamen ab innata bonitate degeneravistis : sed in ipsa perseverantes, Romanos propulistis in fugam : qui instimulante superbia suorum, libertatem vobis demere affectaverunt : qui ampliori numero incedentes, ingerere prælia cœperunt : qui congressui vestro resistere non valentes, sese turpiter intra civitatem istam receperunt, ex qua ad præsens egressuris, et per istam vallem, Augustodunum petituris, obviam poteritis adesse : et nihil tale præmeditatos, veluti pecudes occupare. Sane Orientalium gentium segnitiam in vobis esse existimabant : dum patriam vestram facere tributariam, et vosmetipsos subjugare affectarent. Numquid noverunt quæ bella Dacis atque Norwegensibus, Gallorumque ducibus intulistis ? quos meæ subdidistis potestati, et ab eorum pudendo dominio liberavistis : Qui igitur in graviori decertatione valuimus : in hæc leviori sine dubio prævalebimus, si pari affectu semiviros illos elaboraverimus opprimere. Quantos honores quisque vestrum possidebit, si voluntati meæ atque præceptis meis, ut fideles commilitones, acquieveritis ? Subjugatis etenim ipsis, continuo Romam petemus, petitam capiemus, captam possidebimus : et sic aurum, argentum, palatia, turres, oppida, civitates, et ceteras victorum divitias habebitis. Adhuc autem ipso dicente talia, omnes uno clamore assentiunt : parati mortem prius recipere, quam vivente ipso campum diffugiendo relinquere.

§ 8. EODEM MODO LUCIUS TIBERIUS APUD MILITES CONCIONATUR.

AT Lucius Tiberius comperiens insidias, quæ ipsi parabantur, noluit ut affectaverat diffugere: sed revocata audacia, ipsos in eadem valle aditurus, duces suos convocavit, atque his verbis allocutus est: "Patres venerandi, quorum imperio et orientalia et occidentalia regna subjici debuerant, majorum vestrorum memores estote: qui ut adversarios Reipublicæ superarent, non abhorrescebant effundere sanguinem suum, sed exemplum probitatis et militiæ posteris suis relinquentes, ita decertabant, ac si in prælio Deus non providisset eos morituros. Triumphabant ergo sæpius, et triumphando mortem evadebant, quia nulli alia erant proventura, quam quæ ex providentia Dei condescendebant. Augebatur itaque Respublica: augebatur eorundem probitas: et quod honestatis, quod honoris, quod largitatis in generosis esse solebat, in eis diutius vigens, ipsos et ipsorum posteros in dominium totius orbis promovebat. Id igitur in vobis excitare desiderans, hortor vos ut pristinam bonitatem revocetis, atque in eadem perstantes, inimicos nostros in valle qua nobis insidiantur, petentes, quod nostrum est ab illis exigere contendatis. Ne existimetis me idcirco intra civitatem hanc receptum esse, ut vel eos vel eorum congressum abhorruerim: immo arbitrans quod nos stulte prosequerentur, et ut prosequentibus ex improviso obviaremus, atque ipsos segregatim irruentes magna strage infestaremus. Nunc autem quoniam aliter quam rati eramus fecerunt, et nos aliter faciamus. Petamus etenim illos, et audacter invadamus: vel si convaluerint, unanimiter resistamus, et primum impetum toleremus, et sic proculdubio triumphabimus. In pluribus etenim decertationibus, qui in primo congressu perstare potuit, cum victoria sæpis-

sime abivit. Ut his itaque et pluribus aliis finem dicendi fecit, omnes uno assensu faventes, socias quoque manus jurejurando promittentes, ad armandum sese festinant. Armati tandem Lengrias egrediuntur, atque prædictam vallem adierunt, ubi Arturus catervas suas statuerat. Porro et illi duodecim cuneata agmina, atque omnia pedestria fecerunt, quæ Romano more ad modum cunei ordinata, sex millia militum cum sexcentis sexaginta sex, exercitum suum disponentes continebant. Sed et unicuique suos ductores dederunt: ut monitu eorum et invaderent et ceteris irruentibus resisterent. Uni etenim præfecerunt Lucium Catellum senatorem, et Alifantinam regem Hispaniæ. Alii vero Hirtacium regem Parthorum, et Marium Lepidum senatorem: tertio Boccum regem Medorum, et Caium Metellum senatorem: quarto Sertorium regem Libyæ, et quintum Milvium senatorem. Hæc quartuor agmina in prima acie statuta fuerunt. Post ipsa vero alia quatuor a dorso, quorum uni Sersem regem Itureorum præfecerunt: alii vero Pandrasum regem Ægypti: tertio Polytetem ducem Bithyniæ: quarto Teucrum ducem Phyrgiæ. Post hæc quoque alia quatuor agmina, et cuidam illorum dederunt Quintum Carucium senatorem: alii autem Lælium Hostiensem: tertio Sulpitium Subuculum: quarto Mauricium Silvanam. Ipse autem inter eos nunc hac nunc illac incedebat, suggerendo et docendo, qualiter sese haberent. In medio etiam auream aquilam, quam pro vexillo duxerat, jussit firmiter poni: et quoscunque casus segregasset, submonuit ut ad eam reverti conarentur.

§ 9. PUGNA INTER BRITANNOS ET ROMANOS COMMISSA.

POSTQUAM autem in adversa parte, hinc Britones, illinc Romani erectis steterunt telis: confestim (audito classicorum sonitu) agmen illud cui rex Hispaniæ et Lucius Catellus præerant, in catervam illam quam rex Scotiæ et dux Cornubiæ ducebant, audacter irruit: sed illam stricte irruentem nequaquam disgregare potuit. Cui itaque sævissime invadenti occurrit caterva quam Guerinus et Boso regebant, et dum alia, ut prædictum est, resisteret, subito cursu equorum, impetum in eandem fecit: et illa penetrata, obviavit agmini, quod rex Parthorum ducebat contra turmam Aschillii regis Dacorum. Nec mora, concurrunt hinc et inde catervæ, et mutuo sese penetrantes, maximam pugnam lacessunt. Fit itaque miseranda cædes inter eos cum supremo clamore, et terram vertice et calcaneis pulsantes, vitam in utraque parte cum sanguine eructant. Sed primum damnum Britonibus illatum est: quia Beduerus pincerna peremptus fuit: Caius dapifer letaliter vulneratus. Nam cum Beduerus Bocco Medorum regi obviaret, lancea ejusdem confossus inter hostiles catervas peremptus corruit. Caius autem dapifer, dum ipsum vindicare conaretur, intra Medorum turmas circundatus, mortiferum vulnus recepit: qui tamen more boni militis, cum ala quam ducebat viam aperiens, cæsis et dissipatis Medis, sese intra suos, integra caterva recepisset, nisi obviam venisset agmini regis Libyæ, cujus irruptio illos quos ducebat omnes disgregavit: utcunque tamen cum paucis retrocedens, ad aureum diffugit Draconem cum corpore Bedueri. O quanta lamenta Neustriensium, dum corpus sui ducis tot vulneribus dilaniatum aspicerent! O quantos Andegavensium planctus, dum Caii consulis sui vulnera pluribus modis tractarent! Sed non opus erat querela, quia undique sanguinolentæ acies mutuo irruentes, non permittebant eis spatium

prædicti gemitus: quin ipses ad defendendum sese coegissent. Hirelgas ergo nepos Bedueri ultra modum ob mortem ipsius commotus, trecentos suorum associavit sibi, et velut aper intra turmam canum, sic per hostiles catervas subito cursu equorum, locum ubi vexillum regis Medorum aspexerat, petivit: parum cogitans quid sibi contingere posset, dum avunculum suum vindicaret. Adeptus tandem locum quem affectaverat, prædictum regem peremit, peremptumque ad socios suos deportavit, deportatumque juxta corpus pincernæ, omnino dilaniavit. Deinde maximo clamore concivium suorum turmas inanimando, hortabatur in hostes irruere, crebrisque irruptionibus infestare, dum eis virtus recenter fervebat, dum illis formidolosis pectus tremebat, dum cominus imminentes, sapientius quam ceteri per catervas dispositi essent, atque crudelius damnum ingerere sæpius valuissent. Inanimati igitur hortamine illius, impetum in hostes undique fecerunt: quo maxima strages utrinque facta fuit. In parte namque Romanorum, exceptis innumerabilibus aliis, Alifantinam rex Hispaniæ, et Micipsa Babyloniensis, Quintus quoque Milvius et Marius Lepidus senatores occubuerunt. Corruerunt etiam in parte Britonum, Holdinus rex Rutenorum et Leodegarius Boloniensis: tres etiam consules Britanniæ, Cursalem Caicestrensis: Galluc, Salesberiensis, et Urbgennius de Badone. Unde turmæ quas conducebant, ultra modum debilitatæ, retrocesserunt, donec venerunt ad aciem Armoricanorum Britonum, quam Hoelus et Walgainus regebant. Quæ itaque velut flamma ignescens, impetum fecit in hostes, et revocatis illis qui retrocesserant, illos qui paulo ante sequebantur, diffugere coegit. Sed et usque insequens, nunc ipsos diffugientes prosternit, nunc interficit: nec stragem ingerere cessat, donec ad turmam imperatoris venit: qui visa calamitate sociorum, properat ipsis succursum præstare.

§ 10. HOELUS ET WALGAINUS CONSPICUOS SE IN PUGNA GERUNT.

INITO itaque congressu, debilitantur Britones. Kimarcocus siquidem consul Trigeriæ, necnon et duo milia cum eo corruerunt. Corruerunt etiam tres inclyti proceres, Richomarcus et Bloccovius atque Lagivius de Bodloano: qui si principes fuissent regnorum, ob tantam probitatem quam habebant, ventura ætas famam eorum celebraret. Nam et dum prædictum impetum cum Hoelo et Walgaino facerent, non evadebat hostis cui imminebant, quin ei vitam vel gladio vel lancea eripuissent. Sed postquam intra aciem Lucii ventum fuit, undique a Romanis circumsepti, cum prædicto consule et prædictis militibus conciderunt. Hoelus ergo et Walgainus, quibus meliores præterita secula non genuerant, comperta strage suorum, acriores instituerunt: et nunc hac nunc illac, unus ex una parte, alter ex altera, discurrentes, cuneum imperatoris infestabant. At Walgainus semper recenti virtute exæstuans, nitebatur ut aditum congrediendi cum Lucio haberet: nitendo ut audacissimus miles irruebat: irruendo hostes prosternebat: prosternendo cædebat. Hoelus quoque non inferior illo, ex alia parte fulminabat. Socios etiam suos hortabatur, inimicos feriebat, eorumque ictus haud timidus recipiebat: nec ulla hora deficiebat quin sæpissime et percuteretur et percuteret. Non facile definiri poterat, uter eorum alterius vires excederet.

§ 11. LUCIO TIBERIO OCCISO, BRITONES VICTORIA POTIUNTUR.

PORRO Walgainus turmas (ut prædictum est) invadens, invenit tandem aditum quem optabat: et in imperatorem irruit, et cum illo congressus est. At Lucius prima juventute florens, multum audaciæ, multum vigoris, multum probitatis habebat: nihilque magis desiderabat, quam congredi cum milite tali, qui ipsum cogeret experiri, quantum in militia valeret. Resistens itaque Walgaino, congressum ejus inire lætatur, et gloriatur, qui tantam famam de eo audierat. Commisso diutius inter se prælio, dant ictus validos, et clypeos ictibus prætendendo, uterque neci alterius imminere elaborabat. Dum autem acrius in hunc modum decertarent: ecce Romani subito vires recuperantes, impetum in Armoricanos faciunt, et imperatori suo subvenientes, Hoelum et Walgainum cum suis turmis cædendo propulerunt, donec Arturo obviam et ejusdem agmini ex improviso venerunt: ipse etenim audita suorum strage, quæ paulo ante eisdem dabatur, cum legione irruerat, et abstracto Caliburno gladio optimo, excelsa voce atque verbis commilitones suos inanimabat, inquiens: "Quid facitis viri? Ut quid muliebres permittitis illæsos abire? Ne abscedat illorum ullus vivus. Mementote dextrarum vestrarum, quæ tot præliis exercitatæ, terdena regna potestati meæ subdiderunt. Mementote avorum vestrorum, quos Romani, dum fortiores erant, tributarios fecerunt. Mementote libertatis vestræ, quam semiviri isti, et vobis debiliores, demere affectant. Ne abeat ullus vivus, ne abeat. Quid facitis?" Hæc et plura alia vociferando, irruebat in hostes, prosternebat, cædebat, et cuicunque obviabat, aut, ipsum aut ipsius equum uno ictu interficiebat. Diffugiebant ergo ipsum velut pecudes ferocem leonem,

quem sæva fames instimulat ad devorandum quicquid casus subvectat. Arma sua nihil eis proficiebant, quin Caliburnus dextera tam virtuosi regis vibratus, cogeret ipsos animas eructare cum sanguine. Duos reges, Sertorium Libyæ, Bithyniæque Polytetem infortunium illi obtulit, quos abscissis capitibus, ad tartara direxit. Viso igitur rege suo in hunc modum decertante, Britones majorem audaciam capessunt: Romanos unanimiter invadunt: densata caterva incedunt: et dum ex una parte pedestres hoc modo infestarent, equestres ex alia prosternere et penetrare conabantur. Resistunt tamen acriter Romani: et monitu Lucii, illustris regis vicem illatæ cladis Britonibus reddere elaborabant. Tanta igitur vi in utraque parte pugnatur, ac si tunc primum recenter convenirent. Hinc autem Arturus sæpius ac sæpius (ut prædictum est) hostes percutiens, Britones ad perstandum hortabatur: illinc vero Lucius Tiberius Romanos suos, et monebat, et in præclaras probitates multoties ducebat. Nec ipse cessabat ferire: sed in omnes partes turmas suas circuiens, quemcunque hostem casus offerebat, vel lancea, vel gladio perimebat. Fiebat itaque in utraque parte cædes abhorrenda: quia quandoque Britones, quandoque Romani versa vice prævalebant. Postremo dum talis decertatio inter eos fieret, ecce Morvid consul Claudiocestriæ cum legione, quam esse intra colles superius dixi, subito cursu occurrit: et hostes nihil tale præmeditatos a dorso invasit: invadens invasos penetravit: penetrans penetratos dissipavit, atque maximam stragem fecit. Tunc multa milia Romanorum conciderunt. Tunc etiam Lucius imperator intra turmas occupatus, cujusdam lancea confossus interiit. At Britones usque insequentes, victoriam, licet maximo labore, habuerunt.

§ 12. ROMANI PARTIM FUGIUNT, PARTIM SE CAPTIVOS REDDUNT.

DISGREGATI igitur Romani, partim devia et nemora, cogente timore, carpebant: partim ad civitates et oppida, et ad quæque tutissima loca diffugiebant. Quos Britones omni nisu insequendo, miserabili cæde afficiunt, capiunt, despoliant. Ita quod maxima pars eorum ultro protendebat manus suas muliebriter vinciendas: ut pauxillum spatium ad vivendum haberent. Quod divinæ providentiæ stabat loco, cum et veteres eorum priscis temporibus avos istorum injustis inquietationibus infestassent: et isti nunc libertatem, quam illi eisdem demere affectabant, tueri instarent, abnegantes tributum, quod ab ipsis injuste exigebatur.

§ 13. CORPORA MORTUORUM SEPELIUNTUR.

HABITA denique victoria illa, Arturus corpora procerum suorum ab hostilibus cadaveribus separari jubet: separata autem, regio more parari: parata vero ad conprovinciales Abbatias deferri, ut ibidem honorifice sepelirentur. At Beduerus pincerna ad Bajocas civitatem suam, quam Beduerus primus et proavus ejus edificaverat, ab Neustriensibus cum maximis lamentis deportatur. Ibi in quodam cœmeterio quod in Australi parte civitatis erat, juxta murum honorifice positus fuit: Cheudo autem ad Camum oppidum, quod ipse construxerat, graviter vulneratus asportatur, et paulo post eodem vulnere defunctus, in quodam nemore, in cœnobio eremitaram, qui ibidem non longe ab oppido erant: ut decuit Andegavensium ducem, humatus fuit. Holdinus quoque dux Rutenorum Flandrias delatus, in Terivana civitate sua sepultus est. Ceteri autem consules

et proceres, ut præceperat Arturus, ad vicinas Abbatias delati sunt. Hostes quoque suos miseratus, præcepit indigenis sepelire eos: corpusque Lucii ad senatum deferre, mandans non debere aliud tributum ex Britannia reddi. Deinde post subsequentem hyemem, in partibus illis moratus est: et civitates Allobrogum subjugare vacavit. Adveniente vero æstate, cum Romam petere affectaret, et montes transcendere incœpisset, nunciatur ei Modredum nepotem suum, cujus tutelæ commiserat Britanniam, ejusdem diademate per tyrannidem et proditionem insignitum esse; reginamque Ganhumaram, violato jure priorum nuptiarum, eidem nefanda Venere copulatam esse.

LIBER UNDECIMUS.

SEC. I.

MODREDUS, CÆSIS MULTIS EX ARTURI EXERCITU, TANDEM VICTUS WINTONIAM PETIT.

DE hoc quidem, consul auguste, Gaufridus Monumetensis tacebit. Sed ut in Britannico præfato sermone invenit, et a Gualtero Oxinefordensi in multis historiis peritissimo viro audivit, vili licet stylo, breviter tamen propalabit, quæ prælia inclytus ille rex post victoriam istam, in Britanniam reversus, cum nepote suo commiserit. Ut igitur infamia prænunciati sceleris aures ipsius attigit, continuo dilata inquietatione, quam Leoni regi Romanorum ingerere affectaverat: dimisso Hoelo duce Armoricanorum cum exercitu Galliarum, ut partes illas pacificaret: confestim cum Insulanis tantummodo regibus, eorumque exercitibus in Britanniam remeavit.

Prædictus autem sceleratissimus proditor ille Modredus, Cheldricum Saxonum ducem in Germaniam direxerat, ut in illa quoscunque posset associaret sibi, et associatis quibuscunque, iterum citissimis velis rediret. Spoponderet etiam se ipsi hoc pacto daturum partem illam insulæ, quæ a flumine Humbro usque ad Scotiam porrigebatur, et quicquid in Cantia tempore Vortegirni Horsus et Hengistus possederant. At ille peracto ipsius præcepto, cum octingentis navibus plenis armatis Paganis applicuerat: et fœdere dato, huic proditori quasi suo regi parebat. Associaverat quoque sibi Scotos, Pictos, Hibernienses, et quoscunque callebat habuisse avunculum suum odio. Erant autem omnes numero quasi octoginta milia, tam Paganorum quam Christianorum, quorum auxilio fretus, et quorum multitudine comitatus, Arturo in Rutupi portum applicanti obviam venit: et commisso prælio maximam stragem dedit applicantibus. Auguselus etenim rex Albaniæ, et Walgainus nepos regis, cum innumerabilibus aliis in die illa corruerunt. Successit autem Auguselo in regnum Eventus filius Uriani fratris sui, qui postea in decertationibus istis, multis probitatibus claruit. Postquam tandem, etsi magno labore, littora adepti fuerunt, mutuam reddendo cladem, Modredum et exercitum ejus pepulerunt in fugam. Assiduis namque debellationibus usi, sapienter turmas suas disposuerant: quæ partim pede, partim equo distributæ, tali modo decertabant: quod cum pedestre agmen ad invadendum vel resistendum intenderet, equestre ilico obliquo irruens, omni nisu hostes penetrare conaretur, unde eos ad diffugiendum coegerunt. Perjurus ergo ille revocatis undique suis, insequenti nocte Guintoniam ingressus est. Quod ut Ganhumaræ reginæ annunciatum est, confestim desperans, ab Eboraco ad urbem Legionum diffugit, atque in templo Julii martyris, inter monachas ejusdem caste vivere proposuit, et vitam monachalem suscepit.

§ 2. MODREDUS OCCIDITUR: ARTURUS VULNERATUS REGNUM CONSTANTINO TRADIT.

AT Arturus acriori ira accensus, quoniam tot centena comilitonum suorum amiserat: in tertia die datis prius sepulturæ peremptis, civitatem adivit: atque intra eam receptum nebulonem obsedit. Qui tamen cœptis suis desistere nolens, sed ipsos qui ei adhærebant pluribus modis inanimans, cum agminibus suis egreditur, atque cum avunculo suo præliari disponit. Inito ergo certamine, facta est maxima cædes in utraque parte, quæ tandem magis in partem illius illata, coegit eum campum turpiter relinquere. Qui deinde non multum curans, quæ sepultura peremptis suis fieret: cito remige fugæ evectus, Cornubiam versus iter arripuit. Arturus autem interna anxietate cruciatus, quoniam totiens evasisset, confestim prosecutus est eum in prædictam patriam usque ad flumen Cambula, ubi ille adventum ejus expectabat. Porro Modredus, ut erat omnium audacissimus, et semper ad invadendum celerrimus, confestim milites suos per catervas distribuit, affectans vincere vel mori potius, quam prædicto modo diutius fugere. Remanserant adhuc ei ex prædicto numero sociorum sexaginta milia, ex quibus fecit turmas tres: et in unaquaque posuit sex milia armatorum et sexcentos sexaginta sex. Præterea vero fecit unam turmam ex ceteris qui superfuerant, et unicuique aliarum ductoribus datis, eam tutelæ suæ permisit. His itaque distributis quemlibet eorum inanimabat, promittens ceterorum possessiones eis, si ad triumphandum perstarent. Arturus quoque suum exercitum in adversa parte statuit, quem per novem divisit agmina pedestria cum dextro ac sinistro cornu quadrata: et unicuique præsidibus commissis, hortatur ut perjuros et latrones interimant, qui monitu proditoris sui de externis regionibus in insulam advecti, suos eis

honores demere affectabant. Dicit etiam diversos diversorum regnorum Barbaros imbelles atque belli usus ignaros esse, et nullatenus ipsis virtuosis viris et pluribus debellationibus usis resistere posse, si audacter invadere et viriliter decertare affectarent. Ipsis itaque commilitones suos hinc et inde cohortantibus, subito impetu concurrunt acies, et commisso prælio crebros ictus innectere elaborant. Fiunt ilico in utrisque partibus tantæ strages, tanti morientium gemitus, tanti invadentium furores, quantos laboriosum est describere et dolorosum audire. Undique etenim vulnerabunt et vulnerabuntur: perimebant et perimebantur. Postquam autem multum diei in hunc modum duxerunt, irruit tandem Arturus cum agmine uno, quo sex milia sexcentos et sexaginta sex posuerat, in turmam illam ubi Modredum sciebat esse, et viam gladiis aperiendo, eam penetravit, atque tristissimam cædem ingessit. Concidit namque proditor ille nefandus, et multa milia cum eo. Nec tamen ob casum ejus diffugiunt ceteri: sed ex omni campo confluentes, quantum audaciæ dabatur, resistere conantur. Committitur ergo dirissima pugna inter eos, qua omnes fere duces qui in ambabus partibus affuerant, cum suis catervis corruerunt. Corruerunt etenim in parte Modredi, Cheldricus, Elafius, Egbrictus, Bunignus, Saxones: Gillapatriæ, Gillamor, Gislafel, Gillarium, Hibernenses. Scoti etiam et Picti cum omnibus fere quibus dominabantur. In parte autem Arturi Olbrictus rex Norwegiæ, Aschillius rex Daciæ, Cador Limetiæ Cassibellaunus, cum multis milibus suorum tam Britonum quam ceterarum gentium quas secum adduxerat. Sed et inclytus ille rex Arturus letaliter vulneratus est, qui illinc ad sananda vulnera sua in insulam Avallonis advectus, cognato suo Constantino, filio Cadoris ducis Cornubiæ, diadema Britanniæ concessit, anno ab incarnatione dominica quingentesimo quadragesimo secundo.

§ 3. REBELLANT SAXONES.

CONSTANTINO igitur diademate insignito, insurrexerunt Saxones, et duo filii Modredi nec in eum prævalere quiverunt: sed post plurima prælia diffugiendo, unus Londonias, alter vero Guintoniam ingressus, eas obtinere cœperunt. Tunc defunctus est sanctus Daniel Bangornensis ecclesiæ religiosissimus Antistes, et Theonus Glouecestrensis episcopus in Archiepiscopatum Londoniarum eligitur. Tunc obiit sanctissimus urbis Legionum archiepiscopus David in Menevia civitate, intra abbatiam suam, quam præ ceteris suæ diœcesis monasteriis dilexerat, quia beatus Patricius, qui nativitatem ejus prophetaverat, ipsam fundavit. Dum enim ibi apud confratres suos moram faceret, subito languore gravatus, defunctus est, et jubente Malgone Venedotorum rege in eadem ecclesia sepultus. Pro eo ponitur in Metropolitana sede Kincus Lampaternensis ecclesiæ antistes, et ad altiorem dignitatem promovetur.

§ 4. CONSTANTINUS, POST FILIOS MODREDI INTERFECTOS, IPSE A CONANO INTERFICITUR.

AT Constantinus insecutus est Saxones, et eos potestati suæ subjugavit. Et prædictos filios Modredi cepit: et alterum juvenem Guintoniæ in ecclesiam sancti Amphibali fugientem, ante altare trucidavit: alterum vero Londoniis in quorundam fratrum Cœnobio absconditum, atque tandem juxta altare inventum, crudeli morte affecit. Exin tertio anno interfectus est a Conano, sententia Dei percussus, et juxta Utherpendragon intra lapidum structuram sepultus fuit, quæ haud longe a Salesberia mira arte composita, Anglorum lingua Stanheng nuncupatur.

§ 5. CONATUS SOLIO POTITUR.

HUIC successit Aurelius Conanus miræ probitatis juvenis, et ipsius nepos, qui monarchiam totius insulæ tenens ejusdem diademate dignus esset, si non foret civilis belli amator: avunculum etenim suum, qui post Constantinum regnare debuit, inquietavit, atque in carcerem posuit: ejusque duobus filiis peremptis, regnum obtinuit, secundoque regni sui anno defunctus est.

§ 6. WORTIPORIUS CONANO SUCCEDIT.

CONANO successit Wortiporius: in quem insurrexerunt Saxones, conducentes concives suos ex Germania maximo navigio. Sed ipse prælium cum ipsis inivit, et superavit: et monarchiam totius regni adeptus, populum quatuor annis gubernavit cum diligentia et pace.

§ 7. MALGO, REX FACTUS, PULCRITUDINEM CORPORIS SODOMITARUM PESTE DETURPAT.

CUI successit Malgo omnium fere Britanniæ pulcherrimus, multorum tyrannorum depulsor, robustus armis, largior ceteris: et ultra modum probitate præclarus, nisi Sodomitana peste volutatus, sese Deo invisum exhibuisset. Hic etiam totam insulam obtinuit: et sex comprovinciales Oceani insulas, Hiberniam videlicet, atque Islandiam, Godlandiam, Orcades, Norwegiam, Daciam, adjecit dirissimis præliis potestati suæ.

§ 8. BRITANNIA, SUB REGE CARETICO BELLIS CIVILIBUS AFFLICTA, PRÆDA FIT SAXONIBUS ET AFRICANIS.

MALGONI successit Careticus, amator civilium bellorum, invisus Deo et Britonibus. Cujus inconstantiam comperientes Saxones, iverunt propter Gormundum regem Africanorum in Hiberniam, in quam maximis navigiis advectus, gentem patriæ subjugaverat. Exin proditione eorum, cum centum sexaginta sex millibus Africanorum ad Britanniam transfretavit, quam in una parte mentitæ fidei Saxones, in alia vero cives patriæ, civilia bella inter se assidue agentes, penitus devastabant. Inito ergo fœdere cum Saxonibus oppugnavit Careticum regem et post plurima prælia inter eos, fugavit eum de civitate in civitatem, donec eum trusit in Cirecestriam, et obsedit. Ubi Isembardus nepos Ludovici regis Francorum venit ad eum, et cum eo fœdus amicitiæ inivit, et Christianitatem suam tali pacto pro amore ejus deseruit, ut auxilio ejus regnum Galliæ avunculo eripere posset, a quo (ut aiebat) vi et injuste expulsus erat. Capta tandem prædicta civitate et succensa, commisit prælium cum Caretico, et eum fugavit ultra Sabrinam in Guallias. Mox depopulans agros, ignem cumulavit in finitimas quasque civitates: qui non quievit accensus, donec cunctam pene superficiem insulæ, a mari usque ad mare exussit: ita ut cunctæ coloniæ crebris arietibus, omnesque coloni cum sacerdotibus ecclesiæ, mucronibus undique micantibus, ac flammis crepitantibus, simul humi sternerentur. Diffugiebant ergo reliquiæ tantis cladibus affectæ, quocunque tutamen ipsis cedentibus patebat.

§ 9. AUCTORIS IN BRITONES EXPROBATIO.

QUID, ociosa gens pondere immanium scelerum oppressa: quid semper civilia bella sitiens, tete domesticis in tantum debilitasti motibus, quæ cum prius longe posita regna potestati tuæ subdideris, nunc velut bona vinea degenerata, in amaritudinem versa, patriam et conjuges liberosque nequeas ab inimicis tueri? Age ergo, age civile dissidium: parum intelligens Evangelicum illud: Omne regnum in se ipsum divisum desolabitur, et domus supra domum cadet. Quia ergo regnum tuum in se divisum fuit: quia furor civilis discordiæ et livoris fumus mentem tuam hebetavit: quia superbia tua uni regi obedientiam ferre non permisit: cernis idcirco patriam tuam ab impiissimis paganis desolatam, domos etiam ejusdem supra domos ruentes, quod posteri tui in futurum lugebunt. Videbunt etenim barbaræ leænæ catulos oppida, civitates, atque ceteras eorundem possessiones obtinere. Ex quibus misere expulsi, prioris dignitatis statum vel nunquam vel vix recuperabunt.

§ 10. LOEGRIAM SAXONES ITERUM OCCUPANT: BRITONES IN CORNUBIAM ET GUALIAS FUGIUNT.

POSTQUAM autem (ut prædictum est) infaustus Tyrannus cum innumerabilibus Africanorum milibus totam fere insulam vastavit, majorem partem ejus quæ Loëgria vocabatur, præbuit Saxonibus, quorum proditione applicuerat. Secesserunt itaque Britonum reliquiæ in Occidentales regni partes, Cornubiam videlicet atque Gualias. Unde crebras et ferales irruptiones incessanter hostibus fecerunt. Tres igitur archipræsules, videlicet urbis

Legionum, Theonus Londoniensis, et Thadioceus Eboracensis, cum omnes ecclesias sibi subditas, usque ad humum destructas vidissent: cum omnibus ordinatis, qui in tanto discrimine superfuerant, diffugiunt ad tutamina nemorum in Gualias cum reliquiis sanctorum, timentes ne barbarorum irruptione delerentur tot et tantorum veterum sacra ossa, si ipsa in imminenti periculo desererent, et sese instanti martyrio offerrent. Plures etiam Armoricanam Britanniam magno navigio petiverunt: ita ut tota ecclesia duarum provinciarum, Loegriæ videlicet et Northanhumbriæ, a conventibus suis desolaretur: sed hæc alias referam, cum librum de exulatione eorum transtulero.

§ 11. ITA BRITONES REGNUM AMITTUNT.

AMISERUNT deinde Britones regni diadema multis temporibus, et insulæ monarchiam, nec pristinam dignitatem recuperare nitebantur: immo partem illam patriæ quæ eis adhuc remanserat, non uni regi: sed tribus tyrannis subditam, civilibus præliis sæpissime vastabant. Sed nec Saxones diadema insulæ adhuc adepti sunt, qui tribus etiam regibus subditi, quandoque sibi ipsis, quandoque Britonibus inquietationem inferebant.

§ 12. AUGUSTINUS, A GREGORIO PAPA MISSUS, IN BRITANNIAM VENIT.

INTEREA missus est Augustinus a beato Gregorio papa in Britanniam, ut Anglis verbum Dei prædicaret, qui Pagana superstitione cæcati in illa insulæ parte quam habebant, totam deleverant Christianitatem. In parte autem Britonum adhuc vigebat Christianitas, quæ a

tempore Eleutherii papæ habita, nunquam inter eos defecerat. Postquam autem venit Augustinus, invenit in eorum provincia septem Episcopatus et Archiepiscopatum religiosissimis præsulibus munitos, et abbatias complures: in quibus grex domini rectum ordinem tenebat. Inter ceteros, erat in civitate Bangor quædam nobilissima ecclesia, in qua tantus fertur fuisse numerus monachorum, ut cum in septem portiones esset cum præpositis sibi Prioribus monasterium divisum, nulla harum portio minus quam trecentos monachos haberet: qui omnes labore manuum suarum vivebant. Abbas autem eorum Dinoot vocabatur: miro modo liberalibus artibus eruditus. Qui Augustino petenti ab episcopis Britonum subjectionem, et suadenti ut secum genti Anglorum communem evangelizandi laborem susciperent: diversis argumentationibus, ipsos ei nullam subjectionem debere respondit, nec suam prædictionem inimicis suis impendere: cum et suum Archipræsulem haberent, et gens Saxonum patriam propriam eisdem auferre perstarent. Unde eos summo habebant odio: fidemque et religionem eorum pro nihilo habebant: nec in aliquo Anglis magis quam canibus communicabant.

§ 13. ETHELFRIDUS, REX NORTHUMBRIÆ, MONACHOS BRITONES INTERFICIT.

ETHELBERTUS ergo rex Cantiorum, ut vidit Britones dedignantes subjectionem Augustino facere, et eosdem prædicationem suam spernere: hoc gravissime ferens, Ethelfridum regem Northanhumbrorum, et ceteros regulos Saxonum instimulavit, ut collecto grandi exercitu, in civitatem Bangor abbatem Dinoot et ceteros clericos, qui eos spernerent, perditum irent. Acquiescentes ergo consilio ejus, collegerunt mirabilem exercitum, et provinciam Britonum petentes, venerunt Legecestriam,

ubi Brocmail consul urbis adventum eorum expectabat. Venerant autem ad eandem civitatem ex diversis Britonum provinciis innumerabiles monachi et eremitæ, et maxime de civitate Bangor, ut pro salute populi sui orarent. Collectis igitur undique exercitibus, Ethelfridus rex Northanhumbrorum prælium inivit cum Brocmail: qui pauciori numero militum resistens, ad ultimum relicta civitate, sed prius maxima strage hostibus illata, diffugit. At Ethelfridus civitate capta, cum intellexisset causam adventus prædictorum monachorum, jussit in eos primum arma verti, et sic mille ducenti eorum in ipsa die martyrio decorati, regni cælestis adepti sunt sedem. Deinde cum prædictus Saxonum tyrannus Bangornensium urbem peteret: audita ipsius insania, venerunt undique obviam illi duces Britonum, Blederícus videlicet dux Cornubiæ, et Margadud rex Demetorum, Caduanus Venedotorum: et conserto prælio, ipsum vulneratum in fugam propulerunt: sed et tantum numerum exercitus ejus peremerunt, ita quod decem milia circiter, et sexaginta sex corruerunt. In parte etiam Britonum cecidit Bledericus dux Cornubiæ, qui ducatum in eisdem præliis præstabat.

LIBER DUODECIMUS.

SEC. I.

BRITANNIA TOTA INTER CADUANUM ET ETHELFRIDUM DIVIDITUR.

EXIN convenerunt omnes principes Britonum in civitatem Legecestriam, communemque assensum habuerunt, ut Caduanum facerent sibi regem, ipsoque duce Ethelfridum ultra Humbrum persequerentur. Insignitoque illo regni diademate, undique confluentes Humbrum prӕterierunt. Cumque id Ethelfrido nunciatum esset, associavit sibi omnes reges Saxonum, obviusque Caduano perrexit. Denique cum catervas suas in utraque parte statuerent, venerunt amici eorum, talique pacto pacem inter eos fecerunt: ut Ethelfridus trans Humbrum: Caduanus vero citra Humbrum fluvium Britanniam possiderent. Cum autem conventionem suam obsidibus jurejurando confirmassent, orta est tanta amicitia inter eos, ut omnia sua communia haberent. Interea contigit ut expulsa propria conjuge Ethelfridus aliam duceret: expulsamque tanto haberet odio, ut eam ex regno Northanhumbriӕ expelleret. Porro illa puerum in utero habens regem Caduanum adivit: orans ut ejus interventione marito suo resociaretur. Cumque id ab Ethelfrido nullatenus impetrari potuisset: remansit illa in thalamo Caduani, donec dies partus filium quem conceperat in mundum produxit. Natus est etiam paulo post Caduano regi filius ex regina conjuge sua: nam et illa eodem tempore gravida facta fuerat, exin nutriti sunt pueri, ut regium genus decebat, quorum alter videlicet Caduallo nuncupatur, alter vero Edwinus. Interea cum progressior ӕtas ipsos in

adolescentiam promovisset: miserunt eos parentes ad Salomonem regem Armoricanorum Britonum, ut in domo ejus documenta militiæ, ceterarumque curialium consuetudinem addiscerent. Excepti itaque diligenter ab eo, in familiaritatem ipsius accedere cœperunt; ita ut non esset alter ætatis eorum in curia, qui posset cum rege aut esse secretius, aut loqui jucundius. Denique frequenter ante illum in præliis congressum cum hostibus faciebant: virtutemque suam præclaris probitatibus famosam agebant.

§ 2. CADWALLO PACTUM CUM EDWINO FACIT, POSTEA INTERRUMPIT.

SUCCEDENTE tandem tempore, defunctis parentibus in Britanniam reversi sunt, susceptoque regni gubernaculo, eam amicitiam, quam prius patres eorum habuerant, exercere cœperunt. Emenso deinde biennio, rogavit Cadwallonem Edwinus, ut sibi diadema habere liceret, celebraretque statutas solennitates in partibus Northanhumbrorum, quemadmodum ipse citra Humbrum antiquo more consueverat. Cumque inde juxtra fluvium Duglas colloquium facere incœpissent, disponentibus sapientioribus ut melius fieri poterat: jacebat Cadwallo in alia parte fluminis in gremio cujusdam nepotis sui, quem Brianum appellabant. At dum legati hinc et inde mutua responsa deferrent, flevit Brianus, lacrimæque ex oculis ejus manantes ita ceciderunt, ut faciem regis et barbam irrorarent. Qui imbrem cecidisse ratus, erexit vultum suum, vidensque juvenem in fletum solutum, causam tam subitæ mœstitiæ inquisivit. Cui ille: Flendum mihi est, gentique Britonum perpetuo: quæ a tempore Malgonis barbarorum irruptione vexata, nondum adepta est talem principem, qui eam ad pristinam dignitatem reduceret.

Adhuc etiam id tantillum honoris quod ei remanebat, te patiente, minuitur, cum advenæ Saxones, qui semper proditores ejus extiterant, in uno cum illa regio diademate incipiant insigniri. Nomine etenim regis elati, famosiores per patriam ex qua venerunt efficientur, citiusque concives suos invitare poterunt, qui genus nostrum exterminare insistent. Consueverunt namque proditionem semper facere, nec ulli firmam fidem tenere. Unde a nobis opprimendos esse, non exaltandos censerem. Cum ipsos primo rex Vortegirnus retinuit, sub umbra pacis remanserunt, quasi pro patria pugnaturi: sed cum nequitiam suam manifestare quiverunt, malum pro bono reddentes, prodiderunt eum, populumque regni sæva clade affecerunt. Prodiderunt deinde Aurelium Ambrosium: cui post horribilia sacramenta, una cum eo convivantes, venenum potare dederunt. Prodiderunt quoque Arturum, quando cum Modredo nepote suo, postposito jure quo obligati fuerant, contra illum dimicaverunt. Postremo Caretico regi fidem mentientes, Gormondum Africanorum regem super ipsum conduxerunt: cujus inquietatione et patria civibus erepta est, et prædictus rex indecenter expulsus.

§ 3. DE IRA INTER CADWALLONEM ET EDWINUM COORTA.

HÆC eo dicente, pœnituit Cadwallonem incœptæ pactionis: mandavitque Edwino, quod nullatenus a consiliariis suis impetrare poterat, ut permitterent eum petitioni illius acquiescere. Aiebant enim contra jus veterumque traditionem esse, insulam unius coronæ duobus coronatis submitti debere. Iratus igitur Edwinus, dimisso colloquio, secessit in Northanhumbriam, dicens sese sine licentia Cadwallonis regali diademate initiandum. Quod cum Cadwalloni indicatum esset, nuntiavit ei

per legatos, se amputaturum ei caput sub diademate, si intra regnum Britanniæ coronari præsumeret.

§ 4. EDWINUS CADWALLONEM A REGNO FUGAT.

ORTA igitur discordia inter eos, cum utrorumque homines sese plurimis decertationibus inquietavissent: convenerunt ambo ultra Humbrum, factoque congressu, amisit Cadwallo multa millia suorum, et in fugam versus est. Arrepto quoque per Albaniam itinere, Hiberniam insulam adivit. At Edwinus ut triumpho potitus fuit, ducit exercitum suum per provincias Britonum: combustisque civitatibus, cives et colonos pluribus tormentis affecit. Dum autem sævitiæ suæ indulgeret, conabatur Cadwallo semper navigio in patriam suam reverti: nec poterat: quia ad quemcunque portum applicare incipiebat, obviabat ei Edwinus cum multitudine sua, introitumque ei negabat. Venerat namque ad eum quidam sapientissimus augur ex Hispania, vocabulo Pellitus, qui volatus volucrum cursusque stellarum edoctus, prædicebat ei omnia infortunia quæ accidebant. Unde reditu Cadwallonis notificato, obviavit ei Edwinus, navesque ejus iilidebat, ita ut mersis sociis eidem omnem portum abnegaret. Nescius ergo Cadwallo quid faceret, cum fere in desperationem revertendi incidisset: tandem apud se deliberat, quod Salomonem regem Armoricanorum Britonum adiret, rogaretque illum auxillium et consilium, quo in regnum suum reverti quivisset. Cumque vela Armoricam versus dirigeret, tempestates ex improviso validæ ruunt, disperguntque naves sociorum ejus, ita ut in brevi nulla cum altera remaneret. Invasit ilico timor nimius rectorem navis regis, quam, relicto remige, dispositioni fortunæ commisit. Ut igitur cum periculo mortis tota nocte inter obstantes undas nunc huc nunc illuc expulsa

fuit: in sequentis diei aurora applicuerunt in quandam insulam quæ Garnareia nuncupatur: ubi maximo labore nacti sunt tellurem. Occupavit continuo Cadwallonem tantus dolor et ira ob suorum sociorum amissionem, ut tribus diebus et noctibus cibo vesci aspernaretur, ac in lecto infirmatus jaceret. Quarto deinde instante die cœpit eum maxima cupiditas edendi ferinam carnem: vocatoque Briano, indicavit quod concupiscebat. At ille sumpto arcu cum pharetra, cœpit ire per insulam, ut si casus aliquam feram offerret, escam ille ex ea acquireret. Cumque eam totam peragrasset, nec id quod quærebat reperisset, maximis cruciatus est angustiis, quia domini subvenire nequiret affectui. Timebat ei ne mors infirmitatem illius subsequeretur, si appetitum suum explere non valuisset. Usus ergo arte nova, scidit femur suum, et inde frustum carnis abstraxit: paratoque veru torruit illud, et ad regem pro venatione portavit. Mox ille ferinam carnem esse existimans, cœpit ea vesci et sese reficere, admirans, quod tantam dulcedinem in aliis carnibus non reperisset. Satiatus tandem, hilarior factus est et levior, ita ut post tres dies totus sanus fieret. Incumbente deinde congruo vento, armamenta navis parant: erectoque velo æquoreum iter aggrediuntur, et in Kidaletam urbem applicant. Deinde venientes ad regem Salomonem, suscepti ab illo sunt benigne, et ut decebat venerati: et cum causam adventus eorum didicisset, auxilium eis in hunc sermonem promisit.

§ 5. SALOMONIS REGIS ARMORICANI ORATIO.

DOLENDUM nobis est, egregii juvenes, patriam avorum vestrorum a Barbara gente oppressam esse, et vos ignominiose expulsos. Et cum ceteri homines regna sua tueri queant, mirum est populum vestrum tam fœcundam in-

insulam amisisse: nec genti Anglorum, quam nostrates pro vili habent, resistere posse. Dum gens hujus meæ Britanniæ una cum vestratibus in vestra Britannia cohabitaret, dominabatur omnium provincialium regnorum, nec fuit uspiam populus, præter Romanos, qui eam snbjugare quivisset. Nec hoc quidem per suam potestatem Romani fecerunt, ut mihi nuper dictum est: sed per dissidium inter nobiles dictæ insulæ ortum. Romani autem, licet eam ad tempus subditam habuissent, amissis rectoribus suis ac interfectis, cum dedecore expulsi abscesserunt. Sed postquam Maximiano et Conano ducibus ad hanc venerunt provinciam, residui qui remanserunt nunquam eam deinceps gratiam habuerunt, ut regni diadema continue haberent. Quanquam enim multi principes eorum antiquam patrum dignitatem servarent, plures tamen debiliores heredes succedebant, qui eam penitus, invadentibus hostibus, amittebant. Unde debilitatem populi vestri doleo, cum ex eodem genere simus: et sic Britones nominentur, sicut et gens regni quæ patriam, quam videtis, omnibus vicinis adversatam viriliter tuetur."

§ 6. CADWALLONIS RESPONSUM.

POSTQUAM his et aliis finem dicendi fecit, aliquantulum, verecundans Cadwallo, in hunc modum respondit: "Gratias multimodas tibi ago, rex, regibus atavis edite: quia auxilium mihi promittis, ut regnum meum recuperem. Hoc autem quod dicebas, mirum esse gentem meam non servasse avorum dignitatem, postquam Britones ad has provincias venerunt: nequaquam id admirandum censeo. Nobiliores namque totius regni prædictos duces secuti fuerunt, et ignobiles remanserunt, qui ipsorum potiti sunt honoribus. Qui cum vicem nobilium obtinere cœpissent, extulerunt se ultra

quam dignitas expetebat, et ob divitiarum affluentiam superbi, cœperunt tali et tantæ fornicationi indulgere, qualis nec inter gentes audita est: et (ut Gildas historicus testatur) non solum hoc vitium, sed omnia quæ humanæ naturæ accidere solent, perpetrarunt. Et invaluit præcipue, quod totius boni evertit statum, odium veritatis cum assertoribus suis: amorque mendacii cum fabricatoribus suis: susceptio mali pro bono: veneratio nequitiæ pro benignitate: exceptio Satanæ pro Angelo lucis. Ungebantur reges non propter Deum, sed qui ceteris crudeliores exstarent: et paulo post ab unctoribus, non pro veri examinatione, trucidabantur: aliis electis trucioribus. Si quis vero eorum mitior, et veritati aliquatenus propior videretur, in hunc quasi Britanniæ subversorem, omnium odia telaque torquebantur. Denique omnia quæ Deo placebant et displicebant, æquali lance inter eos pendebant, si non graviora essent displicentia. Itaque agebantur cuncta quæ saluti erant contraria: ac si nihil medicinæ a vero omnium medico largiretur. Et non solum hoc seculares viri, sed et ipse grex domini, ejusque pastores sine discretione faciebant. Non igitur admirandum est, degeneres tales, Deo ob talia scelera invisos, patriam illam amittere, quam prædicto modo maculaverant. Volebat etenim Deus vindictam ex ipsis sumere, dum externum populum supervenire passus est, qui nos patriis agris exterminaret. Dignum tamen esset, si Deus permitteret, cives pristinæ dignitati restiture: ne generi nostro opprobrium sit, nos debiles fuisse rectores, qui tempore nostro in id non desudaverimus. Idem etenim nobis atavus fuit: unde auxilium tuum securius postulo. Malgo namque summus ille rex Britanniæ, qui post Arturum quartus regnaverat, duos genuit filios, quorum unus Ennianus, alter vero Runo vocabatur. Ennianus autem genuit Belin: Belin Iagonem: Iago Caduanum patrem meum. Runo autem, qui post obitum fratris expulsus fuit inquietatione

Saxonum, hanc provinciam adivit: deditque filiam suam Hoelo duci, filio magni Hoeli: qui cum Arturo patrias subjugaverat. Ex illa natus est Alanus; ex Alano Hoelus patur tuus, qui dum vixit, toti Galliæ non minimum inferebat timorem."

§ 7. BRIANUS EDWINI MAGUM OCCIDIT.

INTEREA hiemante eo apud Salomonem consilium inierunt, ut Brianus in Britanniam transfretaret, Magumque Edwini regis aliquo modo perimeret, ne solita arte adventum Cadwallonis ei indicaret. Cumque in portum Hamonis applicuisset, finxit se intra vestimenta cujusdam pauperis, pauperem: fecitque sibi baculum ferreum et acutum, quo Magum interficeret, si illum casus obtulisset. Deinde perrexit Eboracum. Nam tunc Edwinus in eadem urbe manebat. Ut igitur illam ingressus est, associavit se pauperibus, qui ante januam regis eleemosynam expectabant. Eunte autem eo et redeunte, egressa est soror ejus ex aula, habens pelvim quandam in manu, ut aquam reginæ apportaret: illam rapuerat Edwinus ex urbe Wigornensium, dum post fugam Cadwallonis in provincias Britonum desæviret. Cum itaque ante Brianum præteriret, agnovit eam continuo, et in fletum solutus, eam demissa voce vocavit. Ad vocem ergo ipsius, faciem puella vertens, dubitavit primo quis ipse esset: at ut propius accessit, agnito fratre, pene in extasim collapsa est, timens ne aliquo infortunio notificatus ab hostibus caperetur. Postpositisque osculis et familiaribus verbis, indicavit fratri breviter, quasi aliud loquens, statum curiæ, et Magum, quem ipse quærebat, qui forte tunc inter pauperes deambulabat, dum eleemosyna eisdem distribueretur. Porro Brianus, ut viri notitia usus est, præcepit sorori, nocte sequenti ex thalamis furtim egredi, et ad se extra

urbem juxta quoddam templum vetus venire, ubi ipse adventum ejus in crepidinibus loci expectaret. Deinde intromisit se intra turbam pauperum, in parte illa ubi Pellitus ipsos collocabat. Nec mora: cum aditum percutiendi habebat, erexit burdonem quem supra dixi, infixitque Magum sub pectore, atque eodem ictu interfecit. Mox projecto baculo inter ceteros delituit pauperes, nulli astantium suspectus, et præfata latibula favente Deo petivit. At soror, instante jam nocte pluribus modis egredi conata est: nec valuit, quia Edwinus ob necem Pelliti exterritus, vigiles circa curiam posuerat, qui quæque abdita explorantes, egressum ei abnegabant. Cumque id comperisset Brianus, recessit ex illo loco, ivitque Exoniam, ubi convocatis Britonibus, ea quæ fecerat, notificavit. Missis postmodum ad Cadwallonem legatis, munivit urbem illam: mandavitque universis Britonum proceribus, ut oppida sua et civitates defensare insisterent, lætique adventum Cadwallonis expectarent, qui in brevi Salomonis auxilio fretus, eis præsidio veniret. Hoc itaque per totam insulam divulgato, Peanda rex Merciorum cum maxima multitudine Saxonum venit Exoniam, Brianumque obsedit.

§ 8. CADWALLO PEANDAM, EXERCITU EJUS FUGATO, CAPTIVUM FACIT.

INTEREA applicuit Cadwallo cum decem millibus militum, quos ei Salomon rex commiserat: petivitque celeriter obsidionem quam prædictus rex tenebat. Ut autem cominus perrexit: divisit milites suos in quatuor partes, hostesque suos adire non distulit. Conserto deinde prælio, captus est Peanda continuo, et exercitus ejus peremptus. Cunque ipse alium aditum salutis non haberet, subdidit se Cadwalloni, deditque obsides,

promittens sese cum illo Saxones inquietaturum. Triumphato itaque illo, convocavit Cadwallo proceres suos multo tempore dilapsos: petivitque Northanhumbriam contra Edwinum, patriamque vastare non cessavit. Quod cum Edwino nunciatum esset: associavit sibi omnes regulos Anglorum, et in campo, qui Hevenfeld appellatur, obviam veniens, bellum cum Britonibus commisit. Illato ocyus prælio interficitur Edwinus, et totus fere populus quem habebat: nec non et filius ejus Offridus cum Godboldo rege Orcadum, qui eis in auxilium venerat.

§ 9. CADWALLO OSRICUM ET ÆDANUM IN PUGNA OCCIDIT.

HABITA igitur victoria, Cadwallo universas Anglorum provincias pervagando ita debacchatus est in Saxones, ut ne sexui quidem muliebri vel parvulorum ætati parceret: quoniam omne genus Anglorum ex finibus Britanniæ abradere volens, quoscunque reperiebat, inauditis tormentis afficiebat. Deinde commisit prælium cum Osrico qui Edwino successerat: atque illum interemit, et duos nepotes ejus, qui post illum regnare debuerunt. Sed et Ædanum regem Scotorum, qui eis auxilio venerat.

§ 10. OSWALDUS REX FIT NORTHANHUMBRIÆ.

HIS itaque interfectis, successit Oswaldus in regnum Northamhumbriæ, quem Cadwallo post ceteros qui eum inquietaverunt, in provinciam, usque ad murum, quem Severus Imperator olim inter Britanniam Scotiamque construxerat, fugavit. Postea misit Peandam regem Merciorum, et maximam partem sui exercitus ad eundem locum, ut cum eo bellum consereret. At Oswaldus,

dum a prædicto Peanda, in loco qui vocatur Hevenfeld, id est, celestis campus, quadam nocte obsideretur: erexit ibidem crucem domini, et commilitonibus suis indixit, ut suprema voce in hæc verba clamarent: Flectamus genua omnes, et Deum omnipotentem vivum et verum in commune deprecemur, ut nos ab exercitu superbo Britannici regis, et ejusdem nefandi ducis Peandæ defendat: scit enim ipse, quia justa pro salute gentis nostræ bella suscepimus. Fecerunt ergo omnes ut jusserat: et sic incipiente diluculo in hostes progressi, juxta suæ fidei meritum victoria potiti sunt. Quod ut Cadwalloni nunciatum fuit, acri ira ignescens, collegit exercitum suum, et sanctum regem Oswaldum insequuutus est: et collato prælio, in loco qui Burne vocatur, irruit in eum Peanda atque interfecit.

§ 11. OSWIUS POST OSWALDUM REX FACTUS, CADWALLONI SE SUBMITTIT.

PEREMPTO igitur Oswaldo cum multis milibus suorum, successit ei in regnum Northanhumbrorum frater ejus Oswiüs, qui multa donaria auri et argenti Cadwalloni toti jam Britanniæ imperanti donans, pacem ejus adeptus est, et sese ipsi submisit, Nec mora, insurrexerunt in eum Alfridus frater ejus et Ethelwaldus filius fratris ejus. Sed cum perstare nequivíssent, diffugerunt ad Peandam regem Merciorum, ipsum implorantes, ut collecto exercitu cum eis trans Humbrum iret: regique Oswio regnum suum auferret. At Peanda timens pacem infringere, quam rex Cadwallo per regnum Britanniæ statuerat, distulit sine licentia ipsius inquietationem incipere, donec illum aliquo modo incitaret: ut vel ipse in Oswium regem insurgeret, vel sibi cum eo congrediendi copiam concederet. Quadam igitur solennitate Pentecostes, cum rex Cadwallo dia-

dema Britanniæ portando, festum Londoniis celebraret: et universi Anglorum reges, præter Oswium solum, nec non et Britonum duces adessent, adivit Peandam regem, et ab eo quæsivit, cur Oswius solus aberat, cum ceteri Saxonum principes adessent. Cui cum Cadwallo respondisset, ipsum infirmitatis causa deesse: adjecit ipse, dicens, illum misisse propter Saxones in Germaniam, ut fratrem suum Oswaldum in ipsos utrosque vindicaret. Adjecit etiam, illum pacem regni infregisse, qui solus prælium et contentionem inter eos inceperat, cum Ethelfridum regem Northanhumbrorum, et Ethelwaldum fratris sui filium, bellis inquietatos, a patria propria expulisset. Petivit quoque licentiam ut eum, vel interficeret, vel a regno fugaret.

§ 12. MARGADUD CADWALLONI CONSILIUM DAT.

REX igitur in diversas meditationes inductus, familiares suos sevocavit, præcepitque conjicere quid super tali re autumarent. Conjicientibus eis plura, Margadud rex Demetiorum inter ceteros dixit: "Domine, quoniam genus Anglorum te ex finibus Britanniæ expulsurum proposuisti, cur a proposito tuo divertens, ipsos inter nos in pace manere pateris? Eia ergo, permitte saltem, ut ipsi inter semetipsos civilem habeant discordiam, et mutuis cladibus affecti a patria nostra exterminentur. Non est enim fides illi servanda, qui semper insidiatur, ut eum cui eam debet versutis laqueis capiat. Saxones ergo, ex quo primum patriam nostram ingressi sunt, semper insidiantes gentem nostram prodiderunt. Quam itaque fidem eis tenere debemus? Da ocyus Peandæ licentiam, ut in prædictum Oswium insurgat: ut sic civili discordia inter eos exorta alter alterum perimens, ab insula nostra deleantur."

§ 13. PEANDA AB OSWIO OCCIDITUR.

HIS igitur et pluribus aliis dictis motus Cadwallo, Peandæ licentiam dedit congrediendi cum Oswio. Qui deinde collecto innumerabili exercitu, petivit Humbrum, et provinciam ejusdem patriæ vastando, prædictum regem acriter cœpit inquietare. At oswius ad ultimum necessitate coactus, promisit ei innumera regia ornamenta, et majora donaria quam credi potest, ut patriam suam vastare desineret, et prætermissa inquietatione quam inceperat, domum rediret. Cumque ille precibus ejus nullatenus assensum præberet: rex ille ad divinum respiciens adjutorium, licet minorem haberet exercitum, inivit tamen prælium cum illo juxta fluvium Winved, et Peanda, nec non et triginta ducibus peremptis, victoriam adeptus est. Interfecto igitur Peanda, Wulfredus filius ejusdem, donante Cadwallone, successit in regnum, qui consociatis sibi Eba et Edberto Merciorum ducibus, rebellavit adversus Oswium: sed jubente tandem Cadwallone, pacem cum illo habuit. Completis tandem quadraginta octo annis, nobilissimus ille atque potentissimus Cadwallo rex Britonum, senio et infirmitate gravitus, xv Kalendas Decemb. ab hoc seculo migravit. Cujus corpus Britones balsamo et aromatibus conditum in quadam ænea imagine, ad mensuram staturæ ejus fusa, mira arte posuerunt. Imaginem autem illam super æneum equum, miræ pulcritudinis armatam, et super Occidentalem portam Londoniarum erectam in signum prædictæ victoriæ, et Saxonibus in terrorem statuerunt. Sed et ecclesiam subtus, in honorem sancti Martini ædificaverunt, in qua pro ipso et fidelibus defunctis, divina celebrantur obsequia.

§ 14. CADWALLONI FILIUS CADWALLADRUS SUCCEDIT.

SUCCESSIT itaque in regni gubernaculum Cadwalladrus filius ejus, quem Beda Ethelwaldum juvenem vocat, et in initio viriliter et pacifice tractavit. At cum duodecim annos post sumptum diadema prateriisset, in infirmitatem cecidit, et civile dissidium inter Britones ortum est. Mater ejus fuerat soror Peandæ: patre tantum eodem: matre vero diversa, ex nobili genere Gewisseorum edita fuerat. Eam memoratus rex Cadwallo, post factam cum fratre concordiam, in societatem thori accepit: et Cadwalladrum ex illa progenuit.

§ 15. BRITONES EX BRITANNIA ABEUNT: CADWALLADRI LAMENTUM.

QUO igitur (ut dicere cœperam) languente, discordia afficiuntur Britones, et opulentam patriam detestabili dissidio destruunt. Accessit etiam aliud infortunium: quia fames dira ac famosissima insipienti populo adhæsit, ita ut totius cibi sustentaculo quæque vacuaretur provincia, excepto venatoriæ artis solatio. Quam famem pestifera mortis lues consecuta est: quæ in brevi tantam populi multitudinem stravit, quantam non poterant vivi humare. Unde miseræ reliquiæ, patriam factis agminibus diffugientes, transmarinas petebant regiones, et cum ululatu magno sub velorum sinibus hoc modo cantantes: "Dedisti nos Deus tanquam oves escarum: in gentibus dispersisti nos." Ipse etiam rex Cadwalladrus cum navigio miserabili Armoricam petens, prædictum planctum hoc modo augebat: Væ nobis peccatoribus, ob immania scelera nostra, quibus Deum nullatenus offendere diffugimus, dum pœnitentiæ spa-

tium habebamus. Incumbit ergo illius potestatis ultio: quæ nos ex natali solo extirpat: quos nec olim Romani, nec deinde Scoti vel Picti: nec versutæ Saxonum proditiones exterminare quiverunt. Sed in vanum patriam contra illos toties recuperavimus: cum non fuit Dei voluntas, ut in ea perpetuo regnaremus. Ipse verus judex, cum vidisset nos nullatenus a sceleribus nostris cessare velle, ac neminem genus nostrum a regno expellere posse: volens corripere stultos, indignationem suam direxit, qua propriam nationem catervatim deserimus. Redite ergo, Romani: redite Scoti et Picti: redite Ambrones et Saxones: ecce patet vobis Britannia, ira Dei deserta: quam vos desertam facere nequivistis. Non nos fortitudo vestra expellit: sed summi regis potentia, quam nunquam offendere distulimus.

§ 16. BRITONES ALANUM REGEM PETUNT: SAXONES TOTA BRITANNIA POTIUNTUR.

UT igitur inter hos et alios gemitus in Armoricanum littus appulsus fuit: venit cum tota multitudine sua ad regem Alanum Salomonis nepotem: et ab illo digne susceptus est. Britannia ergo cunctis civibus, exceptis paucis, quibus in Gualliarum partibus mors pepercerat, desolata, per undecim annos Britonibus horrenda fuit. Saxonibus quoque eadem tempestate ingrata, qui in illa sine intermissione moriebantur. Quorum residui, cum tam feralis lues cessavisset, continuum morem servantes, nunciaverunt concivibus suis in Germania, Britanniam insulam indigena gente carentem, facile illis subdendam, si in illam habitaturi convenirent. Quod cum ipsis indicatum fuisset, nefandus populus ille, collecta innumerabili multitudine virorum ac mulierum, applicuit in partes Northanhumbriæ: et

desolatas provincias ab Albania usque ad Cornubiam inhabitavit. Non enim aderat habitator qui prohiberet, præter pauperculas Britonum reliquias quæ superfuerant, quæ intra abdita nemorum in Gualliis commanebant. Ab illo tempore potestas Britonum in insula cessavit: et Angli regnare cœperunt.

§ 17. CADWALLADRUM AD BRITANNIAM REDEUNTEM ANGELUS DEI DETERRET.

DEINDE cum aliquantulum temporis emensum esset, et prædictus populus roboratus fuisset, recordatus Cadwalladrus regni sui jam a supradicta contagione purificati, auxilium ab Alano petivit: ut pristinæ potestati restitueretur. At cum id a rege impetravisset, intonuit ei vos angelica, dum classem pararet, ut cœptis suis desisteret. Nolebat enim Deus Britones in insula Britanniæ diutius regnare, antequam tempus illud venisset, quod Merlinus Arturo prophetaverat. Præcepit etiam illi, ut Romam ad Sergium Papam iret, ubi peracta pœnitentia inter beatos annumeraretur. Dicebat etiam populum Britonum per meritum suæ fidei insulam in futuro adepturum, postquam fatale tempus superveniret. Nec id tamen prius futurum, quam Britones reliquiis ejus potiti, illas e Roma in Britanniam asportarent. Tunc demum revelatis etiam ceterorum sanctorum reliquiis, quæ propter paganorum invasionem absconditæ fuerant, amissum regnum recuperarent. Quod cum auribus beati viri intimatum fuisset: accessit ilico ad Alanum regem, et quod sibi revelatum fuerat, indicavit.

§ 18. CADWALLADRUS ROMAM PETIT, UBI PAULO POST MORITUR.

TUNC Alanus sumptis diversis libris, et de prophetiis Aquilæ qui Sehstoniæ prophetavit, et de carminibus Sibyllæ ac Merlini, cœpit scrutari omnia, ut videret, an revelatio Cadwalladri scriptis oraculis concordaret. Et cum nullam discrepantiam reperisset: suggessit Cadwalladro, ut divinæ dispensationi pareret: et Britannia postposita, quod angelicus ei præceperat monitus, perficeret, filium autem suum Ivor, ac Ini nepotem suum ad reliquias Britonum regendas in insulam dirigeret: ne gens antiquo illorum genere edita, libertatem barbarica irruptione amitteret. Tunc Cadwalladrus abjectis mundialibus, propter Deum regnumque perpetuum, venit Romam, et a Sergio Papa confirmatus, non multo post inopino etiam languore correptus est, duodecima autem die Kalendarum Majurum, anno ab incarnatione Dominica sexcentesimo octogesimo nono, a contagione carnis solutus, cœlestis regni aulam ingressus est,

§ 19. IVOR ET IVI FRUSTRA SAXONES INQUIETANT.

CUM autem Ivor et Ini naves sibi collegissent, quos potuerunt associaverunt sibi, et applicuerunt in insulam, atque XLIX annis gentem Anglorum sævissima inquietatione affecerunt: sed non multum profuit. Supra dicta namque mortalitas, et fames, atque consuetudinarium dissidium, in tantum coegerat populum superbum degenerare, quod hostes longius arcere nequiverant. Barbarie etiam irrepente, jam non vocabantur Britones,

sed Gualenses : vocabulum sive a Gualone duce eorum, sive a Guales eorum regina, sive a barbarie trahentes. At Saxones sapientius agentes, pacem etiam et concordiam inter se habentes, agros colentes, civitates et oppida reædificantes erant, et sic abjecto Britonum dominio, jam toti Loegriæ imperaverant, duce Athelstano, qui primus inter eos diadema portavit. Degenerati autem a Britannica nobilitate Gualenses, nunquam postea monarchiam insulæ recuperaverunt : immo, nunc sibi interdum Saxonibus ingrati, consurgentes, internas atque domesticas clades incessanter habebant.

§ 20. AUCTOR FINEM HISTORIÆ SUÆ FACIT.

REGES autem illorum qui ab illo tempore in Gualiis successerunt : Karadoco Lancarbanensi contemporaneo meo, in materia scribendi permitto. Reges vero Saxonum Guillelmo Malmesberiensi, et Henrico Huntingdonensi : quos de regibus Britonum tacere jubeo, cum non habeant illum librum Britannici sermonis, quem Gualterus Oxinefordensis archidiaconus ex Britannia advexit : quem de historia eorum veraciter editum in honore prædictorum principum, hoc modo in Latinum sermonem transferre curavi.

INDEX.

Subsidia quibus usus in textu hujus editionis ordinando.

1. Editio Heidelb. Commelin.
2. Notæ quas Petreius, vir doctus, nuper defunctus, margini exemplaris sui alleverat.
3. Cod. MS., olim Farmerii, nunc Jacobi Bohn. Is liber sæculi decimi quarti esse videtur, et tres tantum libros continet, quos omnes ad verbum contuli.
4. Cod. Harl. 225, coll. usque ad Lib. VI. sec. 8.
5. Reg. 13 D. II. coll. usque ad fin. Lib. VI.
6. Editio prophetiæ Merlini a Michel et Wright nuper vulgata, coll. usque ad Lib. VIII. sec. 1., veneno p. 131, l. 13.
7. Cod. Reg. 15 C. XVI. coll. usq. ad VIII., 6, vobis, p. 136, l. 30.
8. Cod. 14 C. I. coll usq. ad. fin. Lib. VIII.
9. Cod. MS. in Bibliotheca Bononiensi.

Præter istos codices plerosque alios inspexi, id quidem levius, sed satis accurate ut certior fierem nihil fere in istis libris inesse quod in mea deesset.

PONTICI VIRUNNII

TARVISINI

HISTORIÆ BRITANNICÆ

LIBRI SEX.

EX EDITIONIBUS PRIORIBUS,

ACCURATE RECENSITI.

1844.

PONTICI VIRUNNII

BRITANNICÆ HISTORIÆ.

LIBER PRIMUS.

BRITANNIA insularum optima in occidentali Oceano inter Galliam et Hiberniam sita, octingenta milia in longum, ducenta vero in latum continens quicquid mortalium usui congruit, indeficienti fertilitate ministrat, omni genere metallorum fœcunda, campos latepansos habet collesque præpollenti culturæ aptos, in quibus frugum diversitates ubertate glebæ temporibus suis proveniunt. Habet et nemora universis ferarum generibus repleta, floribus, apibusque mirifice, pratis, fontibus amœnis per nitidos rivos murmurantibus, lacubus et piscosis fluviis irrigua est, et absque meridianæ plagæ freto, quo ad Gallias navigatur, tria nobilia flumina, Tamesim videlicet, et Sabrinam necnon et Humbrum, veluti tria brachia extendit, quibus transmarina commercia ex universis nationibus eidem navigio feruntur. Bis denis, etiam bis quaternis civitatibus olim decorata erat, quarum quædam dirutis mœnibus in desertis locis squalescunt, quædam vero adhuc integræ, templa sanctorum cum turribus perpulcra altitudine erecta continent, in quibus religiosi cœtus virorum, ac mulierum, obsequium Domini juxta traditionem Christianam præstant. Postremo quinque inhabitatur populis, Normanis videlicet, et Britannis, Saxonibus, Pictis, id est Pictonibus, et Scotis: ex quibus Britones olim ante ceteros a mari

usque ad mare insederunt, donec ultione divina propter ipsorum superbiam superveniente, Pictis, et Saxonibus cesserunt. Mirum autem est, in tot et tantis turbinibus rerum, semper litoras amavit, et utraque lingua sæpe plurimum floruerunt magni vates, sicut Plenydius Oronius; philosophi quoque et oratores, etiam temporibus nostris probabiles modo profundo artium prima, et in reliquis insignes.

PRIMI autem habitatores qui sint, in antiquis annalibus ipsorum sunt hoc modo: Ascanio filio Æneæ, filius suit Silvius, quiex quadam nepte Laviniæ clam sutulit filium Brutum nomine cognito stupro, Magi dixerunt parituram puerum, qui patrem occideret. Adultus puer vaticinium perfecit: Nam Silvium in venatione patrem invitus sagitta interemit. Quo facto exulavit, atque in Græciam divertit, ubi cum Heleno habitavit: tandem multa prælia gessit, et vicit. Inde recedens, templum Dianæ adivit, in quandam insulam desertam, ubi litavit Deæ juxta ritum, novies circuens aram cruore cervæ, et vino, dicens:

Diva potens nemorum, terror silvestribus apris
  Cui licet amfractus ire per æthereos,
Infernasque domos: terrestria jura resolve,
  Et dic quas terras nos habitare velis?
Dic certam sedem, qua te venerabor in ævum,
  Qua tibi virgineis dedico templa choris?

Versus sunt Gildæ poetæ Britannici nobilissimi, qui circa tempora Claudii fuit imperatoris Augusti, quos e Græco transtulit. Peracto sacrificio ibi noctu quiescenti dea apparuit, dicens:

Brute, sub occasu solis trans Gallica regna,
  Insula in Oceano est undique clausa mari:

Insula in Oceano est habitata Gigantibus olim
  Nunc deserta quidem, gentibus apta tuis.
Hanc pete: namque tibi sedes erit illa perennis.
  Hic fiet natis altera Troja tuis.
Hic de prole tua reges nascentur: et ipsis
  Totius terræ subditus orbis erit.

EXPERRECTUS (jam mane erat) Geryoni auguri socio heroi inclyto omnia explicati. Læti hortantur, naves CCCXXIV. repetiere, in Africam venerunt, deinde ad aras Philistenorum, ad locum salinarum: et navigarunt inter Russicadam et montes Azaræ, piratas superant, flumen Maluæ trauseunt, applicarunt in Mauritaniam: introgressi in Tyrrhenum, invenerunt Trojanorum gentes quasdam cum Antenore fugatas, quibus dux erat Corineus forma gigantea, qui gigantes superabat tanquam pueros: cujus populus, quia multi erant, heroum nomine vocati ab isto, dicebatur populus Cornubiensis. Inde facta amicitia et societate, Brutus recessit, pervenitque in Aquitaniam, et ostium Ligeris ingressus est. Regnabat tunc in Aquitania Goffarius Pictus, qui armatos contra hos misit, quibus præfectus erat Imbertus, quem Corineus interemit, vix nuncius remansit, facto exercitu venit Goffarius rex, cujus ducem Suardum ille perimit, omnes in illum solum, et ipse solus in omnes irruebat.

Tunc in Galliis duodecim reges regnabant, qui auxilia miserunt Goffario. Erat quidem Tros nomine Turnus semigigas, nepos Bruti, qui solo suo gladio sexcentos homines interfecit; tandem occiditur: de cujus nomine civitas Turonis vocabulum nacta est, propterea quod ibidem fuit sepultus. Sed cum Trojani assidue minuerenter, et Galli augerentur, decrevit Brutus recedere, venitque in littora Totonesia. Erat tunc nomen Insulæ Albion, quæ a nem-

ine habitabatur, nisi a quibusdam gigantibus, quos Troius Corineus, et Brutus ad cavernas fugant, cæduntque, et insulæ dominio potiuntur, et habitare cœperunt: ac Brutus de nomine suo Britanniam appellavit, et socios Britannos vocavit, unde et Græce BPETTANOI dicuntur. Quod autem Trojani venerint in Britanniam, tradunt Græci, pariter magni auctores, et in Italiam, et Gallicos campos.

PORTIONEM regni sui Corineus vocavit Corinensem, quam sibi elegit; quæ nunc cornu Britanniæ, vel per corruptionem Cornubia appellatur. Et mirum fuit de illa ætate, in qua fuerunt viri maximi, sed plurimum in Britannia gigantes nomine et viribus, qui tunc erant statura gigantea, ut scribit Homerus, inter quos erat quidam gigas, nomine Goermagog, statura duodecim cubitorum, qui cum viginti gigantibus impetu facto contra Brutum, multos Trojanos interfecit. Tandem cæduntur gigantes, fugantur, Goermagem captum, ut in luctu cum Corineo certaret, reservavit, qui dum in lucta essent, Corineum quasi suffocavit, ruptis tribus costis. Corineus elevatum gigantem tulit in altam, ac illum de rupe præcipitavit in mare: unde adhuc quoque in Britannia locus ille de præcipitatione gigantis etiam in præsentem diem dicitur, Saltus Goermagog. Brutus elegit ad Tamensem fluvium urbem condere, Trojamque appellavit, tandem per corruptionem Trinovantum dicta fuit. At postquam Lud frater Cassibellauni, qui cum Julio Cæsare dimicavit, regni gubernaculum adeptus est, cinxit eam nobilissimis muris, et turribus arte mira fabricatis, et de nomine suo jussit eam dici Caer Lud, id est civitatis Lud, unde postea maxima orta est seditio inter illum, et

fratrem Nennium, quoniam vellet nomen Trojæ in patria sua delere. Quam contentionem, quia Gildas historicus et poeta insignis, satis prolixe exequitur, elegi præterire, ne id, quod tantus scriba tanto stylo perornavit, videar vili dictamine maculare. Regnabat tunc in Judea Heli sacerdos, et arca testamenti capta erat a Philistæis, regnabant etiam in Troja filii Hectoris, expulsis posteris Antenoris.

LIBER SECUNDUS.

COGNOVERAT uxorem suam Brutus Enogen, Græcam, pulcherrimam omnium mulierum; quam habuit dum esset cum Heleno, et tres filios habuerat inclytos, Locrinum, Albanactum, Cambrum: qui mortuo Bruto, regnum inter se diviserunt. Locrinus major natu dimidium insulæ tenuit, quæ de nomine suo dicta est Loegria. Camber autem partem aliam, quæ est ultra Sabrinam flumen, quæ nunc Guallia vocatur; sed de nomine ipsius postea Cambria dicta est, unde adhuc lingua Britannica vocant se gens illa Cambry. Et Albanactus junior possedit patriam quæ lingua nostra his temporibus appellatur Scotia: et nomen ei ex nomine suo Albania datum fuit. Paucis post annis illuc applicuit Humber rex Hunnorum in Albaniam; et commisso prælio Albanactus interficitur, et gens ad Locrinum fugere cogitur. Locrinus cum Cambro fratre obviant exercitui citra fluvium qui nunc vocatur Humber: Humbrum fugant, et mersus nomen dedit fluvio. Sic Britanniæ pars est Cambria de nomine Cambri filii, ex Bruto filio Sylvii filii ex Ascanio. Sic tres puellas ductas ab Hum-

bro retinuit Locrinus. Prima erat filia cujusdam regis Germaniæ, quam cum urbem expugnasset, ceperat Humber. Dicebatur autem illa Estrildis, quam Locrinus dum vellet desponsare allectus pulcritudine ejus divina, Corineus audito quod desponsare filiam suam recusaret, bipenne elevata ait: Hæccine rependis Locrine, ob vulnera mea? ac eum occidisset, nisi amici interposuissent se placantibus verbis, unde Locrinus duxit filiam Corinei Guendolœnam nomine, Estrildem in urbe Trinovanto sub terra servavit metu Corinei. Demum pregnans dedit Habren nomine puellam.

GRAVIDA etiam facta Guendolœna genuit puerum Maddan, mortuo Corineo Estrildem duxit in uxorem, spreta filia Corinei, indignata Guendolœna abit Cornubiam ibi, facto exercitu juxta flumen Sturam, ubi Locrinus sagitta occubuit, regnum occupat, et paterna insania furens, Estrildem et Habren filiolam in fluvium facit præcipitari, qui nunc dicitur Sabrina, facitque edictum per totam Britanniam, ut nomine puellæ fluvius diceretur, quam ejus maritus generaverat, unde adhuc lingua Britannica fluvius dicitur Habren, qui per corruptionem alia lingua nominatur Sabrina. Tunc sceptrum dat filio Guendolœna Maddæ, retenta sibi regione Cornubiæ. Tunc Samuel propheta regnabat in Judæa, et Homerus poeta vivebat. Maddan genuit Mempricium, et Malim: sed Mempricius, ut solus regnaret, fratrem interfecit, ficta concordia, ad allocutionem vocatum: sævissimus in omnes ardet; ex uxore habuerat Ebraucum filium, qui pædico maximus a lupis in venatione devoratus est. Tunc Saul regnabat in Judæa.

DEFUNCTO Memprício Ebraucus filius suus vir magnæ staturæ et fortitudinis, regnum Britanniæ suscepit, qui primus post Brutum facta classe Gallos infestavit, et urbem condidit trans u mbrum de nomine suo Caerbrauc, id est civitas Ebrauci. Et tunc David rex regnabat in Judæa, et Gad and Asaph prophetabant in Israel, condidit etiam Ebraucus urbem Alclud, versus Albaniam, et oppidum montis Agned, quod nunc Castellum puellarum dicitur, et montem dolorosum. Ex prosapia longa regnavit Rudhudibras, qui condidit oppidum montis Paladur, quod nunc Sefronia dicitur, ibi tunc Aquila locuta est, dum muri ædificarentur; cujus sermones si veros esse arbitrarer, sicut cetera, memoriæ dare non diffugerem. Tunc Joel et Azarias prophetabant. Successit ei Bladus filius suus, qui viginti annis regnavit, hic urbem ædificavit Caerbladum, quæ nunc Badonia nuncupatur, fecitque balnea illa, et templum Minervæ igne inextinguibili: sed cum deficere inciperet, in saxeos globos vertebatur. (Tunc Helias oravit, ne plueret super terram, et non pluit annos tres, menses sex.) Hic valde ingeniosus fuit, docuitque necromantiam per regnum Britanniæ, nec præstigia facere cessavit tanquam Proteus in oculis hominum, et mortuos in aulam loqui inducebat, et rem in aliam rem vertendo, et sistendo flumina et aves, cum terræ motu turbabat elementa, donec paratis sibi alis ire per summitatem aeris tentavit, cediditque super templum Apollinis tritus infra urbem Trinovantum. Hujus filius Leirus urbem condidit super flumen Suram, quæ Britannice de nomine ipsius Caerleir vocatur: Saxonice autem Lecechestre. Rebus succedentibus Cunedagius Britanniam tenuit. Tunc Esaias et Osee prophetabant; et Roma est condita II. Cal. Maii. Post

hunc successit Rivallò, cum triduum pluvia cruenta pluisset, et muscarum affluentia, quibus homines moriebantur, huic sacrificanti in templo Dianæ, perdix magnitudine, et varietate pennarum incredibile advolans locuta est prophetiam; quam quia Gildas nobili epigrammate est complexus, et grandi marmore in eodem templo res notata idiomate pervetusto, non curo memorare.

DEINDE regnavit Dunwallo Cloteni regis Cornubiæ filius, forma prestantissimus, coma aurea et intorta usque ad suras, gratia incredibili. Hic autem cum contra eum insurrexissent Rudacus rex Cambriæ, atque Staterius rex Albaniæ, confirmatoque inter se fœdere, duxerunt secum exercitus in provinciam Dunwallonis. His cum 2000, obviavit: cum jam dies abiret, nec adhuc bellum declinaret, sevocavit sexcentos audacissimos juvenes, et cunctis arma defractorum hostium sumere præcepit, et indui; id quoque ipse facit: deinde deduxit illos inter concurrentes hostium catervas, incedendo quasi ex ipsis esset, nactus quoque locum quo Rudacus, et Staterius erant, commilitonibus indixit, ut in ipsos irruerent. Et sic Rudacum et Staterium interficiens, cum victoria rediit. Hic igitur est qui primus sibi totius insulæ auri diadema constituit et qui leges patris, quæ Molmutinæ dicebantur; instituit inter Britones, quæ usque ad hoc tempus celebrantur inter Anglos. Urbes, templa fecit, ut qui ad illa fugeret, etiam coram inimico abiret: et viæ tutæ essent simili modo, quæ ad templa recte ibant, et ad aratra colonorum; postea mortuus, et in urbe Trinovantum sepultus juxta templum Concordiæ.

LIBER TERTIUS.

EXIN duo filii ejus, Belinus videlicet, austera facie, et supercilio altero demisso, et Brennus, in regnum succedere volentes, maxima contriti sunt discordia: contendebant enim quisque eorum, ut diademate regni insigniretur, sæpe arma deposuerunt, consiliariis demulcentibus: censuerunt enim regnum inter eos ea conditione dividendum esse; ut Belinus diadema insulæ cum Loegria, atque Cambria, nec non et Cornubia possideret. Erat enim primogenitus, petebatque Trojana consuetudo, ut dignitas hereditatis ei proveniret. At Brennus, quoniam junior fuerat, fratri subditus Northumbriam ab Humbro usque ad Catanesiam adeptus est. Confirmato igitur super his pactionibus fœdere, tractaverunt patriam per quinquennium cum pace et justitia. Sed quia discordia sese prosperis rebus miscere conatur, affuerunt quidam fabricatores mendacii qui Brennum accesserunt, dicentes, eum esse subditum fratri, cum tamen disciplina militari esset insignis, qui toties Ceulfum ducem Morinorum profligasset ex provincia sua. Te defendens rumpe fœdus, et duc filiam Elsingii regis Norvegiensium, ut ipsius auxilio amissam dignitatem recuperes. Quod factum audiens Belinus frater, primus petivit Northumbriam, cepitque provincialium civitates, quas custodibus suis munivit. Porro Brennus eo audito, adducit secum magnas copias Norvegiensium, parataque classe rediit in Britanniam, cumque æquora securius et prospero vento sulcaret, obviavit ei Guthlacus rex Dacorum, qui ipsi insidiatus fuerat, æstuaverat namque amore puellæ, quam Brennus duxerat; unde

ultra modum dolens, classem paraverat et exercitum, ipsumque citissimis velis sequebatur. Navali ergo aggressu facto, cepit forte navem, in qua prædicta puella fuerat, illatisque uncis, illam inter consocios attraxit. Illis autem hinc, et illinc in profundo congredientibus, ruunt ex improviso venti aversi, factoque turbine naves dissipantur, dissipatas vero dissipata littora compellunt.

REX igitur Daciæ mirata vi impulsus, peracto quinque dierum cursu cum ventorum timore applicuit cum puella in Northumbriam, nesciens quam patriam inopinabilis eventus obtulisset. Cum id a Pagensibus compertum esset: ceperunt illos, duxeruntque ad Belinum, qui supra maritima, adventum fratris expectabat. Erant ibi cum navi Guthlaci tres aliæ naves, quarum una fuit ex Brenni navigio: post autem qui essent, regi indicaverunt, admodum gavisus est id sibi contigisse dum sese in fratrem vindicare captaret. Emensis deinde aliquot diebus, ecce Brennus refectis navibus in Albaniam applicuit. Exinde cum captivitas uxoris ceterorumque notificata fuisset, et quod frater regnum Northumbriæ, dum aberat, surripuisset, misit nuncios suos ad eum, mandans ut regnum, et sponsam redderet; sin minus, protestans totam insulam se a mari ad mare vastaturum, ipsum etiam fratrem interfecturum, si copia congrediendi præstaretur. Quod cum Belinus audisset, negavit plane quod petebat: collectoque milite contra illum venit in Albaniam. At Brennus ei obviavit in nemore, quod vocatur Calaterium, ut cum eo congrederetur. Ut igitur eum locum nacti, ordinarunt quisque acies, cominusque accedentes, prælium cœperunt, asperrimeque pugnatum est: concidebant inter corruentes

cohortes, vulnerati, quemadmodum segetes, cum a falcatoribus aggrediuntur, denique prævalentibus Britonibus, diffugiunt Norvegienses; Belinus insequitur, quindecim millia ceciderunt, vulnerati multi, pauci sani. At Brennus vix unam navim nactus, ut fortuna tulit, Gallica littora petivit: alii quo sors tulisset, fugerunt. Belinus autem, habita victoria, convocatis regni proceribus intra Eboracum, consultat quid de rege Dacorum faceret: mandaverat enim sibi ex carcere quod se et regnum Daciæ submitteret, tributumque singulis annis exhiberet, si cum amica sua libere abire sineretur: et pactum juramento et obsidibus firmaret. Proceres procurant ut hac conditione Belinus Guthlacum regem Dacorum emitteret: et sic actum est. Videns autem Belinus quod jam haberet totius Britanniæ dominium sine timore, paternas leges confirmavit, et vias ad templa, ne essent ambiguæ, quales fuerant, lapidibus stravit per longitudinem insulæ; illas leges statuit quas Gildas historicus et poeta nobilissimus convertit in Latinum: Rex vero Aluredus de Latino in Anglicum sermonem transtulit. Brennus autem sic fatigatus, decrevit ire ad principes Galliarum, duodecim militibus solummodo comitantibus.

Cum autem nemo ei succurreret, venit tandem ad Seginum ducem Allobrogum et ab eo honorifice suscipitur: cui Brennus ita carus fuit, ut nemo ei præferretur: ito ut omnia, vel pace, vel bello Brenni cura gererentur: erat enim pulcher aspectu, procera et gracilia membra habens. Cum ita esset amabilis, dux ei unicam filiam desponsatam habere voluit: hac tamen conditione, si masculis careret, post obitum Brenni regnum cederet Allobrogibus, qui nunc di-

cuntur Savoini; si autem filium haberet, promittit auxilium, ut fieret rex Britanniæ: non solum autem id a duce, sed ab omnibus heroibus appetebatur, quia carus æque omnibus erat. Desponsata igitur filia Brenno, statim donat regnum, nam eo anno moritur dux. Dux constitutus Brennus, thesaurum avorum, et atavorum ducis erogat principibus Allobrogum, cum eis omnibus communia habens omnia, et publica convivia eis faciens. Proceres igitur illecti eo modo, proponunt ut Brennus ulciscatur fratrem Belinum, idque publico consilio confirmatum est, nec mora, collecto grandi exercitu fœdus cum Gallis inivit, ut per Gallorum provincias tuto ire cum exercitu in Britanniam sineretur. Exinde parata in littore Neustriensium classe, in insulam Britanniam prosperis ventis venit. Belinus facto quam magno potuit exercitu contra Brennum fratrem venit conflicturus. Sed cum hinc inde statutæ cohortes fere commisceri cœpissent, acceleravit mater amborum, quæ adhuc vivebat, et per dispositas turmas incedens, (erat autem nomen ejus Convenna) æstuabat filium videre, quoniam tam diu non viderat: ut proximavit, brachia collo injecit, desiderata basia ingeminans, nudatis quoque uberibus illum affabatur multis lachrimis.

MEMENTO fili, memento uberum istorum quæ suxisti, matrisque tuæ uteri, quem Deus creavit augustiis mea viscera cruciantibus: fratri tuo veniam concede, iram tuam compesce, in eum nullam habere debes contumeliam, qui tibi nullam intulerit: nam quod causaris te ob eum a patrio solo expulsum, si eventum rei intuearis diligenter, conqueri non poteris; non enim fugavit te, ut deterius tibi contingeret,

sed coëgit deteriora postponere, ut ad potiora sublimareris: subditus namque illi partem regni possidebas, quam amisisti, par illi factus es, Allobrogum regnum adeptus. Quid igitur fecit? Nisi de paupere regulo, magnum regem promovit, et clariorem sponsam: adde, dissidium inter vos ortum non propter ipsum, sed per te incœptum fuit, qui auxilio regis Norvegiæ fretus insurrexisti. Quibus verbis matris delinitus, deposita galea, cum matre ad fratrem perrexit. Belinus videns inermem, vultu pacis eum amplexus est, et facta magna pace, urbem Trinovantum venerunt: ibi consilio inito quid agendum esset, pararunt magnum exercitum in Galliarum provincias, ut eas superarent. Emenso anno in Gallias transfretarunt, et Galli multis asperrimisque conflictibus attriti, Belino et Brenno concesserunt. Mox Britones et Allobroges victores, Gallos prosequuntur, donec captis regibus ipsos submittere sese coegerunt. In eo anno totas Gallias acquisiverunt multis urbibus eversis. Pacatis ibi regni Galliarum rebus, Romam petere deliberant, et Italiam pessumdare. Ingenti itaque apparatu Britannorum et Gallorum, urbes et provincias Italiæ statim depopulantur. Erant tunc Romæ duo Consules, Gabius et Porsenna, quorum regimini patria commissa fuerat: qui cum resistere non possent, assensu Senatorum venerunt ad illas concordiam et amicitiam petentes; obtulerunt etiam plurima dona auri et argenti; singulis annis tributum, ut sua cum pace possidere sinerentur, sumptis ergo obsidibus veniam reges donavere cohortesque suas in Germaniam duxerunt, instaurato prius Rhegio Ligustico, quod immanitate Brennus everterat, ad commoditatem rei gerendæ: ubi per biennium immoratus Germanos subegit, et Brennonam condidit de nomine ipsius, quæ nunc corrupte dicitur Verona.

Cumque populos infestare cœpissent, piguit Romanos initi fœderis: et revocata audacia Germanis in auxilium processerunt. Deinde reges habito consilio, ut utrosque et Germanos et Italos ulciscerentur: Belinus remanet contra Germanos; Brennus cum Gallis et suis Romam contendit; ruptum fœdus ulturus. Romani id videntes, iter præoccupant, ut obstarent furori Barbarorum. Belinus id audiens, revocato exercitu acceleravit; vallem quandam nactus, qua hostes præterituri erant, in illa delituit.

SEQUENTI die adveniunt Itali, visis hostibus attoniti, arbitrati utique sunt Brennum, et Gallos et Senones adesse. Belinus acriter Italos invadit de improviso, inermes et sine ordine advenientes. Romani facile profligantur, et sine pietate cæduntur: sed nocte superveniente incœptam stragem perficere nequivit Belinus. Romam Belinus etiam ipse contendit, et Brenno jungitur, qui jam triduo antea Romam obsidere cœperat. Romam igitur ambo oppugnant, ante portas furcas erigunt, et obsessis mandant, quod obsides quos dederant, in patibulo suspenderent, nisi sese dederent. Romani autem despecta pietate fratrum, filiorum, et nepotum, in proposito permanent, et sese defendere intendunt: hinc inde a mœnibus pugnatum.

IRATUS Brennus viginti quatuor obsidum nobiliorum statim crucifigit, et alii multi suspenduntur in conspectu parentum suorum. Romani protervìores, et freti legatione Gabii et Porsennæ consulum, qui ipsis mandaverunt, ut in auxilium eorum sequenti die venir-

ent; urbem egredi statuerunt, et cum hostibus prelia committere, et cum turmas suas sapienter distribuerent, ecce consules refectis sociis adsunt, densisque agminibus invadunt Allobroges et Britones: et cives Roma egressi stragem non minimam fecerunt. Porro fratres cum cladem commilitonum tam subito illatam conspexissent, admodum anxiati socios hortantur turmas reficere, et crebras irruptiones facientes hostes retrocedere cöegerunt, tandem multis milibus cæsis, victores sunt fratres interfecto Gabio, captoque Porsenna urbem ceperunt, et absconditas civium opes commilitonibus tradiderunt. Habita ergo victoria, remansit Brennus in Italia, inaudita tyrannide incolas afficiens. Tandem in Græciam perrexit, ubi tegula templi Apollinis occiditur: exercitus ejus adhuc Galatæ nominantur. Ceteros autem actus ipsius et hominum, quoniam Græcorum, et multæ Romanæ historiæ declarant, tractare non curavi, cum nimiam prolixitatem huic operi ingessissem, et id replicans, quod et jam alii tradunt, satis est quæ non habent Latinæ historiæ percurrere. Belinus autem in Britanniam reversus vixit.

URBES vetustate collapsas reparavit; novas condidit multas; et inter alias unam super Oscam fluvium prope Sabrinum mare, quæ multis temporibus Caerusc dicta est, et Metropolis Demetiæ fuerat. Postquam autem Romani venerunt, deleto nomine priore vocata est urbs Legionum, vocabulum trahens a Romanis legionibus, quæ ibi hiemare solebant. Fecit etiam in urbe Trinovantum januàm miræ fabricæ super ripam Tamesis, quam de nomine suo cives temporibus istis Belinesgatam appellant. Justitiam max-

ime observavit: in ejus diebus tot ac tantæ divitiæ fuerunt, quantas viderit nunquam ulla ætas. Mortuus autem combustus est, et cinis in aureo cado reconditus in turris cacumine portæ prædictæ, quam fecerat supra portam navalem. Huic filius successit, nomine Brabtruch, vir prudentissimus, grossis et cruentis oculis notandus; cui cum rex Daciæ tributum negaret, quod patri tribuere solitus esset, parata classe in Daciam navigat, regem interficit, regionem subjugavit pristino jugo. In patriam autem remeans per Orcadas insulas veniebat, ibi triginta naves invenit, viris et mulieribus plenas: istarum autem navium dux, Bartolinus nomine, venit obviam, et adorato eo, veniam et pacem rogavit, dicebatque se ex Hispania pulsum, loca, novasque sedes quærere: petiit portiunculam Britanniæ inhabitandam, ne maris odiosum iter de cætero peragraret. Ut igitur audivit Gurguint Brabtruch, eos Bassalenses vocatos esse, misit homines cum eo ad insulam Hiberniæ, quæ tunc omni incola carebat, eamque illis concessit; quam multiplicati usque in hodiernum diem tenent.

GURGUINT autem Brabtruch moriens, in urbe Legionum sepultus est. Post illum Guitellinus successit, vir prudentissimus, justissimusque, et facie humana; habuit uxorem Martiam nomine, lacte candidiorem, omnibus artibus eruditam: hæc inter multa, et inaudita, quæ proprio ingenio repererat, invenit legem, quam Britones Martianam appellarunt. Hanc rex Aluredus inter cætera transtulit in Saxonicam linguam, et *Mercheanlegen* vocavit. Mortuo Guitellino, regnavit Martia, et filius puer, qui Sisyllus vocabatur, septennis. Quo mortuo successit Cimarus; quo mor-

tuo successit Elanius; quo defuncto successit ex Tangestela concubina Morindus, semper per lineam regalem, formosissimus et fortissimus, cujus provinciam cum invasisset quidam rex Morinorum, hic eum profligavit, nec vivus dimissus fuit ullus; jubebat enim unum post alium ante se adduci ut quemque perimens crudelitatem suam propria manu satiaret. Et cum fatigatus paulisper cessasset aggeribus occisorum: præcipiebat ipsos vivos excoriari, et excoriatos comburi: ingentes piræ erant, et spectaculum horrendum. Cum ergo crudelissime imperaret, accidit infortunium, quod nequitiam suam domuit, quoniam ex partibus Hibernici maris, inauditæ feritatis, et formæ monstrosissimæ belua advenit, quæ incolas juxta maritimas oras sine intermissione devorabat.

QUOD cum Morindus audisset, accessit ad beluam paucis comitantibus, et solus cum ea voluit certare; sed cum tela hausisset, accelerat monstrum adversus Morindum, et apertis faucibus ipsum veluti pisciculum devoravit. Hujus filius successit Gorbonianus, sanctissimus rex: post cujus mortem regno fuit heres Archigallo frater, vir pessimus in omni genere vitiorum, scurris erogabat, bonos insectabatur, quid mos vel virtus, nesciebat ipse, sed ventrosus, et facie tanquam simii posticum: unde fuit dimissus, facta populi conspiratione, qui erexerunt Helidurum ejus fratrem, qui Pius cognominatus est ob ejus in omnes misericordiam. Hic autem post quinquennium, frater neminem auxiliatorem, ut in regnum remitteretur, habens, venit in Britanniam incognitus, decem sociis comitatus, et paupertate ultima aggravatus transibat Calaterium nemus, ubi frater obviavit Helidurus venationi regaliter intentus. Cogni-

to autem fratri basia infinita jungens, calamitatem miseratus, clandestina via eum reduxit in urbem Alclud, quamvis corpore et animo monstrosum: accivit autem proceres omnes et principes, ut se ægrotum viserent,(simulaverat enim se valida ægritudine correptum de regni rebus velle eos consulere) eo audito cum venissent, singulos stricto gladio armatis satellitibus juramento coegit fratrem in regnum pristinum resumere. Quo facto Helidurus ipsum regnum fratri pientissime præbuit, coronam de suo capite accipiens fratris capiti collocavit.

ITAQUE meliore via reformatus imperavit: denique languore obiit eveniente, et in urbe Caerleir sepelitur. Erigitur Helidurus iterum, qui mœsto aspecto erat, sed dum Gorbonianum primogenitum sequitur in omni bonitate, duo residui fratres insurgunt, et capiunt Helidurum, et in turri in carceribus custoditur; regnum dividunt ipsi; pars enim Britanniæ versus occasum datur Ingenio (ita enim dicebatur) ab Humbro flumine, altera vero cum tota Albania Pereduro: post septem annos obiit Ingenius et totum regnum cessit Pereduro: sed cita morte correptus, iterum erigitur Helidurus. Eo mortuo, cum omni solita vita sanctissima successit Gorboniani filius, qui sanctitatem exercuit supremam. Post illum regnavit Marganus Archigallonis filius, qui etiam exemplo parentum serenatus, gentem Britonum cum tranquillitate tractavit. Huic successit Ennianus frater suus; qui cum esset monstrosus corpore et moribus septimo anno seditione regni depositus est: ea enim tyrannide, qua usus fuerat populum concitaverat, in cujus loco frater ejus Eduallo nomine sublimatus est Ingenii filius. Huic

successit Runo Periduri filius: cui Geruntius Heliduri filius. Post illum Catellus ejus filius: post Catellum, Coëlus: post Coëlum Porrex: post Porrecem Cherin, huic tres filii fuerunt, Fulgenius videlicet, et Eldadus, et Androgius; qui omnes alter post alterum regnaverunt

EXINDE successit Urianus Androgii filius: cui Elvidius: Elvidio autem Cledaucus: cui Cletonus: cui Gurguntius: cui Marianus: cui Bleiducus: cui Caphus: cui Oenus: cui Sisillus: cui Blegabret hilari vultu. Hic omnes cantores quos retro ætas habuerat, et in modulis, et in omnibus musicis instrumentis excedebat, ita ut Deus Joculatorius appellaretur. Post illum regnavit Archmael frater suus; post Eldol; post Redion; cui Roporicus; cui Samuel Penisel; cui Pir; cui Capoir: deinde successit Gilquellus Capoiri filius, vir optimus: post illum, Heli filius ejus successit per quadraginta annos, hic generavit tres filios, Lud, Cassibellaunum, Nennium: quorum Lud, major natu, et amplis membris successit; ædificiorum renovatur, muros urbis Trinovantum renovavit, in dandis epulis profusus, et quoniam ibi præ aliis urbibus immoraretur, Trinovantum dicta est Caer—Lud, id est civitas Lud, et deinde per corruptionem nominis Caer Lunda, a succedente tempore per commutationem linguarum dicta fuit Londone, et postea Londres; unde et panni de Lundra dicuntur optimi. Mortuus autem in dicta urbe fuit sepultus juxta portam illam, quæ adhuc de nomine suo Porthlud Britannice, Saxonice vero Ludesgate nuncupatur.

NATI fuerunt ei duo filii, Androgeus, et Theomantius; qui cum pueri imperium regere nequirent, Cassibellaunus frater suus loco illorum sublimatur, pius et sanctissimus fuit, ita ut pueros sine portione regni esse noluerit, nam magnam partem eis tribuit: Trinovantum cum Ducatu Cantiæ largitus est Androgeo; Ducatum vero Cornubiæ Theomantio, ipse autem regni Diademate illis major habitus est.

LIBER QUARTUS.

INTEREA erant jam tempora, quibus erat Julius Cæsar, et contigerat Julium eundem subjugata Gallia ad littus Rutenorum venisse, et cum illinc in Britanniam insulam aspexisset, quæsivit a circumstantibus quæ patria et quæ gens eam inhabitasset, dum ad Oceanum intueretur; cumque nomen regni accepisset et populi, dixit: Hercle ex eadem prosapia nos Romani, et Britones orti sumus, quoniam ex Trojana gente processimus: nobis Æneas post destructionem Trojæ primus pater fuit; illis autem Brutus, quem Silvius Ascanii Ænea geniti procreavit, sed nisi fallor, valde degenerati sunt a nobis, nec quid sit militia noverunt, tam procul extra orbem siti; leviter cogendi erunt tributum nobis præbere, et continuum obsequium Romanæ præstare dignitati. Prius tamen mandandum est eis, ut inaccessi a Romano populo, et intacti vectigal reddant, ut ceteræ etiam gentes, ne nos ipsorum cognatorum nostrorum sanguinem fundentes, antiquam nobilitatem patris nostri primi offendamus. Quod cum literis suis Cassi-

bellauno regi mandasset, indignatus est Cassibellaunus, et literas ad eum in hæc verba direxit.

MIRANDA est, Cæsar, P. R. cupiditas, qui quicquid auri vel argenti sitiens, nequit nos in particula Oceani extra orbem positos pati, quin census nostros appetere præsumat, quos hactenus quiete possedimus, nec quidem sufficit, nisi postposita libertate subjectionem eis faciamus perpetuam servitutem subiituri. Opprobrium tibi petivisti Cæsar cum communis nobilitatis vena Britonibus et Romanis ab Ænea defluat, et ejusdem cognationis una et eadem catena præfulgeat qua in firmam amicitiam conjungi deberent: illa a nobis petenda est, non servitus; quoniam eam potius largiri didicimus, quam servitutis jugum ferre, libertatem namque in tantum consuevimus habere, quod prorsus ignoramus quid sit servituti obedire, quam si ipsi dii conarentur nobis eripere, elaboraremus utique omni nisu resistere, ut eam retineremus.

LIQUEAT igitur, Cæsar, dispositioni tuæ nos pro illa, et pro regno nostro pugnaturos, si, ut comminatus es infra insulam Britanniæ supervenire incœperis. His visis C. Ju. Cæsar classem parat, et expectatis ventis dat vela, et in ostium Tamesis fluminis cum exercitu applicuit et Cassibellaunus cum omni apparatu occurrit, et ad Dorobellum oppidum veniens, ibi consilium cum principibus regni inivit de hoste propulsando. Aderat autem secum princeps militiæ suæ Belinus, cujus consilio totum regnum tractabatur. Aderant etiam duo ejus nepotes, Androgeus dux Trinovantum et Theomantius dux Cor-

nubiæ; tres quoque reges subditi, videlicet, Cerdious Albaniæ, et Cuitahet Venedotiæ, atque Brochmael Demetiæ: qui in summum pugnandi desiderium ceteros duxerunt, et consuluerunt ut recenter castra Cæsaris adirent, ipsumque antequam civitatem aliquam vel oppidum cepisset, expellere insisterent: quia si sese intra munitiones suas reciperet, tunc foret difficilius. Quo laudato, cuncti littora petiverunt, quibus Julius castra et tentoria erexerat. Ibi dispositis in utraque parte catervis, manus hostibus immiserunt, pila pilis, ictus ictibus objicientes; magna strages efficitur. Dum igitur tellus madet sanguine, obtulit casus Nennium et Androgeum cum Cantuariis, et civibus urbis Trinovantum, quibus præsidebant, agmini quo imperator aderat. Ut ergo convenerunt, pene dissipata fuit imperatoria cohors, Britonibus densa acie invadentibus, et cum viritim ictus ingeminarent, dedit casus aditum Nennio congressum cum Julio faciendi. Irruens igitur Nennius in illum, ultra modum lætatur se posse vel solum viro tanto ictum ingerere. Quem Cesar, ut impetum in se facientem videt, prætenso clypeo excepit, et quantum vires permiserunt, cum nudato ense ipsum super cassidem percussit. Erecto iterum gladio, voluit exequi primum ictum: sed cum Nennius calluisset, interposuit clypeum suum, in quo mucro Julii, ante cassidem maximis labens viribus, inhæsit, ita ut, cum turmis irruentibus diutius congredi nequirent, ipsum Imperator extrahere non potuerit. Nennius ergo gladium Cæsaris prædicto modo adeptus, abjecit suum quem tulerat, et abstracto altero in hostes irruere festinat; quemque cum ipso percutiebat, vel ei caput amputabat, vel ipsum saucium præteribat, ita ut nulla spes in eo maneret vivendi. Illi tandem sic sævienti obviavit Labienus Tribunus,

qui in primo congressu peremptus est a Nennio. Denique multa parte diei emensa, irruentibus Britonibus, strictis turmis, et audaces impetus facientibus victoria, faventibus diis provenit: et Cesar sese in castra, et naves suas laceratis Romanis recepit. Deinde nocte illa resociatis sociis naves intravit, et Neptunum pro castris se habere lætatur.

QUUMQUE sibi dissuasissent socii prælio diutius contendere; acquiescens monitionibus eorum reversus est in Galliam. Cassibellaunus vero ob receptum triumphum lætus, grates diis consolvens, socios victoriæ convocavit, et quemque juxta meritum probitatis, maximis muneribus donavit. Angebatur tamen dolore ex alia parte, quod frater suus Nennius letaliter vulneratus in dubio vitæ jacebat. Vulneraverat enim illum Julius Cæsar in supra dicto congressu, et plagam immedicabilem intulerat, unde XV. die post, vitam morte commutavit, et in urbe Trinovantum juxta portam Aquilonarem sepultus est. Exequias autem regias facientes, posuerunt cum eo gladium Cæsaris in sarcophago, quem in clypeum suum pugnans retinuerat: erat nomen gladii *Crocea mors*, quia nullus evadebat, qui vix illo læderetur. Terga igitur vertente Julio, et in Gallicana littora appulso, rebellionem moliuntur Galli, dominium Julii abjicientes, arbitrabantur namque ipsum ita debilitatum, ut nullatenus eis amplius timori esset. Fama etiam apud omnes una et eadem erat, totum mare jam navibus Cassibellauni fervere, fugam ipsius insectaturis: unde audaciores insistentes cogitabant quo Cæsarem a finibus eorum arcerent.

QUOD Julius callens, noluit anceps bellum cum feroci populo committere, sed apertis thesauris quosque nobiliores adire, ut singulos munificatos in concordiam reduceret: plebi libertatem pollicetur; exheredatis amissas possessiones; servis etiam libertatem, qui prius leonina feritate fulminans, ipsis omnia abstulerat, nunc mitis agnus, humili voce balans omnia posse reddere lætatur: nec ab iis blanditiis quievit, donec pacificatis civibus amissam potestatem recuperavit: nullus interim dies præteribat quin fugam suam, Britonumque victoriam recoleret.

EMENSO itaque biennio, parat iterum Oceanum transfretare, et sese in Cassibellaunum vindicare. Quod cum Cassibellaunus comperisset, urbes ubique muniit, dirupta mœnia renovat, armatos milites in singulis portubus statuit, præterea alveo Tamesis fluvii, quo ad urbem Trinovantum Cæsar navigaturus erat, palis ferreis atque plumbatis et ad modum humani femoris grossis, subtus amnem infixis, ut naves Julii superventuræ illiderentur, et cum magno militum apparatu juxta maritima mansitat, adventum hostium expectans. Cæsar cum omnia, quæ necessaria videbantur, parasset, innumerabili multitudine pugnatorum mare ingressus est, optatam stragem populo, qui eum devicerat, inferre affectans: quam proculdubio ingessisset, si ille sua classe tellure potitus fuisset, nam dum per Tamesis flumen prædictam civitatem peteret, naves ejus palis, et harphagonibus sub aquis infixæ, subitum passæ sunt periculum, et fatiscunt: unde ad milia submergebantur, dum ipsas foratas ingrediens fluvius absorberet.

Cumque id Cæsari compertum esset, velis maxima vi retortis ad terram revertere festinat: ipsi quoque qui in tanto periculo superfuerant, vix elapsi cum illo tellurem scandunt.

HOC plane Cassibellaunus ex ripa, qua aderat aspiciens, gaudet periculo submersorum; sed tristatur ob salutem ceterorum. Dato igitur commilitonibus suis signo, impetum in Romanos fecit. At Romani, quanquam periculum in fluvio perpessi fuissent, ut terra potiti sunt, viriliter Britonum irruptioni restiterunt: audaciam quoque pro muro habentes, stragem non minimam fecerunt: sed tamen majorem patiuntur, quam inferebant, periclitati namque in fluvio, pauciores incedebant: Britones vero singulis horis affluentia suorum augmentati, tricies majorem numerum habebant. Unde debellatis hostibus adepti sunt triumphum. Cæsar vero cum se devictum intueretur, cum paucis ad naves diffugit, et tutamen maris ex voto nactus, tempestivis etiam ventis instantibus vela erexit, et Morinorum littus petivit, ingressus est deinde turrim quandam, quam in loco qui Odicea vocatur, construxerat, antequam Britanniam vice hac secunda adivisset.

TIMEBAT enim Gallorum fidem, et instabilitatem, ne in eum secundo irruerent, ut supra diximus ipsos fecisse quando primo illum Britonibus terga Lucanus testatus est ostendisse. Hanc igitur ob causam, turrim sibi in refugium ædificarat, ut rebelli populo resistere valeret. Cassibellaunus autem secundo de Cæsare triumphavit. Quare maximo gaudio fluctuans, edicit omnes

proceres Britanniæ in urbem Trinovantum convenire cum uxoribus suis oportere, debitasque solennitates more antiquorum patriis diis calebraturos, qui de tanto Imperatore sibi victoriam concessissent. Cumque omnes postposita mora advenissent, diversa sacrificia facientes, occisioni pecudum indulserunt, litaruntque ibi undecim milia vaccarum, et centum milia ovium, diversorumque generum volatilia, quæ leviter sub numero non cadebant. Præterea xxx. milia silvestrium ferarum cujusque generis collectarum. Mox cum diis suis honores perfecissent, combustis cauda, pedibus et capite, abjectis intestinis postea refecerunt se superfluis epulis, ut in sacrificiis fieri mos erat. Deinde diversis ludis incumbunt, sed dum luderent contingit inclytos juvenes, quorum unus nepos erat regis, alter vero Androgei ducis, pariter in palæstra contendere, et ob dubiam victoriam litigare: erat nomen nepotis regis Irelgas, alterius vero Cuelinus, qui ut mutua convicia invicem contulissent arripuit Cuelinus gladium, et nepoti regis caput amputavit: quo interfecto perturbata est curia, et rumor ad Cassibellaunum volavit, qui commotus, Androgeo præcepit, ut Cuelinum in curiam coram præsentia sua adduceret, sententiam quam proceres dictarent subiturum, ut non inultus Irelgas foret, si injuste interfectus fuisset. Cumque de animo regis dubitasset Androgeus, respondet sese curiam suam habere, et in illa definiri debere quicquid aliquis in homines suos clamasset, quare si rectitudinem de Cuelino decrevisset appetere, ipsam in urbe Trinovantum ex veterum traditione reciperet. Cassibellaunus itaque cum non posset nepotem ulcisci, comminatus est Androgeo, testans se ferro, et flamma provinciam illius populaturum, nisi petitioni suæ acquiesceret. Indignatus vero Androgeus distulit petitioni parere. Iratus Cassibellaunus

vastat illius provincias, ille per cognatos, et amicos supplicabat, ut ab ira desisteret, quod cum non faceret: scribit ad imperatorem Romanorum, auxilium quærens, hoc modo.

C JULIO Cæsari Androgeus dux Trinovantum post optatam mortem, optandam salutem. Pœnitet me adversum te hactenus egisse, dum prælia cum rege meo committeres, si enim me a talibus abstinuissem, devicisses Cassibellaunum; cui post triumphum suum tanta irrepsit superbia, ut me, per quem triumphavit, a finibus suis exterminare insistat. Hæccine rependenda essent! Ego illum hereditavi: ipse me exheredare conatur: ego eum in regnum bis restitui; ipse me destruere affectat. Me etenim contra te pugnante, omnia ista largitus sum. Numina cœlorum testor, me non promeruisse iram ipsius, nisi promereri dicar, quia diffugio nepotem meum ei tradere, quem injusta nece damnare adoptat. Quod ut manifestius discretioni tuæ liqueat, causam rei adverte. Contigerat nos ob lætitiam triumphi nostri solemnitates diis patriis celebrare, quas cum peregissemus, juventus nostra diversos ludos faciebat: tunc nepos meus lucta nepotem illius vicit, et lacessitus probris, eo quod gladium quo eum percutere volebat, capta manu illius, eriperet; cecidit ille super mucronem, confossusque morti subjacuit.

REX volebat puerum meum plectere, cui cum contradixissem, venit vastans provincias meas. Quare misericordiam tuam implorans, a te peto, ut ego per te dignitati meæ restituar, et tu per me Britannia potiaris. De hoc autem nihil hæsitaveris; quoniam omnis abest

proditio. Ea enim conditione moventur mortales, ut post inimicitias amici fiant, post fugam ad triumphum accedant." Julius autem consulatus cum suis, obsides quærit, quibus securius applicare valeret. Nec mora; misit ei Androgeus Scævam filium suum, qui postea inclytam fortitudinem sub Cæsare exercuit, et triginta juvenes ex cognatione sua propinquos. Datis obsidibus, factus securus est Cæsar, revocatisque catervis cum instanti vento in Rutupino portu applicuit. Interea obsidere cœperat Cassibellaunus urbem Trinovantum, et villas provinciales vastabat, sed cum adventum Julii comperisset, deseruit obsidionem, et imperitori festinans obviat. Ut igitur vallem prope Doroberniam intravit, aspexit in eadem Romanorum exercitum, castra et tentoria ponentem: adduxerat enim eos Androgeus eodem, ut illinc occultum impetum urbi ingererent: nec mora, advertentes Romani Britones supervenire, ocyus armantur, catervas turmasque conjungunt.

At Androgeus cum quinque millibus armatorum in prope sito nemore delituit; ut in auxilium Cæsari occurrens furtivam et improvisam irruptionem Cassibellauno cum sociis faceret. Ut itaque hinc illinc conveniunt, statim conserunt manus: cadunt saucii tanquam folia in autumno. Illis igitur corruentibus, egreditur Androgeus ex nemore, et aciem Cassibellauni, ex qua totum bellum pendebat, a tergo invadit, mox illa in una parte irruptione Romanorum paulo ante vastata; in alia vero a concivibus suis modo oppressa, non potuit stationem facere, unde dissipatis sociis, arrepta fuga, campum deseruit. Astabat prope quidam mons Cotulus nomine, saxo-

sus et densum coryletum habens: ad illum confugit Cassibellaunus cum suis, postquam in debiliorem partem reciderunt. Summitatem vero ejus nactus, sese viriliter defendebat, et insequentes hostes nece afficiebat: insecuti namque fuerant eum Romani, et Androgei catervæ, fugientes ejus turmas laecerantes: montem igitur ascendentes crebros impetus faciebant, nec prævalebant; saxa enim montis arduitasque ejus cacuminis Britonibus defensio erat, ita ut a summo occurrentes hostibus stragem darent. Obsedit itaque Cæsar montem illum tota nocte, quæ jam superveniebat, omnes exitus præcludens, affectabat namque regem fame ad deditionem cogere, quem armis nequiverat. O admirabile tunc genus Britonum, qui eum bis in fugam expulerunt, qui totum orbem sibi submiserat Occidentis, cui quasi totus mundus postea nequivit resistere, illi etiam fugati resistunt, parati mortem pro patria et libertate subire, Hinc ad laudem eorum canit Lucanus de Cæsare.

Territa quæsitis ostendit terga Britannis.

EMENSO jam die secundo cum non haberet quod ederet Cassibellaunus, timens ne fame caperetur, carcerem subiturusCæsaris, mandat Androgeo, ut sese cum Julio pacificaret; ne dignitas gentis, ex qua natus fuerat, capto ipso deleretur, mandavit etiam ei se non promeruisse, ut mortem ipsius optaret, quamvis inquietudinem intulisset. Tunc Androgeus nunciis respondit: Non est diligendus princeps, qui in bello est mitis ut agnus, in pace ferus ut leo. Proh dii cœli et terræ! orat me dominus meus nunc, qui prius imperabat: pacem nunc a Cesare petit, cum prius desiderasset Cæsar. Non est illius victoria

qui triumphat, sed qui pro illo sanguinem fundit: hoc debebat prius advertere, et quæ pro illo ego gessissem, tamen pacificabo si potero, quoniam injuria, quam mihi intulit, satis vindicata est in illo, cum misericordiam meam implorat.

STATIMQUE ad Julium se confert, ac ejus genua amplectens eum supplicat: satis ultionis pro illo esse in Cassibellaunum: "misericordiam de illo habe; dabit vectigal Romanæ dignitati." Cumque nihil respondisset Cæsar; iterum Androgeus; Hoc solum tibi pactus sum, Cæsar, ut submisso Cassibellauno Britanniam tibi subdere laborarem. Rex victus est, et Britannia tibi, auxilio meo, subdita est: non vult Deus dominum meum mihi implorantem a te vinculis vinciri. Non leve est interficere Cassibellanum me vivente, cui auxilium meum reddere non erubescam, nisi consilio meo parueris. Timore igitur Androgei mitigatus Julius, cepit a Cassibellauno concordiam cum annuo vectigali. Erat autem vectigal quod spopondit, tria milia librarum argenti; et inde amici facti invicem multis donis congratulati sunt, mirabatur autem Cæsar ejus proceritatem, et vultum austerum. Deinde hiemavit Cæsar in Britannia; et redeunte vere in Gallias transfretavit. Succedente postmodum tempore, collectis undique omni genere militibus, Romam contra Pompeium perrexit. Cum postmodum septem anni præteriissent, defunctus est Cassibellaunus, et in Eboraco sepelitur.

Cui successit Theomantius dux Cornubiæ, frater Androgei, nam Androgeus parvus corpore, sed animo magnus, cum Cæsare Romam profectus fuerat. Diademate igitur insignitus Theomantius regnum in diligentia obtinuit, erat ipse bellicosus vir, et vigorem justitiæ colebat. Post illum promotus est ad culmen regale Cimbelinus filius suus, miles strenuus, laudabili forma, quem Augustus Cæsar nutrierat, et armis decoraverat: hic in tantam amicitiam venerat Romanorum, ut cum poterat tributum detinere, gratis impendebat. In diebus illis natus est Dominus Jesus Christus. Cimbelinus ergo cum Britanniam decem annis gubernasset, genuit duos filios; quorum prior natu erat Guiderius, alter autem Arviragus. Exinde expletis vitæ suæ diebus, cessit gubernaculum regni Guiderio. Cum igitur tributum, quod appetebant, Romanis denegaret; supervenit Claudius, qui in imperium subrogatus fuerat: aderat secum princeps militiæ vocabulo Lælius Hammo, cujus consilio prælia gerenda tractabantur. Hic itaque ut in urbem Porcestriam applicuit, cœpit portas ejus muro præcludere, exitumque civibus denegare, cupiebat enim ipsos fame affectos vel deditioni compellere, vel sine clementia perimere.

Divulgato itaque Claudii Cæsaris adventu, collegit Guiderius exercitum omnem, et Romanorum castra statim petivit, commisso deinde prælio, acerrime cœpit hostes infestare, plus solus cum gladio suo, quam major pars exercitus sui perimens. Erat enim aspectu terribilis et animo terribilior. Jam Claudius naves petebat, jam Romani pene dissipabantur, cum versutus

Hammo, projectis illis quibus indutus fuerat, arma Britannica cepit, et quasi Britannus contra suos pugnabat; deinde hortatur Britannos ad insequendum festinatum triumphum promittens: didicerat enim linguam eorum et mores, quoniam inter Britannicos obsides Romæ nutritus fuerat: exin accessit paulatim juxta regem, aditque invento, ipsum nihil tale timentem mucrone turpiter confodit, elapsus deinde inter hostium cuneos, sese cum nefanda victoria inter suos recepit. At Arviragus ejusdem frater, ut eum interfectum audivit, confestim arma deposuit, armisque regis indutus, hinc inde Britones ad perstandum inanimavit, quasi ipse Guiderius esset, qui nescientes casum regis, monitu ejus resistebant, pugnabant, stragemque non minimam Romanis inferebant: ad ultimum dilabuntur Romani in duas partes, campum turpiter deserentes.

CÆSAR namque tutamina in una parte navium petebat. Hammo autem nemora, quia non habebat spatium naves adeundi. Arviragus igitur arbitrans Claudium cum eo diffugere, festinavit persequi eum, nec cessavit dum invenit eos super ripam maris, quæ nunc de nomine ejusdem Hammonis, Hammontonia nuncupatur. Erat ibi portus applicantibus congruus, navesque mercatorum appulsæ, quas cum Hammo ingredi affectasset, supervenit de improviso Arviragus, ipsumque subito interfecit. Portus autem ille ab illo tempore usque in præsentem diem portus Hammonis appellatur. Interea Claudius resociatis sociis oppugnat prædictam civitatem quæ tunc Caerperis, nunc autem Porcestria vocatur, nec mora; mœnibus ejus dirutis, civibusque subactis, insecutus est Arviragum jam in Vintoniam ingressum: exinde

obsedit civitatem diversisque machinationibus illam opprimere nitebatur. Arviragus vero ut sese obsessum inspexit, desociavit catervas suas, apertisque portis ad conflictum egressus est magnanime. Cumque irruptionem in hostes facere affectasset, direxit Claudius nuncium ad ipsum, mandans, ut concordiam iniret, quippe timebat regis audaciam, Britonumque fortitudinem, præferebatque ipsos sensu et sapientia subjugare, potius quam dubium certamen inire: promittebat Claudius illi filiam se daturum in uxorem, si tantummodo regnum Britanniæ sub Romana potestate recognovisset. Postpositis ergo debellationibus, suaserunt majores natu Arvirago promissionibus Claudii acquiescere debere: dicebant utique ei dedecori non esse, si fuerit sponte concors cum Romanis, quando propemodum totius orbis imperio potiantur, quibus persuasus subjectionem Cæsari fecit. Mox Claudius filiam accivit, et auxilio Arviragi usus, Orcadas et provinciales insulas potestati suæ submisit. Emensa deinde hieme, redierunt legati cum filia, eamque patri tradiderunt.

ERAT autem nomen puellæ Genuissa, (quanquam Invenissam vocat Gildas poëta) pulchritudine summa et facile supranaturali, qua tantum rex inflammatus fuit, ut quasi moreretur, et Claudio gener ingereret, ut urbem ibi facerent, ubi primo ei visa obvianti, et nupserat quæ memoriam tantarum nuptiarum in ventura tempora præberet: et sic facta ibi fuit urbs, quæ de nomine ejus Caerglou, id est Claudiocestria nuncupata usque in hodiernum diem, in confinio Cambriæ et Loëgriæ super ripam Sabrinæ sita est, (condique historias et versus, et poëmata Cambrem, de

qua etiam libro quinto Epigrammaton Gildas poëta Britannicus insignis ait:

Jucundæ toties cecina tibi carmina Cambres.

Et dixit, Sambuca tu ruis ex Venere, nunc tibi vilescit Omnida situus. Sambuca autem est musicum instrumentum (harpam dicunt vulgo) triangulare, cujus pars lata, et concava tenetur ad pectus, digiti per cordas crepitant, Gallice Bandosam vulgariter vocant. Ostendit Plutarchus in libro de Musica: sic etiam Apollonius M detraxit Typanom, pro Tympanon, et Basamon, pro Balsomon, sic Sabucam, pro Sambucam, ac insuper quasi Cambrei carminis ipse fuerit scriptor, videtur insinuare, et ex Sphæra Veneris suavitatem canoris descendere, vel igitur Cambre id est Britannia, ut supra, id est liber Britannicus, qui Romæ legebatur: semper enim docta Britannia fuit, etiam Græce (ut supra ostendimus) vel poëma Gildæ non est dubitandum) quanquam alii dicant ipsam Caerglou urbem traxisse nomen a Gloio duce, quem Claudius in illa generaverat, cui post Arviragum gubernaculum Demetici ducatus cessit. Ædificata igitur urbe, et pacata insula, rediit Romam Claudius, regnumque provincialium insularum Arvirago commisit.

EODEM tempore Petrus Apostolus Antiochenam ecclesiam fundavit: Romamque deinde veniens, tenuit ibidem episcopatum, misitque Marcum Evangelistam in Ægyptum ad prædicandum Evangelium quod scripserat. Arviragus ut Claudius recessit, cœpit sensum et probitatem habere, cœpitque civitates et oppida ædificare justitia summa, ut etiam longinquis esset terrori. Hinc autem subsecuta superbia, despexit Romanam potestatem, nec Senatui voluit subjectio-

nem diutius tenere, sed sibimet omnia vindicavit. Quo audito missus est Vespasianus a Claudio, ut Arviragum vel pacificaret; vel subjectioni Romanæ restitueret violenter. Cum igitur in Rutupi portu applicuisset Vespasianus, obviat ei Arviragus, prohibuitque portum ingredi; tantam habebat multitudinem ut Romanis esset terrori, ita ut nec solum videre nec terram adire auderent. Retraxitque se Vespasianus illinc, et retortis velis, in Totonesium littus applicuit: nactus deinde tellurem Caer-Penuchelgoet, quæ Exonia vocatur, obsessurus eandem adivit. Cum autem per septem dies obsedisset, supervenit Arviragus cum exercitu, et prælium commisit. Die illa valde uterque fuit laceratus exercitus, sed neuter potitus est victoria. Mane autem facto, mediante Genuissa regina, concordes effecti sunt duces, commilitonesque suos in Hiberniam legaverunt. Hieme vero emensa, rediit Vespasianus Romam, et Arviragus in Britannia remansit, deinde in senectutem vergens, cœpit senatum diligere, et regnum suum in pace tractare, leges veteres confirmare, novas invenire, cuique probo grandia dona largiens, fama ejus per totam Europam divulgata fuerat.

QUAMOBREM diligebant eum summopere Romani, et timebant eo modo, ut præ omnibus regibus sermo de ipso apud Romam jugiter fieret. Unde Juvenalis cæcum quendam Neroni dixisse in libro suo commemorat, cum de capto rhombo loqueretur:

Regem aliquem capies aut de temone Britanno
Decidet Arviragus.

Nullus enim in bello ferocior, nullus in pace mitior, nullus jocosior, vel in dandis muneribus profu-

sior. Erat facie affabilis, proceritate mediocri, subnigris capillis. Sepultus est Claudiocestriæ in quodam templo, quod in honorem Claudii dicaverat, ac singulis mensibus sacrificabat, tanto eum amore prosequebatur, tantum uxorem venustissimam observabat, ut exemplum mirabile videri possit, si quis singula gesta tanto rege digna percurrat. Successit ei filius Manius, vir prudentissimus, non autem Marius ut Græci codices antiquissimi testantur. (Quid enim est dicere Marium per literam asinalem?) quo regnante, quidam rex Pictorum vocabulo Rhodric de Scythia cum magna classe veniens applicuit in Aquilonarem partem Britanniæ, quæ Albania dicitur, cœpitque provinciam vastare. Manius parato exercitu obviat, collatisque signis illum interfecit, et victoria potitus est; et lapidem erexit in signum triumphi in provincia, quæ post de nomine suo Maesmania appellata est, in quo inscriptus titulus memoriam ejus usque in hodiernum diem testatur. Perempto vero Rhodric dedit devicto populo, qui cum eo venerat, partem Albaniæ ad habitandum quæ Catanesia nuncupatur. Erat autem deserta nullo habitatore, multis diebus inculta: cumque uxores non habentes, filias et cognatas Britonum ab illis petivissent, dedignati fuerunt Britones hujusmodi populo suas natas maritare.

AT illi ut passi repulsam transfretarunt in Hiberniam, duxeruntque ex patria illa mulieres: ex quibus creata sobole multitudinem auxerunt. Sed hæc hactenus: cum non proposucrim tractare historiam eorum, sive Scotorum qui ex illis, et Hibernensibus originem duxerunt. Manius igitur exercuit justitiam, et amicus Romanis fuit. Huic Coëlus successit filius ejus, Romæ

nutritus, qui cum Romanis similiter amicitiam tenuit; et tributum solvebat, ut pater. Temporibus autem Neronis, Bunduica mulier, ex regio nata sanguine, congregatis trecentis milibus, aut eo amplius pugnatorum (ob crudelitatem Paulini, qui in Mona insula mulieres capillis suspendebat, et mammas abscissas ligabat ori mandendas ad terrores; sed barbari nesciunt timere, et magis crudelitate stimulantur:) facto congressu exercitum Romanorum delevit, et Paulinum crudeliter pœna eadem affecit: venit in Gallias cuncta superans, Italiam properabat delere; sed prope Alpes labore bellorum fessa ægrotavit, et periit mulierum gloria. Tunc tantus terror Romam invaserat, et Italiam, quantus nunquam antea, neque in adventu Brenni, neque Annibalis, aut alterius ducis. Erat mulier procera, flava et coma alba usque ad crura. Addit autem aliud etiam Dion historicus Græcus, vestitum scilicet, ipse quoque multa scribit de ipsa ductrice, dicens: vestem fuisse *poikilen*, id est segmentatam, listatam dicunt vulgo, variorum colorum.

SED sequamur quo Manio filio Arviragi successerit Coëlus cui filius fuit unicus nomine Lucius. Hic sane vir bonus, et laudabilis erga populos fuit, viros doctos summa prosequabatur benevolentia, et honoribus: virtutis cultor semper fuit, de quo Gildas multa tradit multis in locis. Exitum quoque suum præferre volens principio, epistolas suas Eleutherio Papæ direxit, petens ut ab eo Christianitatem acciperet. Serenaverant enim ejus mentem sanctorum miracula. Pontifex igitur Faganum, et Doëvanum doctores ad illum misit, qui incarnationem Dei, et mysteria fidei docuere: sic Lucium baptizarunt, et omnes gen-

tes Britanniæ, et diversis cœtibus ordinatorum insulam replevere. Diis gentilium expulsis, et superstitionibus multis, fuerant enim in Britannia octo et viginti Flamines, nec non et tres Archiflamines, quorum potestati ceteri judices morum, atque phanatici submittebantur.

Hos etiam ex præcepto Apostolico idololatriæ eripuerunt: et ubi erant Flamines, Episcopos; ubi autem Archiflamines, Archiepiscopos posuerunt, mira sanctitate, et incredibili devotione. Sedes autem Archiflaminum (quæ fuit antiquissima religio) in tribus nobilioribus civitatibus fuerant, Londoniis videlicet, atque Eboraci, et in urbe Legionum, quam super Oscam fluvium in Glamorgantia veteres muri, et ædificia sitam fuisse testantur. His igitur tribus Metropolitanis, evacuata superstitione, octo et viginti Episcopi subduntur. Divisis quoque parochiis subjacuit Metropolitano Eboracensi, Deira et Albania, quas magnum flumen Humber a Loëgria secernit. Londoniensi vero Metropolitano submissa est Loëgria et Cornubia. Has duas provincias sejungit Sabrina a Cambria, id est Wallia, quæ urbi Legionum subjacuit. Postea Romam Antistites redierunt, et cuncta quæ fecerant a Pontifice confirmari impetrarunt. Confirmatione facta, cum pluribus aliis redierunt in Britanniam, quorum doctrina Britonum fides in Christo brevi corroborata fuit. Eorum nomina et actus in libro reperiuntur, quem alter Gildas de victoria Aurelii Ambrosii inscripsit.

LIBER QUINTUS.

His peractis Lucius vitam finivit in urbe Claudiocestriæ sepultus anno ab incarnatione Domini, CLVIII: caruerat ipse sobole. Oritur seditio inter Britones de successuro in regnum, et Romana potestas infirmata est. Senatus itaque Romanus senatorem elegit Severum, duasque illi legiones dedit, ut Romanæ ditioni restitueret Britanniam. Hic igitur conserto prælio, partem subjugavit, et partem invincibilem infestabat assidue, ut eam trans Deiram et Albaniam fugaret. At illa duce Fulgenio omni nisu resistebat, et sæpius stragem maximam Romanis inferebat. Quare imperator instituit fieri vallum inter Deiram et Albaniam, ut impetum ejus propius accedere prohiberet. Sic communicato sumtu illud a mari usque ad mare fecerunt. At Fulgenius transfretavit in Scythiam, ut Pictorum auxilio dignitati restitueretur, unde magna classe rediit in Britanniam atque Eboracum obsedit. Quod cum per alias nationes divulgatum esset, maxima pars Britonum Severum deseruit, et transit ad Fulgenium. Severus, convocatis Romanis et fautoribus, obsidionem petivit; ubi vulnere gravi affectus Fulgenius moritur, et in acri certamine interficitur Severus, et sepultus tandem est in urbe Eboraci, quam obtinuit: reliquit autem duos filios, Bassianum et Getam. Geta autem Romana matre genitus, Bassianus autem Britannica generatus erat. Romani igitur Getam eligunt in regem, Britanni autem Bassianum, committitur pugna: interficitur Geta; Bassianus regno potitus est. Eo tempore

erat quidam juvenis in Britannia, nomine Carausius, ex plebe, strenuus tamen. Hic ivit Romam, petit a senatu, ut partem maritimam tutetur navigiis ab incursionibus barbarorum. Annuit senatus: venit cum sigillatis chartis in Britanniam, statim parato exercitu, non solum circuit Britannorum loca, sed populos insulares, vastabat omnia, urbes subvertit, incolis omnia eripiendo, omnes ad illum confluebant, ita ut brevi maximum haberet exercitum. Tumens ergo proponit Britonibus, si ipsum eligant regem, ille Romanis interfectis Britanniam liberaret: quod factum est. Dimicat cum Bassiano, et eum interfecit, et regnum obtinuit. Prodiderunt enim Bassianum Picti, qui in conflictu rebellarunt. Quod cum Romani audissent, miserunt Alectum cum tribus legionibus, ut tyrannum interficeret, et Romanis regnum vindicaret, a quo facto interficitur Carausius; et in ejus sequaces sævitum est. Unde irati Britones in regem erexerunt Asclepiodotum ducem Cornubiæ, et Alectum persecuti sunt. Erat ipse tunc Londoniis, et diis patriis sacrificabat, visis hostibus armatur, et strenue pugnat, interficitur tamen Alectus.

LIVIUS Gallus autem Alecti collega residuos Romanos convocavit in urbem, fortificaturque ibi, obsidetur ab Asclepiodoto; qui convocat omnes Britannos ut obsessos interficerent. Venerunt igitur Demeti, Venedoti, Deiri, et Albani: muris dirutis ingrediuntur, cæduntur Romani crudeliter. Copiæ Gallo suadent, ut deditionem faceret Asclepiodoto, ut vivi abirent: omnes enim interfecti præter unam solam legionem. Tunc venerunt Venedoti, et omnes Romanam gentem invadunt, et omnes interficiuntur una die,

super torrentem in urbe, qui postea de nomine ducis Britannice *Nautgallim*, Saxonice vero *Galabrec* dictus fuit. Triumphavit Asclepiodotus de Romanis sub jugo missis et cæsis: et clamante populo, ut diadema caperet, rex creatur, et per decem annos justissimus fuit. Interea oritur Diocletiani imperatoris Augusti ingens illa Christianorum persecutio, ita ut quasi deleta fuerit Christianitas in regno Britannorum, quæ a Lucio rege semper manserat inmaculata. Supervenerat Maximianus Herculius, princeps militiæ prædicti imperatoris, cujus imperio subversæ sunt Ecclesiæ. Volebat enim nomen Dei delere, et omnes quæcunque sacræ scripturæ poterant inveniri, in mediis foris exustæ sunt. In tanta autem persecutione, insurrexit Coëlus dux Caercolim, id est Colcestriæ, in Asclepiodotum, qui eum interfecit, et regni diademate potitus, Romani gavisi sunt tanto hoste interfecto; et legaverunt Constantium Senatorem, qui illis Hispaniam subdiderat, virum sapientem et audacem; et qui præ ceteris Rempublicam augere laboraverat. Porro rex Britannorum Coëlus, cum adventum ejus comperisset, timuit illi prælia ingerere ob famam illius. Ut igitur venit Constantius, direxit illi legatos Coëlus petens pacem, et subjectionem promittens, eo pacto, ut regnum Britanniæ possideret, et daret solitum tributum Romanis, acquievit Constantius, et acceptis obsidibus pacem confirmarunt mutuo, sed intra mensem emoritur Coëlus. Quo defuncto insignivit se diademate Constantius, duxitque filiam Coëli, cui nomen erat Helena, pulcritudinis inauditæ, nec uspiam reperiebatur altera, quæ in musicis instrumentis, sive liberalibus artibus doctior illa censeretur: nam in utraque lingua excellebat, unde extant adhuc carmina quædam Græca, quæ illius fuisse perhiben-

tur. Caruerat pater alia sobole, quæ solio regni potiretur; quare eam ita docere laboraverat, ut facilius regnum tractaret post ejus obitum. Constantius ex ea genuit filium Constantinum, sed post undecim annos Constantius emoritur apud Eboracum. Successit Constantinus filius, qui quamvis puer esset, cœpit tamen feritatem corporis sui leoninam exercere, justitiam summam inter populos tenere, omnia bene agere, erat facie similis irato, vir magnis superciliis, procerus et pinguis, sic etiam numismata ostendunt.

EA tempestate erat quidam tyrannus Romæ Maxentius, qui nobiles senatores spoliabat, occidebat: cujus tyrannide perterriti multi veniebant in Britanniam ad Constantinum et ab ipso honorifice excipiebantur: incitarunt Constantinum contra tyrannum, unde Constantinus magno exercitu venit Romam, eam subjugavit, et Monarchiam quasi totius mundi obtinuit illic. Conduxerat secum tres avunculos Helenæ, Leolinum videlicet et Trahernum, necnon et Marium, ipsosque in senatorum ordinem promovit. Interea insurrexit Octavius dux Genuisseorum in proconsules Romanæ dignitatis, quibus regimen regni Britanniæ fuerat demandatum, et solio regni ipsis interfectis potitus est. Constantinus Trahernum direxit avunculum Helenæ, cum tribus legionibus, ut insulam populo Romano restitueret.

APPULSUS itaque Trahernus in littore Britanniæ juxta urbem quæ Britannice dicitur Caerperis, in quam impetum fecit, eamque infra duos dies cepit. Eo audito Octavius magno quam potuit exercitu contravenit: non procul a Guintonia congrediuntur, profligatus

autem Trahernus navibus suis retrogradus in Albaniam profectus est. Octavius insequitur; in provincia autem quæ Westmarlandia vocata est, præliatur; sed fugatur Octavius: Trahernus insequitur, nec unquam desistit donec regnum eriperet. Octavius tristis Norvegiam petivit, ut auxilium a rege Gumberto acquireret, cum interea edicto familiaribus suis mandasset, ut, si possent, Trahernum interficerent. Comes ergo oppidi municipii obsequens, dum Trahernus ex urbe Londoniarum quadam die recederet, delituit cum centum militibus in quadam convalle nemoris, qua ille transiturus erat, atque inopinum obtruncat. Octavius audiens, in Britanniam reversus; Romanos dissipavit, regno potitus est, et feliciter regnavit usque ad Gratianum Augustum. Huic cum sola filia relicta esset: alii ut pacem haberent cum Romanis, jubent eam uxorem dari alicui senatorum Romæ; alii erigi in solium regni Conanum Meriadocum Octavii nepotem voluerunt.

VENIT interea Caradocus Dux Cornubiæ consiliumque dedit, ut Maximum senatorem invitarent, filiamque ei cum regno donarent et sic perpetua pace fruerentur. Erat autem patre Britannus, quoniam Leolinus avunculus Constantini, de quo supra diximus, eum genuerat: matre vero et natione Romanus, utraque parte regalis vir: pacem sic putabant reddi Britannis. Cum sic consuluisset dux Cornubiæ, indignatus est Conanus nepos regis, qui regnum affectabat; qui curiam totam propter talia turbavit. At Caradocus incœptis suis desistere nolens, misit Mauricium filium suum Romam, ut ea Maximo indicaret. Erat ipse Mauricius pulcræ staturæ, magnæque probi-

tatis et audaciæ, singularique certamine clarus: ita ut Romæ maximo in honore haberetur. Erat autem tunc maxima inquietudo inter ipsum Maximum et duos imperatores Gratianum, et fratrem ejus Valentinianum, propterea quod passus fuerat repulsam de tertia parte imperii, quam petebat. Ut igitur Mauricius vidit Maximum ab imperatoribus oppressum, tunc ait: O Maxime, quid times? veni mecum in Britanniam et diadema regni possidebis. Octavius enim senio gravis, solam habet filiam, non quærit aliud nisi ut generum haberet se dignum. Heroes Britanniæ me ad te miserunt, ut statim venias, et sic Gratianum et Valentinianum castigabis: auri copia et argenti plurima, milites bellicosissimi non deerunt. Romam postea redibis, et subjugabis, pulsis imperatoribus, sic egit cognatus tuus Constantinus, pluresque reges qui imperium ascenderunt. Maximus autem Britanniam petit, et in itinere Francorum urbes capit, auro spoliat.

OCEANUM ingressus in portum Hammonis secundis velis applicuit. Rex stupidus timens hostilem exercitum, Conanum nepotem vocat, et mandat facto subito exercitu obviare. Quo facto, Mauricius videns tantam Britonum multitudinem, ait: non venimus ut Britanniam prælio subjugaremus, pax roganda est et licentia hospitandi; donec animum regis sciamus, dicamusque nos ab imperatoribus ipsis missos, et mandata Octavio deferre. Eo audito, duodecim canos proceres capit secum cum ramis olivæ in manibus, venit Conano obviam, videres sapientiores Britonum honorifice eis assurgere, et dare viam: mox illi in præsentia Conani Meriadoci stantes, salutarunt eum imperatorum nomine et senatus, et Maximum dix-

erunt missum ad regem Octavium, ut mandata Gratiani, et Valentiniani eidem diceret. Tunc Conanus: Quid tanta multitudo sequitur? non hæc facies legatorum, sed hostium. Tunc Mauricius ait, non decebat tantum virum inglorium incedere sine commilitonibus, præfertim ob potentiam Romanam; et actus avorum suorum, nemini hic nocuimus, propria pecunia emimus necessaria. Cum autem pacem ferrent vel bellum, Conanus ambigeret; dux Cornubiæ accessit Caradocus, dissuadens bellum Maximo inferre, quoniam amicus venisset.

QUAPROPTER Caradocus Maximum secum Londonias assumpto etiam Mauricio, ad regem adduxit, et rem ex ordine aperuit, semotis omnibus aliis, dicens: Jussisti proceres regni consulere de regno, et de filia tua, in senio tuo ut pax esset in regno. Huic neminem potes præponere: ex sanguine nostro est, et sanguine est Romanorum imperatorum, nepos Coëli nostri regis, cujus filiam Helenam nequivimus abnegare hereditario jure regnum istud possidere. Quibus persuasus rex, dedit filiam cum assignatione imperii. Conanus autem iratus in Albaniam secessit, exercitum parans contra Caradocum ducem Cornubiæ: Humbri fluminis vicina omnia depopulatur. Maximus cum id audiisset, facto exercitu obviat, superatque: tamen iterum Conanus copias refecit, sic sæpe alter ab altero victi, donec proceres pacem tractarunt. Postea ob multitudinem auri superbiens Maximus, parata classe quinquennio post vult Gallias superare, cum parum Britannia ei videretur, deinde cum transfretasset primo contra Armoricum regnum, quod nunc minor Britannia dicitur, bellum movet, ibique populum Francorum debellare cœpit. Franci autem

duce Imbaldo obviant Maximo: sed fugantur Franci, quoniam Imbaldus interficitur, et quindecim milia pugnatorum, qui ex omni regno illuc convenerant. Exultat Maximus, sperans leviter patriam subjugare, convocansque Conanum extra acies, ait ridens; En jam Galliarum cepimus spem, ad ulteriora festinemus, antequam armentur universi Galliarum populi, quia regnum istud capiemus, nec pigeat tibi regnum Britannicum mihi cessisse, quoniam tibi hoc regnum erit; quod expulsis indigenis, Britonibus nostris expleamus.

CONANUS gratias egit; exinde convocatis copiis Redonum petunt, et eodem die ipsam urbem capiunt: fugiebant enim Galli, audita crudelitate Maximi fugiunt mulieres cum infantibus: vix enim mulieribus parcebant, sed non infantibus nec senibus. Fugatis itaque omni modis Gallis, Britonibus militibus regionem implevit Maximus. Nulla spes erat aliis longinquioribus principibus, nisi tributum solvere vellent, vel regnum dedere et non expectare hostem. Maximus cognoscens se terrori jam esse, majorem præsumit audaciam, ac exercitum profusis donis devincit, hortatur esse præstantes, unde tantam armatorum collegit multitudinem quantam ad superandam totam Galliam sibi videretur sufficere. Distulit tamen sævitiam suam paulisper ulterius infligere, donec regnum quod ceperat implesset Britannicis militibus: fecit enim edictum, ut centum milia pugnatorum plebeorum in Britannia insula colligerentur qui facto navium magno apparatu ad eum propere venirent, Præterea triginta milia militum mandavit fieri, qui tuerentur populos Britanniarum, illic vigilanter mansuri, eos igitur per universas Armorici regni nati-

ones statuit, fecitque alteram Britanniam, et eam Conano Meriadoco affectione quadam donavit. Ipse magno et terribili exercitu ulteriorem Galliam adivit, et gravissimis præliis, et crudelitate inaudita eam subjugavit, nec non et totam Germaniam; erat enim terror gentibus cunctis, eo terrore barbarico semper ubique vincens, fulminare videbatur. In tanta autem victoria thronum imperii sui apud Treveros statuens, contra Italiam moliebatur, ita debacchatus est in duos imperatores Gratianum et Valentinianum, quod, uno interempto, alterum ex urbe Roma fugaverit. Interea inquietabant Conanum et Armoricos Britones Galli et Aquitani, crebrisque irruptionibus infestabant: quibus ipse resistens, et mutuam cladem reddens, patriam viriliter defendebat. Cum autem victor fuisset, voluit militibus suis conjuges dare, quasi more Alexandri Magni, ut tradit Arrianus historicus Græcus, ut ex ipsis forent hæredes, qui regionem illam perpetuo possiderent. Et ut non Gallorum haberent affinitatem vel commistionem, ex Britannia abduci mandavit mulieres, et ad Diognotum ducem Cornubiæ scribit, qui fratri suo Caredoco in regnum successerat, ut curam hujus rei susciperet, qui et ipse habebat filiam forma præstantissimam, quam adoptaverat mire Conanus. Diognotus audito nuncio, collegit per diversas provincias undecim millia filiarum nobilium, ex infirma autem gente sexaginta millia, et omnes in urbem Londoniæ convenire præcepit. Præparata autem classe, quamvis publiea acerbitate indolerent filias et sorores præbere longius, et tali modo, tanto tumultu, tamen paratas naves ingrediuntur mulieres et per Tamesis flumen maria petunt, et cum velo versus Armoricos divertissent, veniunt venti contrarii, et in brevi tota societas tam præstantium puellarum dissipata est,

magna parte navium submersæ sunt; sed in morte beatas se dicere potuerunt, quoniam quæ evaserunt, veniunt ad barbaras insulas, et ab illis vel trucidatæ vel mancipatæ; inciderant siquidem in nefandum exercitum Guanii et Melgæ, qui jussu Gratiani nationes maritimorum Germaniæ dira clade opprimebant. Erat enim Guanius rex Hunnorum, Melgæ vero Pictorum: ipsos sibi asciverat Gratianus, miseratque in Germaniam, ut eos qui Maximo faverent, inquietarent. Per maritima igitur sœvientes obviarunt prædictis puellis in partes illas appulsis. Inspicientes autem earum pulcritudinem, lascivire cum iis voluerunt: cum negassent puellæ, irruerunt Ambrones in eas, maximamque partem sine pietate trucidarunt. Tunc nefandi Pictorum, et Hunnorum duces, Guanius et Melga, cum accepissent insulam Britanniæ omni armato milite vacuatam, in illam accelerant, associatisque lateralibus insulis, in Albaniam applicant, regnum inerme invadunt, (quoniam Maximus omnes qui arma ferre possent, abduxerat) diripiunt omnia. Quod audiens Maximus Gratianum Municipem cum duabus legionibus auxilio misit; a quo reges in Hiberniam profligantur. Interea interfectus fuit Maximus in Aquileia ab amicis Gratiani, et Britones quos secum duxerat interfecti et dissipati, qui evadere poterant: venerunt ad concives suos in Armoricam, quæ jam altera Britannia vocabatur.

LIBER SEXTUS.

GRATIANUS Municeps audita nece Maximi, regnum subjugavit Britanniæ, sed ob crudelitatem ejus, facta manu colonorum interficitur. Guanius autem et Melga audientes, in Britanniam redeunt, Scotos ducentes secum et Norwegienses, et Dacos; omnia ferro et flamma lacerant. Statim legati Romam mittuntur magnis lacrimis postulantes subsidium, et subjectionem perpetuam voventes Romano imperio: quo facto liberati sunt, et murus erigitur inter Albaniam, et Deiram a mari ad mare, ad arcendos barbaros. Et cum jam omnes convenissent, eligitur Guitolinus Londinensis Archiæpræsul, ut multitudinem alloqueretur Britonum ad collectorem de muro struendo statuendum, quod Romani volunt potius amittere vectigal, quam assidue tanto itinere fatigari. Struite igitur turres, et fic sit. Sed fama vulgata; quod Romani non amplius sunt auxiliaturi prædicti reges Guanius et Melga insulam invadunt, et murum capessunt, uncinatis telis turbam in ter-

ram trahunt (hocque ob amentiam Maximi, qui Britanniam vacuavit viris, qui toto mundo erant terrori) muri capiuntur, fugantur cives. Statim Romam mittunt ad Agitium Romanæ potestatis virum epistolas: AGITIO ter consuli gemitus Britonum, et post pauca adjiciunt querentes: nos mare ad barbaros, barbari ad mare repellunt: aut igitur mergimur aut jugulamur. Nullum auxilium habentes, tristes redeunt, atque concivibus repulsam suam denunciant. Inito itaque consilio, transfretavit Guitolinus Londinensis Archiepiscopus in minorem Britanniam quæ tunc Armorica sive Letavia dicebatur, ut auxilium a confratribus suis postularet. Regnabat tunc in illa Aldroenus, quartus a Conano, cui maximus regnum illud donarat, ut diximus supra. Ei proponit Guitolinus regnum Britanniæ ob affinitatem, et misericordiam petit; ut in eorum auxilium venire non dedignetur. Ille negat, videns instabile diadema illius, Sed Constantinum fratrem suum misit Aldroenus, et duo millia militum, ut eum regem constituant, et Deo auxilliante liberet eam. Plures, inquit, non trado, quia Galli me quotidie infestant. Missus Constantinus, vincit, et erigitur in regnum: Doroberniæ erigitur civitas, nunc Cantuaria dicitur, in partibus Cantiæ. Saxones autem adorabant deos, præsertim Mercurium, quem lingua sua *Woden* appellabant, cui septimanæ quartam feriam dicarunt, quam ex nomine ejus *Wodensday* vocabant. Post illum summo in honore habebant potentissimam deam, *Fream* nomine, cui sextam feriam consecrarunt, eam vocantes *Freiday*. Saxones autem non sunt populi Britanniæ magis Septeutrionales, sed Germaniæ, versus tamen Britanniam, ubi insula Thanet. Civitas est etiam in Britannia Caercaradauc, quæ nunc dicitur Salesburia. Ambrones autem, Saxones, et Angli idem, sed res-

pective. Beduero Pincerna regis Arturi, circa annum Domini D. XXVIII, cui Arturus rex Britanniæ donavit Neustriam, quæ nunc Normannia dicitur, a quo filius, a quo Beduara familia Venetorum: cui Romæ tecta domorum aurea erant.

Hæc autem et multa alia describit idem Gaufridus Monumetensis, historicus egregius, et Cardinalis: multa et Gildas poeta insignis. Sed ego Ponticus Virunnius excepi, quæ ad rem Romanam attinerent plurimum, ex quibus etiam videri potest nullam in toto orbe magis vexatam provinciam armis, quam Britannia fuerit, usque ad novissima tempora. Præterii monstra gigantum, et insulas mirandas, ubi aquilæ vaticinia dabant humana voce loquentes: erant enim spiritus mali: et de Merlino multa miranda, qui incubo fuit generatus, ne tædium afferret. In subsequentibus autem alias historias connectam (de quibus diximus in prooemio istius Historiæ) in compendio redactas.

FINIS.